

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

OSMANLI MİMARİSİNDE TABHANE MEKÂNI VE YAPILARININ TARİHSEL
GELİŞİM SÜRECİ: FATİH KÜLLİYESİ TABHANESİ ÖRNEĞİNDE KORUMA
SORUNLARI VE RESTORASYONU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

YASEMİN ÖRS

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
RÖLÖVE VE RESTORASYON PROGRAMI

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ UZAY YERGÜN

İSTANBUL, 2019

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**OSMANLI MİMARİSİNDE TABHANE MEKÂNI VE YAPILARININ TARİHSEL
GELİŞİM SÜRECİ: FATİH KÜLLİYESİ TABHANESİ ÖRNEĞİNDE KORUMA
SORUNLARI VE RESTORASYONU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Yasemin ÖRS tarafından hazırlanan tez çalışması 19.11.2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Uzaç YERGÜN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Dr. Öğr. Üyesi Uzaç YERGÜN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Aynu ÇİFTÇİ
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç Dr. Sibel ONAT HATTAP
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

ÖNSÖZ

Osmanlı mimarisinde tabhane, bir mekân ve yapı türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Erken Osmanlı dönemi mimarisinden itibaren bir cami tipini niteleyen bu terimin, tarihsel süreç içerisinde, plan biçimlenişi ve işlevi bakımından ne tür değişim ve gelişim gösterdiğini anlamak araştırmanın başlangıcını oluşturmuştur. Tabhanenin mekân olarak cami tasarımı üzerinde nasıl etkileri olduğu ve plan şemalarındaki farklılaşmalar ile oluşturulacak tipolojik bir çalışma ile hangi sonuçlara varılabileceği irdelenmiştir. Bir yapı türü olarak hangilerini ifade ettiği ve “mekândan-yapıya” nasıl dönüştüğü üzerine sonuçlar çıkartılarak değerlendirilmiştir.

Yapı türü olarak günümüze ulaşmış olan tabhanelerin mimari kimlikleri incelenerek, plan biçimlenişleri üzerinden karşılaştırmalı analizleri yapılmıştır. Bu tür yapıların koruma sorunları ve işlevlendirilmeleri hakkında neler yapılabileceği konusunda araştırmalar yapılarak, plan biçimlenişi ve estetik değerleriyle öne çıkan Fatih Tabhanesi ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Fatih Tabhanesi'nin geçmişten günümüze koruma sorunları incelenerek yapının son dönem restorasyon çalışmaları değerlendirilmiştir.

Bu tez çalışmasında bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyerek emek veren değerli tez danışmanım değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Uzay Yergün'e; yüksek lisans eğitimim boyunca benden desteğini esirgemeyen iş arkadaşım ve sevgili dostlarım Şeref Aksoy'a, Halime Satır'a; beni yetiştiren ve eğitimim konusunda türlü fedakârlıklarda bulunmuş olan annem Sema ÖRS ve babam Mustafa ÖRS başta olmak üzere tüm aileme teşekkür ederim.

Haziran, 2019

Yasemin ÖRS

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
KISALTMA LİSTESİ.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xiv
ÖZET.....	xv
ABSTRACT.....	xvii
BÖLÜM 1	
GİRİŞ.....	1
1.1 Literatür Özeti.....	1
1.2 Tezin Amacı.....	2
1.3 Hipotez.....	2
BÖLÜM 2	
TABHANENİN TANIMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE TARİHÇESİ.....	4
2.1 Tabhane, İmaret, Zaviye Terimlerinin Tanımı.....	4
2.2 13 ve 14. Yüzyıl Selçuklu ve Osmanlı Toplum Yapısı ve Mimarisinin Tabhane Mimarisine Etkisi.....	9
2.2.1 Selçuklu ve Osmanlı Devletleri Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayatının Tabhane Mimarisine Etkisi.....	9
2.2.2 Osmanlı Dönemi Mimarisinin Tabhane Mimarisi Üzerine Etkisi.....	14
2.2.3 Tabhane Mimarisinin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Süreçte Gelişimi.....	19
BÖLÜM 3	
TABHANENİN 14-16. YÜZYIL OSMANLI DÖNEMİ CAMİ MİMARİ PLANLAMASI ÜZERİNE ETKİLERİ VE GELİŞİM SÜRECİ.....	29
3.1 Tabhaneli Camilerin Plan Özellikleri.....	29

BÖLÜM 4

KLASİK OSMANLI DÖNEMİNDE TABHANENİN CAMİDEN BAĞIMSIZ YAPI TÜRÜ OLARAK BİR KÜLLİYE İÇERİSİNDE TASARLANMASI VE GELİŞİM SÜRECİ..... 67

- 4.1 Külliye Tanımı ve Külliye Oluşturan Yapı Türleri..... 67
- 4.2 Osmanlı Döneminde Külliye İçerisinde Planlanmış Tabhaneler..... 73
  - 4.2.1 İstanbul Fatih Külliyesi ve Tabhanesi..... 73
  - 4.2.2 Eskişehir Kurşunlu Külliyesi ve Tabhanesi 86
  - 4.2.3 Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi ve Tabhanesi..... 90
  - 4.2.4 İstanbul Şehzade Mehmet Külliyesi ve Tabhanesi 93
  - 4.2.5 İstanbul Süleymaniye Külliyesi ve Tabhanesi 98
  - 4.2.6 Şam Süleymaniye Külliyesi ve Tabhanesi 104
  - 4.2.7 Konya Karapınar Sultan Selim Külliyesi ve Tabhanesi 107
  - 4.2.8 İstanbul Üsküdar Atik Valide Külliyesi ve Tabhanesi 111
  - 4.2.9 Hatay Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi ve Tabhanesi 117
  - 4.2.10 Konya İlgin Lala Mustafa Paşa Külliyesi ve Tabhanesi..... 121
- 4.3 Tabhanelerin Külliye İçerisinde Konumlanışı ve Plan Biçimlenişi Olarak Değerlendirilmesi..... 124
  - 4.3.1 Tabhanelerin Külliye İçerisindeki Konumu 125
  - 4.3.2 Tabhanelerin Plan Biçimlenişleri 131

BÖLÜM 5

FATİH KÜLLİYESİ TABHANESİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN TABHANE MEKÂNI VE YAPILARININ KORUMA SORUNLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ 136

- 5.1 Koruma Sorunlarını Oluşturan Faktörler 136
  - 5.1.1 Doğal Etkenler 136
  - 5.1.2 Bitki, Hayvan ve Mikroorganizmaların Sebep Olduğu Bozulmalar.. 141
  - 5.1.3 Kullanıcı Kaynaklı Bozulmalar 143
- 5.2 Fatih Külliyesi Tabhanesi Koruma Sorunlarının Değerlendirilmesi 144
  - 5.2.1 Doğal Etkenlerin Fatih Tabhanesi'nde Oluşturduğu Bozulmalar 144
  - 5.2.2 Bitki, Hayvan ve Mikroorganizmaların Fatih Tabhanesi'nde Oluşturduğu Bozulmalar..... 154
  - 5.2.3 Kullanıcıların Fatih Tabhanesi'nde Oluşturduğu Bozulmalar 155
- 5.3 Koruma Sorunlarına Yönelik Müdahale Önerileri..... 172
  - 5.3.1 Doğal Etkenlerden Kaynaklı Bozulmalara Yönelik Müdahaleler 172
  - 5.3.2 Bitki, Hayvan ve Mikroorganizmaların Sebep Olduğu Bozulmalara Yönelik Müdahaleler 177
  - 5.3.3 Kullanıcı Kaynaklı Bozulmalara Yönelik Müdahaleler..... 178
- 5.4 Fatih Külliyesi Tabhanesi Restorasyonuna Yönelik Değerlendirmeler ... 179
  - 5.4.1 Doğal Etkenlerden Kaynaklı Bozulmalara Yönelik Fatih Tabhanesi'nde Yapılan Müdahaleler 179
  - 5.4.2 Bitki, Hayvan ve Mikroorganizmaların Sebep Olduğu Bozulmalara Yönelik Fatih Tabhanesi'nde Yapılan Müdahaleler 188
  - 5.4.3 Kullanıcı Kaynaklı Bozulmalara Yönelik Fatih Tabhanesi'nde Yapılan Müdahaleler 188

5.4.4 İşlevlendirme	211
BÖLÜM 6	
SONUÇ VE ÖNERİLER	213
KAYNAKLAR	216
EK-A	
ICOMOS MİMARİ MİRASIN ANALİZİ,KORUNMASI VE STRÜKTÜREL RESTORASYONU İÇİN İLKELER.....	226
EK-B	
FATİH TABHANESİ GÜÇLENDİRME RAPORU	231
EK-C	
RÖLÖVE	240
EK-D	
RESTİTÜSYON	247
EK-E	
RESTORASYON	255
ÖZGEÇMİŞ	263

KISALTMA LİSTESİ

Arap.	Arapça
cm.	Santimetre
Dr.	Doktor
Far.	Farsça
FRP	Fiber Takviyeli Polimer
Gpa	Gigapascal
kg	Kilogram
km.	Kilometre
m.	Metre
mm.	Milimetre
mm ²	Milimetrekare
Mpa	Megapascal
Prof.	Profesör

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2. 1 Galata Mevlevihanesi planı [7]	6
Şekil 2. 2 Jean- Baptiste Vanmour'un Galata Mevlevihane'sinde yemek yiyen ve ayin yapan Mevlevi dervişleri resmettiği tablolar [8].....	6
Şekil 2. 3 Osmanlı döneminde imarette kurulan sofra, Lala Mustafa Paşa'nın sefer sırasında verdiği ziyafet [10]	7
Şekil 2. 4 11. Yüzyıl ile 14. Yüzyıl arası Anadolu [15]	12
Şekil 2. 5 14 Yüzyıl Anadolu ve Balkanlar (1355) [15]	14
Şekil 2. 6 Bursa Yeşil Camii [Y. Örs, 2019] Şekil 2. 7 Kayseri Sultan Han (1232-1236) [19]	15
Şekil 2. 8 Mahmut Paşa Cami (1462) [5]	16
Şekil 2. 9 Fatih Külliyesi (1462-1469) [20]	16
Şekil 2. 10 Edirne II. Bayezid Külliyesi (1487-1488) [21]	17
Şekil 2. 11 Üç Şerefeli Cami (1443-1447) [22].....	17
Şekil 2. 12 Selimiye Cami ve Külliyesi (1568-1575) [5].....	18
Şekil 2. 15 Konya Karatay Medresesi (1251) [Y. Örs, 2019]	21
Şekil 2. 16 Konya Karatay Medresesi (1251) [26]	21
Şekil 2. 17 Kırşehir Cacabey Medresesi (1272-1273) [26].....	22
Şekil 2. 19 Sahip Ata Hanikahı-Konya (13. Yüzyıl) [28].....	23
Şekil 2. 20 Seyid Battal Gazi Tekkesi- Eskişehir (13.Yüzyıl) [29]	23
Şekil 2. 21 Elvan Çelebi Zaviyesi – Çorum (13.Yüzyıl) [30]	23
Şekil 2. 23 Edirne II. Beyazid Cami ve Külliyesi [33]	27
Şekil 2. 24 İstanbul Yavuz Sultan Selim Cami (1522) [34]	27
Şekil 2. 25 İstanbul II. Beyazid Cami [35]	28
Şekil 3. 1 Yıldırım Cami (1388-Balıkesir) [37].....	34
Şekil 3. 2 Nilüfer Hatun İmaret giriş cephesi [38].....	34
Şekil 3. 3 Nilüfer Hatun İmaret (1388 İznik/Bursa) [39]	34
Şekil 3. 4 Nilüfer Hatun İmaret harim mekânı [39]	35
Şekil 3. 5 Karacabey Cami (1427-1428 Ankara) [40]	35
Şekil 3. 6 Koca Mehmet Paşa Cami (1430-1431 Osmancık/Çorum) [41]	36
Şekil 3. 7 Muradiye Cami (1436 Edirne) [42].....	36
Şekil 3. 8 Muradiye Cami giriş cephesi [43] Şekil 3. 9 Muradiye tabhane mekânı [44]	36
Şekil 3. 10 Mezid Bey Cami (1440-1441 Edirne) [45].....	37
Şekil 3. 11 Beyazid Paşa Cami (1414 Amasya) [46]	39

Şekil 3. 12	Beyazid Paşa Cami harim mekânı [46].....	39
Şekil 3. 13	Gedik Ahmet Paşa Cami (1472 Afyon) [47]	39
Şekil 3. 14	Gedik Ahmet Paşa Cami harim mekânı [47]	40
Şekil 3. 15	Sofular Cami 15. Yüzyıl'ın sonu-Amasya [48].....	40
Şekil 3. 16	Orhan Cami 1339-Bursa [Y. Örs, 2019].....	43
Şekil 3. 17	Orhan Cami doğu cephesi [Y. Örs, 2019]	43
Şekil 3. 18	Orhan Cami tabhane bölümü [Y. Örs, 2019]	44
Şekil 3. 19	Muradiye Cami (1424-1426 Bursa) [Y. Örs, 2019].....	44
Şekil 3. 20	Muradiye Cami harim ve tabhane bölümleri [Y. Örs, 2019].....	45
Şekil 3. 21	Muradiye Cami güney cephesi [Y. Örs, 2019].....	45
Şekil 3. 22	Muradiye Cami son cemaat giriş kubbesi [Y. Örs, 2019].....	46
Şekil 3. 23	Hüdavendigâr Cami (1367-1385 Bursa) [49]	46
Şekil 3. 24	Hüdavendigâr Cami eyvanlı harim mekânı [49]	47
Şekil 3. 25	Yıldırım Cami (1390 Bursa) [50]	47
Şekil 3. 26	Yıldırım Cami eyvanlı harim mekânı [5]	48
Şekil 3. 27	Yeşil Cami (1419 Bursa) [51]	48
Şekil 3. 28	Yeşil Cami giriş cephesi [Y. Örs, 2019]	49
Şekil 3. 29	Yeşil Cami eyvanlı harim bölümü [Y.Örs, 2019].....	49
Şekil 3. 30	Hatuniye Cami –Tokat (1485) [52].....	52
Şekil 3. 31	Hatuniye Cami harim bölümü [53]	52
Şekil 3. 32	Gülbahar Hatun Cami-Trabzon (1505/1506) [54].....	53
Şekil 3. 33	Gülbahar Hatun Cami-Trabzon (1505-1506) [55]	53
Şekil 3. 34	Davut Paşa Cami-İstanbul (1485) [Y. Örs, 2014].....	54
Şekil 3. 35	Davut Paşa Cami tabhane bölümü Cephe [Y. Örs, 2014]	54
Şekil 3. 36	Davut Paşa Cami tabhane bölümü cephe [Y. Örs, 2014].....	55
Şekil 3. 37	Davut Paşa Cami harim bölümü [Y. Örs, 2014].....	55
Şekil 3. 38	Davut Paşa Cami tabhane iç mekân [Y. Örs, 2014].....	56
Şekil 3. 39	Davut Paşa Cami tabhane iç mekân [Y. Örs, 2014].....	56
Şekil 3. 40	II. Beyazid Cami- İstanbul (1501-1506) [58]	59
Şekil 3. 41	II. Beyazid Cami avlu giriş cephesi [Y. Örs, 2019].....	59
Şekil 3. 42	II. Beyazid Cami avlu giriş cephesi [Y. Örs, 2019].....	60
Şekil 3. 43	II. Beyazid Cami tabhane cephesi [Y. Örs, 2019]	60
Şekil 3. 44	Yavuz Sultan Selim Cami İstanbul (1522) [58]	62
Şekil 3. 45	Yavuz Sultan Selim Cami avlu giriş cephesi [Y. Örs, 2019].....	62
Şekil 3. 46	Yavuz Sultan Selim Cami giriş cephesi [Y. Örs, 2019]	63
Şekil 3. 47	Yavuz Sultan Selim Cami avlu revakları ve şadırvan [Y. Örs, 2019]	63
Şekil 3. 48	Yavuz Sultan Selim Cami tabhane mekânları [Y. Örs, 2019].....	64
Şekil 3. 49	Yavuz Sultan Selim Cami harim mekânı ve kubbesi [Y. Örs, 2019].....	64
Şekil 3. 50	Yavuz Sultan Selim Camii hünkâr mahfili ve giriş kapısı [Y. Örs, 2019]	65
Şekil 3. 51	Tabhaneli camilerin tipolojik sınıflandırmaya göre dağılımı.....	65
Şekil 3. 52	Tabhaneli camilerin inşa edildikleri yüzyıllara göre tipolojik dağılımı	66
Şekil 4. 1	Hunat Hatun Külliyesi [62]	69
Şekil 4. 2	Yeşil Külliyesi [12].....	70
Şekil 4. 3	Kılıç Ali Paşa Külliyesi [63]	70
Şekil 4. 4	Haseki Sultan Külliyesi [64]	71
Şekil 4. 5	Sultan Ahmet Cami ve Külliyesi [65]	71

Şekil 4. 6	Yeni Cami ve Külliyesi planı [66]	72
Şekil 4. 7	Nuruosmaniye Külliyesi [67]	72
Şekil 4. 8	Fatih Külliyesi yerleşim planı [5]	75
Şekil 4. 9	Köprülü su yolu haritasında Fatih Cami [70].....	75
Şekil 4. 10	Fatih Külliyesi yerleşim planı 1933 [71]	77
Şekil 4. 11	Fatih Külliyesi yerleşim planı 2019 [58]	77
Şekil 4. 12	Fatih Külliyesi [72].....	78
Şekil 4. 13	Fatih Tabhanesi vaziyet planı 1933 [71]	78
Şekil 4. 14	Fatih Tabhanesi vaziyet planı 2019 [58]	79
Şekil 4. 15	Fatih Tabhane planı [73]	80
Şekil 4. 16	Fatih Tabhane hizmet mekânı [Y. Örs, 2010].....	80
Şekil 4. 17	Fatih Tabhane hizmet mekânı [Y. Örs, 2010].....	81
Şekil 4. 18	Fatih Tabhanesi oda [Y. Örs, 2010]	81
Şekil 4. 19	Fatih Tabhanesi oda [Y. Örs, 2010]	82
Şekil 4. 20	Fatih Tabhanesi oda [Y. Örs, 2010]	82
Şekil 4. 21	Fatih Tabhanesi ana eyvan [Y. Örs, 2010].....	83
Şekil 4. 22	Fatih Tabhanesi ana eyvan [Y. Örs, 2010].....	83
Şekil 4. 23	Fatih Tabhanesi yan eyvan [Y. Örs, 2010].....	84
Şekil 4. 24	Fatih Tabhanesi yan eyvan [Y. Örs, 2016].....	84
Şekil 4. 25	Fatih Tabhanesi revak [Y. Örs, 2016]	85
Şekil 4. 26	Fatih Tabhanesi avlu [Y. Örs, 2010]	85
Şekil 4. 27	Fatih Tabhanesi sütunları [Y. Örs, 2016].....	86
Şekil 4. 28	Kurşulu Külliyesi hava fotoğrafı [75].....	87
Şekil 4. 29	Kurşunlu Külliyesi yapı yerleşimi [76]	88
Şekil 4. 30	Kurşunlu Külliyesi vaziyet planı.....	88
Şekil 4. 31	Kurşulu Külliyesi Tabhane yapısı giriş cephesi [77].....	89
Şekil 4. 32	Kurşunlu Külliyesi Tabhane planı (Şekil 4.30'dan işlenerek)	90
Şekil 4. 33	Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi vaziyet planı [5]	91
Şekil 4. 34	Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi hava fotoğrafı [79].....	92
Şekil 4. 35	Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi batı cephesi (Tabhane bölümü) [60]	93
Şekil 4. 36	Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Tabhane Planı (Şekil 4.33'den işlenerek).....	93
Şekil 4. 37	Şehzade Mehmet Külliyesi vaziyet planı [5]	95
Şekil 4. 38	Şehzade Mehmet Külliyesi vaziyet planı, 1934 [81]	95
Şekil 4. 39	Şehzade Mehmet Külliyesi vaziyet planı, 2019 [58]	96
Şekil 4. 40	Şehzade Mehmet Külliyesi Tabhanesi planı (Şekil 4.37'den işlenerek).....	96
Şekil 4. 41	Şehzade Mehmet Külliyesi Tabhanesi batı cephesi [Y. Örs, 2019]	97
Şekil 4. 42	Şehzade Mehmet Külliyesi Tabhanesi [82].....	98
Şekil 4. 43	Süleymaniye Külliyesi vaziyet planı [5]	99
Şekil 4. 44	Süleymaniye Külliyesi [58]	99
Şekil 4. 45	Süleymaniye Külliyesi Tabhane planı (Şekil 4.43'den işlenerek)	102
Şekil 4. 46	Süleymaniye Külliyesi Tabhane giriş cephesi [Y. Örs, 2019]	102
Şekil 4. 47	Süleymaniye Külliyesi Tabhane ana eyvan [Y. Örs, 2019]	103
Şekil 4. 48	Süleymaniye Külliyesi Tabhane avlu [Y. Örs, 2019]	103
Şekil 4. 49	Şam Süleymaniye Külliyesi vaziyet planı [5]	105
Şekil 4. 50	Şam Süleymaniye Külliyesi Tabhane planı (Şekil 4.49'dan işlenerek)	106

Şekil 4. 51	Şam Süleymaniye Külliyesi [32]	106
Şekil 4. 52	Şam Süleymaniye Külliyesi Tabhane revak cephesi [85]	107
Şekil 4. 53	Konya Karapınar Sultan Selim Külliyesi vaziyet planı, Prof. A. Kuran'ın restitüsyon çalışması [84]	108
Şekil 4. 54	Konya Karapınar Sultan Selim Külliyesi yerleşim planı, Prof. Dr. Yılmaz Önge'nin kazı çalışmaları sırasında yaptığı restitüsyon çalışması [86]	109
Şekil 4. 55	Konya Karapınar Sultan Selim Külliyesi [58]	109
Şekil 4. 56	Konya Karapınar Sultan Selim Külliyesi Tabhane planı (Şekil 4.53'ten işlenerek).....	110
Şekil 4. 57	Konya Karapınar Sultan Selim Tabhane kazı sonrası görüntüsü [86]	111
Şekil 4. 58	Atik Valide Külliyesi vaziyet planı [5]	113
Şekil 4. 59	Atik Valide Külliyesi yerleşim planı [89]	114
Şekil 4. 60	Atik Valide Külliyesi Tabhane planı (Şekil 4.58'ten işlenerek)	115
Şekil 4. 61	Atik Valide Külliyesi Tabhane vaziyet planı 1931 [90]	115
Şekil 4. 62	Atik Valide Külliyesi Tabhanesi [Y. Örs, 2019].....	116
Şekil 4. 63	Atik Valide Külliyesi Tabhanesi [Y. Örs, 2019].....	116
Şekil 4. 64	Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi vaziyet planı [5]	118
Şekil 4. 65	Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi [92].....	118
Şekil 4. 66	Payas Sokullu Mehmet Paşa Tabhane planı (Şekil 4.64'ten işlenerek)	120
Şekil 4. 67	Payas Sokullu Mehmet Paşa Tabhane batı cephesi [94]	120
Şekil 4. 68	Payas Sokullu Mehmet Paşa Tabhane avludan görünüş [94].....	120
Şekil 4. 69	Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi genel görünüm [98]	122
Şekil 4. 70	Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi vaziyet planı [82].....	122
Şekil 4. 71	Ilgın Lala Mustafa Paşa Tabhane planı (Şekil 4.70'ten işlenerek).....	123
Şekil 4. 72	Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi [Y. Örs, 2019]	123
Şekil 4. 73	Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi Tabhane cepheleri [Y. Örs, 2019]	124
Şekil 4. 74	Tabhanelerin Külliye içerisindeki konumlanışlarına göre grafiği.....	131
Şekil 5. 1	2011 Van depremi sonrası tarihi caminin uğradığı hasar durumu [100]... ..	137
Şekil 5. 2	Sıcaklık değişimlerinin yapı statğine ve malzemeye etkisi [103]	139
Şekil 5. 3	Suyun kapilarite etkisi [103].....	140
Şekil 5. 4	Su ve nemin yapıya etki şeması [105].....	141
Şekil 5. 5	Bitkilerin tarihi yapıya verdiği tahribat [104]	142
Şekil 5. 6	Bitkilerin tarihi yapıya verdiği tahribat (Kılıç Ali Paşa Medresesi) [Y. Örs, 2013]	143
Şekil 5. 7	Bitkilerin tarihi yapıya verdiği tahribat (Kılıç Ali Paşa Medresesi) [Y. Örs, 2013]	143
Şekil 5. 8	1766 depremi sonrası ana eyvanın yıkılmış durumu [103].....	145
Şekil 5. 9	Ana eyvan betonarme kubbe [Y. Örs, 2011].....	145
Şekil 5. 10	Doğudaki hizmet mekânının betonarme tonozu [Y. Örs, 2011].....	146
Şekil 5. 11	Fatih Tabhanesi yenilenen ana eyvan cephesi [Y. Örs, 2010]	146
Şekil 5. 12	Fatih Tabhanesi batı cephesi [Y. Örs, 2010]	147
Şekil 5. 13	Fatih Tabhanesi revak kubbeleri ve duvarlarındaki yapısal çatlaklar [Y. Örs, 2011]	148
Şekil 5. 14	Fatih Tabhanesi odalardaki yapısal ve yüzeysel çatlaklar [Y. Örs, 2011]..	148
Şekil 5. 17	Fatih Tabhanesi su etkeni sebebiyle oluşmuş hasarlar [Y. Örs, 2010].....	151
Şekil 5. 18	Fatih Tabhanesi cephe duvarlarında su etkeni sebebiyle oluşmuş hasarlar	

[Y. Örs, 2010].....	152
Şekil 5. 19 Fatih Tabhanesi güney cephesi hasarlar [Y. Örs, 2010].....	153
Şekil 5. 20 Fatih Tabhanesi doğu cephesi [Y. Örs, 2010].....	153
Şekil 5. 21 Fatih Tabhanesi sütun bileziğinde oluşmuş korozyon [Y. Örs, 2010]	153
Şekil 5. 22 Fatih Tabhane Doğu Cephesi [Y. Örs, 2010]	154
Şekil 5. 23 Fatih Tabhanesi giriş avlusu rölöve planı (F.O.M Mimarlık'tan işlenerek)	156
Şekil 5. 24 Fatih Tabhanesi giriş avlusu yemekhane ve okul ek binası [Y. Örs, 2010].	157
Şekil 5. 25 Fatih Tabhanesi giriş avlusu niteliksiz sundurmalar, baca ve merdiven [Y. Örs, 2010].....	157
Şekil 5. 26 Fatih Tabhanesi kısmi restitüsyon planı (F.O.M Mimarlık'tan işlenerek) ..	158
Şekil 5. 28 Fatih Tabhanesi mutfak [Y. Örs, 2010]	159
Şekil 5. 29 Fatih Tabhanesi mutfak niteliksiz bölüntü ve tonoz [Y. Örs, 2010].....	159
Şekil 5. 31 Fatih Tabhanesi beton bacalar [Y. Örs, 2010].....	160
Şekil 5. 32 Fatih Tabhanesi Z17 mahali asma kat lambri duvar kaplaması ve kapatılmış kapı boşluğu [Y. Örs, 2010]	161
Şekil 5. 37 Fatih Tabhanesi ana eyvan [Y. Örs, 2010].....	164
Şekil 5. 38 Fatih Tabhanesi ana eyvan [Y. Örs, 2010].....	164
Şekil 5. 39 Fatih Tabhanesi Z18 niteliksiz malzeme ve ekler [Y. Örs, 2010].....	165
Şekil 5. 40 Fatih Tabhanesi Z19 asma tavan ve duvar kaplamaları [Y. Örs, 2011].....	165
Şekil 5. 41 Fatih Tabhanesi doğu yan eyvan özgün olmayan giriş kapısı ve niteliksiz yapılar [Y. Örs, 2010].....	166
Şekil 5. 42 Fatih Tabhanesi revak ve avlu [Y. Örs, 2010].....	167
Şekil 5. 43 Fatih Tabhanesi özgün taş seki [103].....	167
Şekil 5. 44 Fatih Tabhanesi kullanılmayan oda (Z06) [Y. Örs, 2010]	168
Şekil 5. 45 Fatih Tabhanesi derslik olarak kullanılan oda (Z09) [Y. Örs, 2010].....	168
Şekil 5. 46 Fatih Tabhanesi oda zemin döşemesi ve içlik pencere (Z09) [Y. Örs, 2010]	168
Şekil 5. 47 Fatih Tabhanesi çatı kubbeleri [Y. Örs, 2010]	169
Şekil 5. 48 Fatih Tabhanesi kubbe üzerinde yer alan demirli beton [Y. Örs, 2010]	169
Şekil 5. 49 Fatih Tabhanesi doğu cephesi niteliksiz derzler [Y. Örs, 2010]	170
Şekil 5. 50 Fatih Tabhanesi güney cephesi bozulmalar [Y. Örs, 2010].....	170
Şekil 5. 51 Fatih Tabhanesi tesisat sorunları [Y. Örs, 2010]	171
Şekil 5. 52 Enjeksiyon uygulama şekli [106].....	174
Şekil 5. 53 Paslanmaz çelik kenetler ile dikiş yapılarak güçlendirme [106]	174
Şekil 5. 54 Fatih Tabhanesi enjeksiyon uygulaması [Y. Örs, 2011]	181
Şekil 5. 55 Fatih Tabhanesi enjeksiyon ve kenet uygulaması [Y. Örs, 2011].....	181
Şekil 5. 56 Fatih Tabhanesi karbon fiber (FRP) uygulaması [Y. Örs, 2012]	182
Şekil 5. 57 Fatih Tabhanesi çamur sıva ve kurşun kaplama yapılması [Y. Örs, 2012].	183
Şekil 5. 58 Fatih Tabhanesi kurşun kaplama yapılması [Y. Örs, 2012]	184
Şekil 5. 59 Fatih Tabhanesi taş çürütülmesi ve yeni taş konulması [Y. Örs, 2012]	185
Şekil 5. 60 Fatih Tabhanesi plastik onarım harcı ile yapılan tümlleme [Y. Örs, 2012].	186
Şekil 5. 61 Fatih Tabhanesi taş yüzeylerin kâğıt hamuru ile temizliği [Y. Örs, 2012]..	187
Şekil 5. 62 Fatih Tabhanesi taş yüzeylerin kâğıt hamuru ile temizliği [Y. Örs, 2012]..	187
Şekil 5. 63 Fatih Tabhanesi mermer yüzeylerin jel ile temizliği [Y. Örs, 2012]	187
Şekil 5. 64 Fatih Tabhanesi giriş avlusunda yer alan niteliksiz sundurma ve bacanın kaldırılması [Y. Örs, 2017]	189

Şekil 5. 65	Fatih Tabhanesi mutfak mekânının niteliksiz ek ve malzemelerden arındırılması [Y. Örs, 2015]	189
Şekil 5. 66	Fatih Tabhanesi yeniden yapılan yaşmak ve bacalar [Y. Örs, 2017]	190
Şekil 5. 67	Fatih Tabhanesi ana eyvan yıkılan ve yeniden örülen kubbe [Y. Örs, 2011]	191
Şekil 5. 68	Fatih Tabhanesi ana eyvan yer niteliksiz döşemesi sökülmesi [Y. Örs, 2011]	192
Şekil 5. 69	Fatih Tabhanesi ana eyvan kapatılmış kemerli açıklık [Y. Örs, 2011]	192
Şekil 5. 70	Fatih Tabhanesi ana eyvan girişinin cam ile kapatılması [Y. Örs, 2017]	192
Şekil 5. 71	Fatih Tabhanesi Z18 mekânı tonoz örülmesi [Y. Örs, 2011]	193
Şekil 5. 72	Fatih Tabhanesi Z19 mekânı asma tavanın kaldırılması [Y. Örs, 2011]	194
Şekil 5. 73	Fatih Tabhanesi revak kemerleri tuğla tütleme ve derz açılması [Y. Örs, 2011]	195
Şekil 5. 74	Fatih Tabhanesi revak kemerleri derz açılması ve yapılması [Y. Örs, 2011]	195
Şekil 5. 75	Fatih Tabhanesi revak duvar ve kubbeleri sıva yapılması [Y. Örs, 2011]...	196
Şekil 5. 76	Fatih Tabhanesi revakları restorasyon sonrası görünüm [Y. Örs, 2017] ...	196
Şekil 5. 77	Fatih Tabhanesi odaların çimentolu sıva ve niteliksiz malzemelerden arındırılması [Y. Örs, 2011]	198
Şekil 5. 78	Fatih Tabhanesi odaların zeminine altıgen tuğla döşeme yapılması [Y. Örs, 2017]	198
Şekil 5. 79	Fatih Tabhanesi odaların duvar ve kubbelerine sıva yapılması [Y. Örs, 2017]	198
Şekil 5. 80	Fatih Tabhanesi içlik ve dışlık pencere (revzen) yapılması [Y. Örs, 2012] .	199
Şekil 5. 81	Fatih Tabhanesi odalarına yeni kapı pencere yapılması [Y. Örs, 2012]	200
Şekil 5. 82	Fatih Tabhanesi lokmalı demir parmaklıkların konservasyonu [Y. Örs, 2012]	200
Şekil 5. 83	Fatih Tabhanesi çatısında yer alan kubbelere yönelik uygulamalar [Y. Örs, 2012]	201
Şekil 5. 84	Fatih Tabhanesi cephelerinde derz açılması [Y. Örs, 2016]	202
Şekil 5. 85	Fatih Tabhanesi cephelerinde derz yapılması [Y. Örs, 2016]	203
Şekil 5. 86	Fatih Tabhanesi cephelerinde kağıt hamuruyla temizlik yapılması [Y.Örs, 2016]	203
Şekil 5. 87	Fatih Tabhanesi cephelerine yüzey sağlama ve su itici malzeme uygulaması yapılması [Y. Örs, 2012]	203
Şekil 5. 88	Fatih Tabhanesi tesisat kanalları kazılması ve borulama sistemi [Y. Örs, 2016]	204

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 3.1 Tabhaneli Camilerin Plan Tipolojisi A1 Tipi	32
Çizelge 3.2 Tabhaneli Camilerin Plan Tipolojisi A2 Tipi	37
Çizelge 3.3 Tabhaneli Camilerin Plan Tipolojisi A3 Tipi	38
Çizelge 3.4 Tabhaneli Camilerin Plan Tipolojisi B1 Tipi	41
Çizelge 3.5 Tabhaneli Camilerin Plan Tipolojisi B2 Tipi	42
Çizelge 3.6 Tabhaneli Camilerin Plan Tipolojisi C Tipi	50
Çizelge 4. 1 Bir cami ile iç avluyu paylaşan tabhaneler	127
Çizelge 4.2 Bir cami ile dış avluyu paylaşan tabhaneler	130
Çizelge 4.3 Dikdörtgen planlı tabhaneler	132
Çizelge 4.4 L planlı tabhaneler	133
Çizelge 4.5 Avlulu tabhaneler	135
Çizelge 5.1 Çatlağın büyüklüğüne bağlı hasarı derecesi ve onarım şekilleri [106]....	173
Çizelge 5.2 Fatih Külliyesi Tabhanesi hasar ve müdahale tablosu	205
Çizelge 6.1. Tabhane kavramının süreç içerisindeki plan ve yapısal değişimi	214

**OSMANLI MİMARİSİNDE TABHANE MEKÂNI VE YAPILARININ TARİHSEL
GELİŞİM SÜRECİ: FATİH KÜLLİYESİ TABHANESİ ÖRNEĞİNDE KORUMA
SORUNLARI VE RESTORASYONU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Yasemin ÖRS

Mimarlık Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Uzay YERGÜN

Tabhane terim anlamıyla din adamları, derviş ve gezginlerin konaklamak ve barınmak amacıyla kullanılmış olduğu mekân ve yapılarıdır. Tabhane terimi ilk olarak Osmanlı döneminde ibadetin yanı sıra farklı işlevleri de mimari yapısından barındıran cami tiplerini tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Tabhaneli cami, ters T planlı cami, kanatlı cami, imaret gibi terimler aynı plan tipini tarif eden fakat terminolojik anlamda farklılaşan ifadelerdir. Tabhaneli camilerin ortaya çıkışı ve tarihsel süreç içerisindeki gelişim ve değişimleri irdelenerek bu terminolojik karışıklığa çözüm getirilmeye çalışılmıştır.

Tez toplamda altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın alt yapısını oluşturmak amacıyla amaç, kapsam ve yöntem belirlenmiştir. İkinci bölümde tabhane teriminin tanımları yapılarak 13. ve 14. Yüzyıl Osmanlı ve Selçuklu toplum yapısı ve bunun mimariye etkileri araştırılmıştır. Tabhane mimarisinin kökeni ve gelişim süreci incelenmiştir. Üçüncü bölümde bir tipoloji oluşturabilmek adına günümüze ulaşmış tabhaneli camilerin planları derlenmiş ve bu tipoloji çalışması üzerinden analizler yapılmıştır. Dördüncü bölümde külliye ve külliye yapı türleri tanımlanmış, hangi külliyelerde tabhane yapılarının olduğu tespit edilmiştir. Tespiti yapılmış ve günümüze ulaşmış olan tabhane yapıları ayrıntılı şekilde tanıtılmıştır. Bu yapılar

üzerinden karşılaştırmalı analizler yapılmıştır. Beşinci bölümde tarihi yapıların koruma sorunları ve bunlara yönelik müdahale yöntemleri hakkında çözüm ve öneriler geliştirilmiştir. Fatih Külliyesi Tabhanesi'nin son dönem restorasyon çalışmaları irdelenerek sorunlar, çözüm ve öneriler örneklendirilmiştir. Altıncı bölümünde ise tüm bu araştırma ve çalışmalar üzerinden değerlendirmeler yapılarak sonuç çıkarılmış ve tez çalışması tamamlanmıştır.

Tabhaneli camilerin yapılış amaçlarını sorgulayabilmek için Selçuklu ve Osmanlı dini, sosyal, kültürel ve siyasi yapısını iyi anlamak ve analiz etmek önemlidir. Bu analizlerin neticesindeki bulgular ile tabhaneli camilerin Osmanlı mimarisindeki cami planlaması ve tasarımı üzerinde yarattığı etkiler gözlemlenebilmektedir.

Bir yapı türü olarak camiden bağımsız tasarlanan tabhanelerin konumlanışlarının, mimari üsluplarının ve plan tasarımlarının incelenip detaylı şekilde irdelenmesi, bu yapıların tipolojisini tanımlamak adına önem arz etmektedir. Günümüzde işlevini yitirmiş olan tabhane mekân ve yapılarının koruma sorunları ve bu sorunlara getirilecek çözüm önerileri tespit edilmiş, tabhane yapılarının gelecek nesillere aktarılarak varlığını sürdürebilmesi amaçlanmıştır. Fatih Külliyesi Tabhanesi örneği üzerinden anıtlardaki bozulma ve hasarların sebepleri araştırılmış ve bu sebeplere yönelik müdahale yöntemleri, tabhanenin son dönem restorasyon çalışmaları kapsamında detaylı olarak irdelenmiştir. Tabhanelere verilecek olan yeni işlevler için dikkat edilmesi gereken hususlar belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı mimarisi, tabhaneli cami, ters T planlı cami, tabhane yapıları, Fatih Külliyesi Tabhanesi

**THE PROCESS OF HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE TABHANE SPACE
AND STRUCTURES IN OTTOMAN ARCHITECTURE: AN EVALUATION ON
CONSERVATION PROBLEMS AND RESTORATION IN THE SAMPLE OF
FATIH COMPLEX TABHANE**

Yasemin ÖRS

Department of Architecture

MSc. Thesis

Adviser: Assist. Prof. Dr. Uzay YERGÜN

Tabhane literally means the places and structures where clergy, dervishes and travelers are used for accommodation and shelter. The term hane tabhane ilk was first used in the Ottoman period to describe the types of mosques that worship different functions as well as architectural structures. The terms such as Tabhaneli mosque, reverse T-plan mosque, winged mosque and imaret are the expressions describing the same plan type but differing in terms of terminology. The emergence of tabhaned mosques and their development and changes in the historical process have been examined and the terminological confusion has been tried to be solved.

The thesis consists of six chapters in total. In the first part, aim, scope and method were determined in order to form the infrastructure of the study. In the second part, the definition of the term tabhane was made and the 13th and 14th century Ottoman and Seljuk social structure and its effects on architecture were investigated. The origin and development process of tabhane architecture were examined. In the third chapter, the plans of the mosques with tabhanese which have survived to compose a typology have been compiled and analyzes have been made on this typology study. In the fourth section, the complex and the types of buildings that make up the complex are defined and it is determined which complexes have tabhane structures. The tabhane structures that have been identified and survived have been introduced in

detail. Comparative analyzes were made on these structures. In the fifth chapter, solutions and suggestions about conservation problems of historical buildings and intervention methods are developed. The restoration works of Fatih Complex Tabhane are examined and problems, solutions and suggestions are exemplified. In the sixth part, evaluations were made on all these researches and studies and the results were drawn and the thesis was completed.

It is important to understand and analyze the Seljuk and Ottoman religious, social, cultural and political structures in order to question the construction purposes of the Tabhaneli mosques. As a result of these analyzes, the effects of tabhanese mosques on mosque planning and design in Ottoman architecture can be observed.

It is important to define the typology of these structures in order to examine and examine in detail the positions, architectural styles and plan designs of the tabhanes designed independently of the mosque as a type of building. Preservation problems of tabhane spaces and structures which have lost their functions and solutions to these problems have been determined and it is aimed to survive by transferring tabhane structures to future generations. The reasons of deterioration and damages in the monuments were investigated through the example of Fatih Complex Tabhane and the intervention methods for these reasons were examined in detail within the scope of the restoration works of the tabhane. Issues to be considered for the new functions to be given to tabhanes were determined.

Keywords: Ottoman architecture, mosque with tabhane, reverse T-planned mosque, buildings of tabhane, Fatih Complex Tabhane

1.1 Literatür Özeti

Çalışma kapsamında konuyla ilgili çeşitli kitap, tez, makale ve internet üzerinden literatür taraması yapılmıştır. Tezde konusu geçen terimler için Doğan Hasol'un '*Mimarlık Sözlüğü*'ne, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ne ve Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne başvurulmuştur. Literatür taraması için ilk olarak Osmanlı dönemi sosyo-kültürel yapısı ve mimarisi hakkında bilgi veren kaynaklar taranmıştır. Fuad Köprülü'nün "*Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*", İ.H.Uzunçarşılı'nın "*Osmanlı Tarih*" gibi kaynaklardan Osmanlı Devleti'nin kuruluşu hakkında bilgi toplanmıştır. Doğan Kuban'ın "*Osmanlı Mimarisi*", Godfrey Goodwin'nin "*Osmanlı Mimarlığı Tarihi*", Oktay Aslanapa'nın "*Osmanlı Devri Mimarisi*" adlı kitaplarından Osmanlı Devleti'nin kuruluş öncesi, kuruluş süreci ve sonrası ile 14. 15. ve 16. Yüzyıl'a ait tabhaneli camiler ve tabhane yapıları hakkında çeşitli bilgiler edinilmiştir. Baha Tanman'ın "*Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları*" isimli makalesi ile Semavi Eyice'nin "*İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler*" adlı kitabından tabhaneli camilerin kökeni ve işlevi üzerine araştırmalar yapılmıştır. "*Mimar Başı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*" adlı kitapta yer alan Tanju Cantay, Baha Tanman, Aptullah Kuran, Gönül Cantay gibi yazarların makaleleri taranarak tabhane yapıları hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca "*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*" ile külliyeler, tabhaneli camiler ve tabhane yapılarının taranarak tespit edilmesi sağlanmış, çeşitli yazarlara ait makaleler sayesinde bu eserlere ait bilgiler elde edilmiştir.

Tez hazırlanırken sırasıyla bazı aşamalar takip edilmiştir. Öncelikle konu ile ilgili kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Yapılan araştırmalar analiz edilerek sonuca ulaşmak amaçlanmıştır. Literatür taraması için okul ve devlet kütüphanelerindeki kitaplar, makaleler, tez ve dergiler taranmıştır. İnternet arama motorları kullanılarak bu taramaların alt yapısı oluşturulmuştur. Tezde yer alan fotoğrafların bazıları yapıların bulunduğu yerde çekilmiş, bazıları internet kaynaklarından elde edilmiş, bazılarında ise kütüphane ve resmi kurumların arşivlerinden ulaşılmıştır. Eski harita ve fotoğraflara ulaşabilmek adına kütüphanelerden ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinden faydalanılmıştır. Fatih Külliyesi Tabhanesi'nin rölöveleri ile restitüsyon ve restorasyon projelerine İstanbul Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı'ndan ulaşılmıştır. Fatih Tabhanesi'nin son dönem restorasyon çalışmaları hakkındaki bilgi ve fotoğraflar için, çalışmaları yürütüp tamamlamış olan yüklenici firma arşivlerinden faydalanılmıştır.

1.2 Tezin Amacı

Tezin amacı, tabhane kavramının tanımını net bir şekilde ortaya koyarak nitelendirdiği mekân ve yapıların kökeni, ortaya çıkışı, gelişimi ve dönüşümü hakkında fikir edinebilmektir. 16. Yüzyıl'a kadar yapımı devam etmiş olan tabhaneli cami ve tabhane yapılarının işlevlerini neden kaybettiğine yönelik araştırmalar yaparak, günümüzde bu yapıların koruma sorunlarının çözülmesi ve nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunu irdelemektir. Fatih Külliyesi Tabhanesi, tabhane yapılarının ilkidir. Mimari tasarım açısından diğer örneklerle karşılaştırıldığında daha büyük ve görkemli olduğu görülmektedir. Fatih Külliyesi Tabhanesi örneği üzerinden, günümüze ulaşmış olan tabhane mekân ve yapılarının sürdürülebilirliğini sağlamak üzere öneri ve çözümler üretmektir.

1.3 Hipotez

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda tarikatlar, ahilik teşkilatları ve dervişler devletin güçlenip siyasi bütünlüğünün sağlanmasında büyük rol oynamıştır. Tabhaneli camiler, erken Osmanlı dönemi mimarisinde, bu zümrelerin etkisinde kalmış olan toplumun ihtiyaç ve taleplerine yönelik olarak oldukça fazla sayıda inşa edilmiştir. İmparatorluk güçlenip sınırlarını genişletmeye başladığında söz konusu zümrelerin devlet üzerindeki

etkisi git gide azalmış, buna bağlı olarak da tabhaneli camilerin plan tasarımlarında tabhane mekânları dönüşüme uğramıştır. Harim mekânı büyüyerek tabhane mekânları küçülmüştür. İstanbul'un fethiyle birlikte Edirne ve İstanbul'daki büyük selatin camilerde tabhane mekânları kendi içerisinde daha küçük mekânlara bölünmeye ve camiden kopmaya başlamıştır. Fatih Külliyesi Tabhanesi bağımsız bir yapı türü olarak tasarlanan tabhanelerin ilki ve en büyüğüdür. 16. Yüzyıl'dan sonra inşa edilmeyen tabhane yapılarının koruma sorunlarının çözülmesi ve yeni işlevler kazandırılması, bir dönemin özel misafirhaneleri olan bu yapı türünün sürdürülebilirliğini sağlayacaktır.

Tabhaneli camilerin plan şemalarındaki biçimsel değişimler ile tabhane teriminin tarihsel süreçte bir mekânı nitelemekten öteye gidip bir yapı türünü tanımlar hale geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

TABHANENİN TANIMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE TARİHÇESİ

2.1 Tabhane, İmaret, Zaviye Terimlerinin Tanımı

Tabhane teriminin nitelediği somut anlamı tarifleyebilmek adına zaviye ve imaret terimleriyle birlikte sözlük araştırmasının yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda terimlerin sözcük kökeninin irdelenmesi ve tarihsel süreçte kullanım alanlarının belirlenmesi ile doğru tanımlamalara ulaşılabilmektedir.

Tabhane: (Far.)

- Kış evi, kış odası.
- Eskiden prevantoryum¹ olarak kullanılan hastaneler ile buralardan çıkan güçsüz kişilerin iyileşinceye kadar oturdukları hayrat binalarına verilen ad.
- Seyahat edenlerin bir külliyyede parasız olarak kısa süreli konuk edildikleri yer [1].
- Kelime kökeni Farsça 'da "Tab" veya "Tav" dan gelmektedir. Güç ve kudret anlamlarında gelmektedir [2].

İmaret: (Arap.)

- Yoksullara (eskiden yoksullarla birlikte medrese öğrencilerine ve kalenderhanede kalanlara) yemek dağıtmak üzere kurulmuş hayır evi, aşhane [1].

---

¹ Prevantoryum: Verem mikrobunu kapmış ama henüz hastalığa yakalanmamış zayıf vücutlu kimselerin vereme yakalanmasını önlemek için bakıldıkları sağlık kurumu [114]

- Osmanlı döneminde fakirlere ve medrese talebesine sıcak yiyecek dağıtmak amacıyla kurulmuş hayır müessesesi [3].
- “Ümran, bayındırlık” [4].

Zaviye: (Arap.) Küçük tekke [1].

Tabhane, imaret, zaviye terimlerinin ansiklopedik tanımları yukarıda belirtildiği gibi olsa da tarihsel süreçte bu terimlerin her birinin farklı yapı türlerini tanımlarken kullanıldığı; hatta aynı yapı tipleri için eşanlam yaratacak şekilde isimlendirildiği görülmektedir. Bu iç içelik yapı tanımlamasında terminolojik bir karmaşaya sebep olmaktadır.

Kuban' göre: “Zaviye sözcüğü inziva, münzevi sözcükleriyle aynı kökenli, yalnız başına, dünyadan elini ayağını çeken tarikat mensupları (zahid) için yapılan konutları (hücreleri) anlatır. Zaviyeler, değişik kökenli, değişik inançlı ve sürekli hareket halindeki insanların oluşturduğu toplumda var olan dinsel, sosyal ve kültürel her eğilimi barındıran moleküler kurumlardır” [5]. Zaviye tasarımı, genel olarak bir avlu çevresinde yer alan hizmet hacimlerinden oluşur. Bu hizmet hacimlerinden bazıları yatak odaları, kilerler, ambarlar, ahırlar, çeşmeler, mutfak ve toplantı odasıdır. Mekânlar inşa edildikleri dönemlerde dervişler ve misafirlere hizmet vermektedir. [5].

Osmanlı dönemi tarikat yapıları çeşitli terimlerle ifade edilmiştir. Bunlardan belirli bir zümreye ya da tarikata ait olanlara “gülşenîhane, kadirîhane, kalenderhane ve mevlevîhane”¹ gibi ait oldukları tarikatların isimleri verilmiştir (Şekil 2.1). Âsitâne² ve zâviye ise yapıların, bağlı buldukları tarikat ya da zümre içerisindeki statülerini belirlemek için kullanılır. Âsitâne belirli bir tarikatın merkezidir. Genellikle tarikat önderlerinin türbelerini barındırır. Bu sebeple isimlendirilirken “pîr evi, pîr makamı,

---

¹ Gülşenîhane: Halvetiyye tarikatının İbrahim Gülşeni'ye (940-1534) ait olan kolunun kullandığı zaviye [115].

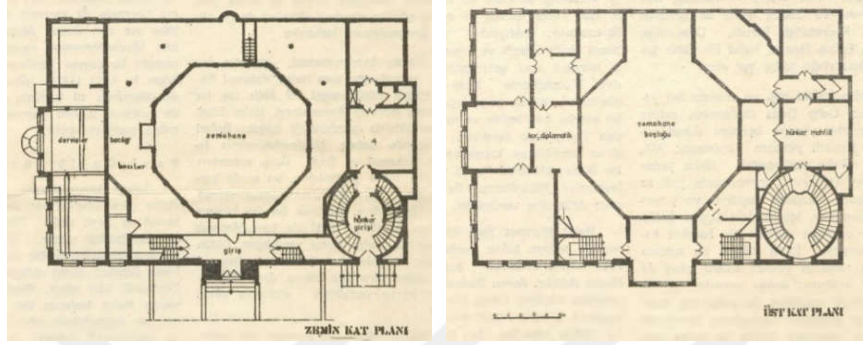
Kadirîhane: Seyyid Abdülkadir Geylani tarafından 12. Yüzyıl'ın başlarında kurulan tarikatın kullandığı zaviye [116].

Kalenderhane: Kalender, dünya alakalarından el çekerek manevi hakikatlerden zevk duyan derviş demektir. Fakir dervişlerin barınmaları için yapılan zâviyelere kalenderhane denir [117].

Mevlevîhane: Mevlana Celaleddin Rumi adına 13. Yüzyıl'ın sonlarında kurulan tarikatın mensuplarının kullandığı zaviye [118].

²Âsitâne: Büyük tekke, dergâh [119].

huzur-u pîr” gibi terminolojilerde kullanılmıştır. Zaviye ise âsitânelere bağlı tarikat yapılarıdır. Dergâh, hankah¹ ve tekke ise fonksiyonel ve mimari bağlamda belirli bir tarikata bağlı değildir. Tarih içerisinde tekke terimi diğerlerinden daha yaygın kapsayıcı olarak kullanılmış, en gelişmiş âsitânelerden en küçük zaviye yapılarına kadar her türlü tarikat yapısını nitelemektedir [6].

Şekil 2. 1 Galata Mevlevihanesi planı [7]

Zaviyeler birçok bilimsel araştırmada işlevsel ve mimari biçimleniş bakımından cami ile karşılaştırılmıştır. Oysa bu yapı türleri planlama açısından incelendiğinde, farklı işlev ve sosyal gruba yönelik tasarlandıkları görülür. Zaviyelerde namaz kılma kuran okuma gibi dini görevlerin yerine getirilmesinin yanı sıra çeşitli inanca yönelik ayinler ve toplantılar da gerçekleştirilmektedir (Şekil 2.2).

Şekil 2. 2 Jean- Baptiste Vanmour'un Galata Mevlevihane'sinde yemek yiyen ve ayin yapan Mevlevi dervişleri resmettiği tablolar [8]

¹Dergâh: Bir tarikattan olan kimselerin toplanıp birlikte tapındıkları, törenler düzenledikleri, barındıkları yapı [120].

Hankah: Büyük tekke, merkez dergâh, tarikatlarda pir makamı [121].

Tarihsel süreç içinde ve günümüzde bazı zaviye yapıları imaret olarak isimlendirilir. (Bursa Yıldırım İmaret, Nilüfer Hatun İmaret gibi). Bu zaviyeler toplumun sosyolojik ve siyasi değişimine paralel olarak zaviye işlevinden çıkarak sadece cami olarak kullanılmaya başlamıştır. Birçok kaynakta hala cami olarak bahsi tanımlamaktadır.

Kuban'nın ifade ettiği gibi; *“Neşri'den itibaren imaret (daha doğrusu tabhane) misafirhane ile birlikte bir zaviye olarak kullanılan; ayrı aşevleri olan; kitabe ve vakıflarında ‘imaret’ olarak adı geçen yapılara cami denmeye başlanmıştır. Aynı bina hem ali bir imaret hem ali bir cami olarak tanımlanmıştır. Oysa Aşıkpaşazade bu külliye'deki yapıya sadece imaret demiştir. Neşri, II. Murad'ın Muradiye'deki yapısı için de hem imaret hem cami der”* [5].

İmaret kelimesi anlamsal olarak birden fazla farklı anlamlar barındırmakla birlikte, bu farklılıklar keskin sınırlarla ayrıştırılmadığı zaman bir çeşit kavram karmaşası oluşmaktadır. Geniş anlamda imaret kelimesi, imar etme, yerleşme, mamuriyet, bayındır hale getirme, gibi anlamlara gelmektedir. İmar etmek, her çeşit inşaat eylemi ve bir yerin düzenlenmesi, planlanması anlamındadır. Sözcük tarihi süreç içerisinde külliye gibi yapı komplekslerinde medrese öğrencilerine, misafirhanelerde konaklayana misafirlere, tesis personellerine ve ihtiyaç sahibi kişilere yemek pişirildiği, dağıtıldığı ve yendiği mekân veya yapıları nitelemek üzere kullanılmıştır. Aşevi anlamındadır (Şekil 2.3) [9].

Şekil 2. 3 Osmanlı döneminde imarette kurulan sofra, Lala Mustafa Paşa'nın sefer sırasında verdiği ziyafet [10]

Cengiz Gürbayık'ın ifadelerine göre; *“Anadolu’da Selçuklu, Beylikler ve erken Osmanlı dönemindeki (12.-14. Yüzyıl arası) birçok yapıya ait kitabe ve belgelerde imaret teriminin kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu terim, cami, han, hamam, medrese, tekke, zaviye, türbe, darüşşifa, sur, kale, çeşme gibi farklı işlevlere sahip çeşitli yapıları olduğu kadar birkaç yapı topluluğunu içeren külliyeler için de kullanılmıştır”* [9].

Yemek hazırlanan ve dağıtılan aşhaneler (imaretler) tabhaneli camilerle birlikte erken dönem Osmanlı döneminde ortaya çıkmış yapı türüdür. 14. Yüzyıl'ın ilk yarısından 20. Yüzyıl'ın başına kadar yapımına devam edilmiştir [11] .

İmaret terimi yaygın olarak üç farklı anlamda kullanılmaktadır. Ergin’e göre bunlar,

- *“Erken Osmanlı Ters T Planlı zaviyelerini tanımlamak,*
- *Osmanlı külliyesi içinde yer alan ve külliye çalışanları, medrese ve mektep öğrencileri ile külliyenin misafirhanesinde kalanlar ve fakirlerin ücretsiz yemek aldıkları mutfakları tanımlamak,*
- *Bayındırlık anlamı ile ilişkili olarak bir şehirde bulunan tüm yapıları nitelemek için kullanımıdır”* [11].

Zaviyeli cami veya imaret olarak adı geçen yapılarda, cami işlevinin yanı sıra ibadet mekânlarına eklenti olacak şekilde planlanmış konaklama odaları yani tabhane adı verilen mekânlar görülmektedir. Böylece erken Osmanlı döneminde yeni bir yapı türü olarak tabhaneli cami kavramı ortaya çıkar. Tabhaneli camilerde dervişler, şeyhler ve din adamları seyahat ederken konaklamış, kimi zaman belirli bir süre bu mekânda ikamet etmişlerdir. Ayrıca bu camilerin vakfiyelerinde ve mimari planlamalarında mutfak, ahır, depo gibi, ek mekânlarında zaman zaman yer aldığı görülmektedir. Bu ek mekânlar ana mekânın her iki yanından eklenmiştir. Tabhaneli camiler diğer camilerden bu sebepler doğrultusunda farklılık gösterir.

Kuban’a göre *“Osmanlı mimarisinin erken döneminde zaviyeli cami, tabhaneli cami, ters T planlı fütüvve camisi, kanatlı cami, imaret gibi terimler tipolojik olarak aynı yapı türünü tanımlar.”* [5].

Goodwin'in ifade ettiği gibi *“Ünal, bir tabhane ya da tabhaneyi müslüman din görevlilerinin bir nekahat evi olarak tanımlar, Başka bir deyişle bunlar inziva yerleridir.*

Eyice buraları gezginler için misafirhane olarak tanımlarken; Aptullah Kuran bu ek yapıları mantıklı argümanlarla gerçekten zaviyeler ya da bir rahatsızlıkları olmasa da gezginler, dervişler ve yolcular için ikametgâhlar olarak işaret eder “ [12]

2.2 13 ve 14. Yüzyıl Selçuklu ve Osmanlı Toplum Yapısı ve Mimarisinin Tabhane Mimarisine Etkisi

Tabhane kavramı ilk olarak Osmanlı döneminde kullanılmaya başlamıştır. Ancak bu mimari biçimlenişin daha eski dönemlerdeki yapı çeşitlerinden türetilmiş olma ihtimali de mümkündür. Ayrıca tabhane mimarisini tanımlayabilmek için öncelikle Osmanlı devletinin kuruluş yılları ve sonrasındaki sosyal ve siyasal gelişmelerin incelenmesi ve bunların mimari biçimlenmeye etkilerinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.2.1 Selçuklu ve Osmanlı Devletleri Siyasi, Sosyal ve Kültürel Hayatının Tabhane Mimarisine Etkisi

Fuad Köprülü, *“Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu anlamak için her şeyden evvel 13.Yüzyıl. Anadolu'sunun yalnız siyasi tarihini değil, asıl sosyal tarihinin bilinmesi lazımdır”* diyerek bu süreç zarfına kadarki yanılgılardan bahsetmiştir [13]. 13. Yüzyıl ile 14. Yüzyıl'ın başlarına kadarki Anadolu'nun siyasi tarihi, oldukça hareketli olaylara sahne olmuştur.

13. Yüzyıl'ın önemli siyasi olayı Haçlı seferleridir. Bu savaşlar Selçuklu Devleti üzerinde olumsuz etkilere sebep olmuştur. Türkmenler çeşitli coğrafyalardan Anadolu'ya göç etmiş, Selçuklu'nun bu sıkıntılı zamanlarında gaza ¹ ve cihat ² bilinciyle hareket ederek devlete destek vermiştir. İstanbul, IV. Haçlı seferinde Haçlılar tarafından ele geçirilmiş, Katolik-Latin devleti kurulmuştur. Bu gelişmeyle birlikte imparator İznik'e taşınarak burada Ortodoks Rum devleti kurmuştur. Bu süreçte Bizans ile Selçuklu Devleti arasında siyasi ilişkiler devam etmiştir. Tüm bu olayların ortasında Türkmen beyleri, 13. Yüzyıl Anadolu coğrafyasında, Bizanslı'lara ve Haçlı'lara karşı Selçuklu Sultanlarına çok büyük askeri destekte bulunmuşlardır [14].

---

¹ Müslümanlığı korumak ve yaymak amacıyla Müslüman olmayanlara karşı yapılan savaş [122].

² Din uğruna yapılan savaş [123].

Babailer isyanı 13. Yüzyıl'da, Anadolu'da siyasi açıdan dönemin önemli olaylarından birisidir. Bu olayın önemi sadece siyasi olmakla kalmamış, toplum üzerine sosyal, kültürel ve dini etkileri olmuştur. Hacı Bektaşî Veli, Fatma Bacı, Geyikli Baba, Abdal Musa, Babailer ile Ahi, Kalendari, Yesevi, Haydari, Kazeruni, Mevlevî vb. gibi Türkmen şeyh ve dervişleri ise, uçlardaki Türkmen beyliklerine ait topraklara yerleşmiş ve bu coğrafyalarda faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Moğol saldırıları ve Köseadağ (1243) bozgunu 13. Yüzyıl'ın diğer önemli olaylarıdır. Harzemşahlar devleti yıkıldıktan sonra, Moğollar Orta Asya'dan başlayarak Anadolu sınırlarına kadar ulaşmışlardır. Harzemli Türkmen aşiretleri Anadolu'ya göç etmişlerdir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in döneminde Selçuklu ordusu bu savaşı kaybederek, Anadolu'da Moğol istilasının başlamasına sebep olmuştur. Devletin bu zorlu döneminde, Anadolu uçlarında yoğunlaşan Türkmen beyleri, Moğollara karşı mücadele ederek desteklerini esirgememişlerdir [14].

Türkmen Beyliklerinin Kurulması: Moğolların Anadolu topraklarında hâkimiyet kurmasıyla birlikte, Anadolu'da çeşitli Türkmen Beylikleri kurulmaya başlamıştır. Anadolu'nun siyasi ve demografik yapısı değişmeye başlamakla birlikte zaman içerisinde uç beylikler, güçlenerek Batı Anadolu ve hatta Marmara sahillerine kadar ulaşmıştır. Etnik, dini ve kültürel yönüyle Anadolu, değişim ve dönüşüm geçirmiştir [14].

Ahi zaviyeleri Osmanlı devletinin kuruluşunda bürokratik destekte bulunmuşlardır. Alpler, "gazi" ve "alperen" ünvanlarıyla toplum nazarında saygın konumdadırlar. Osman Bey'in bu "alp¹, gazi², nöker³" sıfatlarını taşıyan komutanları vardır. Abdalan-ı Rum ise tekkeler ve zaviyeler açarak, Anadolu tasavvufunda var olmuşlardır. Prof. Dr. Selahattin Döğüş'ün makalesine göre; "*Bacıyan-ı Rum ise Ortaçağ Anadolu'sunda kadınlar tarafından kurulmuş mistik bir teşkilattir. Prof. M. Bayram, bu teşkilatı Ahiyyan-ı Rum'un kadınlar şubesi olarak düşünür. Prof. Bayram, Hacı Bektaş-ı Veli'nin evlatlığı Fatma Bacı'nın Bacıyan-ı Rum'un ilk şeyhi olduğunu öne sürmektedir. Bununla*

---

¹ Yiğit, kahraman [124].

² Müslümanlıkta düşmanla savaşan veya savaş yapmış kimse [125].

³ Bir lidere bağlı arkadaşı, yoldaşı [126].

birlikte Ö.Lütfi Barkan, “Kolonizatör¹ Türk Dervişleri” adlı eserinde, Anadolu ve Balkanlarda kadın ismiyle bilinen birçok tekke ve zaviye adı tespit etmiştir [14].

Türkmen beyleri Moğol baskı ve tahribatlarına rağmen güçlerini arttırarak önemli şehirlerde hâkimiyet kurmaya başlamışlardır. Bu sıralarda Selçuklu Devleti gücünü kaybetmeye başlamıştır. Türkmenler Moğol hâkimiyetindeki bölgeleri de ele geçirmişlerdir.

Orta Anadolu’da, sınır boylarında öz Türk kültürüne ve gaza Müslümanlığına dayanan bağımsız beylikler kurulmaktaydı. Selçuklu devleti ve göçebe Türk geleneklerine bağlı olarak kurulan bu beylikler, Selçuklu sultanlarına hukuki anlamda bağlı olup, onlardan hâkimiyet işaretleri olarak “hilat, menşur, sancak² ve gazilik” unvanı alıyorlardı. Bunu daha çok ele geçirdikleri toprakları resmi bir statüye kavuşturmak için kabul ediyorlardı. Oysaki Selçuklu devletine karşı sık sık ayaklanmalar çıkartıyorlardı. Göç ve gaza faktörlerini kullanarak güçlenip geliyordu. Prof. Dr. Selahattin Döğüş’ün makalesine göre; *“Eski Selçuklu aristokrasisinden gelen beyler, uçlara sığınan Şehzadeler, Türkmen şeyh ve dervişleri, uçlardaki Türkmenleri gaza ideolojisiyle örgütlemişler böylece bağımsız beyliklerin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır”* [14].

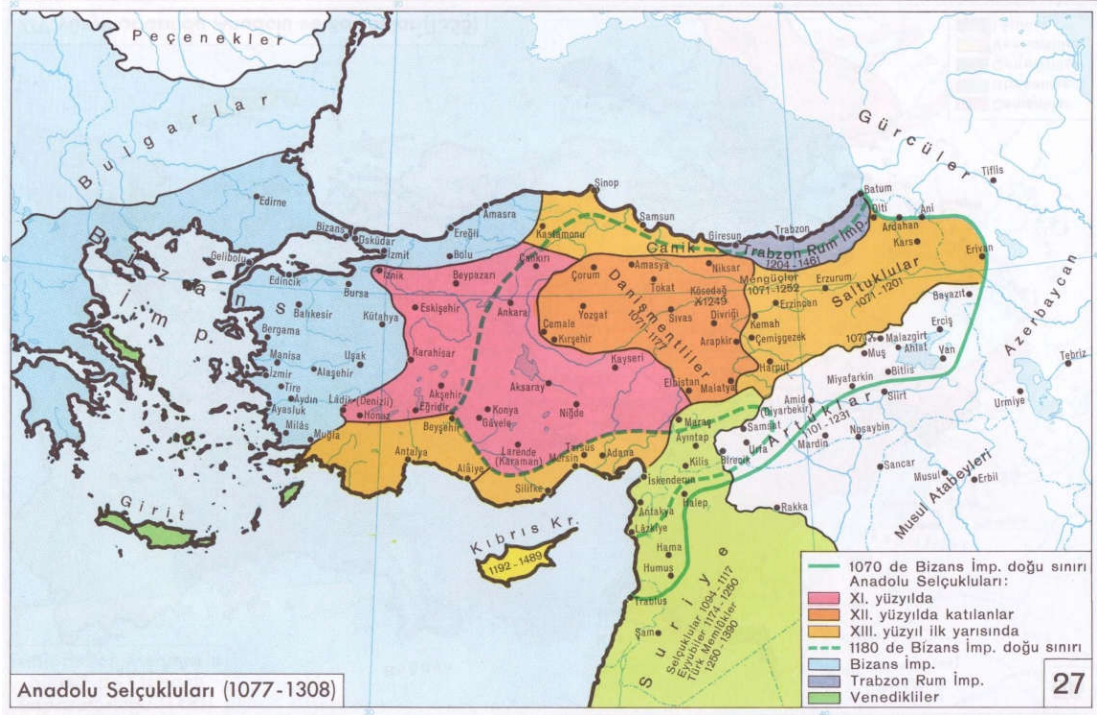
---

¹ Aynı inancı ve kültürü paylaşan insanların meydana getirdiği topluluk [127].

²Hilat: Osmanlı döneminde, padişahların, gönül almak ya da ödüllendirmek için bir kimseye giydirdikleri, çok değerli bir kumaştan ya da kürkten yapılmış kaftan [128].

Menşur: Selçuklu döneminde sultan tarafından yüksek rütbeli memurların atanmasına ilişkin verilen özel belge [129].

Sancak: Selçuklu ve Osmanlıda iller ile ilçeler arasında kalan yönetim bölümü [130].

Şekil 2. 4 11. Yüzyıl ile 14. Yüzyıl arası Anadolu [15]

Kayı Boyu ve Osmanlı Ailesi: “ Osmanlı hanedanının Oğuzların Kayı boyuna mensup olduğunu ilk söyleyen kaynak Yazıcızade Ali'nin Selçukname'sidir. Anadolu'da Kayı adlı 58 köy ismine rastlanılmıştır. Bu adlar Osmanlıların Anadolu'daki serüven ve güzergâhları konusunda bir ipucu verebilmektedir. Kayıların, Malazgirt zaferinden sonra Artuklular'ın maiyetinde olarak Anadolu'da buldukları anlaşılmaktadır. Klasik Oğuz göçleri içerisinde doğudan batıya gelmişlerdir” [14]

Çeşitli yerlere dağılmış olan Kayıların'dan bir kısmı önce Ertuğrul'un sonra da Osman'ın önderliğinde Alâeddin Keykubat zamanında Ankara Karacadağ taraflarına yerleştirilmiştir. 13. Yüzyıl'da Ertuğrul'a bağlı olan Kayıların, kardeşi Dündar ile Söğüt, Domaniç ve Ermeni Beli taraflarını ele geçirerek buraya göç etmişlerdir. Selçuklu Sultanı Ertuğrul ve hâkimiyetindeki Kayıların'a bu başarılarından dolayı bölgeyi mülk olarak vermiştir. Ertuğrul Bey aynı zamanda uç beyidir ve 1281 yılında öldüğü öne sürülür. Mezarı Söğüt'tedir. Bu Kayıların bu bölgeyi yurt edindiği ve Osmanlı İmparatorluğu'nun köklerinin Söğüt ve çevresi olduğunun göstergesidir.

Osman Gazi'nin soykütüğü ile ilgili çeşitli araştırma ve varsayımlar vardır. “Geleneksel Osmanlı tarihi anlatımına göre Osman'ın babası ve Osmanlıların atası olarak Süleyman Şah gösterilir” [16]. İ.Uzunçarşılı Oğuz-Kayı teorisini kabul eder. Osman Söğütte 1258

tarihinde doğmuştur. Neşri'nin soyağacı araştırmalarına göre babası Ertuğrul Bey, dedesi Süleyman Şah'tır [17].

Osman Bey kendisini gaza ve cihada adanmıştır. Osmanlı Beyliği'nin kurucusudur. Ahi ve diğer beylerinde desteğiyle beyliğin başına getirilmiştir. Önceleri Kastamonu beylerine bağlı iken gaza faaliyetlerindeki başarılarından dolayı bölgedeki gazilerin lideri konumuna gelmiştir. 1298 yılında Bilecik ve Yenişehir'i fethederek, Selçuklu Sultanı tarafından uç beyliğine sahip olmuştur. Yenişehir'i beyliğin merkezi ilan etmiştir. Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Osmanlı Beyliği devlet olarak bağımsızlığını kazanmıştır [18].

“Osman Bey, alp, gazi gibi unvanlı birçok silah arkadaşı aşiret reisleriyle uçlarda gazalara devam etmiş, İznik İmparatorluğunun İstanbul'a nakliyle birlikte Bizans'ın Bitinya'daki (İznik, Bilecik, İzmit havalisi) etkisi zayıflamış bu da Osmanlıların fetihlerini hızlandırmıştır. Osman Bey bu faaliyetleri sırasında Ahilerin desteğini arkasına almış, bu arada ünlü ahi reisi Şeyh Edebalı'nın kızı Malhun Hatun ile evlenmiştir.” [14].

Osman Gazi İznik'i kuşattıktan sonra kuşatmayı kaldırmaya gelen Bizans Ordusunu bozguna uğratmıştır. Böylece önemli bir itibar kazanmıştır. Tarihte Koyunhisar-Bafeus savaşı olarak geçen bu olay Osmanlı Devleti'nin gerçek kuruluş tarihi kabul edilir (1302). Bu savaş ile birlikte Bursa, İznik ve İzmit üç koldan kuşatılmıştır. Bu da Osmanlı'nın bölgede genişlemeye başlamasına sebep olmuştur. Osman hedefine ulaşmış İznik'i alarak Osmanlı'nın ilk başkenti yapmıştır.

1320'den sonra Osman Gazi'nin oğlu Orhan Bey devletin başına geçmiştir 1326 tarihli Orhan Bey'in vakfiyesine göre Osman Gazi, Ahilerin kullandığı lakaplardan “Fahreddin” unvanını kullanmıştır.

Osmanlı Beyliği'nin diğer Türkmen beyliklerinden farkı ilk Osmanlı hükümdarlarının yetenekleri ve savaşçı özellikleridir. Gayrimüslimlerle iyi ilişkilerde bulunmaları, Bizans'ın zayıflaması, gaza ve cihat şuurunun bir ideoloji olarak kabul edilip uygulanması, dini hoşgörü ve özgürlükleri, coğrafi konumları Osmanlı Devleti'nin kurulmasında ve büyümesinde etkili olmuştur. Yüzyıllar boyunca Türk-İslam medeniyetiyle Dünya üzerinde geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır (Şekil 2.5) [14].

Osmanlı Devleti Padişahları 17. Yüzyıl'a kadar sırasıyla Osman Bey, Orhan Gazi, I.Murad, Yıldırım Bayezid, Mehmet, II. Murad, Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Selim, II. Selim, III. Murad, III. Mehmet'tir.

Şekil 2. 5 14 Yüzyıl Anadolu ve Balkanlar (1355) [15]

2.2.2 Osmanlı Dönemi Mimarisinin Tabhane Mimarisi Üzerine Etkisi

Osmanlı mimarisi, Osmanlı Devleti'nin beylik olarak kurulmasından itibaren yayıldığı ve imparatorluk haline gelerek hüküm sürdüğü dönemlerde inşa edilen tüm mimari yapıların ve üslupların tamamını kapsamaktadır. Osmanlı'da eserler, mimari üslup bakımından incelendiğinde, süreç içerisinde çeşitli değişimlerin ve gelişimlerin olduğu görülmektedir. Bu değişimlere göre Osmanlı mimarisi kendi içerisinde çeşitli dönemlere ayrılmaktadır. Bu dönemler;

- Erken Osmanlı Mimarisi (1299-1453)
- Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi (1453-1700)
- Geç Dönem Osmanlı Mimarisi (1700-1900) dir.

Erken Osmanlı dönemi mimarisi, Osmanlı Beyliği'nin kurulması ve devlet teşkilatı olarak yayılmasıyla başlayıp İstanbul'un fethine kadar geçen süreç içerisinde yapılmış olan mimari yapı ve öğeleri kapsamaktadır. Erken dönem üslubu yapılar incelendiğinde, Osmanlı'dan önce gelen Anadolu Türk mimarisi, Selçuklu mimarisi, Bizans mimarisi, İran mimarisi ve Memlük mimarisinden etkilendiği gözlemlenmektedir.

12. Yüzyıl'dan beri Doğu ve Orta Anadolu'da başlayan, bir yandan bölgesel, öte yandan Selçuklu gelenekleri anılarıyla ortaya çıkan sanat üretimi, Erken Osmanlı döneminde sanat ve mimari anlayışının temelini oluşturur. Öte yandan Bizanslı halkın bir bölümünün müslüman olması ve giderek toplum yaşamına ortak üye olarak katılması yerel yapı geleneklerinin, teknik ve biçim olarak toplumda geçerli olmasını sağlamıştır [5].

Osmanlı tarihinin simge yapıları Osmanlı başkentlerinde inşa edilmiştir. İznik, Amasya, Manisa gibi kentlerin 14. ve 15. Yüzyıl'lardaki özel konumları dışında bu durum, Osmanlı mimarisini tanımlayıcı bir karakteristiktir. Osmanlı devletinin başkentleri Bursa (Orhan Bey) (1326-1365), Edirne (I.Murad) (1365-1453) ve İstanbul'dur (Fatih Sultan Mehmet) (1453-1923).

Bursa, Selçuklu geçmişi özümser ve yorumlar. Üstelik Türkmenler katında Selçuklu mimarisinin devamını ve yavaş üslupsal değişimini sergiler. Bu yapıların bezeme tekniklerinde de Selçuklu ile süreklilik açıktır: Mukarnas bezemeler, Türk üçgenleri, çini panolar, mozaik çiniler, yazı şeritleri, Rumi motifler yinelenir. Osmanlı Bursa'sı 14. Yüzyıl kültürünün katıksız bir gösteresidir (Şekil 2.6- Şekil 2.7) [5].

Şekil 2. 6 Bursa Yeşil Camii [Y. Örs, 2019] Şekil 2. 7 Kayseri Sultan Han (1232-1236) [19]

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi çağ değiştiren ve Osmanlı tarihi bakımından yeni bir devrin açılmasına sebep olmuş önemli gelişmelerden biridir. Bu önemli olay Osmanlı mimarisinde de klasik üslubun başlangıcı olarak kabul edilir.

Fatih devrinde İstanbul'daki inşaat faaliyetleri, 15. Yüzyıl'ın ortasında Osmanlı mimarisinin birçok yapı türlerinde artık değişmeyecek bir tipolojiye ulaştığını gösterir.

Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar Bursa ve Edirne mimari üslupları İstanbul'da da hemen hiç değişmeden varlığını sürdürmüştür. Medrese, han, hamam, türbe gibi yapılar büyük ölçüde benzer plan şemalarıyla inşa edilmiştir. Mahmud Paşa Cami, Murad Paşa Cami, Rum Mehmet Paşa Cami gibi yapılar bu bağlamda örnek verilebilir (Şekil 2.8). Fatih Külliyesi tipolojik olarak büyük bir yenilik göstermese de çok geniş alana yayılarak inşa edildiği için kent alanının sosyal amaçlı düzenlenmesi bakımından önemlidir. Osmanlı mimarisinde bu külliye'den sonra sadece Süleymaniye Külliyesi'nde bu büyüklük ve ihtişam görülmüştür (Şekil 2.9).

Şekil 2. 8 Mahmud Paşa Cami (1462) [5]

Şekil 2. 9 Fatih Külliyesi (1462-1469) [20]

Edirne Osmanlı dönemi mimarisinde II. Murad'ın şehirde yaptırdığı önemli anıtsal eserler açısından önemlidir. Bu dönemde ortaya çıkmış olan üç şerefeli cami tipi ve mimari tasarım anlamında oluşan büyük gelişmeler, Bursa'dan farklılık göstermektedir.

II. Murad döneminde yapılmış olan Muradiye İmaretı, Edirne Sarayı ve Üç Şerefeli Camii gibi anıtsal yapılar simgesel değeri arz etmektedir. Kentin merkezinde yer alan bu büyük cami mimaride büyük bir imparatorluk üslubunun başlangıcını da işaret etmektedir (Şekil 2.10). Edirne'de yapı inşası İstanbul'dakine eş yoğunlukta 15. Yüzyıl'da da devam etmektedir. Sultan II. Bayezid Külliyesi yüzyılın ikinci yarısında yapılmış ve mimari görkemi açısından ve İstanbul'da yapılan yapılarla boy ölçüşür nitelikte olup II. Bayezid döneminin en büyük anıtsal yapıdır (Şekil 2.11) [5].

Şekil 2. 10 Edirne II. Bayezid Külliyesi (1487-1488) [21]

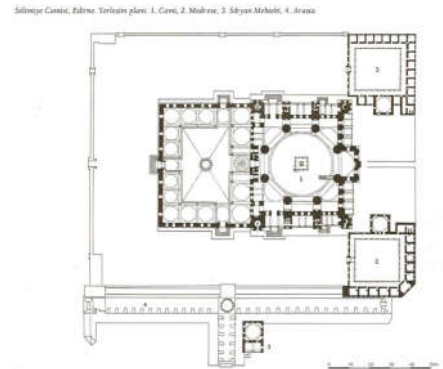

Şekil 2. 11 Üç Şerefeli Cami (1443-1447) [22]

İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı Devlet'i hızlı bir şekilde büyümeye ve büyük bir imparatorluk olma yolunda önemli adımlar atmaya başlamıştır. Bu gelişmeler mimari anlamda da yapı üretme politikasının artmasını sağlar. Klasik dönem Osmanlı mimari tasarım üslubu, erken Osmanlı dönemi üslubu üzerine farklılıklar yaratarak yeni boyutlara ulaşır. Kanuni Sultan Süleyman kendisinden önce gelen değişim ve büyüme

hareketine ivme katarak devleti sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda zirveye taşımış bir hükümdardır. Yaptığı fetihlerle, kazandığı zaferlerle 16. Yüzyıl'da Osmanlı, Asya'dan Avrupa'ya kadar topraklarını genişletmeyi başarmıştır.

Dönemin ve hatta Osmanlı mimarlık tarihinin en önemli ismi şüphesiz Mimar Sinan'dır. Sinan'ın devlet teşkilatındaki ilk görevi askerliktir. Daha sonraları zemberekçibaşılığına¹ kadar yükselmiş görev yaptığı dönem padişahlarından Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın hemen hemen bütün seferlerine katılmıştır. Bu seferlerde köprü kurma gibi pratik çözümlerleriyle çevresinin dikkati çekmeyi başarmıştır. Lütfi Paşa'nın tavsiyesi üzerine Kanuni'ye tanıtılmış, bu vezirin sadrazamlığı döneminde ise 1539 yılında mimar başı olarak görevlendirilmiştir. Bu tarihten itibaren çok hızlı şekilde mimari eserler üretilmeye başlamıştır. Sinan çoğu İstanbul'da olmak üzere diğer önemli kent merkezlerinde camiler, mescitler, medreseler, tabhaneler, türbeler, suyolları, kemerler, köprüler, hanlar, hamamlar, kervansaraylar, saraylar inşa etmiştir. Anadolu'daki yapıların tamamında, baş mimar olarak, bizzat kendisi gidememiş olmasına karşın kendi ekibinden başka mimarları yönlendirip, kendi mimari tasarım ve projesinin uygulanmasını sağlamıştır. En büyük eserlerini yaşlılık döneminde vermiştir. Sinan 80 yaşında yaptığı ve "ustalık eseri" olarak ifade ettiği tasarımı, Edirne'deki Selimiye Cami ve Külliyesi'dir (Şekil 2.12) [5].

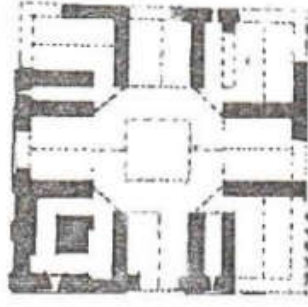
Şekil 2. 12 Selimiye Cami ve Külliyesi (1568-1575) [5]

¹ Zemberek adındaki oku atan yeniçeri askerlerinin başı [131].

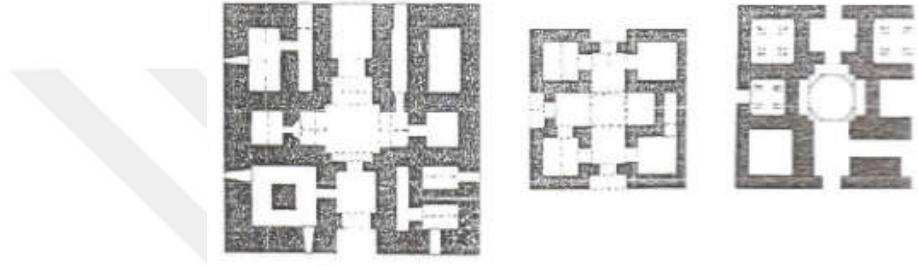
2.2.3 Tabhane Mimarisinin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Süreçte Gelişimi

Tabhane mimarisinin ortaya çıkışı incelendiğinde bu yapı türünün kökeni için çeşitli araştırmacılar tarafından ileri sürülen hipotezler söz konusudur. Kuzeybatı Anadolu'da, Bursa ve çevresinde, dini yapıları gören yabancı gezginler, bunların duvar örgülerinin Bizans eserleri ile benzerliklerini düşünerek bu yapı çeşidinin eski Bizans yapıları olabileceğini iddia etmişler veya sadece tahminler ileri sürmüşlerdir. Erken Osmanlı devrinin duvar örgüsü ve dış görüntüsü bakımından o devrin Bizans yapıları ile bir devrin zevkini yansıtmaları bakımından benzerlikler olduğu doğru bile olsa, bu yapıların kökenini Bizans mimarisine bağlamaya yeterli bir delil değildir.

O. Reuther'in Orta Asya konut mimarisi hakkındaki araştırmalarında ise kapalı bir avlu sofası etrafında toplanan üç-dört eyvanlı evleri inceleyerek tabhaneli camilerin, eski eyvanlı yapılar ile bağlantısı olabileceğini saptamış, bu tipin tabhaneli camiler ile olan benzerliği fikrini ileri sürmüştür (Şekil 2.13). S. Çetintaş tarafından ileri sürülen fikre göre yan odaların ilk Osmanlı beylerinin kullandıkları bir nevi devlet daireleri oldukları yolundaki bu fikirlere itirazlar olmuştur. E. Hakkı Ayverdi "*Yan cenahların umumi manasıyla hizmete mahsus olduğu*" şeklinde bir fikir ileri sürmüştür. Ayverdi tabhaneli camilerin medrese şemasından doğduğu fikrini kabul etmiştir. Bazı araştırmacılar ise bu yan hücrelerde eğitim yapıldığı iddiasında bulunmuşlardır. Ancak Osmanlı mimarisindeki medrese mimarisi ile bu mimarinin gereksinimleri göz önünde bulundurulduğunda bu hücrelere sadece eğitim işlevi görülen mekân tanımlamasını yapmak doğru olmaz. Kaldı ki bu yapı tiplerinden bazıları bir külliye içinde yer almakla beraber bu külliyelerde ayrıca medreselerin inşa edilmiş olduğu görülmektedir.

Çizim 1: Orta Asya Evi planı
(Kuran, 1969: 9).

Şekil 2. 13 Maverâünnehir ve Horasan Bölgelerindeki 9-12. Yüzyıl Merkezi Planlı Konutlar [23]

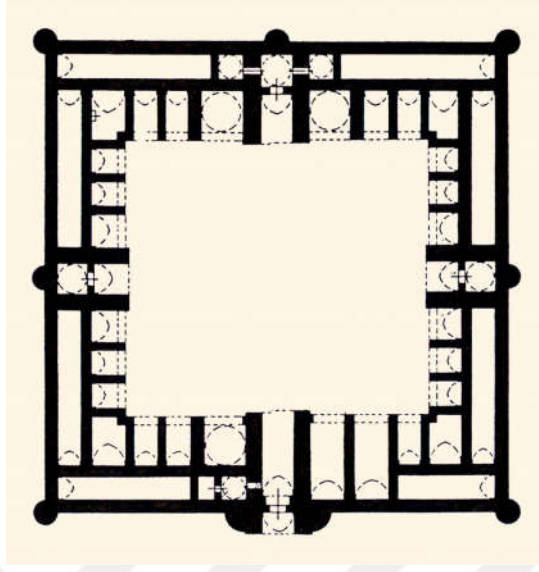
Osmanlı mimarisinde mekân problemi üzerinde duran Doğan Kuban, tabhaneli camiler ile kiliseler arasındaki bağlantıyı reddetmekle birlikte, bu yapı tipini toplu bir mekân olarak incelemiştir.

Tüm bu düşüncelerin yanı sıra Semavi Eyice'ye göre Osmanlı mimarisinde yer alan tabhaneli camilerin örnekleri incelendiğinde bu yapı türünün "dört eyvanlı ortası avlulu bina" tipinden doğduğu fikri benimsenmiştir.

Tabhaneli camilerin kökeninin İslam öncesi Asya sanatına kadar indiği görülmektedir. Cami, medrese, kervansaray, saray gibi çeşitli binaların yanı sıra aynı tipin ri'batlarda¹ da kullanıldığı görülmektedir (Şekil 14). Anadolu'da dört eyvanlı-avlulu yapı tipi Beylikler ve Selçuklular idaresinde yapılan tüm medreselerin hemen hepsinde kullanılmıştır (Şekil 18). Diğer taraftan bu tipin içinden "kubbeli medrese" denilen yapı tip doğmuştur; burda orta avlu küçültülerek üzeri aydınlık fenerli büyük bir kubbe ile

¹ İlk olarak Karahanlı'larda görülen ve kervansarayların ilk örnekleri olarak kabul edilen, sınır boylarında yapılan korunma amaçlı yapılar [132].

örtülmüştür. Konya Karatay ve Kırşehir Cacabey medreseleri bu tipe örnek verilebilir (Şekil 2.15-Şekil 2.16-Şekil 2.17) [24].

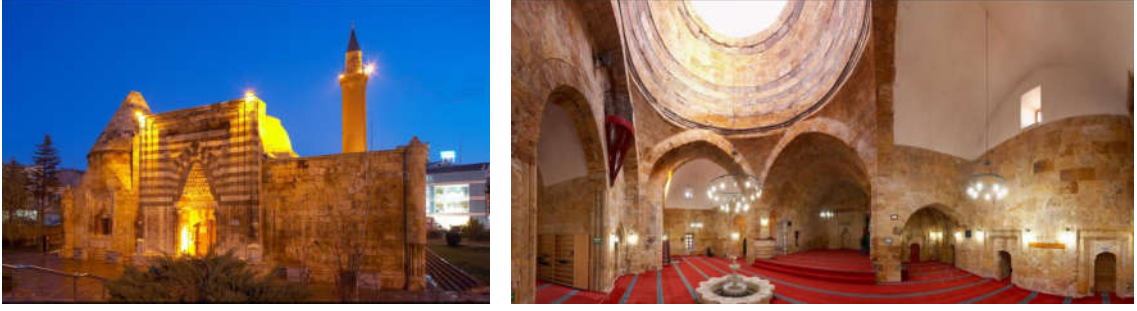
Şekil 2. 14 Ribat-ı Mahi- İran- 11.Yüzyıl [25]

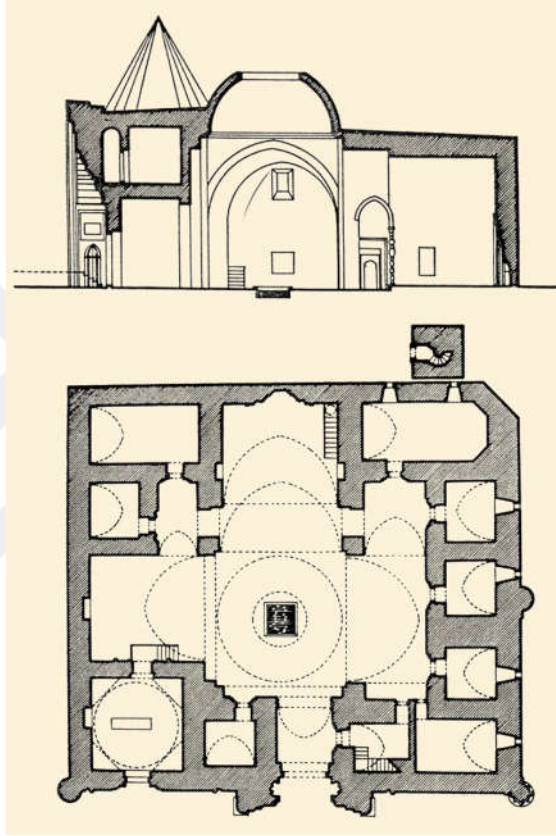
Şekil 2. 15 Konya Karatay Medresesi (1251) [Y. Örs, 2019]

Şekil 2. 16 Konya Karatay Medresesi (1251) [26]

Şekil 2. 17 Kırşehir Cacabey Medresesi (1272-1273) [26]

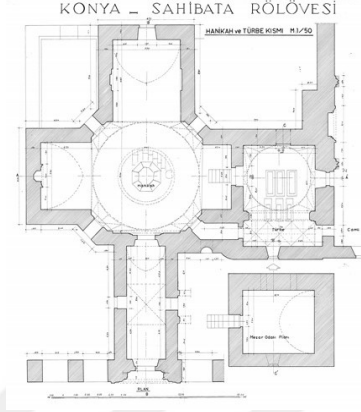
Şekil 2. 18 Kırşehir Cacabey Medresesi planı (1272-1273) [27]

Asya'daki dört eyvanlı avlu tipi Anadolu'nun dışında Mısır hatta Memlüklüler'de de kullanım göstermektedir. Fakat buralarda farklı olarak bu plan tipinin daha mütevazı biçimde konut mimarisinde kullanılması söz konusudur.

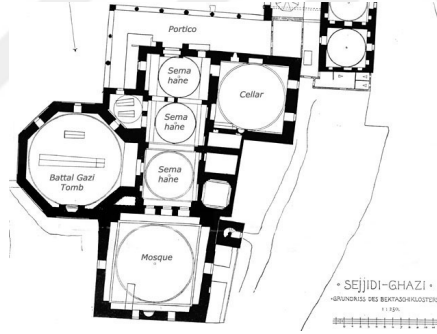
Osmanlı'dan önce Anadolu'da medrese konut vb. türlerden farklı olarak, dört veya üç eyvanlı-kapalı avlulu plan tipiyle inşa edilmiş başka yapı türlerine rastlanmaktadır. Bu yapılar çeşitli tarikat üyelerinin kullanımına mahsus yapılmış olan zaviye, tekke ve

hanikahlardır¹. Konya’da inşa edilmiş Sahip Ata Hanikahı, Çorum’daki Elvan Çelebi Tekkesi, Kırşehir’deki Ahi Evran Zaviyesi, Eskişehir Seyid Battal Gazi Tekkesi, Niksar’daki Çöreği Büyük Tekkesi gibi yapılar bu dönem için önemli örneklerdir (Şekil 2.19-Şekil 2.20-Şekil 2.21). Bu yapılara ait plan tipleri tabhaneli cami plan tipiyle karşılaştırıldığında benzerlik göstermektedir.

Şekil 2. 19 Sahip Ata Hanikahı-Konya (13. Yüzyıl) [28]

Şekil 2. 20 Seyid Battal Gazi Tekkesi- Eskişehir (13.Yüzyıl) [29]

Şekil 2. 21 Elvan Çelebi Zaviyesi – Çorum (13.Yüzyıl) [30]

¹ Merkez niteliğine sahip büyük tekke ve dergâh [133]

Osmanlılarda ters T plan tipi cami, hamam ve konut mimarisinde kullanılmıştır. İlk kuruluş yıllarında Türk mimarisinin eski geleneklerinden gelen üslubu revize ederek yeniden yorumlamış, geliştirmiş ve yayılış dönemi mimarisinde uygulamıştır. Bu yapıların bir kısmı zaviye, büyük bir kısmı imaret olarak adlandırılmıştır. Günümüzde ise bazı yapılar tekke olarak isimlendirilmiştir.

Zaviye bir şeyhe tahsis edilmiş manastır gibidir. İmaret önemli zatların türbeleri olan herkesin barınıp, yemek yiyebileceği farklı binaları da barındıran tesistir. İmaret daha genel zaviye daha spesifik olmakla birlikte her ikisi de camiden ayırt edilmiştir Hatta bazı imaretler içerisinde zaviyelerin de yer aldığı görülmektedir. Bu da zaviyeli cami teriminin bu sebepten ortaya çıktığını ve imaret terimiyle birlikte bazen farklılaşarak kullanıldığı, bazen de aynı yapıyı nitelemek amacıyla anlamsal olarak birleştiği düşünülmektedir [24].

Ahilik müessesesi Osmanlı'nın kuruluş ve yayılış yıllarında Osmanlı'nın sosyal yapısında çok önemli yer teşkil etmektedir. Fethedilen yerlerin Türkleşmesinde gezgin dervişlerin orduya büyük katkısı olmuştur. Erken Osmanlı'nın kabile ile devlet arası politik ortamında hükümdarların toplumla ilişkilerindeki en önemli bağı tarikatlarla ve kentlerde Ahiler'le kurmuşlardır. Bu sultan yapısı zaviyelerin, başka yapılarla birlikte o döneme özgü planlarında ve en yaygın yapı uygulamasını oluşturmalarından anlaşılmaktadır. *“Erken Osmanlı toplumundaki zaviye yapılarının özellikle köylerdeki örnekleri günümüze ulaşmamıştır. Türkmenler'in Doğu'dan Batı'ya uzanan göç ve fetih ortamında benzer kurumların, töre ve törenlerin benzer planlara yol açması da doğaldı. Kaldı ki tarikat töresi ve sufi yaşamı gereği zaviye yapıları hiçbir zaman gösterişli ve biçimsel simgesellikleri ön plana çıkan yapılar olmamıştır. Beyler, sultanlar, emirler katında imarethane ve zaviye olarak adlandırılan bütün 14. ve 15. Yüzyıl yapıları hemen hemen değişmeyen bir tipoloji ile inşa edilmişlerdir. Bunlar erken Osmanlı döneminin en önemli ve karakteristik yapı etkinliğidir”* [5]. Tabhaneli camilerin plan biçimlenişinin işlevsel karşılığı düşünüldüğünde, erken Osmanlı döneminde oldukça fazla sayıda inşa edilmelerinin sebeplerinden biri de ahiler, dervişler ve tarikat üyelerinin devlet yönetiminde etkin olmasıdır.

Ahilik zümresine fetih edilen yerlerde yer alan kilise ve manastırların da verildiği bilinmektedir. İstanbul'un fethiyle birlikte Ayasofya camiye, diğer kilise ve manastırlar da ilk ihtiyaçları karşılamak üzere zaviyeye dönüştürülmüştür. Pantepoptes manastırı Eski İmaret Cami'sine çevrilmiş, Şehzadebaşı'ndaki Akataleptos Manastırı'nın Kalender dervişlerine Kalenderhane mescidi olarak tahsis edildiği bilinmektedir. Koca Mustafa Paşa'daki Hagios Andreas manastırı ve kilisesi Şeyh Sümbül Sinan için zaviyeye çevrilmiştir [24].

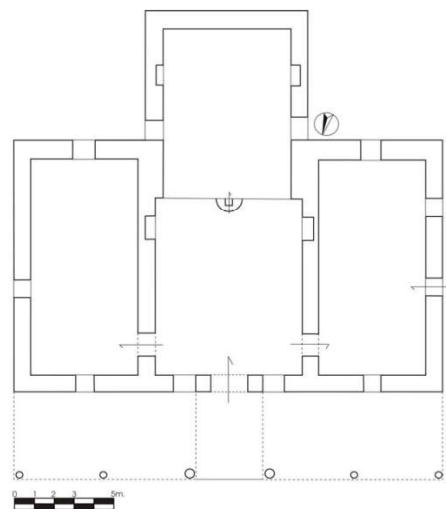
İmaret, zaviye, zaviyeli cami, ters T planlı cami, Bursa tipi cami, kanatlı camii gibi tanımlanan tüm yapı türlerinin plan şemaları, konumları ve zamanının sosyo- kültürel, dini ve siyasi durumları incelendiğinde tamamının aynı yapı tipini niteledikleri görülmektedir. Bu yapı türünün en belirgin ortak noktası tabhane mekânlarıdır. Plan tipleri incelendiğinde, genel olarak bu tabhane mekânlarının ibadet bölümüyle doğrudan ilişkisi yoktur. Bazı örneklerde tabhanelerin bir giriş holünden geçilerek doğrudan dışarı açıldığı görülür. Tabhanelerde konaklayan insanların kervansaraylardakinden farklı kişiler olduğu düşünülür. Tabhaneli camiler diğer Osmanlı cami mimarisinden farklı olarak planlanmış ve farklı bir amaca hizmet etmek için inşa edilmişlerdir.

Eyice'ye göre; "Tabhaneli cami, dini ve sosyal bir yapıdır, plan kuruluşu bu ikili kullanıma bağlı olarak en uygun ve akılcı tasarım tercihleri ile ortaya konmuştur. Yapı ekseninde, kible yönünde uzanan, genellikle üzerleri birer kubbe ile örtülü, geniş bir kemerle birbirine açılan, arka arkaya iki büyük hacim ve iki yanda, yapı eksenine paralel, sayıları değişen yan hacimler, tabhane (misafirhâne) mekânları, plan kuruluşunu meydana getirmiştir. Yapı ekseninde yer alan iki hacimden, girişin açıldığı birinci hacim, bazı yapılarda görülen şadırvanı ve aydınlık fenerli kubbesi ile kapalı avlu geleneğini devam ettiren geniş bir sofa olarak düşünülmüş, ikinci hacim, kible yönüne uzanımı, mihrabı ve özellikle yükselen döşeme seviyesi ile ibadet mekânı, cami olarak tasarlanmıştır. İki yanda, yapı eksenine paralel, sayıları değişen yan hacimler, bazı yapılarda alçı kaplamalı duvarları, ocakları, mangal yerleri, maşalıkları, rafları, 'nefeslik' olarak adlandırılan havalandırma bacaları ile tabhane (misafirhâne) mekânları olarak, oturulmak üzere inşa edilmişlerdir. Yan hacimlerde mihrap olmaması

ve bunların sürekli olarak, birinci kubbeli bölüme (sofa) açılmaları, oturulmak üzere inşa edildiklerini açıklamaktadır” [31].

Osmanlı döneminde tabhaneli cami olarak inşa edilmiş olan bilinen ilk örnek Bursa İznik'te yer alan Orhan Gazi Cami'dir (1334-1335) (Şekil 2.22). Kuruluş döneminde siyasi, dini ve sosyal olarak önem arz eden ahilik teşkilatı, dervişler ve şeyhler, devlet güçlenip sınırlarını genişletmeye devam ettikçe bahsi geçen konularda önemini yitirmeye başlamıştır. Bu bağlamda 16. Yüzyıl'dan sonra tabhaneli cami yapımına rastlanılmamaktadır. Zamanla anlamı farklılaşan imaret terimi ilerleyen dönemlerde cami cemaati medrese öğrencileri ve yoksullara yemek verme görevini üstelenerek “yemekhane” olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Yine aynı konuya paralel olarak zaviye olarak inşa edilmiş yapılar esas görevlerini kaybedince doğrudan mescit veya cami olarak kullanılmaya başlanmıştır. Süreç içerisinde bu camilerin mimari üslup, form ve plan tiplerinde ekler ve müdahaleler gerçekleşmiştir [24].

Şekil 2. 22 Orhan Cami 1334-1335/ İznik-Bursa [32]

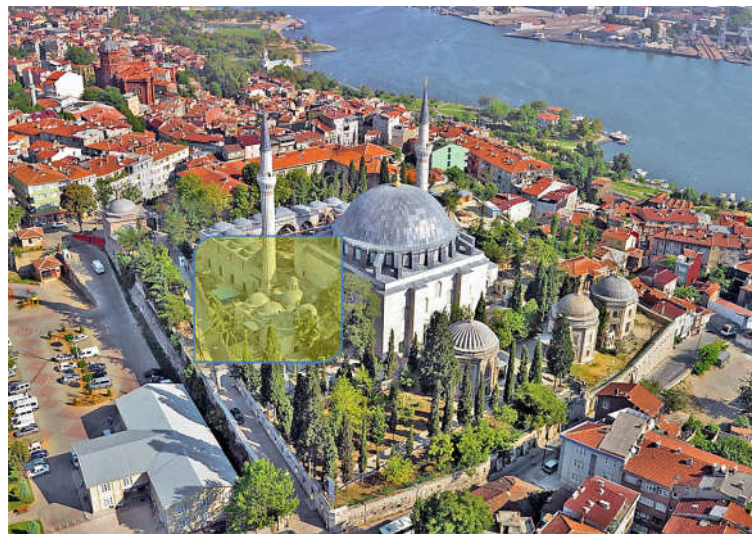
Edirne II. Beyazid Camisi'nde tabhane bölümleri caminin üçte ikisini kapsamaktadır. Caminin iki yanında her birinde dokuz kubbe bulunan ve her birinin merkezi bir avludan ayrılmış dört eyvana açılan dört köşe odası olan kare planlı birer tabhane vardır. Caminin kuzeybatı ve kuzeydoğusunda yer alan bu yapılar avluya girmeden uç odalara geçiş sağlamaktadır. Aynı zamanda camiye açılan kapıları da vardır. Ahiler ve dervişlerin nüfuzunun azalmasından sonra bu odalar önce eyvan sonra değişken alanlara

dönüşmüştür. Bu özel bağlantı tabhanenin camiye göre sonraki gelişiminin anlaşılması açısından önemlidir (Şekil 2.23). Goodwin'nin ifade ettiği gibi *"Camisi gibi Beyazıt'ın tabhaneleri de, 35 yıl sonra yapılmış olmasına karşın, İstanbul Yavuz Sultan Selim'e çok benzer. Aslında sonradan yapılan İstanbul Yavuz Sultan Selim'deki yegâne büyük değişiklik minarelerin avlunun köşesinde yer alması ve bu nedenle tabhane duvarlarının koridorun kuzey köşesindeki bir pencere ya da bir kapıyla kesilmesidir"* (Şekil 2.24) [12].

İstanbul Sultan Beyazıt Camisinde tabhane kısımlarının camiden ayrıldığı görülse de plan biçimlenişi olarak cami ile ortak olan duvarların kaldırılmış olması dikkat çekmektedir [12]. Tabhane mekânlarının odalara bölünmediği görülmektedir. Plan tipi olarak Edirne II Beyazid ve İstanbul Yavuz Sultan Selim Cami'lerinden farklıdır (Şekil 2.25).

Şekil 2. 23 Edirne II. Beyazid Cami ve Külliyesi [33]

Şekil 2. 24 İstanbul Yavuz Sultan Selim Cami (1522) [34]

Şekil 2. 25 İstanbul II. Beyazid Cami [35]

TABHANENİN 14-16. YÜZYIL OSMANLI DÖNEMİ CAMİ MİMARİ PLANLAMASI ÜZERİNE ETKİLERİ VE GELİŞİM SÜRECİ

3.1 Tabhaneli Camilerin Plan Özellikleri

13. ve 14. Yüzyıl sürecinde tarikatların Osmanlı toplum yapısı üzerinde yoğun etkisi, geleneksel cami mimarisinin plan düzeni ve mekân organizasyonundan farklı karakterdeki yeni bir tipin ortaya çıkmasına etken olmuştur. Tarikat işlevlerine yönelik mekân ihtiyacı o dönemin camilerinin planlama sürecini de değiştirmiştir.

Mekân Organizasyon

Son Cemaat Bölümü: Diğer birçok cami tipinde olduğu gibi tabhaneli camilerde de son cemaat bölümünün caminin plan biçimlenişinde yer aldığı görülmektedir. Bu mekânlar yapının giriş aksında yer alan tonoz veya kubbeye örtülü, dikdörtgen ve yarı açık birimlerdir. Yapıya estetik anlamda “giriş vurgusunu” tanımlamaktadır. Cami cemaatini girişte karşılayarak toplanma sahası oluşturmaktadır. Ayrıca yapılarda bir nevi rüzgârlık görevi üstlenerek cami cemaatini iklimsel koşullardan korumaktadır. Bunların yanı sıra cemaatin kalabalık olduğu durumlarda ibadet mekânı olarak da kullanılmaktadır.

Harim Bölümü: Sözlükte harim “*yasaklanan, korunan, dokunulmayan, mukaddes olan ve saygı duyulan şey*” anlamına gelir [36]. Buna karşın camide ibadet yapılan mekân anlamına gelmektedir. İşlevi itibariyle genellikle caminin en büyük ve daha görkemli bölümüdür. Kubbe, tonoz veya düz tavan ile örtülüdür. Dikdörtgen ya da kare planlı olabilmektedir. Duvar ve tavanlarında çeşitli bezemeler barındırırlar. Genellikle tek bir

açıklıktan ibaret olmakla birlikte bazı örneklerde kemerlerle ve sütunlarla bölünmüş iki veya daha fazla parçalı açıklıklar görülebilir. İbadet mekânı olduğu için yapının güney-kuzey aksında yer alır. Birçok örnekte güney duvarında mihrap bulunmaktadır. Son cemaatten camiye giriş harime açılmaktadır. Tabhaneli camilerin bazı örneklerinde harim birden fazla bölüme ayrılmıştır. Mekânsal bağlamda bir bütün olarak tanımlanmakla birlikte, bölünmeleri sağlayan kemer, yükselti, bölme gibi unsurlar vardır.

Tabhane: Tabhaneli camilere adını veren bu mekânlar ibadet işlevi dışında barınma, konaklama ve eğitim amacıyla plana dahil olmuşlardır. Bazı örneklerde bu mekânlarda barınmaya yönelik dolap, niş, ocak gibi yapı elemanları vardır. Plan tipi göz önünde bulundurulduğunda yapının kuzey-güney aksının yanlarında bu odalarının dizilimlerinin olduğu görülmektedir. Ters T, kanatlı cami gibi terminolojiler bu plan tipinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Tabhane odaları sağ ve solda olmak üzere genellikle simetriktir. Bazı örneklerde asimetrik dizilim de söz konusudur. Sayıları sağ ve sol kanatlarda birer, ikişer veya daha fazla sayıda olabilmektedir. Odalara ulaşım eyvandan veya son cemaat mekânından sağlanmaktadır. Bazı tabhaneli camilerin tabhane bölümlerinde dışa açılan kapılar görülmektedir. Bu kapı açıklıklarının bazıları, yapı planlarında sonradan olan değişiklikler sonucu eklenmiştir. Özgün plan şemasında var olduğu düşünülen örneklerde ise bu açıklıkların camiye bağlı kalmaksızın odalara ulaşımı sağlamak amacıyla tasarlandığı düşünülmektedir. Birden fazla tabhane odasının olduğu bazı örneklerde odalar arasında koridorlar mevcuttur. Tabhane odaları caminin diğer bölümlerinden duvarlarla ayrılmaktadır. Günümüze ulaşan bazı örneklerde ise bu mekânların kullanılabilirliği kalmadığı için tabhane odalarının harim bölümüyle birleştiği görülür. Tabhane mekânlarının üst örtüsü kubbe, tonoz veya düz tavan olabilmektedir. Tabhanelerin büyüklükleri yapıdan yapıya değişiklik göstermektedir. Bu odalar kendi içerisinde birbirleriyle genellikle eşit büyüklükte olmakla birlikte yapının diğer plan elemanları ile karşılaştırıldığında farklılıklar olduğu görülür.

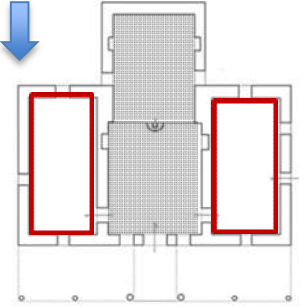
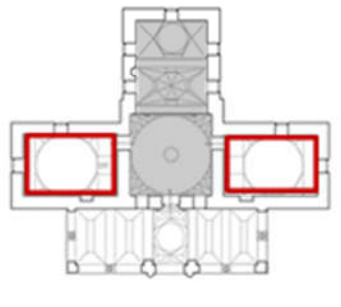
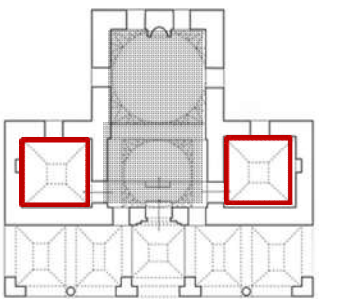
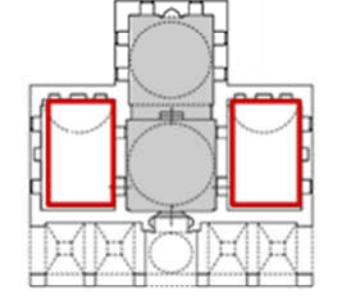
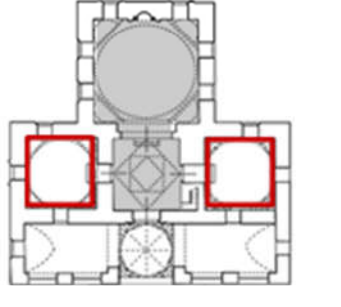
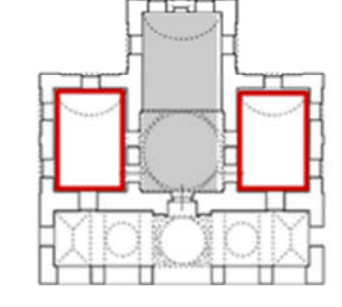
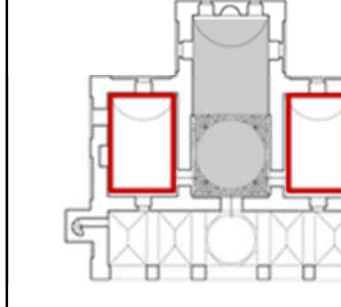
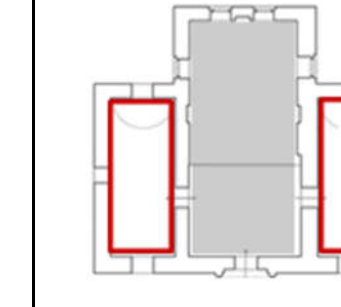
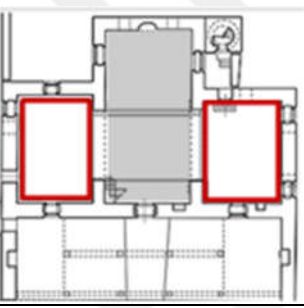
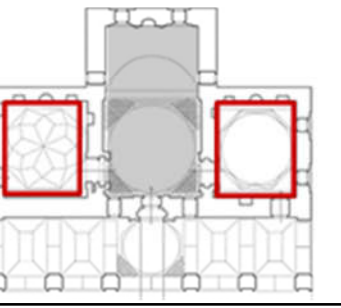
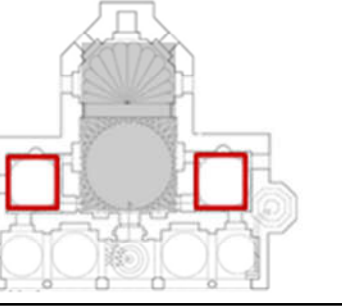
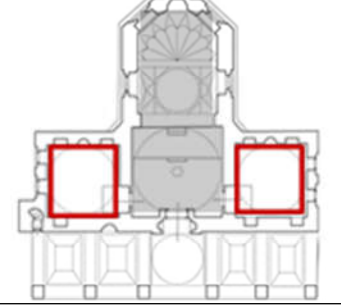
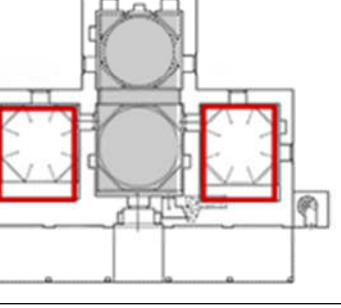
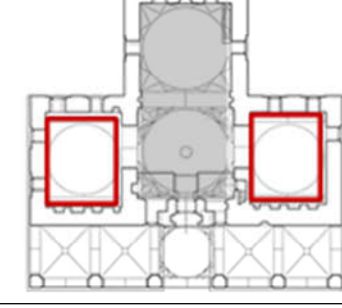
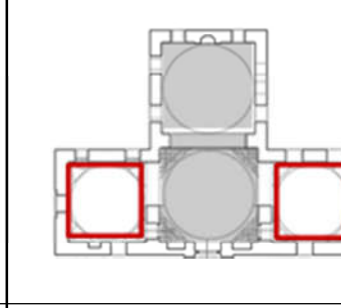
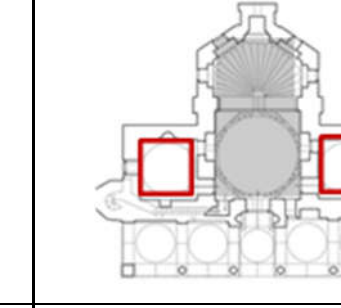
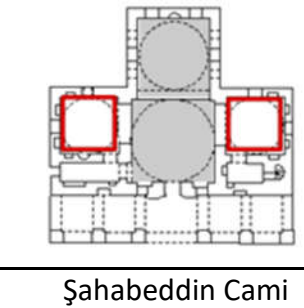
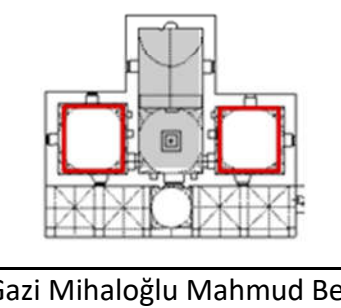
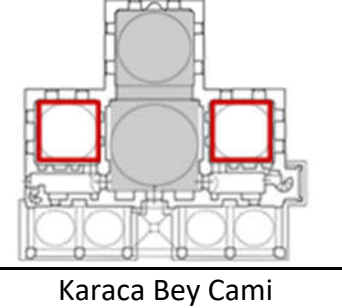
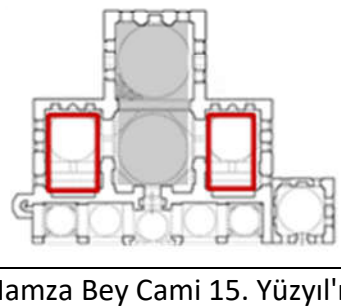
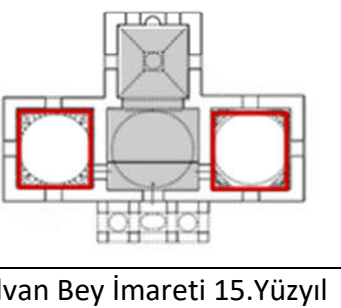
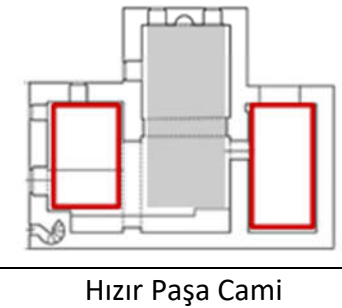
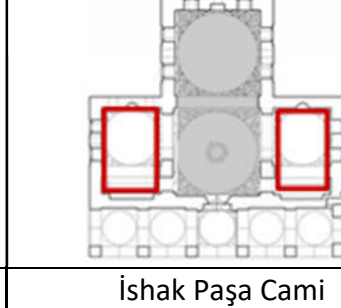
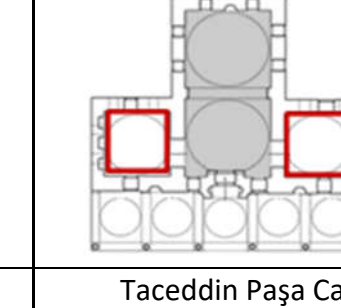
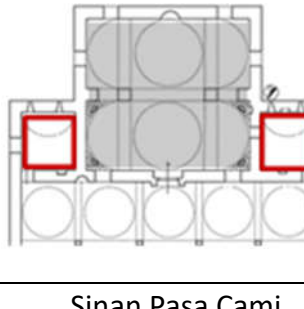
Tabhane mekânlarının erken Osmanlı dönemi ve sonrasında cami tasarımlarına yönelik etkilerini irdelemek amacıyla plan şemaları incelenerek, bir tipoloji çalışması yapılmıştır.

Tabhaneli camilerin plan tipleri incelendiğinde mekân kurgularında çeşitli farklılıklar gözlenmektedir. Bu farklılıklar tabhane mekânlarının yapının diğer mekânlarına göre dizilimi ve yerleşimi ile ilgili iken, bazen de tabhane mekânlarının sayılarına ve büyüklüklerine göre ayrılmaktadır. Bu bağlamda Tabhaneli camileri kendi içerisinde sınıflandırırken A tipi, B tipi, C tipi olarak 3 ayrı sınıf oluşturmak mümkündür.

Çizelge 3.1 Tabhaneli Camilerin Plan Tipolojisi A1 Tipi

Erken Osmanlı Dönemi ve Sonrası Cami Tasarımında Harim Mekânının Her İki Yanında Birer Adet Tabhane Mekânının Yer Aldığı Plan Tipi (A1)								
14. Yüzyıl								
	Orhan Gazi Cami (İmareti) 1334/1335 İznik/Bursa	Nilüfer Hatun İmareti 1388 İznik/Bursa	Yakup Çelebi Zaviyesi 1389 İznik/Bursa	Ali Paşa Cami 1394-Bursa	Firuz Bey Cami 1390/1402 Milas/Muğla	Timurtaş Paşa Zaviyesi 1390/1402 Bursa	Ebu İshak Zaviyesi 14. Yüzyıl-Bursa	Yıldırım Cami 1388 Balıkesir
15. Yüzyıl								
	Ali Bey Cami 1418/1419-Manisa	Gazi Mihal Cami 1422-Edirne	Karacabey Cami 1427/1428-Ankara	Beylerbeyi Cami 1428/1429-Edirne	Koca Mehmet Paşa Cami 1430/1431 Osmancık	Muradiye Cami 1436-Edirne	Mezd Bey Cami 1440/1441-Edirne	Yahşi Bey Cami 1441-Tire/İzmir
								
	Şahabeddin Cami 1442 Flibe/Bulgaristan	Gazi Mihaloğlu Mahmud Bey Cami -Bulgaristan	Karaca Bey Cami 1457-Bursa	Hamza Bey Cami 15. Yüzyıl'ın Ortaları-Bursa	Elvan Bey İmareti 15.Yüzyıl Ortaları-Geyve/Adapazarı	Hızır Paşa Cami 1466-Amasya	İshak Paşa Cami 1468/1469 İnegöl/Bursa	Taceddin Paşa Cami 1494-Vezirköprü/Samsun
16. Yüzyıl								
	Sinan Paşa Cami 1524/1525-Sincanlı/ Afyon							

A tipi planlı camilerde, harim kuzey-güney aksında uzunlamasına dikdörtgen biçimlidir. Bu tip camilerin bazılarında yapı girişi doğrudan harime açılırken bazılarının da ise son cemaat bölümünden geçilerek harime ulaşım söz konusudur. Harim de mekânsal anlamda kendi içerisinde kot farklılıkları ve/veya strüktürel yapı elemanları ile bir ayrılma izlenir. İki bölümün kendi içerisinde ayrı ayrı üst örtüleri şekillenmiş olup bu örtü biçimleri kubbe, tonoz veya düz tavan olabilmektedir. Yine iki bölüm arasında yer alan taşıyıcı kemer yapının strüktürel çözümlemesi için kullanılmıştır. Tabhane mekânları bu dikdörtgen biçimli harim aksının her iki yanında, birkaç özel örnek hariç simetri oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. A tipi planlı camiler de kendi içerisinde A1, A2, A3 olarak üç ayrı sınıfa ayırmak mümkündür. A1 tipi, harim aksının sağında ve solunda birer adet tabhane mekânının yer aldığı plan şemasıdır.

A1 tipi planlı tabhaneli camilerden Orhan Gazi Cami, Nilüfer Hatun İmaretı (Şekil 3.2-Şekil 3.3-Şekil 3.4), Yakup Çelebi Zaviyesi, Ali Paşa Cami, Firuz Bey Cami, Timurtaş Paşa Zaviyesi, Ebu İshak Zaviyesi, Yıldırım Cami (Şekil 3.1) olmak üzere sekiz tanesi 14. Yüzyıl'da inşa edilmiştir. Bu camilerden Orhan Gazi Cami, Nilüfer Hatun İmaretı, Yakup Çelebi Zaviyesi, Ali Paşa Cami, Timurtaş Paşa Zaviyesi, Ebu İshak Zaviyesi Bursa'da; Firuz Bey Camii Milas'ta; Yıldırım Cami ise Balıkesir'de yer almaktadır (Çizelge 3.1)

Ali Bey Cami, Gazi Mihal Cami, Karacabey Cami (Şekil 3.5), Beylerbeyi Cami, Koca Mehmet Paşa Cami (Şekil 3.6), Muradiye Cami (Şekil 3.7-Şekil 3.8-Şekil 3.9), Mezid Bey Cami (Şekil 3.10), Yahşi Bey Cami, Şahabeddin Cami, Gazi Mihaloğlu Mahmud Bey Cami, Karacabey Cami, Hamza Bey Cami, Elvan Bey İmaretı, Hızır Paşa Cami, İshak Paşa Cami, Taceddin Paşa Cami, 15. Yüzyıl'da inşa edilmiş olan A1 tipi planlı tabhaneli camilerdir. Bu camilerden bir tanesi Manisa'da, dört tanesi Edirne'de, bir tanesi Ankara'da, bir tanesi Çorum'da, bir tanesi İzmir'de, iki tanesi Bulgaristan'da, üç tanesi Bursa'da, bir tanesi Adapazarı'nda, bir tanesi Amasya'da, bir tanesi de Samsun'da yer almaktadır (Çizelge 3.1)

16.Yüzyıl'da A1 tipi planlı tek cami görülmektedir. Bu da Afyon'da yer alan Sinan Paşa Cami'dir (Çizelge 3.1)

Şekil 3. 1 Yıldırım Cami (1388-Balıkesir) [37]

Şekil 3. 2 Nilüfer Hatun İmaretî giriş cephesi [38]

Şekil 3. 3 Nilüfer Hatun İmaretî (1388 İznik/Bursa) [39]

Şekil 3. 4 Nilüfer Hatun İmaretî harim mekânı [39]

Şekil 3. 5 Karacabey Cami (1427-1428 Ankara) [40]

Şekil 3. 6 Koca Mehmet Paşa Cami (1430-1431 Osmancık/Çorum) [41]

Şekil 3. 7 Muradiye Cami (1436 Edirne) [42]

Şekil 3. 8 Muradiye Cami giriş cephesi [43] Şekil 3. 9 Muradiye tabhane mekânı [44]

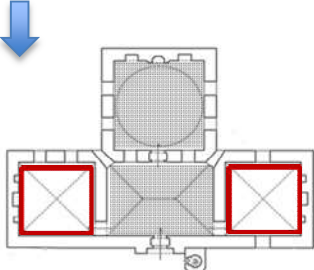
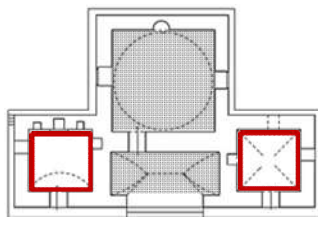
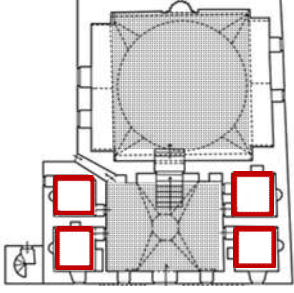

Şekil 3. 10 Mezid Bey Cami (1440-1441 Edirne) [45]

Çizelge 3.2 Tabhaneli Camilerin Plan Tipolojisi A2 Tipi

Erken Osmanlı Dönemi ve Sonrası Cami Tasarımında Harim Mekânının Her İki Yanında İkişer Adet Tabhane Mekânının Yer Aldığı Plan Tipi (A2)			
15. Yüzyıl			
	Horozlu İmaret 15. Yüzyıl başı- Tokat	Beyazid Paşa Cami 1414 Amasya	Gedik Ahmet Paşa Cami 1472-Afyon
	İsa Bey Cami 1475 Üsküp/Makedonya	Alaca Cami 1484 Selanik/Yunanistan	

Çizelge 3.3 Tabhaneli Camilerin Plan Tipolojisi A3 Tipi

Erken Osmanlı Dönemi ve Sonrası Cami Tasarımında Harim Mekânının Bölündüğü ve Her İki Yanında Birer veya İkişer Adet Tabhane Mekânının Yer Aldığı Plan Tipi (A3)			
15. Yüzyıl			
	Yıldırım Cami 15. Yüzyıl'ın Baş- Kurşunlu/Bursa	Akşemseddin Cami 15.Yüzyıl'ın İlk Yarısı- Osmancık/Çorum	Sofular Cami 15. Yüzyıl'ın Sonu- Amasya

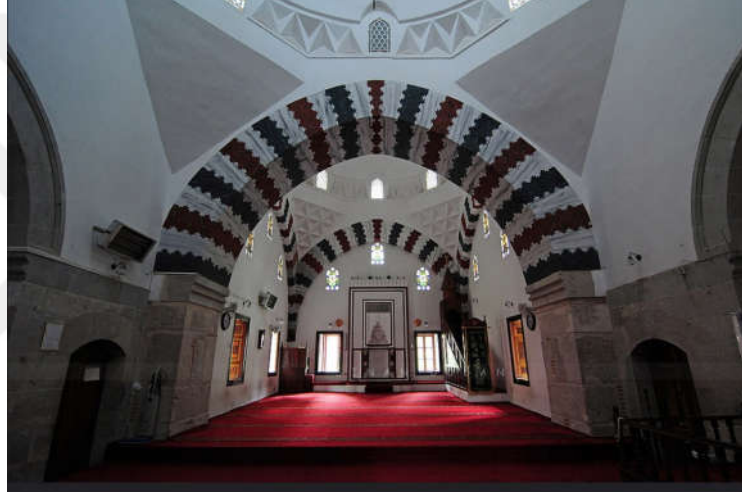
Tabhaneli camilerden A2 tipi planlı olarak tanımlanan, harim aksının sağ ve solunda olmak üzere ikişer adet tabhane mekânının sırt sırta sıralanmış olduğu plan şemasıdır. A2 tipi planlı camilerden tamamı 15. Yüzyıl'da inşa edilmiştir. Bunlardan, Horuzlu İmaret Tokat'da, Beyazid Paşa Cami Amasya'da (Şekil 3.11-Şekil 3.12), Gedik Ahmet Paşa Cami Afyon'da (Şekil 3.13-Şekil 3.14), İsa bey Cami Üsküp/Makedonya'da, Alaca Cami ise Selanik/Yunanistan'da yer almaktadırlar (Çizelge 3.2).

A tipi planlı tabhaneli camilerde, harim aksı mekânsal anlamda bir bütünlük teşkil etmektedir. Bu bütünlük biçimsel olarak A tipinin alt sınıfı olan A3 tipinde de devam eder. Fakat A3 tipinde harim mekânı duvarla ikiye bölünmüştür. İki mekândan birbirine kapı açıklığı ile geçiş yapılmaktadır. Aksın her iki yanında birer veya ikişer adet tabhane mekânı bulunmaktadır. A3 tipi planlı tabhaneli camiler 15. Yüzyılda inşa edilmiştir. Bunlardan Yıldırım Cami Kurşunlu/Bursa'da, Akşemseddin Cami Osmancık/Çorum'da, Sofular Cami (Şekil 3.15) ise Amasya'da yer almaktadır. Yıldırım Camisi'nde aksın her iki yanında birer adet tabhane yer almaktadır. Harim üzerinden tabhane mekânlarına ulaşılmaktadır. Akşemseddin Camisi'nde de aksın iki yanında tabhaneler dizilidir. Fakat odaların kapıları dışarıya açılmaktadır. Sofular Camisi'nde ise aksın sağında ve solunda ikişer adet tabhane mekânı bulunmakla birlikte, odaların kapı açılımları harime doğrudur. (Çizelge 3.3).

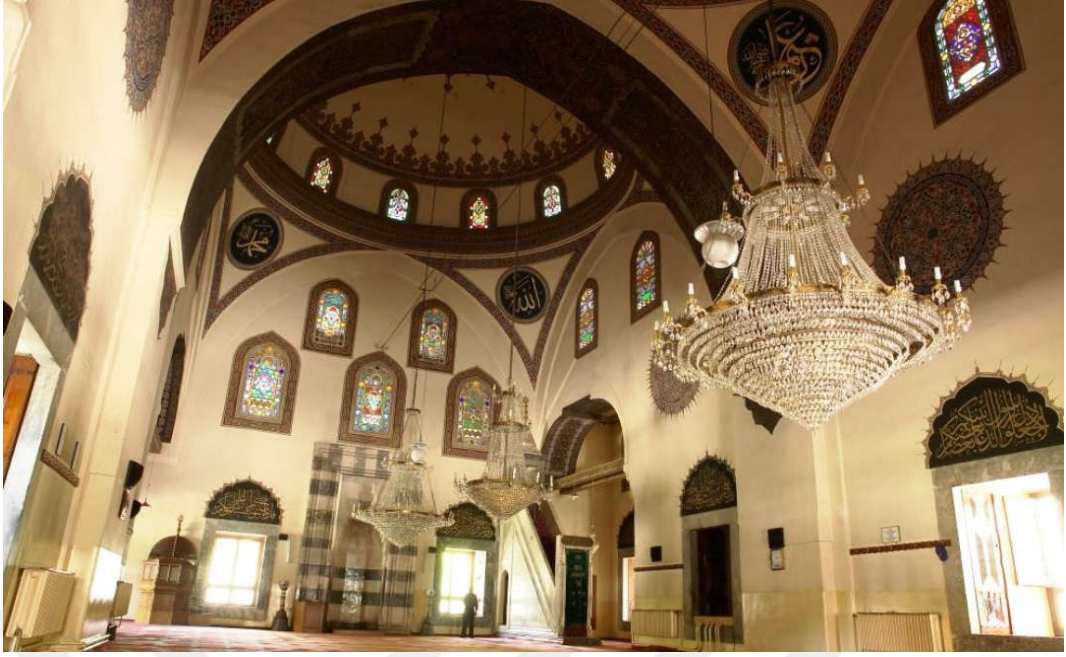
Şekil 3. 11 Beyazid Paşa Cami (1414 Amasya) [46]

Şekil 3. 12 Beyazid Paşa Cami harim mekânı [46]

Şekil 3. 13 Gedik Ahmet Paşa Cami (1472 Afyon) [47]

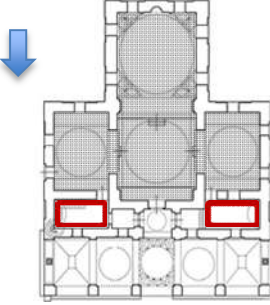
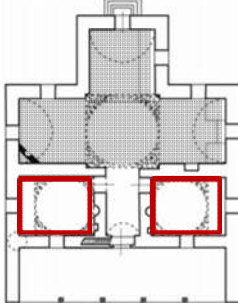
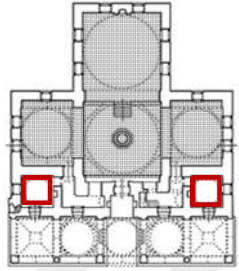
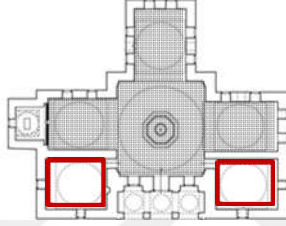

Şekil 3. 14 Gedik Ahmet Paşa Cami harim mekânı [47]

Şekil 3. 15 Sofular Cami 15. Yüzyıl'ın sonu-Amasya [48]

Çizelge 3.4 Tabhaneli Camilerin Plan Tipolojisi B1 Tipi

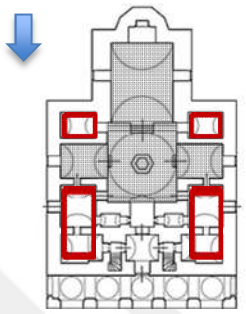
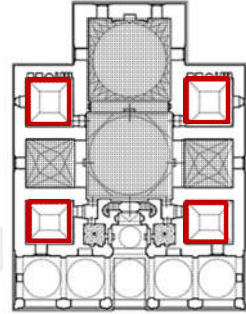
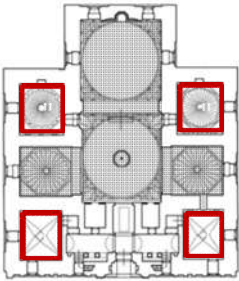
Erken Osmanlı Dönemi ve Sonrası Cami Tasarımında Eyvanlı Harim Mekânının Kuzey Yönünde Birer Adet Tabhane Mekânının Yer Aldığı Plan Tipi (B1)		
14. Yüzyıl		
	Orhan Cami 1339-Bursa	Yıldırım Beyazid Cami 1399-Edirne
15. Yüzyıl		
	Muradiye Cami 1424/1426-Bursa	Yakup Çelebi İmareti 1440-Kütahya

B tipi planlı tabhaneli camiler harim aksında eyvanlıdır. Harim bölümü eyvan ile mekânsal anlamada bütünlük teşkil etmektedir. Arada herhangi bir bölüntü yoktur. Strüktürel öğeler ve üst örtülerinin tanımlamasıyla modüller oluşmuştur. Tabhane mekânları eyvanın kuzeyinde, güneyinde ya da her ikisinde birden yer almaktadır. B tipin de tabhane mekânlarının konumlanışına göre B1 ve B2 iki olarak ikiye ayrılmaktadır. B1 tipinde tabhaneler eyvanın kuzeyinde her iki kanatta birer tane yerleşmiştir. B2 de ise eyvanın hem kuzey hem de güneyinde, kanatların her birinin etrafında ikişer tane dizilmiştir.

B1 tipi camilerden, Orhan Cami Bursa'da (Şekil 3.16-Şekil 3.17-Şekil 3.18), Yıldırım Beyazid Cami ise Edirne'de inşa edilmiştir. Her ikisi de 14. Yüzyıl camileridir. Muradiye Cami Bursa'da (Şekil 3.19-Şekil 3.20-Şekil 3.21-Şekil 3.22), Yakup Çelebi İmareti ise

Kütahya’da inşa edilmiş olup bu tabhaneli camiler 15. Yüzyıl’a ait eserlerdir (Çizelge 3.4).

Çizelge 3.5 Tabhaneli Camilerin Plan Tipolojisi B2 Tipi

Erken Osmanlı Dönemi ve Sonrası Cami Tasarımında Eyvanlı Harim Mekânının Kuzey ve Güney Yönlerinde İkişer Adet Tabhane Mekânının Yer Aldığı Plan Tipi (B2)			
14. Yüzyıl			
	Hüdevendigar Cami 1367/1385-Bursa	Yıldırım Cami 1390-Bursa	
15. Yüzyıl			
	Yeşil Cami 1419-Bursa		

B2 tipi tabhaneli camilerden Hüdevendigar (Şekil 3.23-Şekil 3.24) ve Yıldırım Cami’leri (Şekil 3.25-Şekil 3.26) Bursa’da yer almaktadır. Her ikisi de 14. Yüzyıl’da inşa edilmiştir. Yeşil Cami ise 15. Yüzyıl’da yapılmış, Bursa’da yer alan diğer tabhaneli camidir (Şekil 3.27-Şekil 3.28-Şekil 3.29) (Çizelge3.5).

Şekil 3. 16 Orhan Cami 1339-Bursa [Y. Örs, 2019]

Şekil 3. 17 Orhan Cami doğu cephesi [Y. Örs, 2019]

Şekil 3. 18 Orhan Cami tabhane bölümü [Y. Örs, 2019]

Şekil 3. 19 Muradiye Cami (1424-1426 Bursa) [Y. Örs, 2019]

Şekil 3. 20 Muradiye Cami harim ve tabhane bölümleri [Y. Örs, 2019]

Şekil 3. 21 Muradiye Cami güney cephesi [Y. Örs, 2019]

Şekil 3. 22 Muradiye Cami son cemaat giriş kubbesi [Y. Örs, 2019]

Şekil 3. 23 Hüdavendigâr Cami (1367-1385 Bursa) [49]

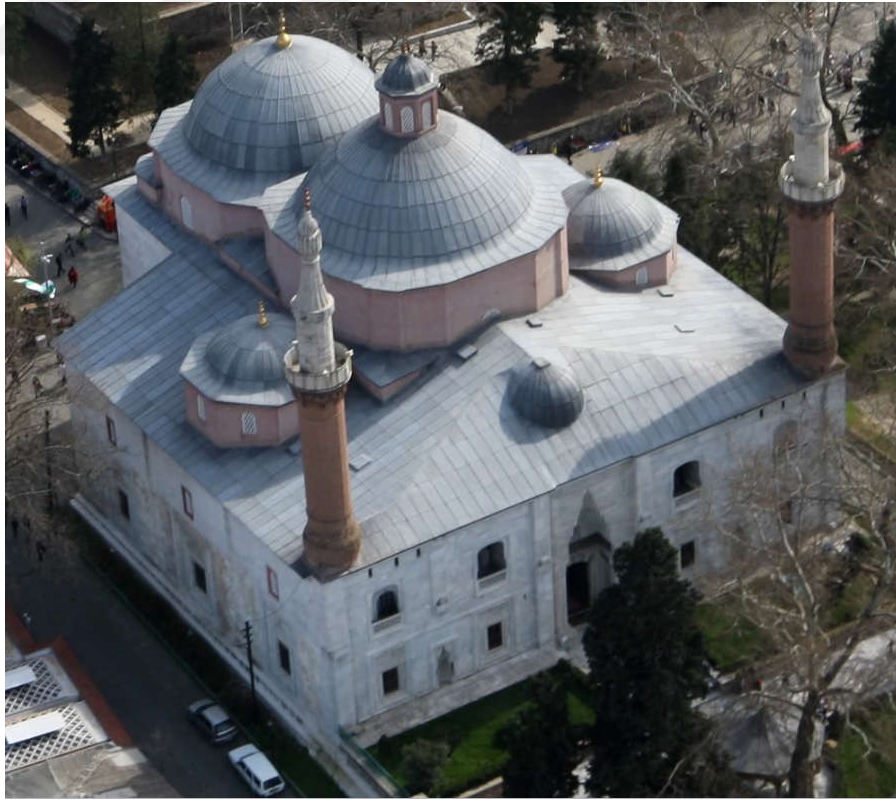
Şekil 3. 24 Hüdavendigâr Cami eyvanlı harim mekânı [49]

Şekil 3. 25 Yıldırım Cami (1390 Bursa) [50]

Şekil 3. 26 Yıldırım Cami eyvanlı harim mekânı [5]

Şekil 3. 27 Yeşil Cami (1419 Bursa) [51]

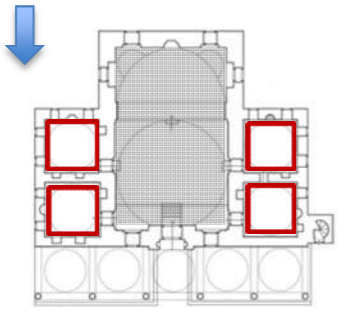
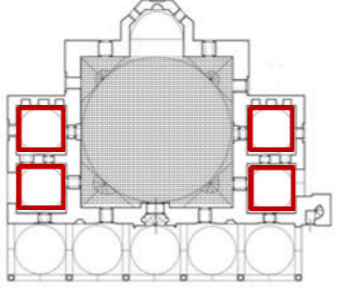
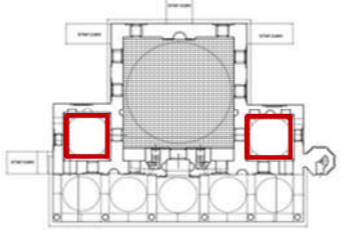
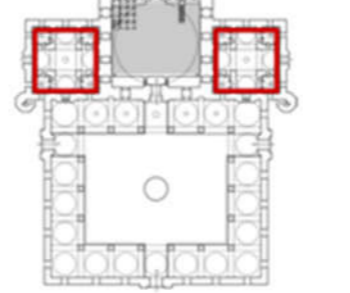
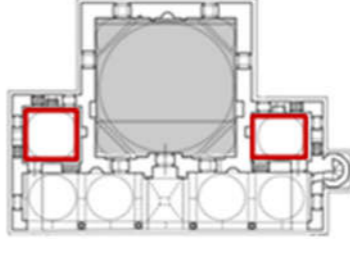
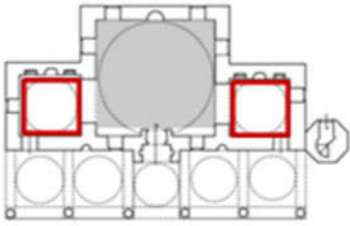
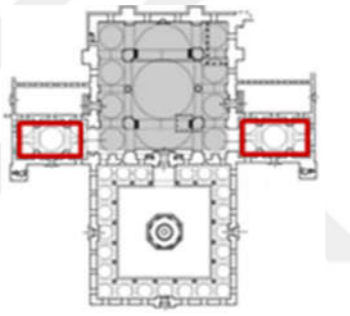
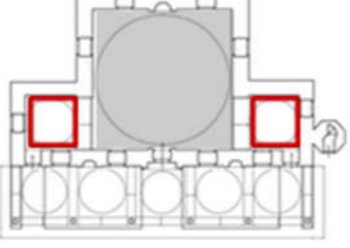
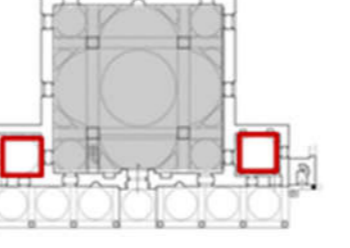
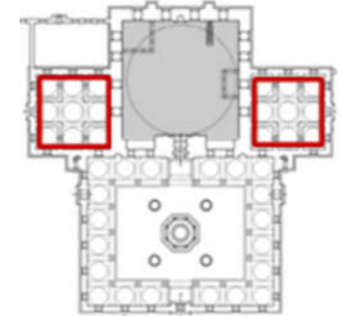
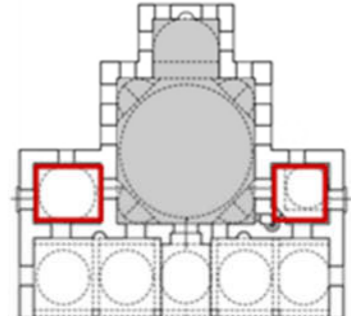
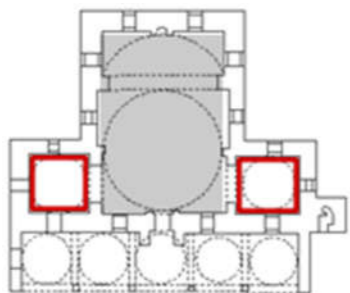
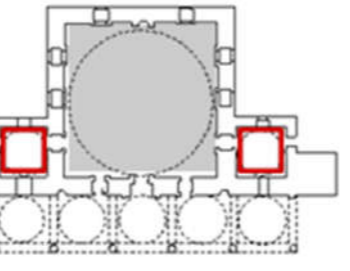
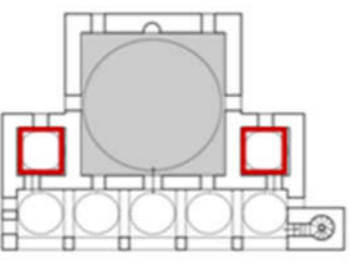

Şekil 3. 28 Yeşil Cami giriş cephesi [Y. Örs, 2019]

Şekil 3. 29 Yeşil Cami eyvanlı harim bölümü [Y.Örs, 2019]

Çizelge 3.6 Tabhaneli Camilerin Plan Tipolojisi C Tipi

Erken Osmanlı Dönemi ve Sonrası Cami Tasarımında Merkezi Planlı Harim Mekânının Her İki Yanında Birer veya İkişer Adet Tabhane Mekânının Yer Aldığı Plan Tipi (C)						
15. Yüzyıl						
	Rum Mehmet Paşa Cami 1471-İstanbul	Davut Paşa Cami 1485 İstanbul	Hatuniye Cami 1485-Tokat	II. Beyazid Cami 1487/1488 Edirne	Hüseyin Bey Cami 1498/1499 İnceik/Tekirdağ	
						
	Bali Bey Cami 1504/1505 Yenişehir/Bursa	II. Beyazid Cami 1501/1506 İstanbul	Gülbahar Hatun Cami 1505/1506-Trabzon	Fatih Paşa Cami 1516/1520 Diyarbakır	Yavuz Sultan Selim Cami 1522-İstanbul	Piri Mehmet Cami 1530/1531 Silivri/İstanbul
						
Gazi Hüsrev Bey Cami 1530/1531 Saraybosna/Bosna Hersek	Hüsreviye Cami 1546 Halep/Suriye	Uzun Hasan Cami 1566 Fethiye/Malatya				

Tabhaneli camilerin plan tipolojisinde yer alan C tipinde, harim mekânı merkezi planlıdır. Tek bir mekânsal açıklık söz konusudur. Form olarak genellikle kare biçimindedir. Tabhane bölümleri harimin sağında ve solunda olmak üzere birer ya da ikişer adettir. Ters T planlı cami yapı türünün biçimsel değişime uğradığı bu tipte görülür. Harim bölümü daha büyük ve görkemli hale gelmiştir. Üst örtü tek bir kubbe ve geçiş elemanlarıyla geçilmiştir. Edirne ve İstanbul II. Beyazid camileri ile İstanbul Yavuz Sultan Selim Cami hariç, A ve B tipleriyle karşılaştırıldığında tabhane birimlerinin de boyutsal olarak daha küçük olduğu görülmektedir (Çizelge 3.6).

Rum Mehmet Paşa ve Davut Paşa Camileri (Şekil 3.34-Şekil 3.35-Şekil 3.36-Şekil 3.37-Şekil 3.38-Şekil 3.39) İstanbul'da, Hatuniye Cami Tokat'da (Şekil 3.30-Şekil 3.31), II. Beyazid Cami Edirne'de, Hüseyin Bey Cami İncik/Tekirdağ'da yer alan 15. Yüzyıl'da inşa edilmiş C tipi planlı tabhaneli camilerdir.

16. Yüzyıl'da inşa edilmiş C tipi planlı tabhaneli camiler ise, Bali Bey Cami Yenişehir/Bursa'da, II. Beyazid Cami İstanbul'da, Gülbahar Hatun Cami Trabzon'da, Fatih Paşa Cami Diyarbakır'da, Yavuz Sultan Selim Cami İstanbul'da, Piri Mehmet Paşa Cami Silivri/İstanbul'da, Gazi Hüsrev Bey Cami Saraybosna/Bosna Hersek'de, Hüsreviye Cami Halep/Suriye'de, Uzun Hasan Cami Fethiye/Malatya'da yer almaktadır.

C tipi planlı tabhaneli camilerin tamamı klasik Osmanlı dönemi yapılarıdır.

Şekil 3. 30 Hatuniye Cami –Tokat (1485) [52]

Şekil 3. 31 Hatuniye Cami harim bölümü [53]

Şekil 3. 32 Gülbahar Hatun Cami-Trabzon (1505/1506) [54]

Şekil 3. 33 Gülbahar Hatun Cami-Trabzon (1505-1506) [55]

Şekil 3. 34 Davut Paşa Cami-İstanbul (1485) [Y. Örs, 2014]

Şekil 3. 35 Davut Paşa Cami tabhane bölümü Cephe [Y. Örs, 2014]

Şekil 3. 36 Davut Paşa Cami tabhane bölümü cephe [Y. Örs, 2014]

Şekil 3. 37 Davut Paşa Cami harim bölümü [Y. Örs, 2014]

Şekil 3. 38 Davut Paşa Cami tabhane iç mekân [Y. Örs, 2014]

Şekil 3. 39 Davut Paşa Cami tabhane iç mekân [Y. Örs, 2014]

Yavuz Sultan Selim Cami, Edirne II. Beyazid Cami ve İstanbul II. Beyazid Cami plan tipi ve yapım tekniği açısından birbirlerine oldukça yakındır. Üç camide de tabhaneler diğer ters T planlı erken dönem örneklerinden farklı biçimlenişe ve konumlanışa sahiptir. Tabhane mekânları camiden kütleli bazda ayrılmaktadır. Kütleler kendi içerisinde camiden bağımsız olarak tasarlanmıştır. Kendi içerisinde eyvanlara bölünmüştür. Kütle içerisindeki mekânlar bu eyvanların etrafında konumlanmıştır. Her bir biriminin kendine ait üst örtüsü vardır. Fakat tabhanelerin camilere bitişik konumlanışından ve giriş-çıkış bağlantılarından ötürü tam bir yapı kütleli olarak bağımsızlığını kazanamamıştır. Tipolojide C tipi planlı tabhaneli camilere ait olan bu üç cami, gerek hacimsel ve tasarım anlamında, gerekse de estetik anlamda farklı bir yere sahiptir. Yavuz Sultan Selim Cami İstanbul'da inşa edilmiş olan ve tasarım anlamında diğer tabhaneli camiler ile benzerlikleri bulunan bu üç tabhaneli caminin sonucusudur.

Edirne II. Beyazid Külliyesi, cami, imarethane, mutfak, erzak ambarı, medrese, darüşşifa ve hamam yapılarından oluşmaktadır. Tunca Nehri'nin kuzeyinde nehir kenarında inşa edilmiştir. Kitabesine göre II. Beyazid Edirne'ye geldiğinde temelleri atılmıştır. 1487-1488 yılında yapıların inşası tamamlanmıştır. Cami avlusu revaklarla çevrilidir. Revak kemerlerinin taşları granit ve mermerden, sütunları ise breş taşındandır. Son cemaat bölümü bu revakların devamı niteliğindedir ve her iki yandan tabhanelere ulaşılmaktadır. Caminin taç kapısı oldukça görkemlidir. Harim bölümü kare planlıdır. Üst örtüsü kubbedir. Kubbe ortalama 20 m. çapındadır ve dört yarım kemer tarafından taşınmaktadır. Üst örtüye ait geçiş elemanları pandantiflerdir. Kubbe kasnağında pencereler yer almaktadır, bu da iç mekânın aydınlatılması bakımından önemlidir. Mihrap mukarnalıdır ve mermer malzemedir yapılmıştır. Caminin şu anki kalem işi süslemeleri 19. Yüzyıl'a ait olup dönem eki olduğu düşünülmektedir [56]

Beyazid Camisi'nde iki adet minare vardır. Konum olarak tabhanelerin dış köşelerinde yer almaktadırlar. Evliya Çelebi'ye göre; *“Minarelerin camiye uzak oluşları, zelzelede yıkıldıkları takdirde kubbeye zarar vermemeleri yüzündendir.”* Kürsüler çokgendir ve her kenarda mukarnalı, yivli gövdeli $\frac{3}{4}$ çapında sütunceler vardır. Bu sütuncelerin üzerlerinde Bursa kemerleri yer alır. Çokgen gövde şerefeye kadar devam etmektedir.

Tabhaneler camiye bitişik olup, her iki yanda olmak üzere iki ayrı bölümdür. Tabhanelere hem son cemaatten hem de dışarıdan ulaşılabilir. Tabhane birimleri kendi içerisinde plan şeması bakımından dört eyvanlı olup, köşelerde çaprazlamasına yer alan dört odadan meydana gelmektedir. Eyvan ve odaların üzerleri kubbelerle örtülüdür. Orta mekânın kubbesi ise kapalı bir avlu gibi tasarlandığı için diğer odalardan daha yüksektir. Zengin mukarnaslarla bezenmiş olan kubbenin ortasında bir aydınlık feneri yer almaktadır. Odaların her birinde ocak vardır [56].

İstanbul II. Beyazid Külliyesi, Bizans döneminde “Forum Theodosiacum” adı verilen ve dönemin en büyük meydanı olan şimdiki Beyazid meydanında konumlanmaktadır. II. Beyazid tarafından inşa ettirilmiştir. Külliye, cami, türbe, imarethane, sıbyan mektebi, medrese, hamam ve kervansaray gibi yapılardan oluşmaktadır. Külliyedeki yapılar, Fatih Külliyesi’nden farklı olarak, araziye dağınık biçimde yerleştirilmiştir. Cami, vakfiyesine göre, 1501 yılında yapımına başlanarak 1506 yılında tamamlanmıştır. Kare planlıdır [57].

Aydın Yüksel’in ölçümüne göre 16,78 m. çapındaki kubbeyle örtülüdür. Kubbe dört payeye oturan dört büyük kemer tarafından taşınmıştır. Ana kemerlerden ikisinin içinde demir kenetlerden oluşan destekler vardır. Ana kubbeyi kuzey-güney aksı üzerinde iki yarım kubbe desteklemektedir. Ana kubbenin her iki tarafında yer alan tali mekânlar ise dörder bölmelidir ve her bir bölme üzeri daha küçük boyutlu kubbelerle örtülüdür. Bu kısımlardan dışarıya açılan birer kapı vardır. Mihrap, minber, müezzin mahfili ve kadınlar mahfili taş malzemeden yapılmış olup, bezemeler açısından oldukça zengindir.

Tabhaneler caminin iki yanına bitişiktir. Cami girişinin hemen sağında ve solunda yer alır. Bu mekânlara hem dışarıdan hem de cami içerisinden ulaşılmaktadır. Dikdörtgen planlıdır ve her bir tabhane bölümü beş birimden oluşmaktadır. Ortadaki bir birim ile sağ ve solunda ikişer küçük birimden meydana gelmektedir. Orta birim boyutsal olarak daha büyüktür. Tüm birimlerin üzeri kubbelerle örtülüdür. Kubbeler arasında kemerli geçişler vardır. Günümüz planına göre birimler arasında herhangi bir bölüntü bulunmamaktadır.

Minareler tabhanelerinin dış köşelerine yerleştirilmiştir. İki minare arası açıklık 79 metreyi bulmaktadır. Yapım malzemesi küfeki taşıdır. Gövdede pişmiş topraktan kırmızı renkli kuşaklar ve geometrik süsleme kaplaması görülmektedir. Şerefeler ise mukarnaslarla bezenmiştir [57]

Şekil 3. 40 II. Beyazid Cami- İstanbul (1501-1506) [58]

Şekil 3. 41 II. Beyazid Cami avlu giriş cephesi [Y. Örs, 2019]

Şekil 3. 42 II. Beyazid Cami avlu giriş cephesi [Y. Örs, 2019]

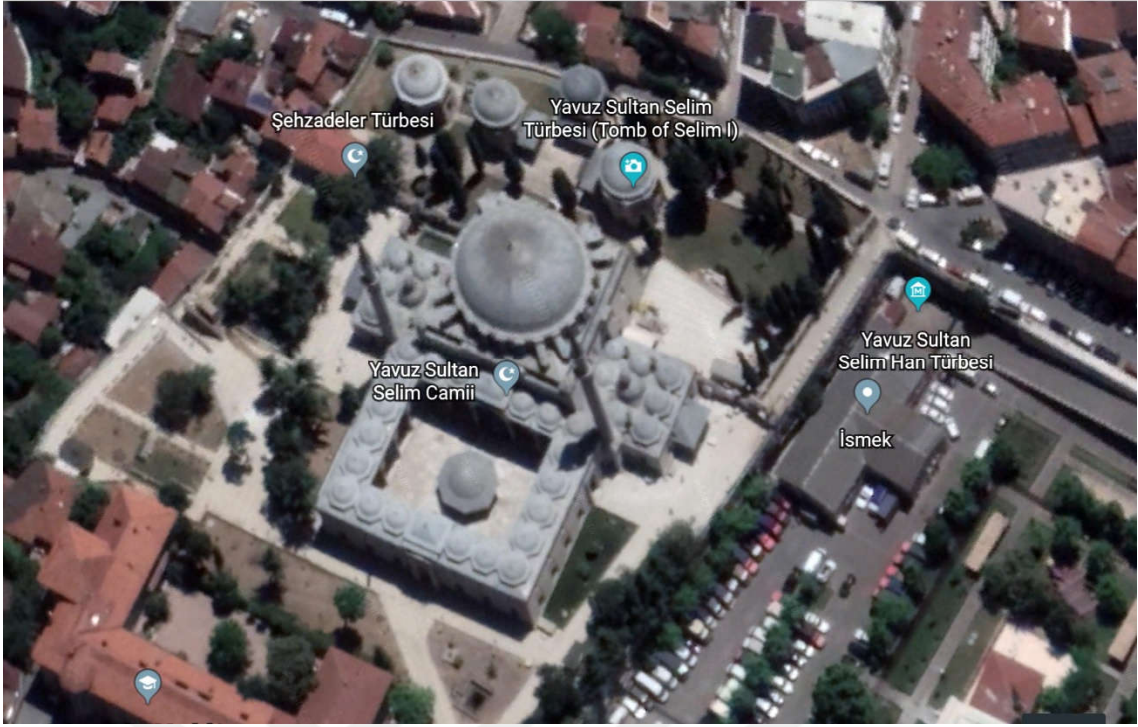
Şekil 3. 43 II. Beyazid Cami tabhane cephesi [Y. Örs, 2019]

Yavuz Sultan Selim Külliyesi, İstanbul Fatih ilçesi Yavuz Selim semtinde, Haliç'in üstündeki dik yamaç üzerinde inşa edilmiştir. İstanbul'un yedi tepesinden beşincisinin üzerindedir. Külliye, cami, Sultan Selim ve Hafsa Sultan türbesi, şehzadeler türbesi, mektep ve imarethaneden oluşmaktadır. Cami, kitabesine göre, 1522 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılmıştır. Mimarı Acem Ali'dir. Külliye'nin dört giriş kapısı vardır [34].

Caminin iç avlusu üç kapılıdır ve kubbeli bir revakla çevrilidir. Avlunun ortasında şadırvan mevcuttur.(Şekil 3.47) Caminin yapım malzemesi küfeki taştır. Caminin ana giriş kapısının dışında ikişer tane de yan giriş kapısı vardır. Yan kapılar orta kapıya kıyasla daha sadedir. Cümle kapısı zengin mukarnaslarla ve kırmızı ve beyaz taşlarla örülmüş kemeriyle gösteriş kazanmıştır (Şekil 3.50). Plan olarak Edirne II. Beyazid Camii'ne çok benzemektedir. Üzeri tek ve büyük bir kubbe ile örtülüdür. Çapı 24,5 metre yüksekliği ise 32,5 metredir. Kubbe, duvar içerisine gizlenmiş dört büyük kemerin üzerine oturmaktadır (Şekil 3.49). Harim bölümü kare planlıdır. Kubbenin duvarlara oturduğu yerdeki açıklıklar pandantiflerle geçilmiştir. Kubbe kasmağında pencereler vardır. Hünkâr mahfili caminin sol köşesindedir ve buraya pencere içinde bulunan bir kapı ve pencereyle ulaşılmaktadır. Bu pencereye dışardan da erişim söz konusudur. Pencerenin dışı iki kapılı bir avlu haline getirilerek hünkârın özel girişi için hazırlanmıştır. Hünkâr mahfili yedi sütun üzerindedir. Tavanı altın kabartmalı Rumi bezemelerle süslüdür (Şekil 3.50). Mihrap mermerdir ve mukarnaslarla zenginleştirilmiştir [34].

Tabhaneler caminin her iki yanında camiye bitişik olarak simetrik inşa edilmiştir. Tabhanelere hem dışarıdan hem de cami içerisinden ulaşım söz konusudur. Boyutsal olarak camiye göre daha küçüktür. Tabhane mekânının her birinde dört eyvan ve dört oda vardır. Odalarda ocaklar vardır. Mekân tasarım ve biçimlenişi bakımından Edirne II. Beyazid Cami ile benzerlik göstermektedir (Şekil 3.48).

Minareler tabhanelerin avlu duvarına birleştiği köşelerde yer alır. Minarenin kaidesi tabhanenin saçağına kadar yükselmektedir. Gövdesi çokgendir ve şerefe altında kırmızı taştan birer bordür ile ters lale motifleri bulunmaktadır. Şerefesi oldukça zengin mukarnaslara sahiptir [34].

Şekil 3. 44 Yavuz Sultan Selim Camii İstanbul (1522) [58]

Şekil 3. 45 Yavuz Sultan Selim Camii avlu giriş cephesi [Y. Örs, 2019]

Şekil 3. 46 Yavuz Sultan Selim Cami giriş cephesi [Y. Örs, 2019]

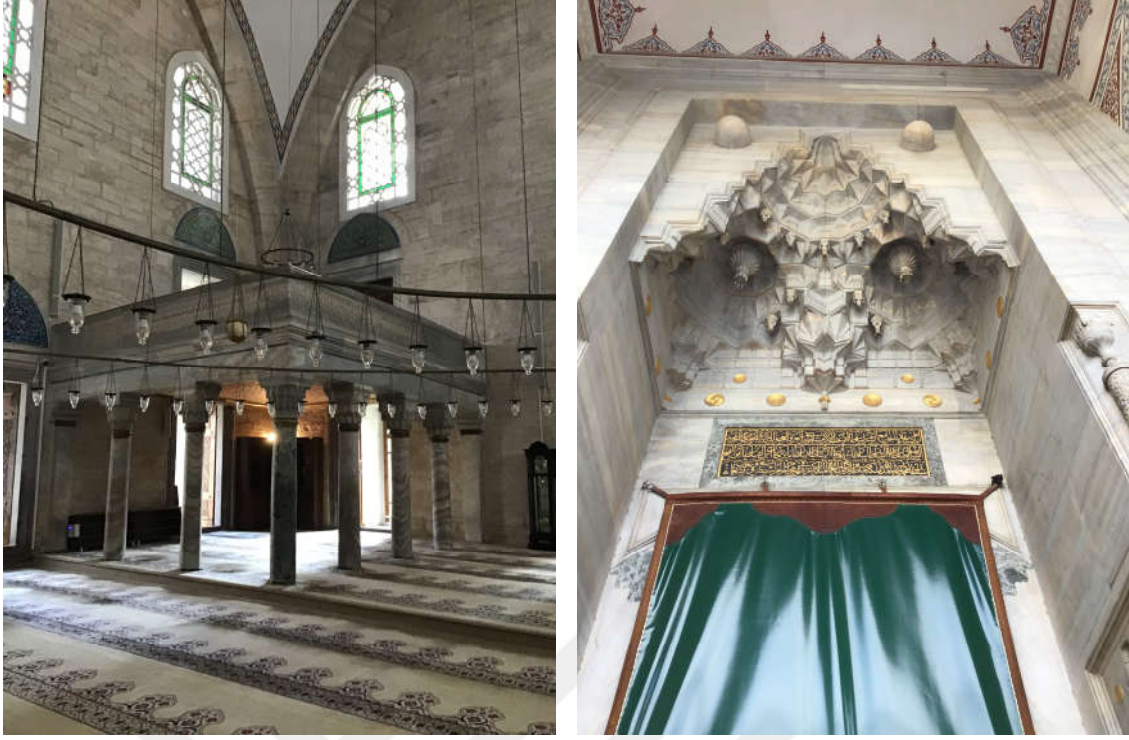
Şekil 3. 47 Yavuz Sultan Selim Cami avlu revakları ve şadırvan [Y. Örs, 2019]

Şekil 3. 48 Yavuz Sultan Selim Cami tabhane mekânları [Y. Örs, 2019]

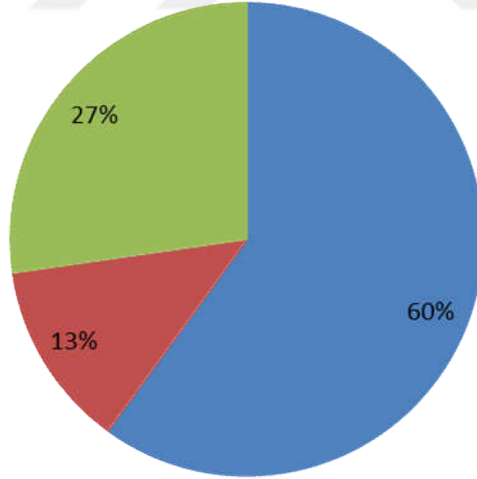

Şekil 3. 49 Yavuz Sultan Selim Cami harim mekânı ve kubbesi [Y. Örs, 2019]

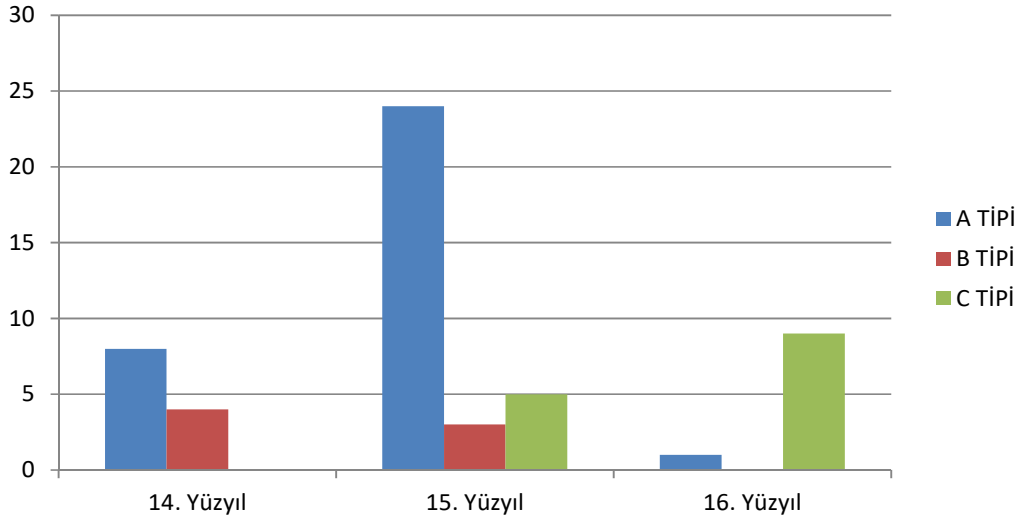
Şekil 3. 50 Yavuz Sultan Selim Camii hünkâr mahfili ve giriş kapısı [Y. Örs, 2019]

■ A TİPİ ■ B TİPİ ■ C TİPİ

Şekil 3. 51 Tabhaneli camilerin tipolojik sınıflandırmaya göre dağılımı

Tabhaneli camilere ait tipoloji çalışmasının sonucu olarak günümüze ulaşmış 54 camiden A tipi toplamda; 25 adet A1, beş adet A2, dört adet A3 olmak üzere 33 adet, B tipi; dört adet B1, üç adet B2 olmak üzere toplam yedi adet, C tipin de ise 14 adet cami bulunmaktadır (Şekil.3.51).

Şekil 3. 52 Tabhaneli camilerin inşa edildikleri yüzyıllara göre tipolojik dağılımı

A tipi tabhaneli camilerden sekiz tanesi 14. Yüzyıl'da, 24 tanesi 15. Yüzyıl'da, bir tanesi 16. Yüzyıl'da; B tipi camilerden dört tanesi 14. Yüzyıl'da, üç tanesi 15. Yüzyıl'da; C tipi camilerin, beş tanesi 15. Yüzyıl'da, dokuz tanesi de 16. Yüzyıl'da inşa edilmişlerdir (Şekil 3.52).

Sonuç olarak; tabhaneli camilerden en fazla A tipi planlı, en az ise B tipi planlı cami tasarımı yapıldığı ortaya çıkmıştır. 14. Yüzyıl ile 15. Yüzyıllarda A ve B tipi planlı cami inşası yoğun olarak devam etmiş, 16. Yüzyıl'da bu tiplere ait plan tasarımları azalırken C tipi planlı tabhaneli cami üretimi artmıştır. 16. Yüzyıl'da B tipi planlı örnek bulunmamaktadır. 14. Yüzyıl'da C tipi planlı tabhaneli cami tasarımı olmamıştır. En fazla tabhaneli cami örneği 15. Yüzyıl'da A tipi plan şemasıyla yapılmıştır. Bursa sayı olarak en fazla tabhaneli caminin inşa edildiği şehirdir. Edirne ve İstanbul'un sırasıyla başkent olmasıyla birlikte camilerin plan tiplerinde de farklılaşmalar söz konusudur. Örneğin C tipi planlı camilerden İstanbul'da ve Edirne'de, simge değeri olan, yapım teknolojisi açısından daha ileri seviyelerde ve hacimsel olarak daha büyük boyutlarda tasarımlar görülmektedir. Erken dönem Osmanlı mimarisinde başlayan bu yapı etkinliği 16. Yüzyıl'a kadar devam etmekle birlikte, süreç içerisinde plan biçimlenişi bakımından değişikliğe uğramış olup, tabhane mekânları küçülerek harim mekânları boyutsal büyüklüklerini arttırmışlardır. 16. Yüzyıl'dan sonra tabhaneli cami yapılmamıştır.

KLASİK OSMANLI DÖNEMİNDE TABHANENİN CAMİDEN BAĞIMSIZ YAPI TÜRÜ OLARAK BİR KÜLLİYE İÇERİSİNDE TASARLANMASI VE GELİŞİM SÜRECİ

4.1 Külliye'nin Tanımı ve Külliye'yi Oluşturan Yapı Türleri

Feridun Akozan'ın tanımına göre; *“Külliye, cami esas olmak üzere, çevresinde çeşitli sosyal görevi olan binaların düzenlenmesi suretiyle meydana getirilmiş bir binalar kompleksidir”* [59]. Doğan Hasol külliye'yi; *“Selçuklular ve Osmanlılarda, bir cami ile birlikte kurulmuş medrese, muvakkithane, türbe, aşhane, darüşşifa, hamam, sebil, çarşı ve benzeri yapıların meydana getirdiği dinsel ve toplumsal merkez”* olarak tanımlar [1]. Semavi Eyice külliye'nin oluşumu, gelişimi ve mimariye katkılarını şöyle yorumlar; *“İslamiyet'i benimseyen Türk âlemi, ibadet yeri olan camiyi, kültür ve sosyal yardım müesseselerinin bir merkezi olarak görmüş ve bu görüşe göre de camilerinin çevresini düzenlemiştir. Böylece meydana gelen ve kurucuları tarafından vakfedilen eserler topluluğuna genellikle külliye ve bazen de manzume denilmektedir. Külliye'nin yapılışında büyük bir hayır müessesesi kurmak düşüncesi ile birlikte, bir imar fikri de hâkimdir. Türk şehirlerinin doğuş ve şekillenmesinde bu külliye'nin payı çok büyük olmuştur. Ancak yerleşim yerinin topoğrafik yapısı ve kurulmuş şehir düzeniyle bütünleşen külliye'nin Osmanlı devri Türk mimarisinde belirlediği de dikkati çeker”* [60]. En kısa tanımıyla külliye, değişik fonksiyonlardaki birkaç yapının bir arada yer alması ile oluşan binalar topluluğudur [61].

Külliye tanımlarken, manzume, hey'et, imâret, site, imâret sitesi, kompleks gibi terimlerinde kullanıldığı bilinmektedir. Külliye genellikle cami etrafında gelişim gösterirken bazı külliyelerin medrese, türbe veya ticari bir yapı etrafında da şekillendiği görülmektedir. Devlet yönetiminde olan vezir, bey, paşa, sadrazam ile sultan ve padişahların kendisi veya eşleri, çocukları tarafından halka hizmet etmesi amacıyla sosyal bir tesis statüsünde yaptırılmışlardır.

Bir külliye; cami, medrese, türbe, hamam, tabhane, kervansaray, han, saray, darüşşifa, imarethane, arasta(çarşı), sıbyan mektebi, kütüphane, sebil, muvakkithane gibi işlev yüklenmiş yapılar oluşturmaktadır. Bir yerleşkeyi külliye olarak tanımayabilmek için bahsi geçen yapılardan en az bir kaç tanesinin bir arada olması gerekmektedir. Külliye içerisinde bu yapıların birlikte konumlanmaları genellikle cami merkezli olmakla birlikte, bazıları da dağınık inşa edilmişlerdir. Bazen de cami olmaksızın, bir medrese merkezinde çeşitli yapıların bir arada olduğu görülmektedir.

İslamiyet'in ilk devirlerinden itibaren külliye fonksiyonuna sahip yapılar toplulukları vardır. Medine'deki Mescid-i Nebevî buna ilk örnek olarak gösterilebilir. Emeviler ve Abbasiler döneminde kale benzeri korunaklı bir alan içerisinde inşa edilmiş olan saray ve saraya bağlı yapılar mevcuttur. Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular'da 'ribât' olarak tanımlanan yapılar birden fazla fonksiyonu bünyelerinde bulunduran yapı türüdür. Anadolu'da sultan hanları ve kervansaraylar bu durumun devam ettiği yapılarıdır. Eyyübi ve Memlükler'de medrese, cami ve türbeden oluşan yapılar Anadolu Selçuklu dönemi medreselerinde bir birim mescit bir birim türbe şeklindedir. Külliye'nin Anadolu'daki ilk örneklerinin Artuklular dönemine ait olduğu bilinmektedir. 12. Yüzyıl'ın ilk yıllarında inşa edilmiş olan Mardin Emînüddin Külliyesi buna örnektir. Divriği Ulucamii, Darüşşifası ve Türbesi Mengüçöklüler, Kayseri Köçük Cami, Medresesi ve Hamamı Danişmendiler döneminde yaptırılmış olan külliyelerdir. Cami-medrese birleşmesi Selçuklu döneminde Kayseri Hacı Kılıç (1249) ve Amasya Gökmedrese ile devam eder. Konya Küçük Karatay Mescidi ve Medresesi (1248) ile Akşehir Taş medrese (1250), medrese, mescit ve türbenin birleştiği yapılarıdır. Selçuklu dönemine ait, Kayseri Hunat Hatun Külliyesi (1237-1238) cami, medrese, kümbet, hamamdan (Şekil 4.1); Konya Sahip Ata Külliyesi (1238) cami, türbe, hankah, sebil ve hamamdan oluşmak üzere en büyük ve kapsamlı külliyelerdir. Beylikler döneminde de külliye

yapma geleneği devam etmiştir. Beyşehir Eşrefoğlu Cami ve Külliyesi (1297-1300), Balat İlyas Bey Külliyesi (1404) bu döneme ait örneklerdendir.

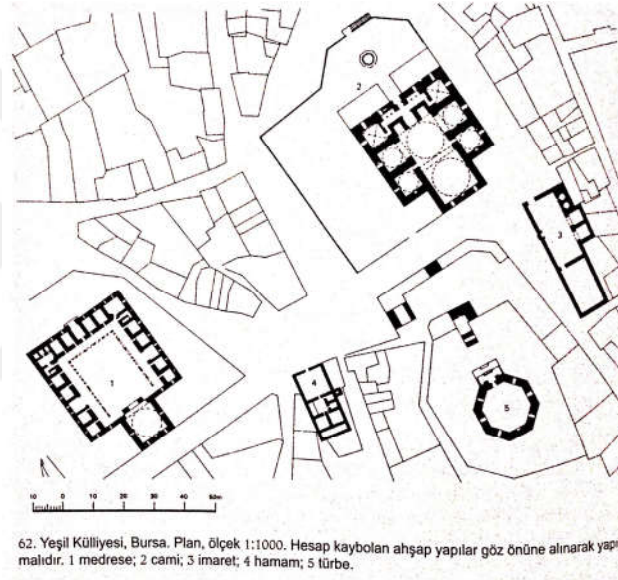
Osmanlı döneminde külliye inşası, önceki dönemlere göre bünyelerinde daha fazla yapı barındırarak ve sayıları artarak devam etmiştir. Zengin vakıflar sayesinde yıllar boyu fonksiyonlarını sürdürmüş ve devletin imar politikasıyla birçok yere yapımı gerçekleştirilmiştir. Amaç topluma fayda sağlayacak hayır kurumu kazandırma çabası olmuştur. Külliye sayesinde şehirler gelişim göstermiş, menziller üzerine yaptırılanlar da buldukları bölgenin gelişimine katkı sağlamışlardır. 14. Yüzyıl'da İznik ve Bursa'da Orhan Gazi Külliyesi, Bolu ve Bursa'da Yıldırım Beyazid Külliyesi inşa edilmiştir. Bursa Yeşil Cami Külliyesi (Şekil 4.2), Bursa ve Edirne'de Muradiye Külliyesi 15. Yüzyıl'da yapılmış olan önemli külliyelerdir. İstanbul'un fethinden sonra inşa edilen Fatih Külliyesi, Davut Paşa külliyesi, Eyüp Sultan Külliyesi, dönemin büyük külliyelerindendir.

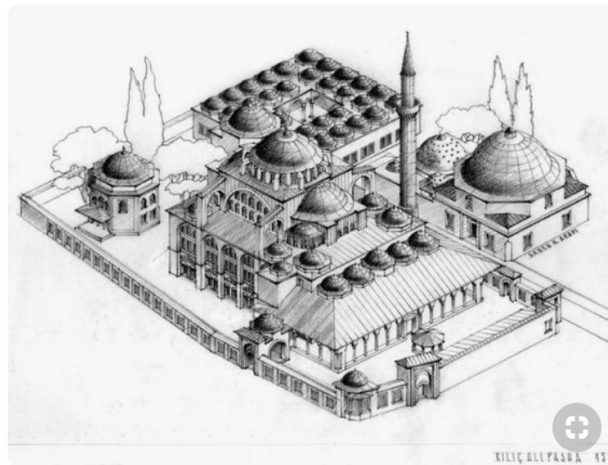
Şekil 4. 1 Hunat Hatun Külliyesi [62]

Osmanlı'da 16. Yüzyıl külliye yapımı için en parlak dönem olmuştur. Mimar Sinan döneminden önce inşa edilmiş olan Beyazid ve Yavuz Sultan Selim Külliyesi önemli örneklerdir. Ayrıca Gebze Çoban Mustafa Paşa, Afyon'da Sinan Paşa Saray Bosna'da Gazi Hüsrev Bey İstanbul dışında inşa edilmiş olan büyük külliyelerdir. Mimar Sinan döneminde oldukça fazla külliye inşası söz konusudur. Bu külliyelerden bazıları şehirlerde inşa edilirken bazıları da menzil külliyeleridir. “Üsküdar Mihrimah Sultan (1540-1548), Haseki (1539) (Şekil 4.4), Şehzade Mehmet (1544-1548), Süleymaniye (1550-1557), Atik Valide Sultan (1570-1579), Kadırga Sokullu Mehmet Paşa (1572), Zal

Mahmud Paşa(1580), Piyale Paşa (1573-1581), Kılıç Ali Paşa (1580-1581) (Şekil 4.3) bunlara örnek verilebilir. İstanbul dışında Tekirdağ'da Rüstem Paşa (1553), Büyükçekmece'de Kanûnî (1563), Lüleburgaz'da Sokullu (1569), Havsa'da Sokullu (Kasım Paşa, 1576) külliyesi Trakya'da yapılan önemli menzil külliyesidir. Edirne Selimiye Külliyesi (1569-1575) şehrin merkezinde inşa edilmiştir. Karapınar'da II. Selim (1569), Yenişehir'de Sinan Paşa (1573), Payas'ta Sokullu (1574-1575), Iğın'da Lala Mustafa Paşa (1576), İzmit'te Pertev Paşa (1579) külliyesi Anadolu'da ele alınan menzil külliyesidir. Bağdat'ta Abdülkâdir-i Geylânî (1534-1574), Şam'da Süleymaniye (16. Yüzyıl'ın ikinci yarısı başları) ve Kahire'de Sinan Paşa (1571) külliyesi Anadolu dışında olan önemli eserlerdir”.

Şekil 4. 2 Yeşil Külliyesi [12]

Şekil 4. 3 Kılıç Ali Paşa Külliyesi [63]

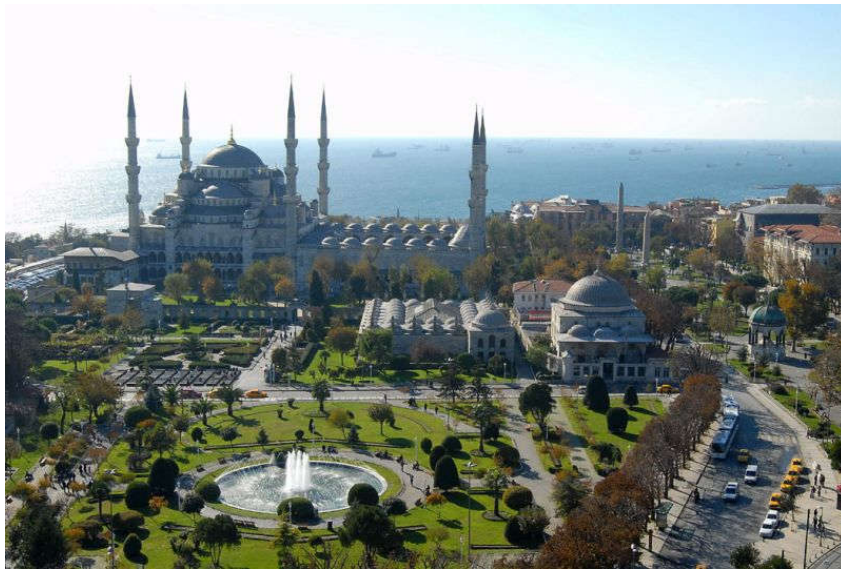

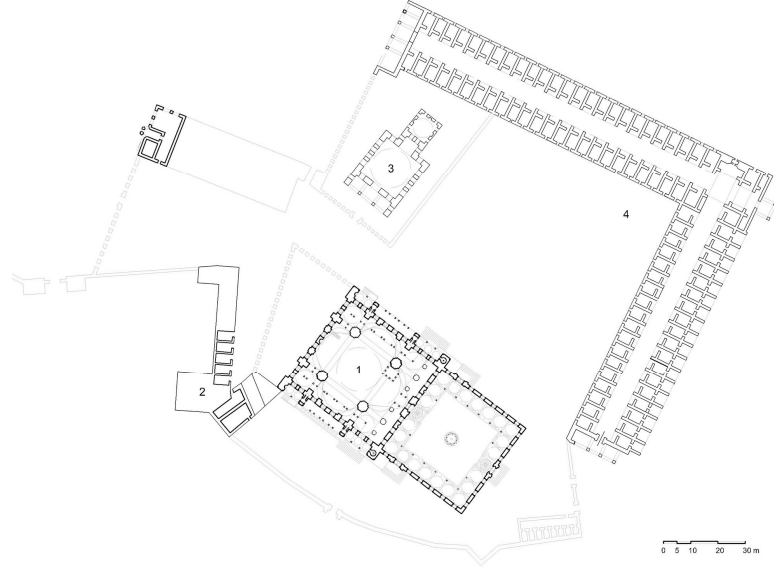
Şekil 4. 4 Haseki Sultan Külliyesi [64]

“Mimar Sinan’dan sonra 16. Yüzyıl’da yapılmış olan önemli külliye örnekleri, İstanbul Cerrah Mehmet Paşa (1539), Koca Sinan Paşa (1593) ve İstanbul dışında Şam’da Kadife Han Menzil Külliyesi (1591) ve Gölarmara’da Halime Hatun (1595)’dur”.

17. Yüzyıl külliye yapımı diğer dönemlere oranla azalmıştır. Bu dönemin en büyük ve önemli külliyesi, Yeni Cami Külliyesi (1661-1664) (Şekil 4.6) , Sultan Ahmet Külliyesi dir (1609-1619) (Şekil 4.5). Bazı külliyeler medrese merkezli yapılmıştır.” *Kuyucu Murad Paşa (1610), Ekmekçizâde Ahmed Paşa (1618’den önce), Bayram Paşa (1635), Köprülü (1661-1676), Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1680-1690), Amcazâde Hüseyin Paşa (1700), Feyzullah Efendi (1700) bu gruba dahil olan külliyelerdir.*

Şekil 4. 5 Sultan Ahmet Cami ve Külliyesi [65]

Şekil 4. 6 Yeni Cami ve Külliyesi planı [66]

18. Yüzyıl'da İstanbul'da yapılmış olan külliyelerden bazıları; *“Çorlulu Ali Paşa (1707-1709), Damat İbrahim Paşa (1720), Ahmediye (1722), Laleli (1760-1764), Nuruosmaniye (1748-1755) (Şekil 4.7), Mihrişah Sultan (1792-1795) külliyeleridir. Anadolu'da yer alan örneklerden bazıları ise; Hatay Karamurat'ta Sadrazam Moralı Hasan Paşa (1704), Nevşehir'de Damad İbrâhim Paşa (1727-1728), Yozgat'ta Çapanoğlu (1779) Külliyeleridir”*

19. Yüzyıl'da İstanbul'da yer alan külliyelerden bazıları; *“Selimiye (1801-1805), Altunizade İsmâil Zühdü Paşa (1865-1866), Pertevniyal Vâlide Sultandır (1870) “ [61].*

Şekil 4. 7 Nuruosmaniye Külliyesi [67]

4.2 Osmanlı Döneminde Külliye İçerisinde Planlanmış Tabhaneler

Klasik Osmanlı mimarisinde imparatorluğun güç kazanmasıyla birlikte yapı yapma faaliyetleri oldukça artmıştır. Özellikle İstanbul'un fethiyle birlikte şehirlerde ve ticaret yollarında yapılar ve külliyeler yaptırılmış, devletin ekonomik ve siyasi itibarı güçlendirilmiştir. Bu dönemde tabhaneli camilerin inşası devam etmekle birlikte, tabhane kavramı külliye içerisinde, camiden bağımsız olarak tasarlanmış bir yapı türünü niteleyecek şekilde varlığını ortaya koymuştur. Günümüzde varlığı bilinen tabhane yapılarının kronolojik sıralaması şöyledir:

- İstanbul Fatih Külliyesi Tabhanesi (1462-1470)
- Eskişehir Kurşunlu Külliyesi Tabhanesi (1515-1526)
- Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Tabhanesi (1523-1529)
- İstanbul Şehzade Mehmet Külliyesi Tabhanesi (1543-1548)
- İstanbul Süleymaniye Külliyesi Tabhanesi (1550-1570)
- Şam Süleymaniye Külliyesi Tabhanesi (1554-1559)
- Konya Karapınar Sultan Selim Külliyesi Tabhanesi (1558-1567)
- İstanbul Üsküdar Atik Valide Külliyesi Tabhanesi (1570-1579)
- Hatay Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi Tabhanesi (1574)
- Konya İlgin Lala Mustafa Paşa Külliyesi (1576-1584)

4.2.1 İstanbul Fatih Külliyesi ve Tabhanesi

İstanbul'un fethinden önce Bizans topraklarında yer alan Havariler Kilisesi patrikhane görevini üstlenmekteydi. 1453 yılında İstanbul'un fethiyle birlikte bu yıkılmış eski kilisenin olduğu bölgede, Fatih Sultan Mehmet Fatih külliyesini yaptırmıştır. Külliyenin mimarı Atik Sinan olup 1462 ile 1470 yılları arasında inşası tamamlanmıştır. İstanbul'un fethinden sonra yaptırılmış olan ilk külliye'dir. Bu külliyenin gerek yer seçimi, gerekse de tasarımı bir dönemin sonra erip yeni bir dönemin başladığını açıkça göstermektedir. Dönemin mimari üslup ve yapı çeşitliliği ile Türk-Osmanlı sanatının gelenekselliği etkili

şekilde vurgulanmaktadır. Külliye yapıldığı dönemde kentin en önemli sosyal, kültürel ve dini merkezi konumundadır [5].

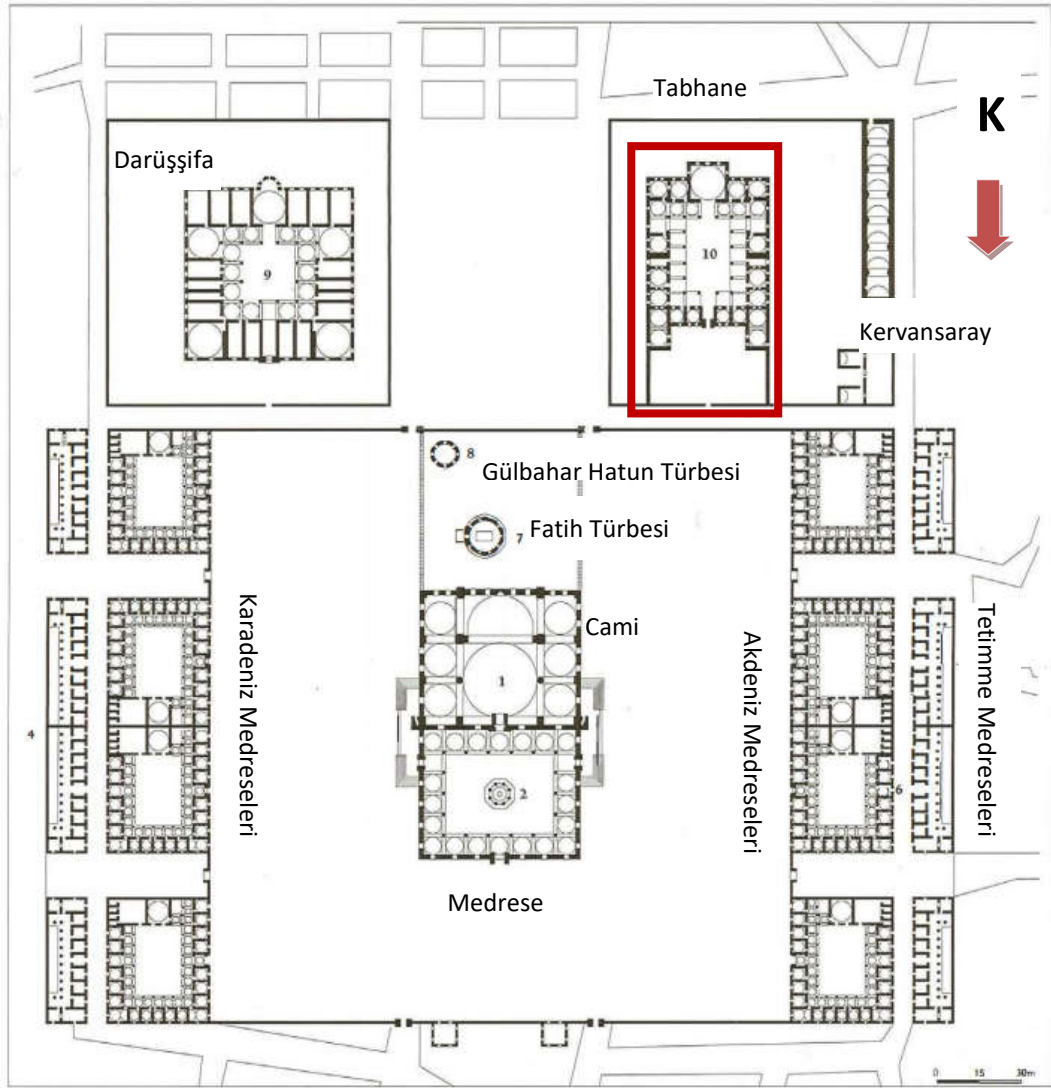
Cami, medreseler, tabhane, darüşşifa, çarşı, hamam, kervansaray, türbeler, imarethane külliye yapı türleridir (Şekil 4.8). Bu yapıların tamamı günümüze ulaşmamıştır. Bazıları tamamen yıkılmış bazıları ise 19. Yüzyıl'da eklenen farklı ekler ve yapılarla ilk yapıldığı halinden farklılıklar göstermiştir [68].

Külliye tasarımında tam bir geometrik ve simetrik planlama hakimdir. Cami, yaklaşık olarak kareye yakın büyük bir arazinin üzerinde yer alan geniş bir avlunun tam merkezinde yer almaktadır. Diğer yapılar ise caminin doğu ve batısında, geniş avlunun dışında çevrelenmiştir. Caminin doğusunda ve batısında sekiz büyük medrese, cami avlusunun dışında ve kuzeydoğusunda darüşşifa, güneybatısında tabhane, kervansaray ve imarethane, kuzeyinde kütüphane, güney avlusunda Fatih Sultan Mehmet ve Gülbahar Hatun türbeleri vardır. Külliye yerleşim planındaki tetimme¹ medreseleri, ilkyapıldığı tarihlerde külliye programında yer almakla birlikte, 19.Yüzyıl'da yol genişletme çalışmaları sebebiyle yıkılmıştır.

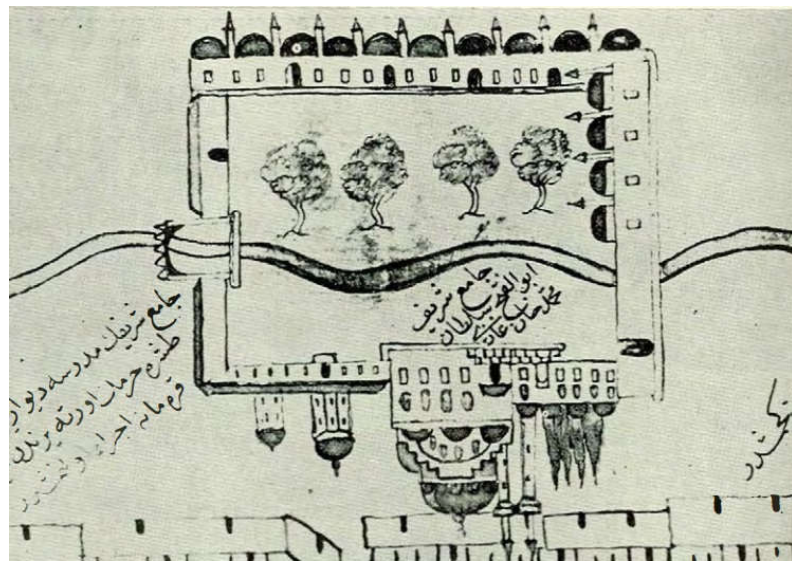
Külliye yapılarından cami, 1766 depreminde tamamen yıkılmıştır. Osmanlı'nın İstanbul'daki ilk camisinin nasıl olduğuna yönelik araştırmacılar çeşitli düşünceler ortaya koymuştur. Doğan Kubana göre; *"Matraki (Matrakçı) Nasuh'un İstanbul minyatüründe Eski Fatih Camisi'nin örtüsü bir tek ve bir yarım kubbe olarak gösterilmiştir. 16. Yüzyıl ortasında Hollandalı Melchior Lorichs tarafından yapılan İstanbul silüetinde ve Dillich'in yaptığı gravürde de cami bir tam ve bir yarım kubbe ile örtülü olarak gösterilir ve doğru tanımlanmıştır. Görsel belgeler içinde caminin örtü sistemini en iyi yansıtan belge 17. Yüzyıl'da Köprülü vezir ailesinin yaptırdığı suyollarını gösteren bir haritadaki resimdir. Burada boyut ve sayılar doğru olmamakla birlikte, bir tam kubbe ve bir yarım kubbe örtülü, avlulu ve çift minareli bir cami ile arka bahçesindeki iki türbe ve çevresinde binalar gösterilmiştir."* (Şekil 4.9) [5]

---

¹ Fatih medreselerinin yükseköğrenime hazırlayan türü. Sahn-ı Seman medreselerine hazırlık eğitimi veren medrese [134]

Şekil 4. 8 Fatih Külliyesi yerleşim planı [5]

Şekil 4. 9 Köprülü suyu haritasında Fatih Camii [69]

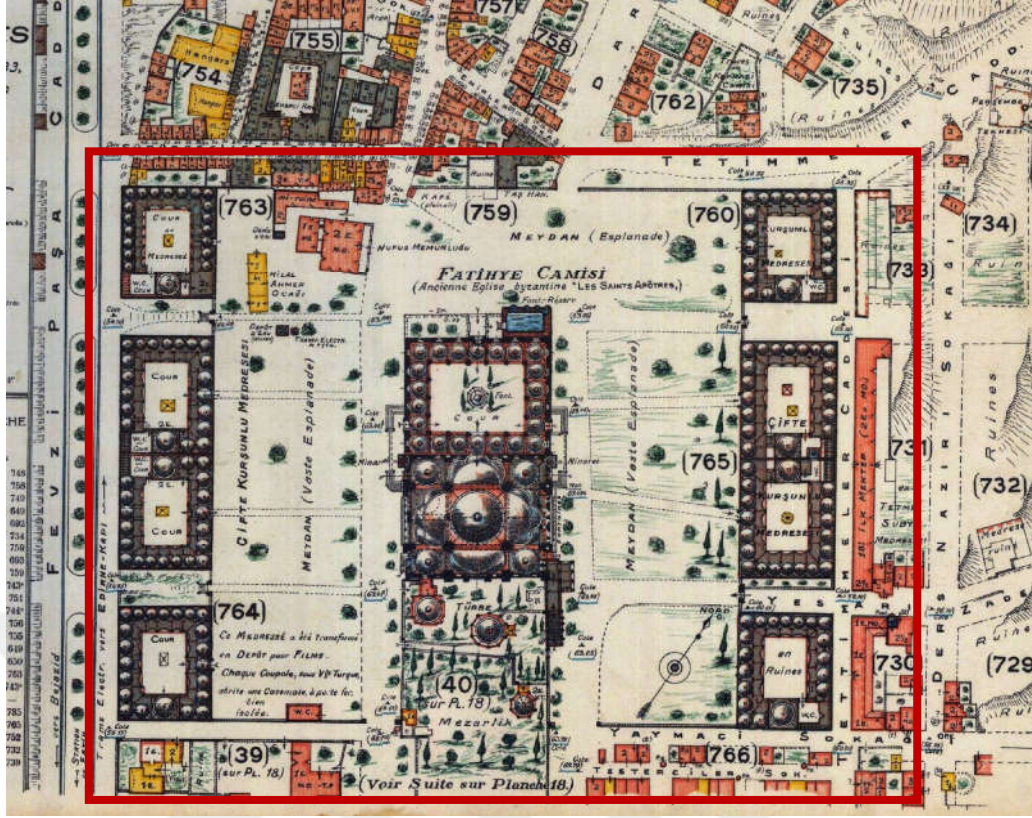
1771 yılında yıkılan caminin aynı yerinde, III. Mustafa tarafından yeni bir cami yaptırılarak ibadete açılmıştır. Yeni caminin planı ve tasarımı eski camiden farklıdır. Minarelere birer şerefe daha ilave edilmiş ve yükseklikleri arttırılmıştır. Avlu döşemesinde ise Havariler Kilisesine ait izler korunarak kalmıştır. Plan şemasında son cemaat bölümünü ayıran kuzey duvarı eski camiden kalmadır. Harim bölümü eskisine oranla daha büyüktür. Harimde dört yarım kubbe ile desteklenen bir ana kubbe sistemi kullanılmıştır. Bu sistem dört ana ayak üzerine oturtulmuştur. Kubbeler arasındaki bağlantı kemerlerle sağlanmıştır. Yeni caminin klasik üslup ile inşa edilmesine rağmen, detaylarda yer alan bezemeler ile kalem işlerinde, barok üslubu kullanılmıştır.

Külliyede yer alan medreseler büyüklüğü, sayısı ve verilen eğitim bakımından dönemin en önemli eğitim kurumlarıdır. Caminin iki yanında yer alan bu medreselere “Sahn-ı Seman¹” denir. Caminin doğusunda yer alanlara Karadeniz, batısındakilere ise Akdeniz medreseleri ismi verilmiştir. Bu üniversitelerin her biri 19 hücre ve bir dershaneden oluşmaktadır. Plan şeması incelendiğinde ortada bir avlu, avlunun etrafını saran revaklar ve revakların gerisinde sıralanmış hücreler görülür.

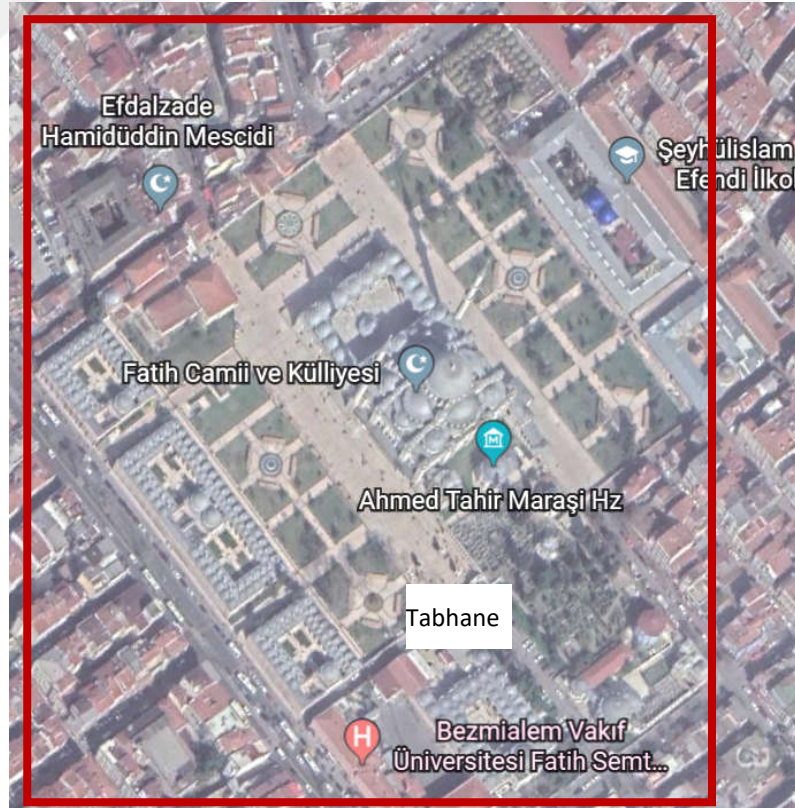
1766 depreminde yapıların tamamı büyük hasar görmüştür. Bu yapılardan medreseler ve tabhaneler onarılmış, cami yeni bir tasarımla yeniden yaptırılmış, darüşşifa, kervansaray ve hamam günümüze ulaşamamıştır [68].

---

¹ Fatih Külliyesi’nde üst düzeyde eğitim veren yükseköğrenim kurumu [135].

Şekil 4. 10 Fatih Külliyesi yerleşim planı 1933 [70]

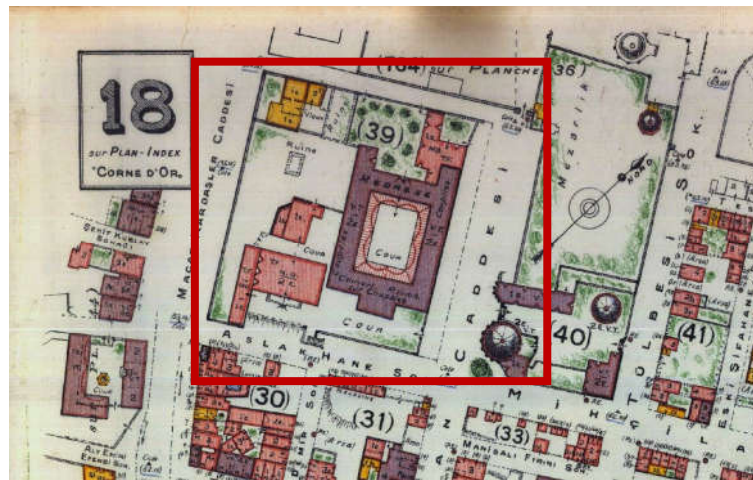

Şekil 4. 11 Fatih Külliyesi yerleşim planı 2019 [58]

Şekil 4. 12 Fatih Külliyesi [71]

Tabhane: Fatih Tabhanesi caminin güneybatısında, cami avlusunun dışında ve Akdeniz Medreseleri'nin hizasında konumlanmıştır. Plan şeması incelendiğinde medrese mimarisine oldukça benzerlik gösterir. Fakat odaların büyüklüğü, yan eyvanları ve büyük eyvanıyla bu benzerlikten ayrılmaktadır [69]. Mimari tasarımı boyutsal büyüklüğü ve yer seçimi düşünüldüğünde külliyenin önemli yapılarından birisi olarak değerlendirilebilir (Şekil 4.13- Şekil 4.14). Külliye yer alan medreselerin sayısal çokluğu ve fonksiyonları düşünüldüğünde dönemin birçok âliminin ve değerli misafirlerinin burada konaklamış olması muhtemeldir. Fatih Tabhanesi Osmanlı mimarisinde yer alan **en büyük ve görkemli tabhane yapısıdır**. 19. Yüzyıl'da misafirhane fonksiyonunu kaybederek medrese olarak kullanılmıştır [68].

Şekil 4. 13 Fatih Tabhanesi vaziyet planı 1933 [70]

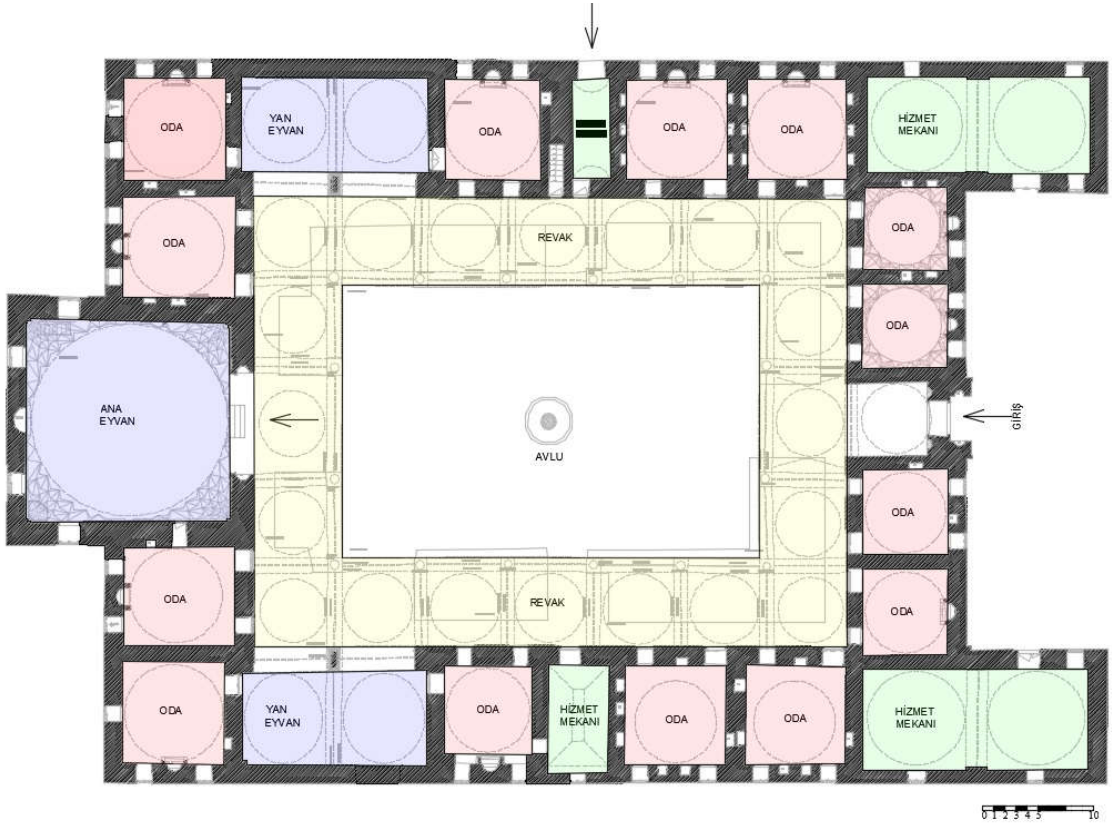

Şekil 4. 14 Fatih Tabhanesi vaziyet planı 2019 [58]

Plan olarak nerdeyse tam bir simetri söz konusudur. Tabhanenin girişi kuzeydedir. Özel taş işçiliği ve bezemeleri olan görkemli bir taç kapıyı andırır. Girişle birlikte dört tarafı kapalı avluya ulaşılır. Avlunun etrafı kubbeli revaklarla çevrilidir. Odalar bu revaklara açılmaktadır. Odaların boyutları beş ile altı metre arası değişen kareye yakın planlıdır. Avlunun güneyinde büyük ana eyvan yer alır. Ana eyvanın önündeki revağın hizasında, avlunun batı ve doğusunda, ikişer birimden oluşan iki yan eyvan mevcuttur. Doğu ve batıda sıralanmış olan odaların arasında, tabhaneye hizmet eden iki tali mekân vardır. Batıdaki hizmet mekânından yapının çatı kotuna ulaşan bir merdiven yer alır (Şekil 15).

Yapının kuzeybatısı ile kuzeydoğusunda birer birim hücrelik çıkıntı yapan, iki birimlik ikişer oda yine başka **hizmet mekânlarıdır**. Giriş ve çıkışları tabhaneden bağımsız olarak dışarı açılmaktadır. Bu odalarda iki kubbe vardır ve kubbeler arasında kemerler, kemerlerin iç kısımlarında da gergi demirleri yer almaktadır. Dış duvara bakan kısımlarda alt kotta dikdörtgen biçimli ahşap malzemedен ikişer, üst kotta ise kemerli açıklıkları kapatan içlik ve dışlık ikişer pencere sıralaması mevcuttur. Giriş avlusuna bakan cephelerde ise birer kapı ve pencere açıklığı yer alır. Bu odalarda niş ve ocak bulunmamaktadır (Şekil 4.16-Şekil 4.17).

Şekil 4. 15 Fatih Tabhane planı [72]

Şekil 4. 16 Fatih Tabhane hizmet mekânı [Y. Örs, 2010]

Şekil 4. 17 Fatih Tabhane hizmet mekânı [Y. Örs, 2010]

Tabhane odalarının tamamının üzerleri kubbeler ile örtülüdür. Kubbe üst kotu 10 metreye yakındır. Geçiş elemanı olarak çoğunlukla pandantifler kullanılmış olup sadece iki hücerede türk üçgenine rastlanır. Ana eyvanın iki yanında yer alan odalar hariç, diğer odaların büyüklükleri hemen hemen birbirlerine eşittir. Odalarda ocak, yaşmak ve nişler vardır. Dış cepheye bakan duvarlarda iki alt iki üst sıra, avluya bakan cephelerde ise birer alt birer üst sıra pencere dizilimi söz konusudur. Alta pencere açıklıklarının tamamında lokmalı demir parmaklıklar ile ahşap pencereler, üst kottakilerde ise içlik ve dışlık revzenler vardır. Odaların yer döşemesi altıgen tuğladır. Kapıları kemerli açıklıklar içerisine dikdörtgen biçiminde yerleştirilmiştir. Malzemesi ahşaptır. Odalar arasında kalan hizmet mekânlarının üzerleri tonozla ile örtülüdür. Dış cephelere bakan duvarlarının alt kotunda dikdörtgen ahşap, üst kotunda kemerli revzenler yer alır. Yer döşemesi altıgen tuğladandır (Şekil 4.18-Şekil 4.19-Şekil 4.20)

Şekil 4. 18 Fatih Tabhanesi oda [Y. Örs, 2010]

Şekil 4. 19 Fatih Tabhanesi oda [Y. Örs, 2010]

Şekil 4. 20 Fatih Tabhanesi oda [Y. Örs, 2010]

Ana eyvan 12 m. x 12 m. ölçülerindedir. Kubbe üst kotu içten ortalama 20 m. dir. Eyvanın girişi avlunun güneyindedir ve bu giriş avludan kot farkı ile ayrılmaktadır. Büyük kemerli bir açıklık ile bu açıklığın iki yanında yer alan mukarnaslı nişler girişi tanımlı hale getirmiştir. Ana eyvanda ibadet yapıldığı düşünüldüğünde günümüze ulaşan mihrabın özgün olduğu varsayılır. Üst örtüyü kaplayan kubbe kasnak üzerinden duvarlara oturtulmuştur. Söz konusu kasnak ve pendantsiflerde klasik üsluba sahip mukarnaslar yer alır. Mekânın sağından ve solunda yan odalara ulaşan geçitler vardır. Eyvanın cephe veren duvarlarının tamamında üç ayrı kotta yer alan pencere açıklıkları mevcuttur. Bunlardan alt kottakiler dikdörtgen üst kottakiler ise kemerli formdadır.

Kemerli açıklıklar içlik revzen ve dışlıklarla kapatılmıştır. Döşemesi altıgen tuğladır (Şekil 4.21-Şekil 4.22)

Şekil 4. 21 Fatih Tabhanesi ana eyvan [Y. Örs, 2010]

Şekil 4. 22 Fatih Tabhanesi ana eyvan [Y. Örs, 2010]

Yan eyvanlar iki birim açıklıklıdır ve üzeri iki kubbe ile örtülüdür. Kubbeler arasında kemerler ve gergi demirleri yer alır. Yer döşemesi taştır. Eyvanların revaklara birleştiği kemerler, doğuda ve batıda birer tane olmak üzere iki dikdörtgen sütun üzerine oturmaktadır (Şekil 4.23). Bu sütunlar yekpare mermer malzemeden olup, işçiliği diğer sütunlara göre oldukça öznelidir. Üzerinde kum saati şeklinde sütunceler yer almaktadır (Şekil 4.24).

Şekil 4. 23 Fatih Tabhanesi yan eyvan [Y. Örs, 2010]

Şekil 4. 24 Fatih Tabhanesi yan eyvan [Y. Örs, 2016]

Revaklar avlunun dört tarafında çevrenmektedir. Üzeri kubbeler ile örtülüdür. Kubbelerin aralarında kemerler ve gergi demirleriyle bağlantılar yer alır. Bu kemerler gövdesi silindirik biçimde başlıkları ise klasik üslup bezemeleriyle donatılmış sütunlara oturur. Yer döşemesi taştır ve yer yer taş sekiler mevcuttur (Şekil 4.25)

Şekil 4. 25 Fatih Tabhanesi revak [Y. Örs, 2016]

Avlu dikdörtgen formda olup dört tarafı kapalıdır. Ortasında mermerden bir havuz yer alır. Günümüzde mermer ile kaplı olan avlunun, özgün yer döşemesiyle ilgili bir sonuca ulaşamamıştır (Şekil 4.26)

Şekil 4. 26 Fatih Tabhanesi avlu [Y. Örs, 2010]

Tabhanenin **malzeme çeşitleri** ele alındığında, taş, tuğla, mermer, demir ve ahşabın birarada kullanımı söz konusudur. Duvarlar kesme taş ile örülmüştür. Kubbeler, tonozlar ve iç kemerler tuğla malzemedendir. Revağın avluya bakan cephelerinde taş

kemerler kullanılmıştır. Kemerler arasında gergi demirleriyle güçlendirme yapılarak taşıyıcı kusursuz hale getirilmiştir. Dikdörtgen formdaki tüm pencereler ahşaptır ve ön hizasında lokmalı demir parmaklıklar yer alır. Kemerli pencere açıklıkları içlik ve dışlıklar ile kapatılmıştır. Yer döşemelerin iç mekânlarda altıgen tuğla, revaklarda ise taş kullanılmıştır. Sütun ve sütun başlıkları mermerdir ve başlıklar, gövdeler ve ayaklar arasında bronz bilezikler yer almaktadır (Şekil 4.27). Kubbelerin dış örtüsü kurşun malzeme ile kaplı olup tepe noktalarında taş alemler mevcuttur.

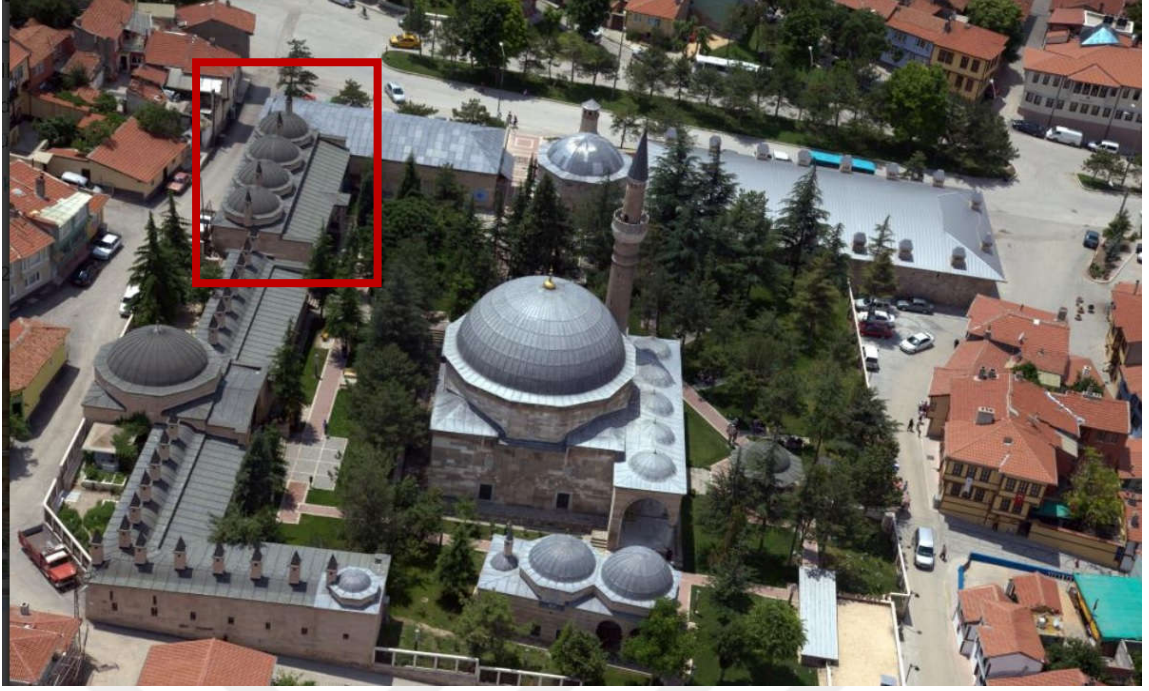

Şekil 4. 27 Fatih Tabhanesi sütunları [Y. Örs, 2016]

4.2.2 Eskişehir Kurşunlu Külliyesi ve Tabhanesi

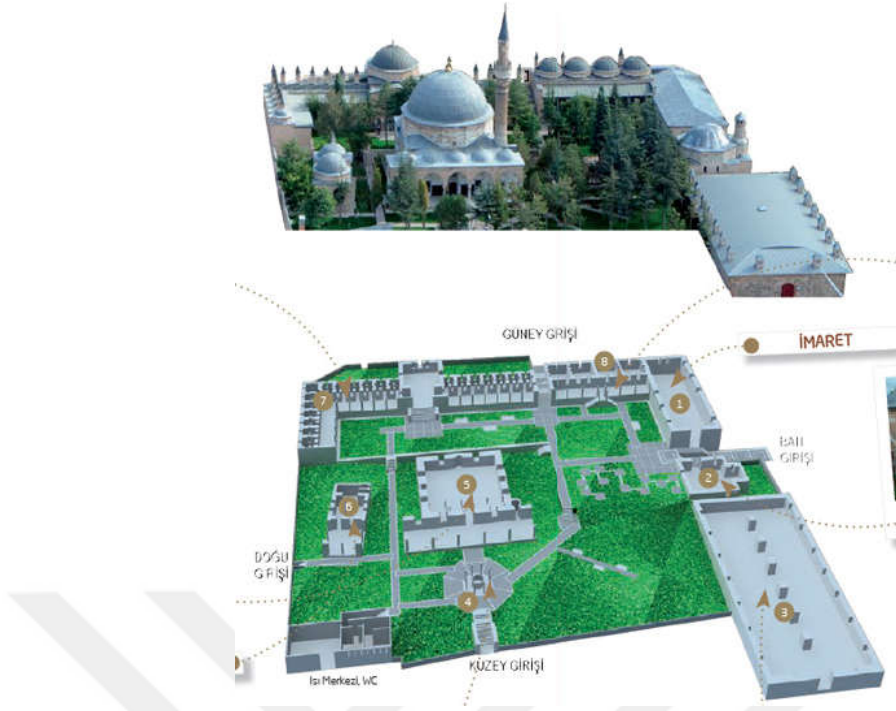
Kurşunlu Külliye'si Eskişehir'in Odunpazarı semtinde yer almaktadır. Bir menzil külliyesidir. 1515 ile 1526 tarihleri arasında inşa edilmiştir. Külliyenin mimarı ile ilgili yazılı kaynaklarda kesin bir bilgi olmasa da Acem Ali olabileceği ile ilgili tahminler vardır. Külliye; cami, zaviye, sıbyan mektebi, tabhane, mutfak, odun deposu, fırın, imarethane, darüşşifa, kervansaray, çeşme ve ahırdan oluşmaktadır. Bu yapılardan günümüze cami, sıbyan mektebi, tabhane, imarethane, kervansaray, hanikah ve Mevlevi asitanesi ulaşmıştır. Cami külliyenin çekirdeğini oluşturmaktadır. Diğer yapı kütleleri caminin doğu, güney ve batı tarafında "U" şeklinde sıralanmıştır. Yapılar birbirlerine duvarlarla bağlanmıştır bu da bir avlunun oluşmasına sebep olmuştur. Dış avlunun çevreyle bağlantısı kenarlarda yer alan kapılardan sağlanmaktadır. Külliyenin yerleşmiş olduğu arazinin topografik yapısından dolayı binalar arasında kot farklılıkları vardır (Şekil 4.28-Şekil 4.29-Şekil 4.30) [73].

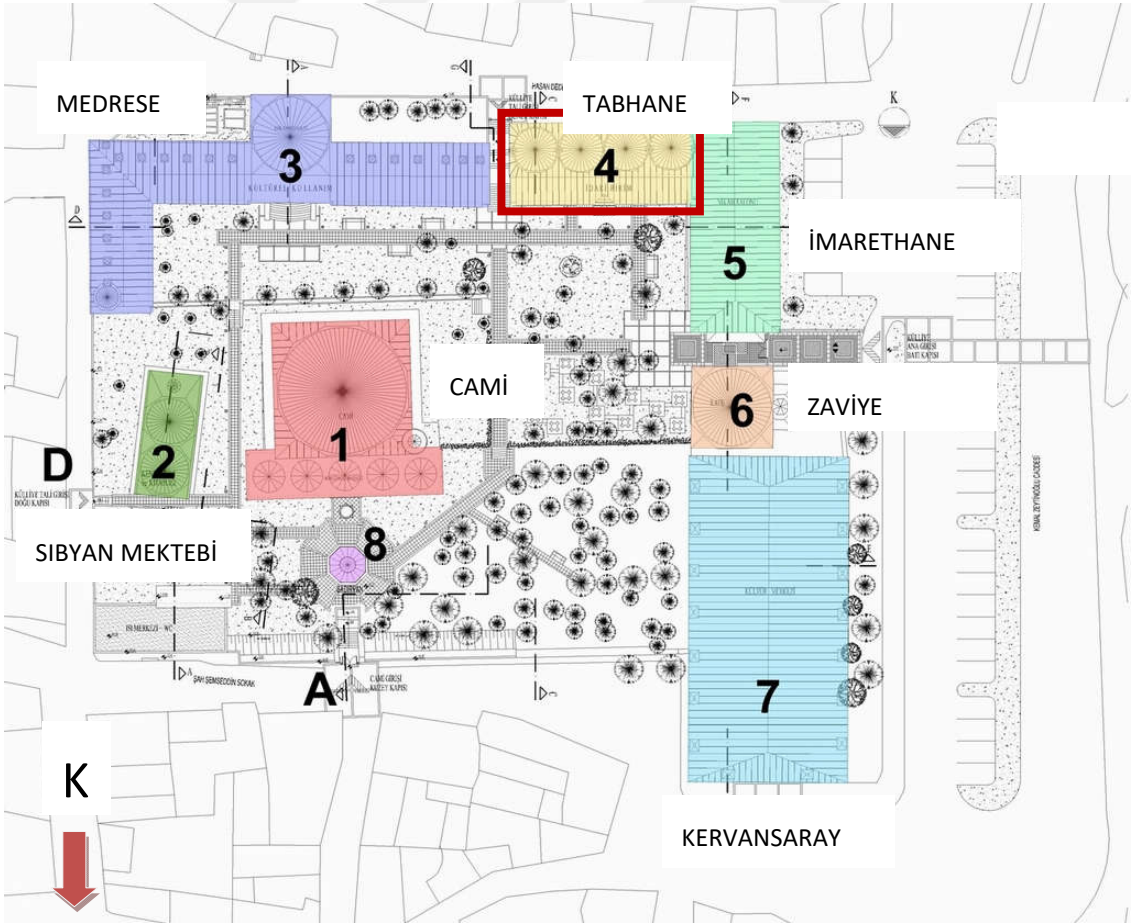

Şekil 4. 28 Kurşulu Külliyesi hava fotoğrafı [74]

Külliye'nin merkezinde yer alan cami kare planlı ve tek kubbelidir. Yapım malzemesi kesme taştır. Kuzeyinde beş birimden oluşan son cemaati vardır. Mukarnas başlıklı altı mermer sütun üzerindeki sivri kemerlerle taşınmıştır. Üst örtüsü kubbedir. Kemer taşları beyaz ve kırmızı renklidir. Son cemaatin ortasındaki cümle kapısıyla yapıya ulaşılır. Girişin hemen önünde kadınlar mahfili vardır. Harim 14,90 x 14,90 m. ölçülerindedir. Pencereleleri beden duvarlarında ikişer tane alta ikişer tanede üsttedir. Kubbe kasağında ise dört tane pencere yer almaktadır. Doğu ve batı duvarlarında birer adet dolap nişi yer almaktadır. Harimin üzeri sekizgen kasağın üzerine oturan tek kubbeyle örtülüdür. Kubbe geçiş elemanı tromplardır. Caminin tüm kubbeleri kurşunla kaplıdır. Bu sebeple cami kurşunlu cami olarak adlandırılmıştır. Minberi mermer malzemeden yapılmıştır. Mihrabın biçimi çokgendir ve mermer taklidir. Mihrabı mukarnaslıdır ve her bir köşesinde Mevlevî tarikatının birer başlığı yazılıdır. Minaresi yapının kuzeybatı köşesinde yer almaktadır ve tek şerefelidir [73].

Şekil 4. 29 Kurşunlu Külliyesi yapı yerleşimi [75]

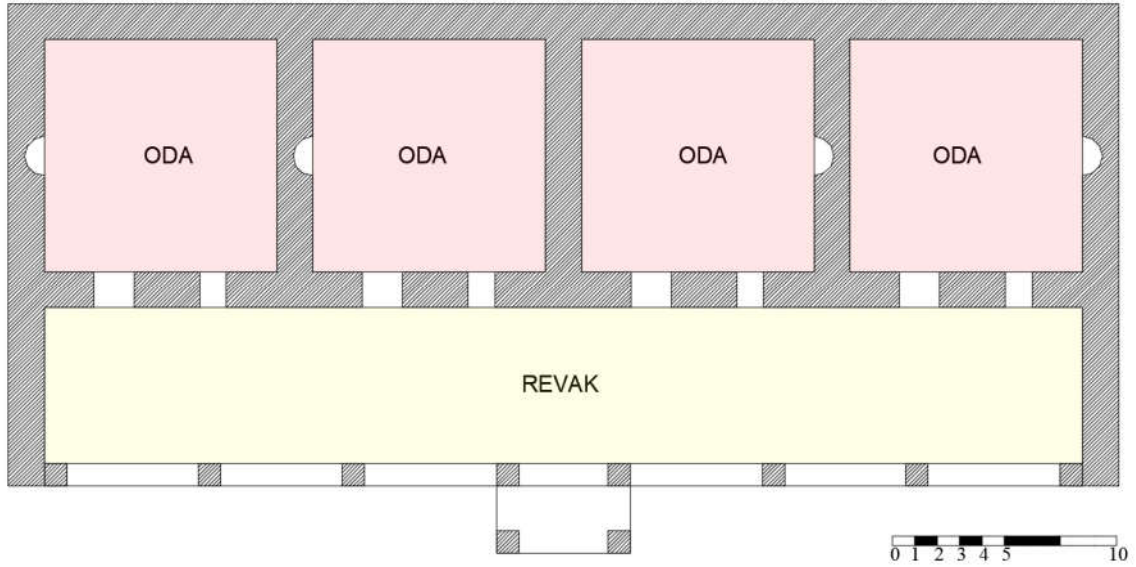

Şekil 4. 30 Kurşunlu Külliyesi vaziyet planı

Tabhane: Tabhane külliyesinin iç avlusunun güneye açılan kapısıyla, batısında yer alan imarethanenin arasındadır. Yapı zaviyenin kotuna paralel olarak diğer binalara göre daha yüksektir. Önünde basamaklarla çıkılan bir sundurması ile iki ucu kapalı revağı bulunmaktadır. Revak eğimli ahşap çatıyla örtülüdür ve bu çatıyı taşıyan, taş ve tuğla malzemedен almaşık düzende örülmüş on adet kolon benzeri taşıyıcı yer almaktadır. Tabhane plan olarak dört 5,20 x 5,20 m. ölçülerinde kare boyutlu dört adet odadan oluşmaktadır. Odalar basık kemerli birer kapı ve dikdörtgen pencere ile revağa açılmaktadır. Odaların her birisinde birer ocak ve ocakların her iki yanında birer dolap vardır (Şekil 4.31-Şekil 4.32). Ocaklar üzerinde çokgen kesme taş bacalar ve üzeri kurşunla kaplı konik baca külahı yer almaktadır. Üst örtüsü sekizgen kasağa oturan kubbeler, geçiş elemanları pandantiflerdir. Kubbeler ve revak dıştan kurşunla kaplıdır. Yapım malzemeleri taş ve tuğladır. Yapı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Eskişehir irtibat bürosu olarak kullanılmaktadır [73].

Şekil 4. 31 Kurşulu Külliyesi Tabhane yapısı giriş cephesi [76]

Şekil 4. 32 Kurşunlu Külliyesi Tabhane planı (Şekil 4.30'dan işlenerek)

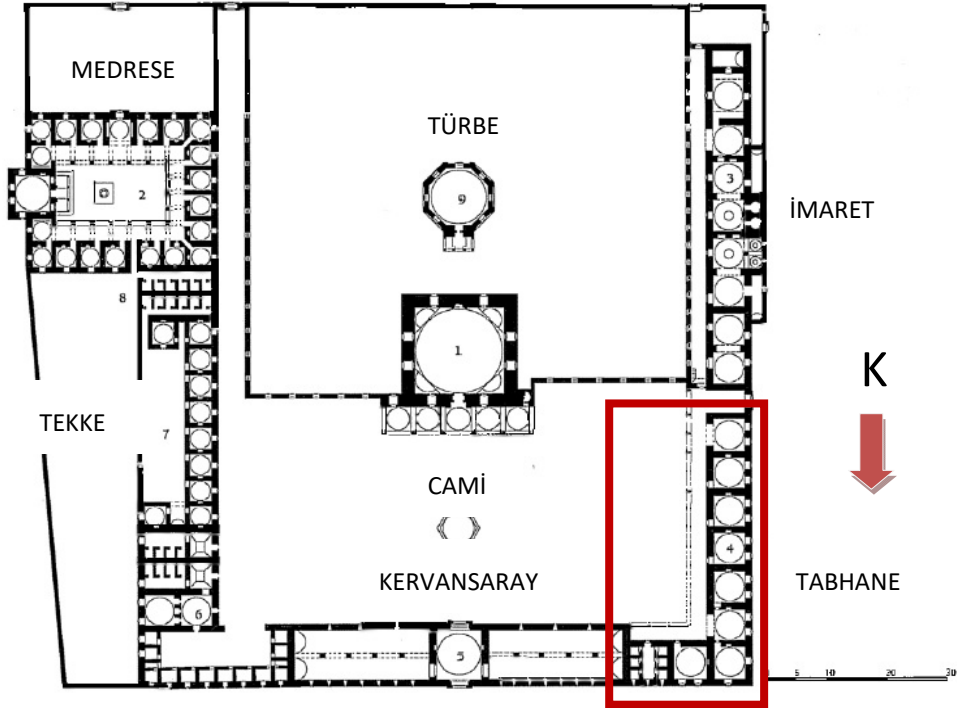
4.2.3 Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi ve Tabhanesi

Külliye, Yavuz Sultan Selim ile Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde önemli devlet statülerinde görev yapmış olan Çoban Mustafa Paşa tarafından Gebze'de yaptırılmıştır. Gebze, İstanbul-Anadolu yol güzergâhı üzerindeki ilk menzillerden birisidir ve konumu itibarıyla külliye bir menzil külliyesidir. Külliye yapıldığı dönemdeki diğer eserlerle kıyaslandığında hem vaziyet planı olarak hem de yapılarının özgünlüğü ile özel bir yer taşımaktadır [5]. Çoban Mustafa Paşa Külliyesinin yapımına 1523 yılında başlanmış 1529 yılında tamamlanmıştır. Mimarının kim olduğu kesin olarak bilinmemesine karşın, Mimar Sinan'ın yapımına daha sonradan dahil olduğu düşünülmektedir. Çoban Mustafa Paşa Mısır valisi iken, Memlûk tarzı bezemelerin yapımı için kullanılan malzemeleri, bizzat kendisi getirmiştir [32].

Külliye, içerisinde bulunan yapıların yerleştirilmesi ve çokluğu bakımından menzil külliyesi içerisinde en başarılı örneklerden birisidir. Toplamda 117 x 106 m. genişliğinde alan kaplamaktadır. Gebze'nin kuzeybatısından tepelik bir arazi üzerinde konumlanmıştır. Cami, medrese, imarethane, tekke, kütüphane, darüşşifa, tabhane, kervansaray, arasta ve hamamdan meydana gelmiştir. Yapılar, camiye merkez olarak dikdörtgen bir avlu üzerinde üç taraftan çevrelemektedir. Cami avlusuna üç ayrı kapıdan ulaşılmaktadır. Avlunun ortasında onikigen planlı mermer şebekeli bir şadırvan yer almaktadır.

Medrese, tuvaletler, tekke, semahane, darüşşifa birimleri caminin doğusunda; imarethane, tabhane batısında; kervansaray ise güneyinde yer almaktadır (Şekil 4.33-Şekil 4.34).

Cami, külliye'nin merkezindedir ve külliye'nin kapladığı alan göz önünde bulundurulduğunda nispeten küçük boyutta tasarlanmıştır. 14,5 x 14,5 m. ölçülerinde kare planlıdır. Tek kubbeli ve tek minarelidir. Minare yüksekliği 14 metredir. Duvarları almaşık örgü sistemiyle tuğla ve kesme taştan oluşmaktadır. Son cemaat beş birimli olup, mukarnas başlıklı sütunlarla taşınmıştır. Orta kubbe diğerlerine oranla daha yüksektir. Girişin iki yanında simetrik Memlük tarzı geometrik bezemeler vardır. Cephe süslemeleri kapıdan pencereye, pencereden nişe ve oradan da duvara olmak üzere aynı tip devam eden üç grup kompozisyonundan meydana gelmiştir. Harim bölümü oldukça zengin bezemelere sahiptir. Duvarlarda üst kot pencerelerinin hemen hemen altına gelecek seviyede renkli mermer levhalarla kaplıdır. Duvarların kalan kısımlarında, pencere ve trompların kenarlarında ve kubbede kalem işi süslemeler yer almaktadır [77].

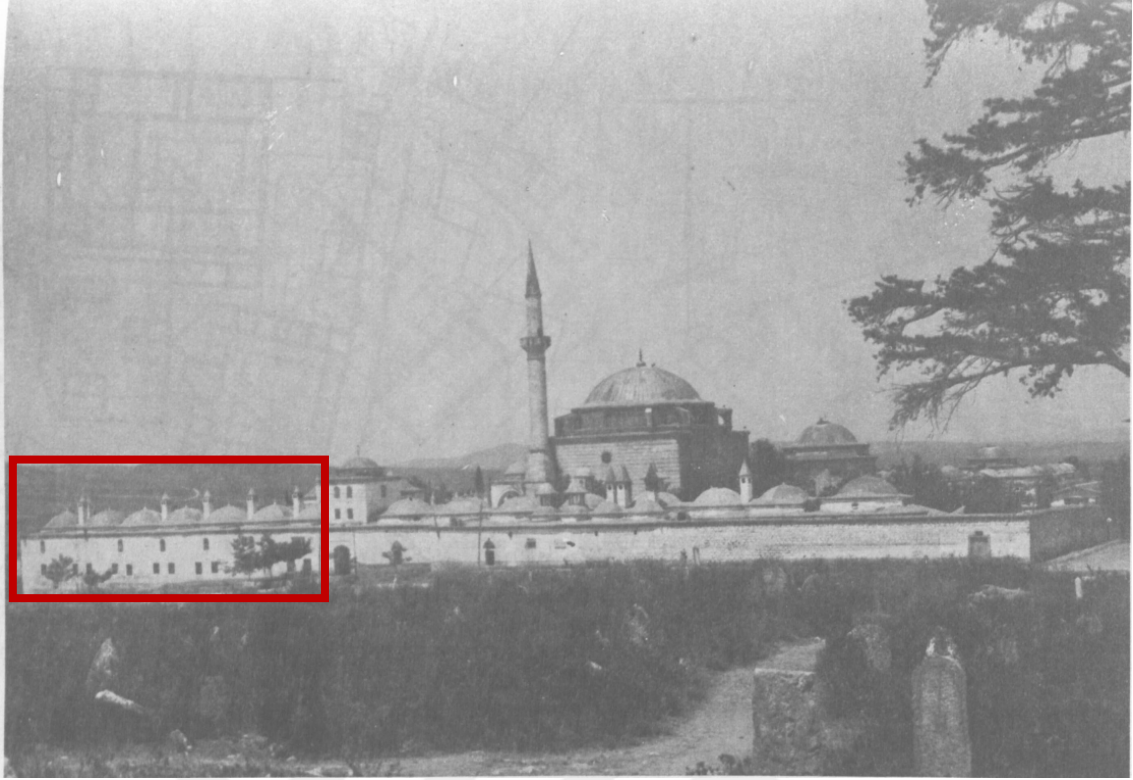

Şekil 4. 33 Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi vaziyet planı [5]

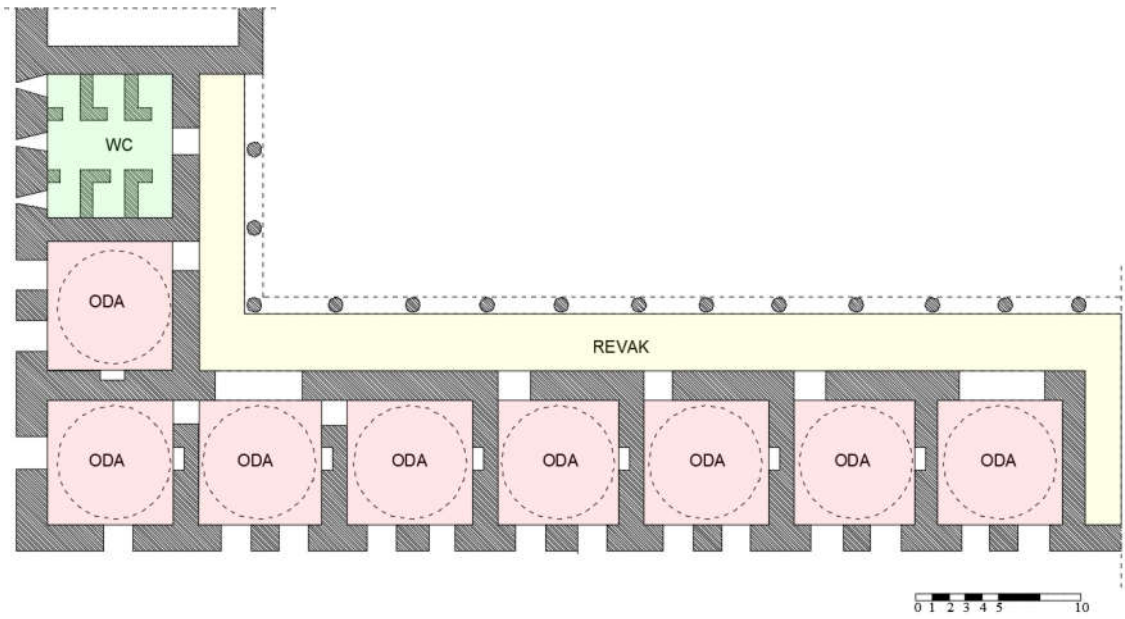

Şekil 4. 34 Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi hava fotoğrafı [78]

Tabhane: Tabhane cami avlusunun batısında yer almaktadır. Plan şeması “L “ şeklindedir. Birbirine eşit sekiz kare odadan oluşmaktadır. Her odanın üzeri kubbeyle örtülüdür. Kubbelerin dış yüzeyi kurşunla kaplıdır. Odaların önünde eğimli çatı örtüsü olan revak bulunmaktadır. Revağın çatısını sütunlar taşımaktadır. Yapının tamamı kesme taştan oluşmaktadır. Odalardan köşeye kadar olan altı tanesinin dış cepheye bakan duvarlarında, her birinde ikişer adet alt kotta birer adet de üst kotta olmak üzere üçer adet penceresi vardır. Bu dizilimde yer alan birimlere ulaşım revağa açılan kapılardan olmakla birlikte köşe odaya bir önceki birimden ulaşmak mümkündür. Odaların hepsinde ocak yer almaktadır. Bu ocaklar çatıda dikdörtgen kesme taş bacalarla son bulur. Bacaların üzeri prizmatik külahlarla örtülüdür. Kervansaray ile tabhane odaları arasında bu birimlere hizmet eden tuvalet yer almaktadır. Tabhane bölümü imarethaneyle birlikte aynı kol üzerinde yer alarak bir bütünlük sağlamaktadır. Külliye yerleşiminde bu bütünlüğün sağlanması işlevsel olarak birbirine hizmet eden mekânların bir arada olması açısından önemlidir (Şekil 4.35- Şekil 4.36)

Şekil 4. 35 Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi batı cephesi (Tabhane bölümü) [60]

Şekil 4. 36 Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi Tabhane Planı (Şekil 4.33'den işlenerek)

4.2.4 İstanbul Şehzade Mehmet Külliyesi ve Tabhanesi

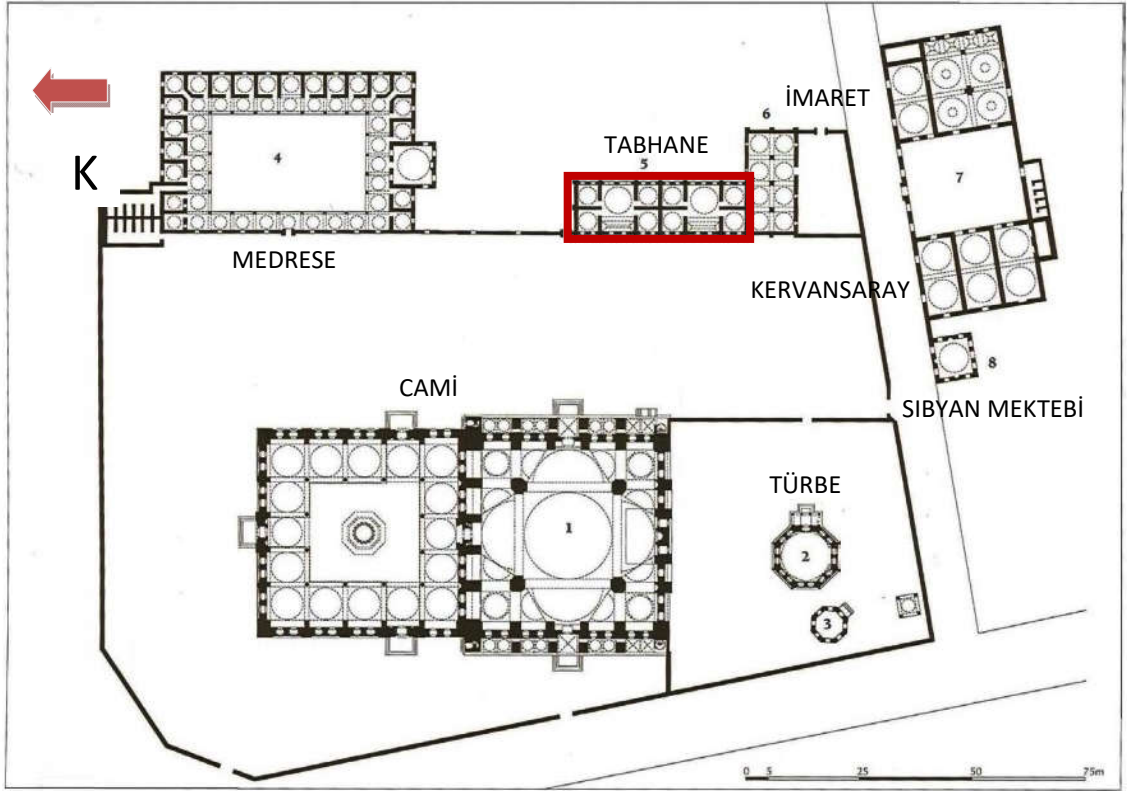
Şehzade Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olan ilk erkek çocuğudur [5]. Şehzade Mehmet Manisa sancağında vali iken 1543 yılında öldükten

sonra Kanuni çok sevdiği oğlu için bir külliye inşasına başlamıştır. Mimar Sinan'ın tasarladığı ilk selatin külliyesidir. İstanbul'un Saraçhane semtinde Şehzade Caddesi üzerinde konumlanmıştır. Günümüzde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin tam karşısında yer alır. Külliye'nin yapımı 1548 yılında tamamlanmıştır [79].

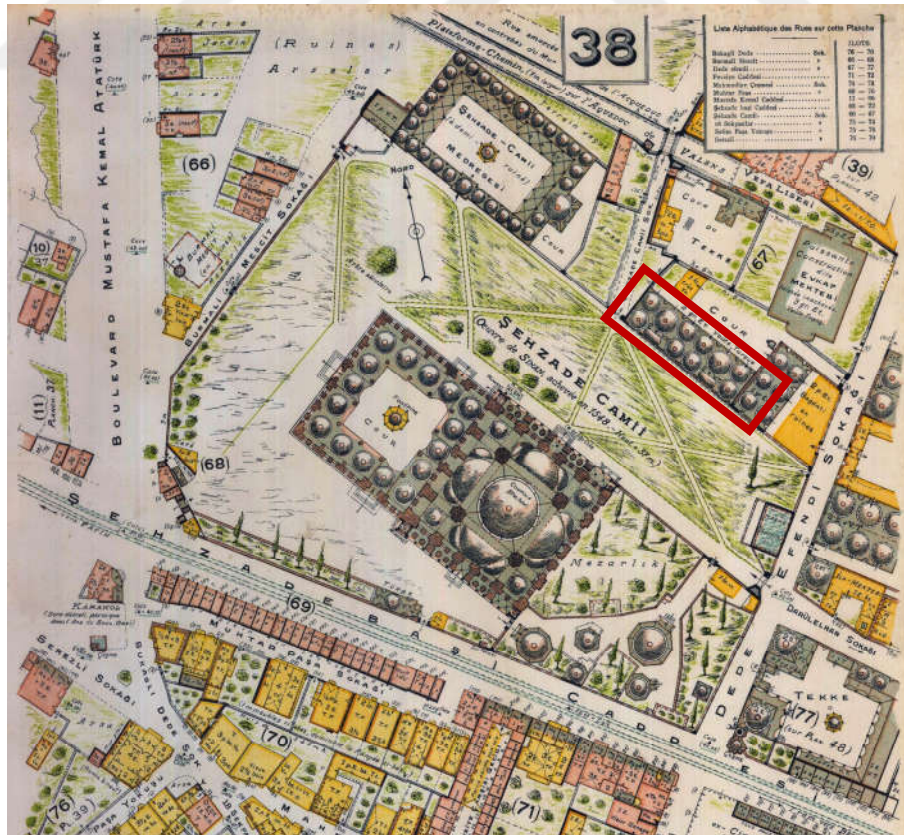
Külliye'yi oluşturan yapılar cami, türbe, medrese, tabhane, kervansaray, sıbyan mektebi, imarethanedir [79]. Külliye'nin yerleşiminde, yapılar camiyi merkez alarak planlanmamıştır. Caminin kendisine ait avlusu vardır. Hemen yanında yine kendi içerisinde ayrı bir avlusu olan türbeler vardır. Diğer yapılardan medrese, tabhane ve kervansaray cami avlusunun dış duvarında yan yana dizilim göstermektedir. Sıbyan mektebi ve imarethane ise bu aksa dik konumda aradan geçen yolun diğer tarafında konumlanmıştır (Şekil 4.37). Külliye tarihsel süreç içerisinde geçirdiği restorasyonlar sonucu günümüze ulaşmayı başarmıştır.

Mimar Sinan'ın inşa ettiği ilk büyük selatin camisi Şehzade Mehmet Cami'dir. Klasik Osmanlı mimarisinin en belirgin özelliklerini taşımaktadır. Sinan caminin tasarımında harim ve avlu bölümlerini eş büyüklükte tutmuş olup, çok iyi planlanmış simetrik bir geometri söz konusudur. Harim bölümü kare planlıdır. Merkezde yer alan kubbeyi dört bir taraftan yarım kubbeler desteklemekte sivri kemerler ile birbirlerine bağlanmakta ve dört adet ayak üzerinde taşınmaktadır. Kubbenin geçişleri pandantiflerle sağlanmaktadır. Mekânda oluşan köşelerde birer küçük kubbe vardır böylece üst örtü geometrik bir bütünlük arz etmektedir. Ana akslara girişler yerleştirilmiş, mahfil ve galeri gibi tali mekânları daha küçük ölçekte tutarak mekân bütünlüğünü benimsenmiştir. Böylece piramidal örtü düzeninin ilk örneğini sunulmuştur. Örtü sisteminde yer alan payandaları revaklı galeriye gizlenmiştir, böylece taşıyıcı unsur pencerelerle donatılarak masif mimariden farklı çözümler ortaya konulmuştur. Edirne Selimiye Camisi'ndeki mükemmelere ulaşan kubbe mimarisinin temelleri atılmıştır [79].

Şekil 4. 37 Şehzade Mehmet Külliyesi vaziyet planı [5]

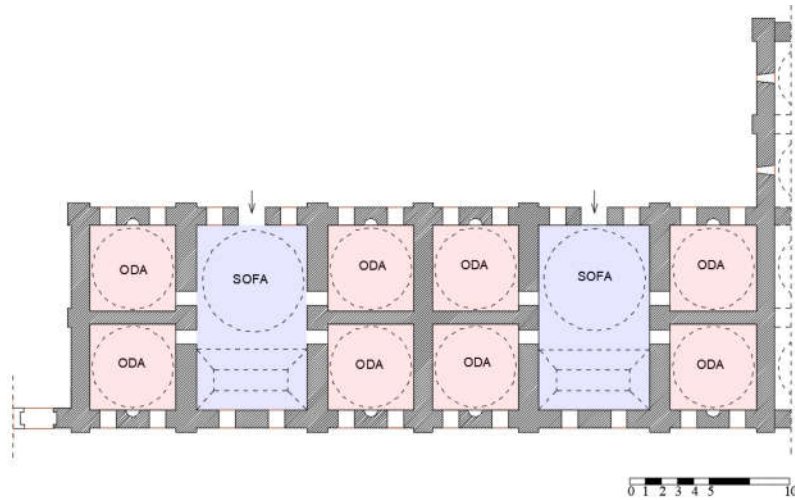

Şekil 4. 38 Şehzade Mehmet Külliyesi vaziyet planı, 1934 [80]

Şekil 4. 39 Şehzade Mehmet Külliyesi vaziyet planı, 2019 [58]

Tabhane: Tabhane caminin dış avlusunun doğusunda, medreseyle aynı hizada yer almaktadır (Şekil 4.37). Caminin doğudaki avlu duvarının devamı niteliğindedir. Yapının sağ bitişiğinde dik olarak konumlanan kervansaray vardır. Sol tarafta ise avlu duvarı devam ederek medreseyle son bulur. Plan şeması incelendiğinde iki tane aynı boyutta ve tasarımda kütlelerin yan yana birleştiği görülür. İki kütlelerin kendi içerisinde bağlantısı olmamakla birlikte her birine ayrı ayrı girişler verilmiştir. Girişle birlikte sofaya ulaşılmaktadır. Sofa odalardan daha geniş alan kaplamaktadır. Üst örtüsü olarak fenerli kubbe ve aynalı tonozlar kullanılmıştır. Her iki kütlede de sofa merkez olmak üzere her kenarda ikişer adet toplam dört adet oda konumlanmıştır. Odaların büyüklükleri birbirlerine eşittir. Üst örtüleri kubbedir. Her bir odada ocak vardır (Şekil 4.40).

Şekil 4. 40 Şehzade Mehmet Külliyesi Tabhanesi planı (Şekil 4.37'den işlenerek)

Yapının cephe düzenleri de planı gibi simetrik ve ritmik olarak tasarlanmış olup cephelerden, plan şeması rahatlıkla okunabilmektedir. Camiye bakan cephe düzeni incelendiğinde 6 ayrı modül gözlemlenir. Duvarlar, her bir modül için dışa doğru çıkıntı yapmaktadır. Sofalar ile odaların arasındaki boyut farklılıkları cepheye de yansımıştır. Alt katta her bir modülde ikişer adet dikdörtgen pencere açıklığı vardır. Pencere açıklıklarının her birinin üzerinde sivri kemer aynaları mevcuttur. Pencere malzemeleri ahşaptır. Önlerinde lokmalı demir parmaklıklar görülür. Üst kot pencereleri de alt kottakiler gibi ikişer adettir. Açıklıklar sivri kemerlidir ve boşluklar dairesel motifli alçı dışılık pencere üniteleriyle kapatılmıştır. Diğer cephe de aynı düzen ile devam etmektedir. Farklı olarak sofalara giriş kapıları yer almaktadır. Yapının bitişi taş silmeyle tamamlanmıştır. Çatı kotuna bakıldığında, her bir oda biriminin dış örtüsü için oluşturulmuş, sekizgen kesme taş malzemeden meydana gelen kasnak duvarlar görülür. Kubbeler bu duvarlar üzerine yerleştirilmiştir. Kubbelerin dış kaplaması kurşundur. Odalarda yer alan ocaklarla bağlantılı çokgen kesme taş ile örülmüş bacalar yükselmektedir.(Şekil 4.41)

Şekil 4. 41 Şehzade Mehmet Külliyesi Tabhanesi batı cephesi [Y. Örs, 2019]

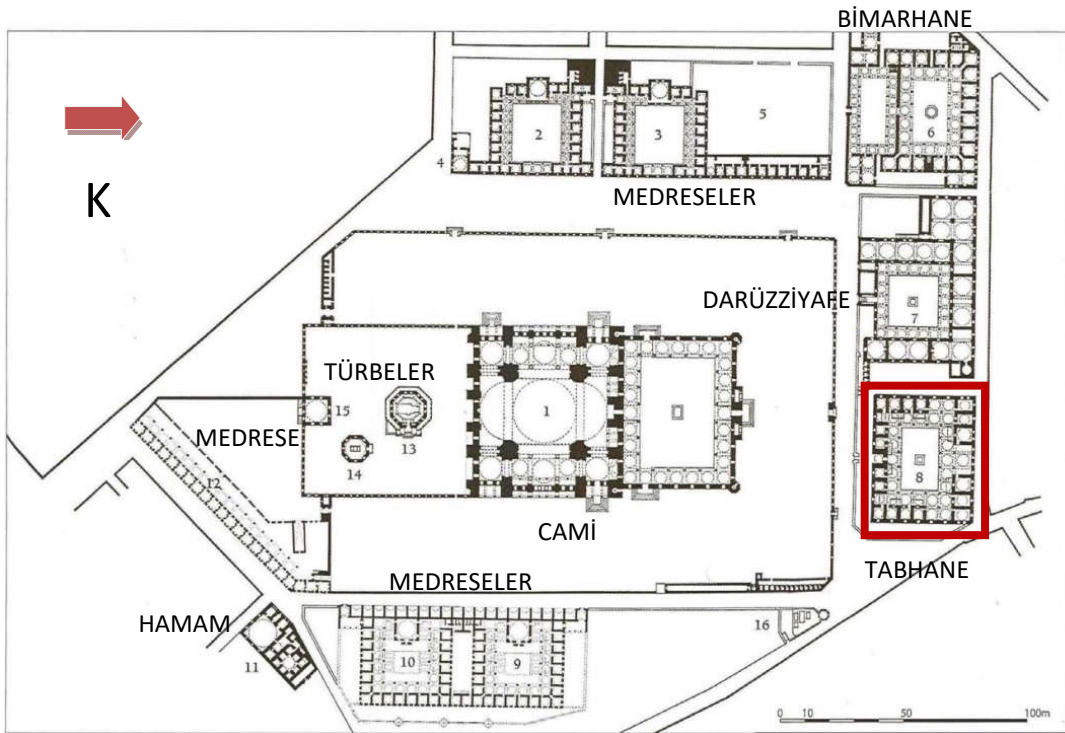
Şekil 4. 42 Şehzade Mehmet Külliyesi Tabhanesi [81].

4.2.5 İstanbul Süleymaniye Külliyesi ve Tabhanesi

Külliye, İstanbul'un sur içindeki tepelerinden birinde konumlanmıştır. Cami, tepede görkemli bir şekilde yükseldiği için İstanbul'un yarımada silüetine değer katmaktadır. Külliye yapıları, topografya ve şehir dokusuna uyumlu bir şekilde, sokaklarla birbirlerine bağlanarak geniş bir alana yayılmıştır. Birçok farklı işleve sahip yapı türünü barındıran külliye, yapı çeşitliliği bakımından da ilk sırada gelen örneklerden biridir. 16. Yüzyıl Osmanlı mimarisini kavrayabilmek adına yapıların tamamını, birbirlerine olan bağlantılarını ve ulaşım mekanizmasını bir bütün olarak değerlendirmek gerekir. Külliye Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a tasarlatılıp uygulatılmıştır. Sinan cami için 'kalfalık eserim' tanımında bulunmuştur. Bu da usta mimarın Şehzade Cami'yle başlayan kariyer sürecinde hızlı ve başarılı adımlarla yükseldiğinin bir göstergesidir.

Külliye, içinde bulundurduğu yapıların mimari estetik ve işlevselliğinin yanı sıra toplumun farklı kesimlerini bir araya getirmesi ve şehircilik planlaması bakımından dönemin İstanbul'una kattığı değer ile de kendinden önceki Osmanlı külliyelerine göre sıra dışı olup, sonrakilere de örnek teşkil etmiştir.

Külliye Beyazıt'tan Edirnekapı'ya uzanan eksenin kuzeyinde, Haliç'e doğru eğim yapan sırtın üzerinde konumlanmıştır. Eminönü, Vefa, Unkapanı gibi semtlere komşudur. Temeli 1550 yılında atılmış 1557 yılına kadar yapımına devam edilmiştir. Ortadaki camiye merkez olarak diğer yapılar "U" düzeninde yerleştirilmiştir. Ortalama 60.000 dönümlük araziye kaplamaktadır. Külliyei oluşturan yapılar; farklı derecelerde eğitim verene medreseler, darülhadis, tıp medresesi ve şifahane, darülkurra, sıbyan mektebi, darüzziyafe, tabhane, han, hamam, türbe, çeşme ve dükkânlardır (Şekil 4.43-Şekil 4.44) [82].

Şekil 4. 43 Süleymaniye Külliyesi vaziyet planı [5]

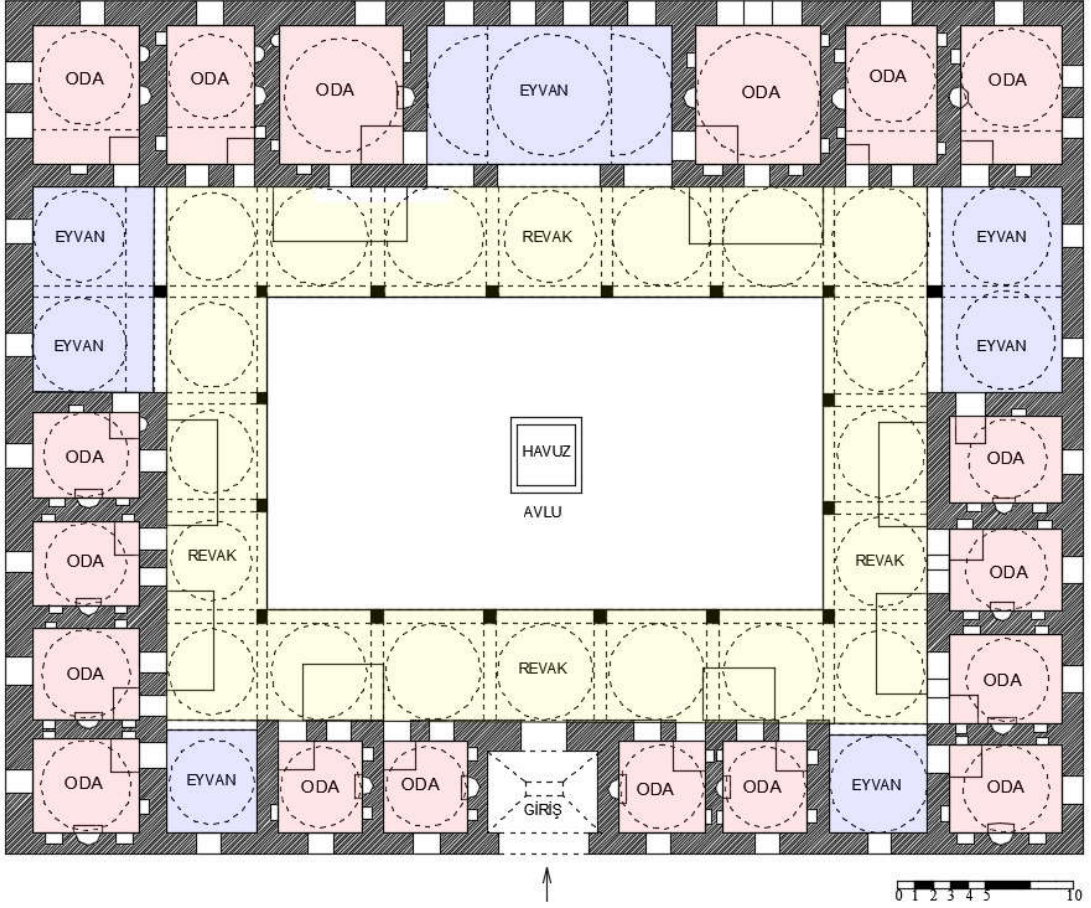
Şekil 4. 44 Süleymaniye Külliyesi [58]

Cami, külliye'nin merkezinde, güneydoğu-kuzeybatı aksında bir dikdörtgen çerçeve içinde tasarlanmıştır. Planı 69x 62,3 m. ölçüsünde kareye yakın dikdörtgendir. Avlu cami yönünde dokuzar, yanlarda yedişer olmak üzere yirmi sekiz kubbeyle örtülü revaklarla çevrilidir. Kemerler üzerinde pandantiflerle geçiş yapan avlu kubbeleri son cemaatte daha yüksektir. Avlunun ortasında mermer havuz yer almaktadır. Toplamda dört adet minare vardır. Caminin harim bölümü oldukça az parçalanmış ve temiz açıklık elde edilmiştir. Dış kütle kompozisyonunda strüktürel elemanlar, planla birlikte uyum içerisinde yansıtılmıştır. İç mekânda yer alan dört ana taşıyıcı merkezdeki kubbeyi kemerlerle birlikte desteklemektedir. Kemerlerle kubbe arasında yer alan kasnak pencerelerle donatıldığı için mekâna aydınlık katmaktadır. Kubbenin çapı 27,40 m. dir. Ana kubbeyi güney ve batı yönlerinde yarım kubbeler desteklemektedir. Doğu ve batı yönlerinde ise fil ayaklarının dışında kalan bölümler koridor benzeri alanlar oluşturmuştur. Bunların da tamamı daha küçük kubbelerle örtülüdür. Değişik büyüklükteki kubbeler yapıya hem dıştan hem de içten hareketlilik katmaktadır. Tüm bu strüktürel elemanların biraradalığı daha büyük kubbe ve mekân yaratma çabası olarak yorumlanabilir. Yapının dışında ise kubbe, için payandalarla desteklenmiştir.

İç mekânın aydınlatılması için kullanılmış olan yağ kandillerinden çıkan isler ise yapının doğal hava akımı sayesinde is odasında toplanmaktadır. Ayrıca kubbe çeperi içerisine yerleştirilmiş olan küpler sayesinde cami içerisinde akustik sorunu çözümlenmiştir. Harim bölümünün doğal ışık ile aydınlatılması için tasarlanmış olan pencereler ışık-gölge oyunları ile mekâna farklı bir görünüm katmaktadır. Tüm bu özel çözümler Sinan'ın bu özel yapıyı ustalıklı tasarladığının diğer kanıtlarıdır [82].

Tabhane: Tabhane cami avlusunun kuzeyinde yer almaktadır. Üstü açık bir avlunun etrafına dizilmiş odalardan oluşmaktadır. Plan şeması olarak tam bir simetri söz konusudur. Yapı dört tarafı kapalı bir dikdörtgendir. Toplamda 18 oda mevcuttur. Yapının dört tarafında, oda aralarında eyvanlar vardır. Odaların girişlerinde eşikler yer almaktadır. Bu eşikler yer kotunun biraz altındadır. Dikdörtgenin kısa kenarında ve eyvana köşe yapacak şekilde konumlanmış olan odaların girişleri eyvanlara açılmaktadır. Diğer odaların girişleri revağa doğrudur. Yapının girişi kuzeydedir ve cephede yükseltilerek oldukça tanımlı hale getirilmiştir. Mukarnaslı taç kapı niteliğindedir. Giriş eyvanının üzeri tonozla örtülüdür. Tabhanenin yerleşmiş olduğu

topoğrafyada eğimden dolayı kot farklılıkları vardır. Yapının güney kolu iki katlı iken kuzey kolu tek katlıdır. Güney koldaki alt kota erişim yapının avlusundan değil dış duvarından mümkündür. Bu odalar hayvanların bakımına ve bakıcılarının konaklamasına yönelik tasarlanmıştır. Kuzey koldaki giriş ile birlikte orta avluya ulaşılmaktadır. Bu avludan sofalara ve odalara erişim mümkündür. Avlunun dört tarafı revaklarla çevrilidir. Ortasında havuz yer almaktadır. Revaklar sütun ve kemerlerin üzerinde yükselen kubbelerle örtülüdür. Kemer aralıkları açılma yapmaması için gergi demirleriyle desteklenmiştir. Sütun başlıkları mukarnalıdır ve gövdesiyle birlikte mermer malzemedir yapılmıştır. Eyvanların arasında kalan bu odalar yan yana geldiklerinde bir modül oluşturmuştur. Her modülde yer alan hücre büyüklükleri birbirleriyle eşittir. Ana eyvan yapının güney kolunun tam ortasındadır. Eyvanın sağ ve solunda diğer oda boyutlarına göre daha büyük birer oda bulunmaktadır. Bu odaların hem eyvana hem de revağa doğru açılan ikişer adet kapısı vardır. Eyvan ve sağlı sollu bu oda dizilimi cephede de yükseltılarak tanımlı hale getirilmiş olup, alt kotlara kademeli olarak inmektedir. Ana eyvanın üst örtüsü bir merkezi ve bunu destekleyen iki yarım kubbedir. Odaların ve eyvanların da üst örtüsü kubbedir. Oda, eyvanlardan bazıları kare olmadıkları için kubbelerin kenarların kemerlerle örtülmesi sağlanmıştır. Odaların hepsinde ocak, yaşmak ve nişler yer almaktadır. Bu ocaklar dışarıya bacalarla açılmaktadır. Hem revağa hem de dışa cepheye açılan pencere boşlukları vardır. Bu pencereler alt kottarda dikdörtgen şeklinde ve ahşap malzemedir olup önünde lokmalı demir parmaklıklar yer almaktadır. Üst kottaki pencere açıklıkları ise sivri kemerlidir ve araları dairesel motifli dışlık ve içlik revzenlerle kapatılmıştır. Yapının yapı malzemesi kesme taştır. Kubbelerin üst örtüsü kurşun malzemedir. Avlu ve revağın yer döşemesi taş, odalarınkisi ise altıgen tuğladır. Ayrıca revak kısmında bazı odaların giriş kısımlarında yer döşemesi altıgen tuğladandır. Bu bölümler kot farklılığı ile belirginleştirilmiştir. Avluda toplamda iki kademe kot farkı mevcuttur. Revaklı bölüm bu kot farkıyla ayrılmıştır. Yine revağın olduğu zeminde altıgen tuğla döşeli sekiler mevcuttur (Şekil 4.45-Şekil 4.46-Şekil 4.47-Şekil 4.48).

Şekil 4. 45 Süleymaniye Külliyesi Tabhane planı (Şekil 4.43'den işlenerek)

Şekil 4. 46 Süleymaniye Külliyesi Tabhane giriş cephesi [Y. Örs, 2019]

Şekil 4. 47 Süleymaniye Külliyesi Tabhane ana eyvan [Y. Örs, 2019]

Şekil 4. 48 Süleymaniye Külliyesi Tabhane avlu [Y. Örs, 2019]

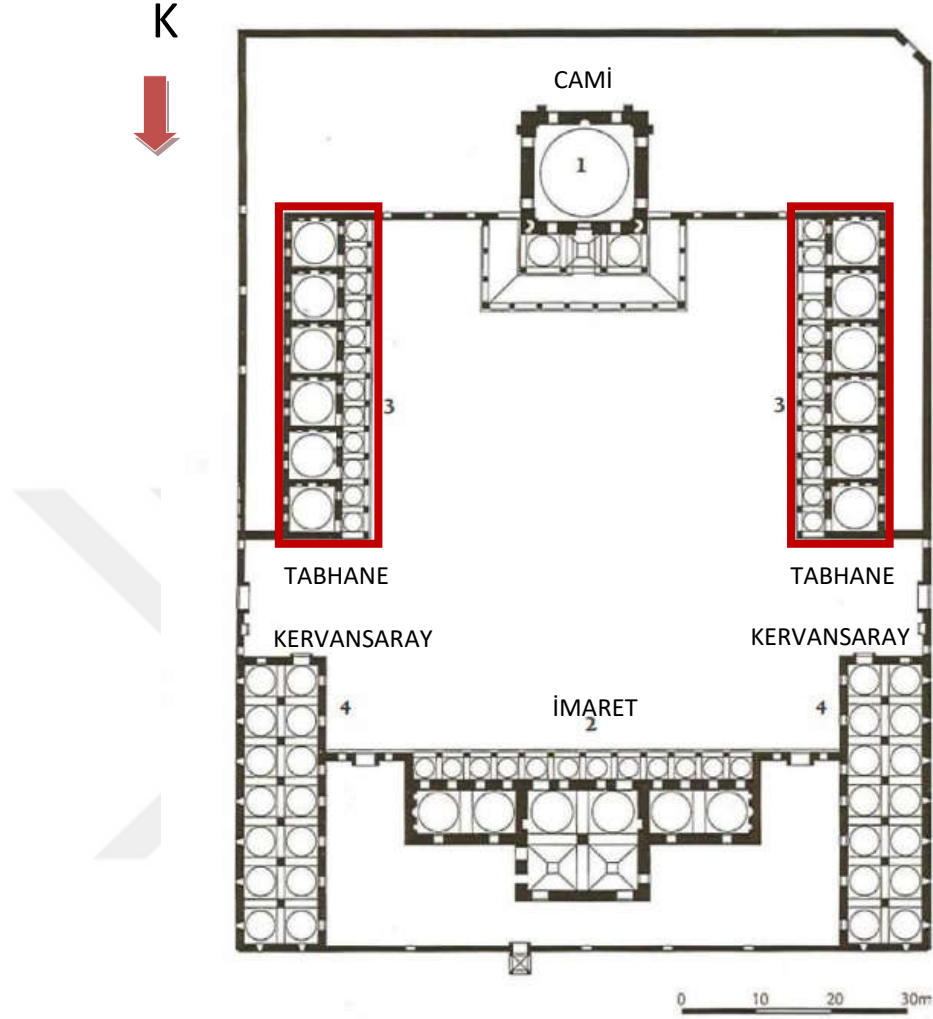
4.2.6 Şam Süleymaniye Külliyesi ve Tabhanesi

Şam Süleymaniye Külliyesi Mimar Sinan tarafından 1554-1559 yılları arasında Suriye'nin Şam kentinde yaptırılmıştır. Birbirleriyle dik açı yapan, tam simetrik, dengeli ve yalın tasarımıyla dikkat çekmektedir. Bu külliye haç kafilelerine hizmet etmek amacıyla yaptırılmış menzil külliyesidir. Dikdörtgen bir avlunun etrafında toplanmış yapılardan oluşmaktadır. Cami avlunun güneyinde, imarethane ise kuzeyinde yer almaktadır. Kervansaray imarethanenin sağında ve solunda, tabhane ise caminin sağında ve solunda konumlanmıştır [83]. Tabhane yapılarının devamında yer alan avlu duvarı camiyle birleşmektedir [84]. Bu düzenlemede imarethanenin yeri farklı bir biçimde caminin hemen yanında değil tam karşısında kuzeyinde yer alır. Avlunun merkezinde yapı olmayıp cami ile imarethane birbirleriyle herhangi bir üstünlük sağlamamıştır. Bu planlama türü cami-imarethane ilişkisi üzerine kurulu yerleşim düzeni açısından farklı bir örnek teşkil eder (Şekil 4.49) [83].

Cami ile imarethane arasında dikdörtgen biçimli büyük bir havuz vardır. Külliyenin doğu ve batı girişleri menzilin yer aldığı yolu plana yansıtmaktadır. Cami ile tabhane yapıları arasında kalan alan hazireye dönüşmüştür. İmarethanenin arkasında tali bir giriş daha mevcuttur. Külliyenin dört tarafı duvarlarla çevrilidir. Bir giriş de bu duvarların güneybatı köşesinde. Arasta ve medrese külliye daha sonradan eklenmiş yapılarıdır. II. Selim döneminde yaptırıldığı düşünülmektedir. Bu yapılar Sinan'ın simetrisinden bağımsız olarak konumlanmışlardır.

Cami, kare planlı ve tek kubbeyle örtülüdür. Cami duvarları, bulunduğu coğrafyada yaygın olarak kullanılan siyah bazalt ve beyaz kalker taşıyla örülmüştür. Yapının güneybatı ve güneydoğu köşelerinde dıştan payandalar yer almaktadır. Caminin hemen önünde çift revak yer almaktadır. Dış revak eğimli bir çatıyla örtülmekle birlikte içte kalan revak yanlarda kubbe ortada ise tekne tonoz ile kapatılmıştır. Minareler harimin kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerinde yer almakla birlikte tek şerefeli ve konik biçimdedir. Osmanlı ile yerelin sentezi olan üslup yapının tüm bezemelerinde, mihrabında, minberinde kemer ve kubbelerinde görülmektedir. Alt sıra pencerelerinin üzerinde sivri hafifletme kemerleri vardır ve kemer aynaları yerel çinilerle kaplıdır.

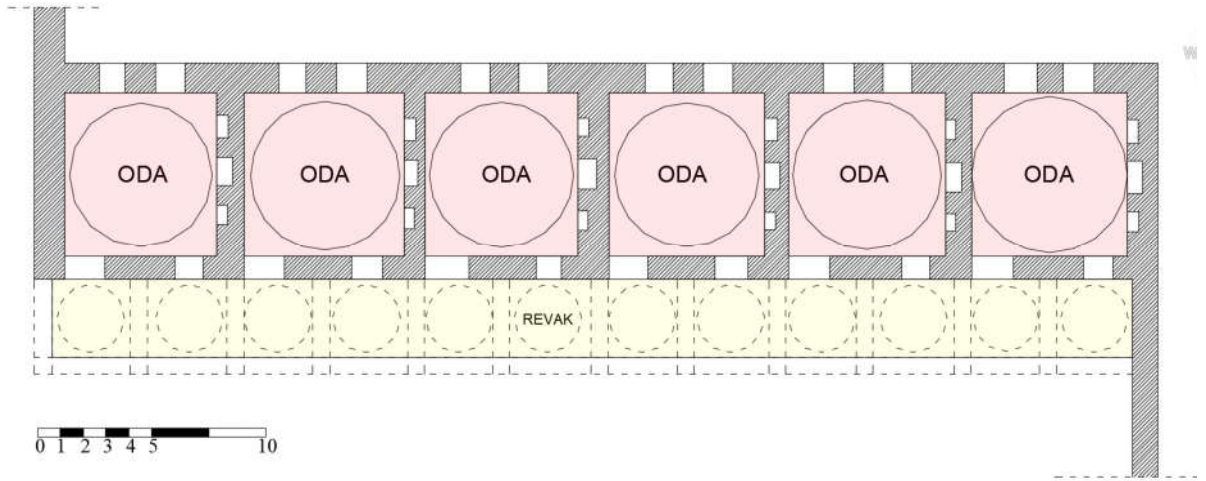
Hazirede Sultan Vahdettin ve sürgünde vefat eden hanedan mensupları gömülüdür [83].

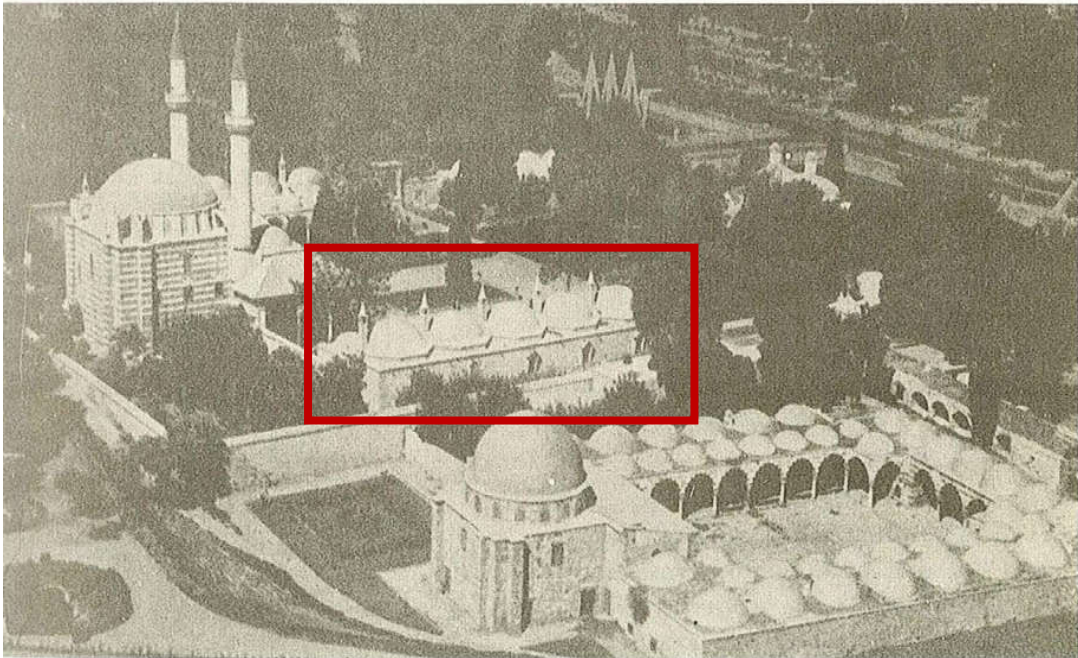
Şekil 4. 49 Şam Süleymaniye Külliyesi vaziyet planı [5]

Tabhane: Tabhaneler avlunun camiye doğru, doğu ve batı kanadında olmak üzere iki ayrı küteden oluşmaktadır. Kütleler birbirlerine simetrik olup, biçim, hacim ve plan olarak aynıdır. Her biri dikdörtgen biçimindedir. Dikdörtgen plan şeması birbirine eşit altı kare birimin yan yana diziliminden oluşmaktadır. Bu dizilimin önünde revak vardır. Odaların her biri bağımsız olarak bu revağa açılmaktadır. Oda ve revaların üstü kubbelerle örtülüdür. Odaların kubbeleri sekizgen kasnak üzerine oturtulmuştur. Her bir odada birer ocak ve ikişer niş yer almaktadır. Odalar yapının uzun kenarına doğru, hem içe hem de dışa açılan pencerelerle aydınlanmaktadır. Bu pencerelerin üzerlerinde sivri hafifletme kemerleri vardır ve aynaları çini bezemelerle kaplıdır. Ocaklar dışarıya kare biçimindeki taş malzemeden yapılmış olana bacalarla açılmaktadır. Revak

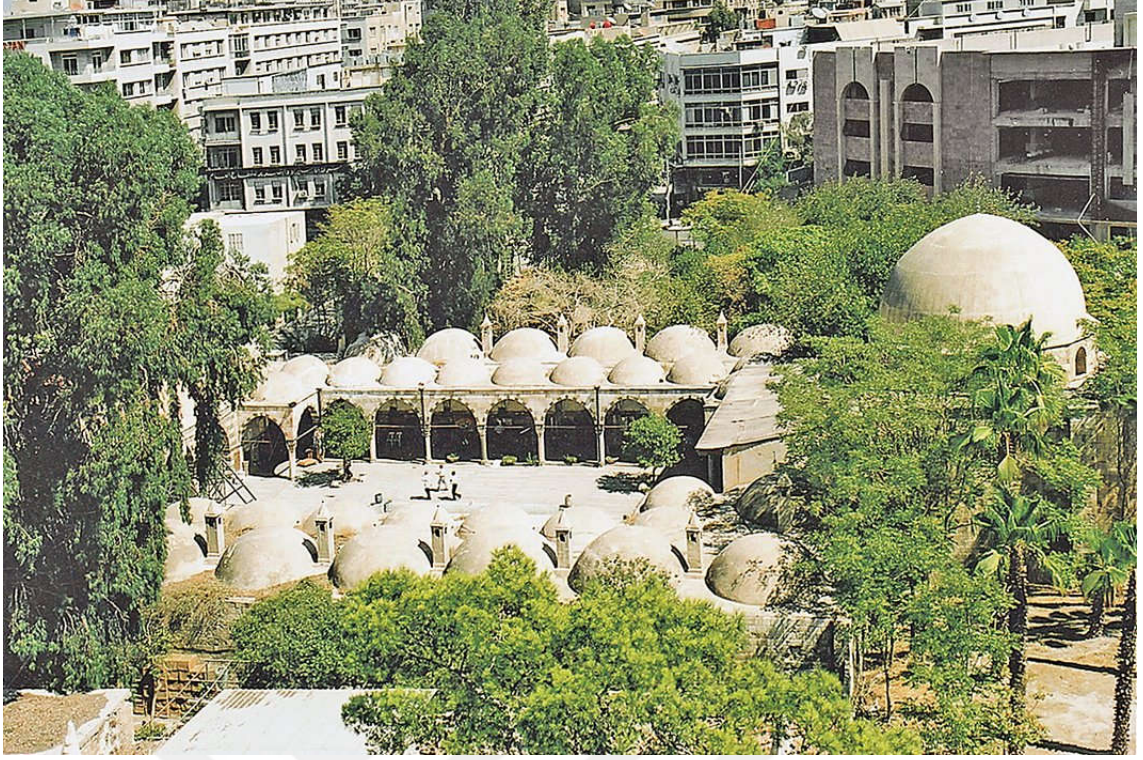
kubbeleri klasik kemerlerle sütunlara taşınmaktadır. Bu sütunların her birinin üstünde klasik motifli başlıklar yer alır. Kemerlerin taş örgüsünde kullanılan taşlar bir siyah bir beyaz olmak üzere iki renktedir. Taşların türleri yerel malzemedendir. Böylece klasik üslup ile yerelin sentezi gözlemlenir. Kemerlerin tamamı yatayda ve dikeyde bir birlerine gergi demirleriyle bağlanmaktadır. Böylece strüktürel bütünlük tamamlanmış olur (Şekil 4.50).

Şekil 4. 50 Şam Süleymaniye Külliyesi Tabhane planı (Şekil 4.49'dan işlenerek)

Şekil 4. 51 Şam Süleymaniye Külliyesi [32]

Şekil 4. 52 Şam Süleymaniye Külliyesi Tabhane revak cephesi [84]

4.2.7 Konya Karapınar Sultan Selim Külliyesi ve Tabhanesi

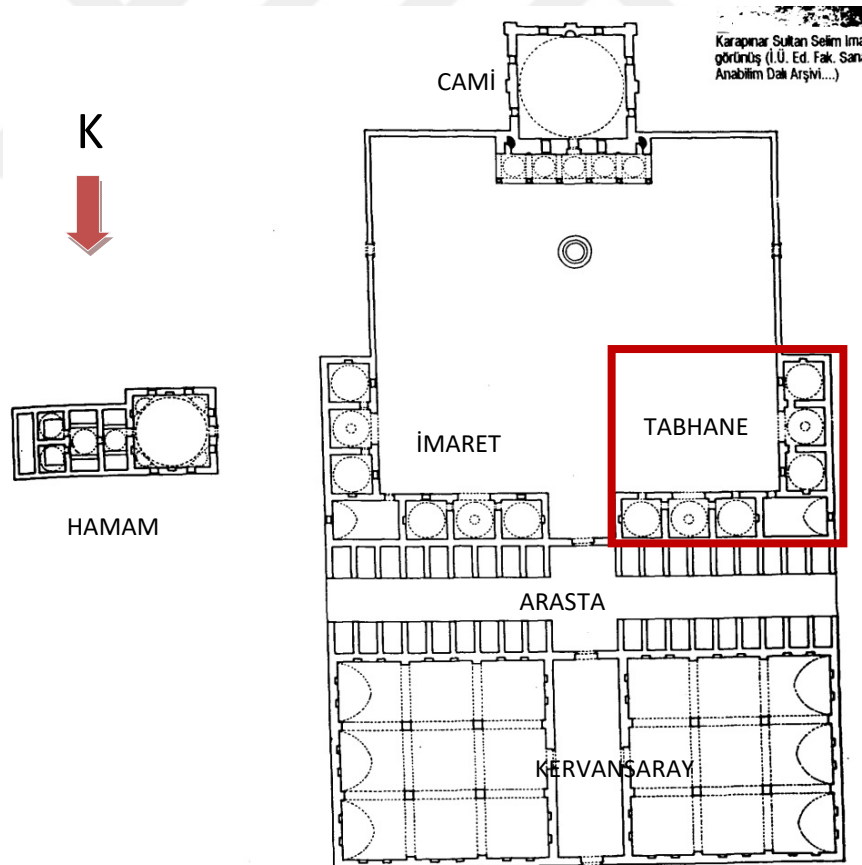
Sultan Selim Külliyesi, Konya-Adana yolu üzerinde yer alan Konya'nın Karapınar ilçesinde yer almaktadır. Bir menzil külliyesidir. Sultan II. Selim'in şehzadelik döneminde yapımına başlanmıştır [83]. Selim büyük kervan yolu üzerinde yeni bir menzil yeri olarak Karapınar'ı seçmiş ve merkezinde de Mimar Sinan'a bu külliyei inşa ettirmiştir. 1558 yılında yapımına başlanmış olan külliyenin inşası 1567 yılında tamamlanmıştır [32]. Külliyei oluşturan yapılar cami, kervansaray, tabhane, çeşme ve hamamdan oluşmaktadır.

Külliyenin yerleşim planı incelendiğinde ortada geniş kare bir avlu ve bu avlunun güneyinde cami yer almaktadır. Caminin doğu ve batısından uzanan avlu duvarları, avlunun doğu ve batısında medrese ve tabhane yapılarına ulaşır. "L" plan şekli ile tasarlanmış olan medrese ve tabhane yapıları plan şeması olarak birbirlerinin aynısıdır. "L" tipindeki yapılar kare avlunun kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerini oluşturmaktadır. Bu yapıların hemen sırtında arasta yer alır. Arastaya ulaşım iki yapı arasındaki avlu duvarı arasındaki kapı açıklığından sağlanır. Arasta bu iki "L" şeklinde yapıların boyunca karşılıklı dükkanlar yer alacak şekilde konumlanmıştır. Arastanın giriş kapısının tam

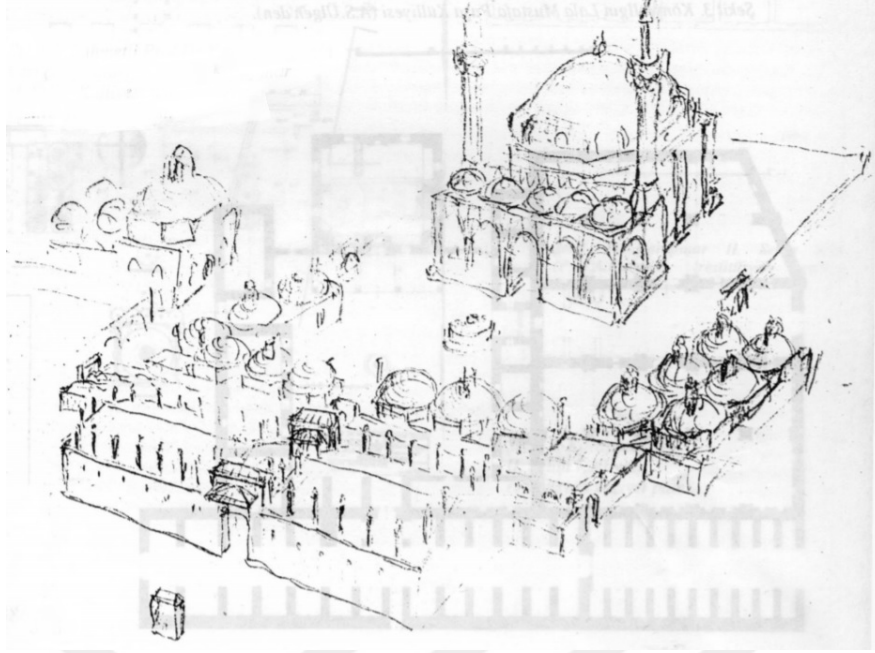
karşısında kervansaraya ulaşım sağlayan giriş kapısı yer alır. Külliye'nin tasarımında tam bir simetri ve düzen hakimdir. Diğer menzil külliyesi gibi yalınlık ve işlevsellik ön planda tutulmuştur. Hamam yapısı bu düzenin tamamen dışında bağımsız olarak medresenin yanında caminin doğusunda konumlanmıştır. Bu yapılardan cami hariç diğerleri kısmen ya da tamamen yıkılmış durumdadır.

Cami, kare biçiminde tek mekândan ve üst örtüsü tek kubbeden oluşmaktadır. Önünde beş birimli revak yer almakta olup üst örtüsü kubbedir. Kubbe taş kemerlere oradan da mermer sütunlarla taşınmıştır. Revağın her iki yanından birer adet minare yükselmektedir. Yapının beden duvarları kesme taş malzemeden oluşmaktadır. Cami oldukça yalın bir üslupla inşa edilmiş ve tasarımı minimal boyutlarda tutulmuştur.

Külliye'nin yıkılmış olan bölümleri için Aptullah Kuran restitüsyon çalışması hazırlamıştır. 1990 yılında ise kazı çalışmalarıyla, yapıların izleri ortaya çıkarılmıştır ve 2010 yılında restorasyon uygulaması gerçekleştirilmiştir. (Şekil 4.53-Şekil 4.54-Şekil 4.55).

Şekil 4. 53 Konya Karapınar Sultan Selim Külliyesi vaziyet planı, Prof. A. Kuran'ın restitüsyon çalışması [83]

Şekil 4. 54 Konya Karapınar Sultan Selim Külliyesi yerleşim planı, Prof. Dr. Yılmaz Önge'nin kazı çalışmaları sırasında yaptığı restitüsyon çalışması [85]

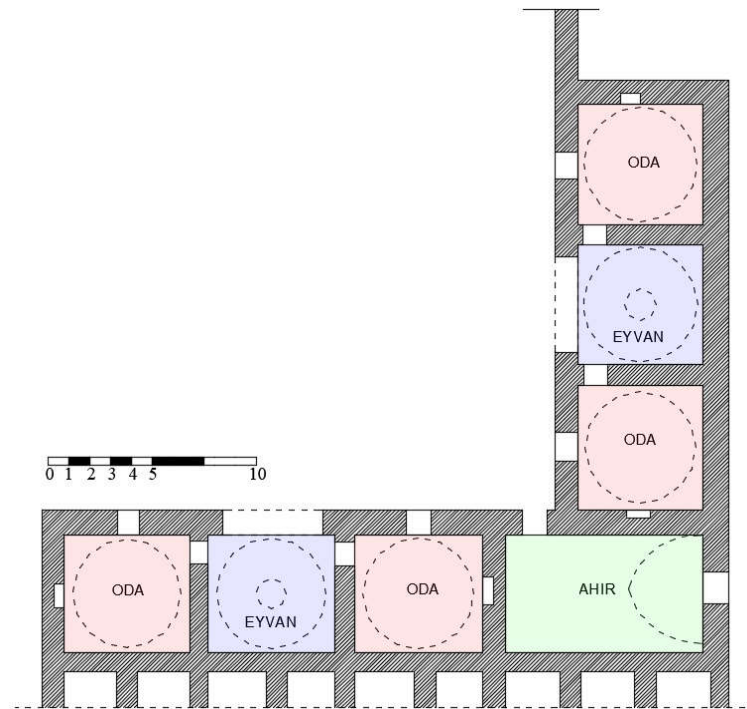
Şekil 4. 55 Konya Karapınar Sultan Selim Külliyesi [58]

Tabhane: Külliye'nin kuzeydoğusu ve kuzeybatısında bulunan yapılar kaynaklarda imarethane ve tabhane olarak değerlendirilmiştir. Külliye'nin vakfiyesinde bahsi geçen tabhane yapısı ile imarethane binasının hangisi olduğuna yönelik belirsizlik mevcuttur. Kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkmış olan izlerden yola çıkıldığında mutfak izlerine

rastlanmış fakat avlunun bu iki köşesinde yer alan “L” biçimli yapı kütlelerinin hangisinin imarethane hangisinin tabhane olduğuna yönelik tam bir veriye ulaşamamıştır.

Baha Tanman’a göre “Söz konusu mekânlar, ortalarındaki eyvan niteliğinde olan, üçer birimli gruplar halinde toplanmışlardır. Kare plânlı ve kubbeli olan bu birimlerden yanlarda yer alanların kapıları ortalarındaki mekânlara açılıyordu. Büyük bir ihtimalle imarethane de tabhane ile aynı kitle içinde yer almakta, en azından aynı avlu üzerinde dizilmiş eşit büyüklükte mekânlardan oluşmakta idi” [81].

Yapı, kare bir eyvan ve eyvana açılan iki kare planlı oda kütesinin yatay ve dikey olarak “L” şeklini oluşturacak şekilde konumlanmasından oluşmaktadır. Söz konusu üçerli birimlerin köşesinde ise tonozlu dikdörtgen bir mekân bulunmaktadır. Eyvanların üzeri fenerli kubbeler ile örtülüdür. Odaların üst örtüsü ise yine kubbedir. Avluya doğru bakan cephelerde her odanın birer pencere açıklığı bulunmaktadır. Diğer cephe duvarlarından kuzeye bakan kısımları arastayla sırt sırtadır. Her oda içerisinden birer ocak yer almaktadır ve dışarıya bacalarla açılmaktadır. Köşelerde yer alan dikdörtgen mekânlar ya ahır ya da mutfak olarak kullanılmıştır (Şekil 4.56).

Şekil 4. 56 Konya Karapınar Sultan Selim Külliyesi Tabhane planı (Şekil 4.53'ten işlenerek)

Şekil 4. 57 Konya Karapınar Sultan Selim Tabhane kazı sonrası görüntüsü [85]

4.2.8 İstanbul Üsküdar Atik Valide Külliyesi ve Tabhanesi

Mimar Sinan'ın Süleymaniye'den sonra tasarladığı en büyük ve sonuncu külliyesi Atik Valide Külliyesi'dir. Külliye III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan tarafından 1570 ile 1579 yılları arasında yaptırılmıştır [5]. Külliye, İstanbul'un Üsküdar ilçesi Topbaşı semtinde günümüzde kendi ismini taşıyan mahallede, kuzey Çavuş deresi vadisine doğru uzayan ve yaklaşık 2,5 hektarlık arazide, bir yamaç üzerinde konumlanmıştır. Cami, medrese, tekke, sıbyan mektebi, darülhadis, darülkurra, imarethane, tabhane, kervansaray ve hamamdan oluşmaktadır [86]. Cami çevresinde yer alan yapılar kuzeye ve batıya doğru eğimli yamaçlarda farklı kotlardaki avlular çevresinde inşa edilmiştir. Külliye döneminin en büyük sosyal merkezlerinden birisidir. Süleymaniye gibi şehir merkezinde yer almadığı için Sinan planlama açısından daha özgür davranabilme şansı bulmuştur. Kuban'a göre; *“Yapıların kendi aralarında bile birbirleriyle ilişkili ortak mekân tasarımları yoktur. Cami ve medrese gibi yan yana gelenler ya da şifahane, tabhane, kervansaray gibi birbirleriyle bitleştirilenler, kendi iç avluları etrafında içlerine kapanık yapılardır. Aralarından geçen sokaklarla ilişkileri sadece kapıları aracılığıyla. Yapılar, medrese ya da tekkede gördüğümüz gibi, arsa sınırlarına uyma zorunluluğu ile düzgün*

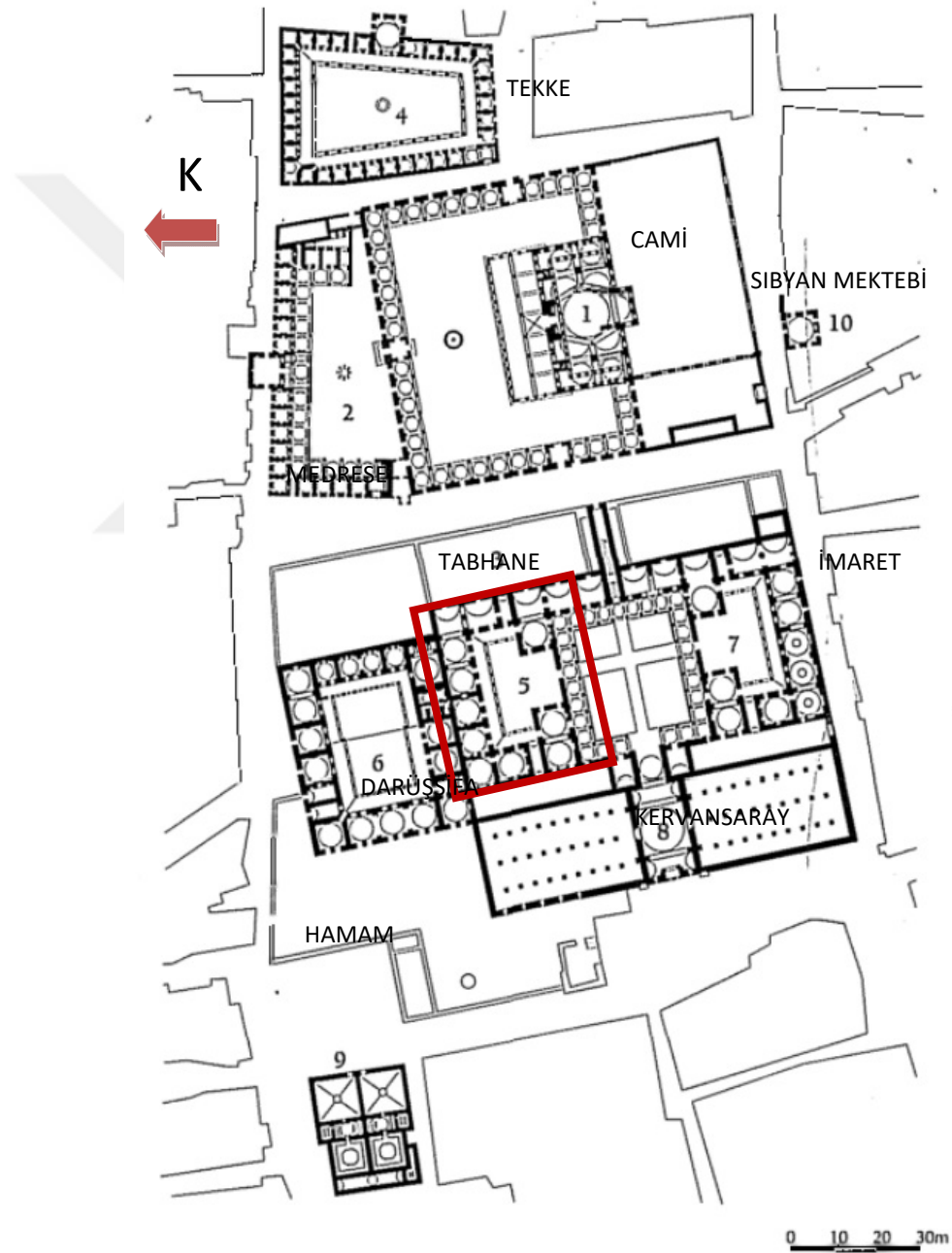
olmayan geometrik şekillerde inşa edilmişlerdir. Osmanlı kentinin analizinden de bildiğimiz gibi Sinan pek çok yapıyı yan yana getiren böyle bir külliyyede, yapıları bütünleştirici bir mekân aramamıştır. Bu gözlem külliye deneyiminin tek olduğunu, Süleymaniye'de düzenli bir vaziyet planı tasarımı olmasına karşın, yapıların yine kendi içlerine dönük kurulduğunu, başka bir deyişle anıtsal yapılarla kent arasındaki ilişkinin o dönem için, Sinan'ın yapıtları da dahil olmak üzere, bir tasarım sorunu olmadığını kanıtlamaktadır” [5].

Gönül Cantay'a göre; Atik Valide Külliyesinde cami aksında paralel bir aks üzerinde sosyal yapı bloklarını planlamış ve merkezî kubbeli bir geçiş mekânıyla girilen kare revaklı avlunun sağına imarethane, soluna tabhane yerleştirmiş. Ortada merkezî bir kubbe ile iki yanda (sonradan çift katlı bloklar haline getirilen ve şifahane olarak fonksiyonlandırılan, yapımında ise çift meyilli ahşap çatı ile örtülü ahır mekânları olan) iki kanat oluşturarak, başlangıçta, Gebze'de Çoban Mustafa Paşa Kervansarayı'nda tatbik edilen plan şemasını alî şap örtülü kervansaray planlamasıyla birlikte yorumlamıştır” [87].

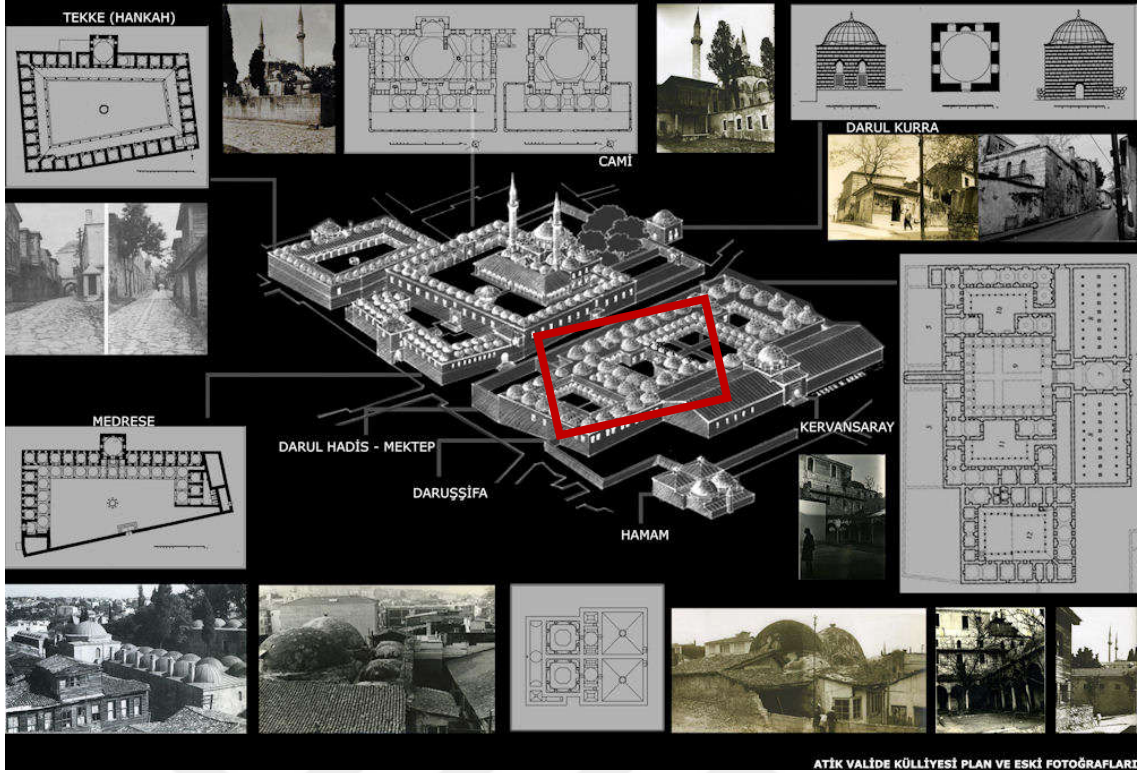
Külliyenin merkezini oluşturan cami ve medrese grubu ortadadır. Medrese caminin kuzeyinde daha alçak kottadır. Caminin güneyinde ise tarihsel süreçte ortaya çıkmış olan hazire yer alır. Caminin batı yönünde aradaki caddenin diğer tarafında birbirleriyle yanyana konumlanmış olan darülkurra, darülhadis, dârüşşifa ile imarethane, tabhane ve kervansaray yapıları vardır. Bu yapılar bir araya gelerek bir ada oluşturmuştur. Bu adanın doğusunda darülhadis ve bu yapının güney ucunda kalan darülkurra, batı kesiminde ise daha alt kotta kalan imarethane, tabhane ve dârüşşifa yer alır. Bu binaların kuzeybatısında Toptaşı Caddesi'nin arkasında hamam, caminin güneyinde ve Çinili Cami Sokağı'nın diğer tarafında sıbyan mektebi, doğudaki Tekkeönü Sokağı'nda ise tekke bağımsız olarak konumlandırılmışlardır (Şekil 4.58-Şekil 4.59) [86].

Cami, medrese, tekke, imarethane, tabhane ve dârüşşifa yapılarının yapım malzemesi kesme taş olmasına karşın, sıbyan mektebi, darülkurra, kervansaray ve hamam da taş ve tuğla malzeme bir arada, almaşık örgü tekniği kullanılmıştır. Duvarların dışında diğer taşıyıcı kemerler de kesme taş ile örülmüş, sütun gövde ve başlıklarında mermer malzeme tercih edilmiştir. Üst örtü elemanlarında kubbe ve tonozlarda ise tuğla, dış

örtülerinde ise kurşun kaplama kullanılmıştır. Pencereler klasik Osmanlı üslubu düzenindedir ve genellikle iki sıradır. Alt kotta yer alan pencereler dikdörtgen biçiminde, mermer söveli ve lokmalı demir parmaklıklı ve ahşap malzemenen oluşmaktadır. Üste kottakiler ise sivri kemerli açıklıkların içten ve dıştan revzenlerle kapatıldığı görülmektedir. Cami'nin son cemaat mahali hariç diğer yapılarda yer alan tüm sütun başlıklarında baklava desenli bezemeler vardır. Tekke yapısı hariç diğer tüm yapı kemerleri sivri kemerlerdir. Şadırvan ise mermerdendir [86].

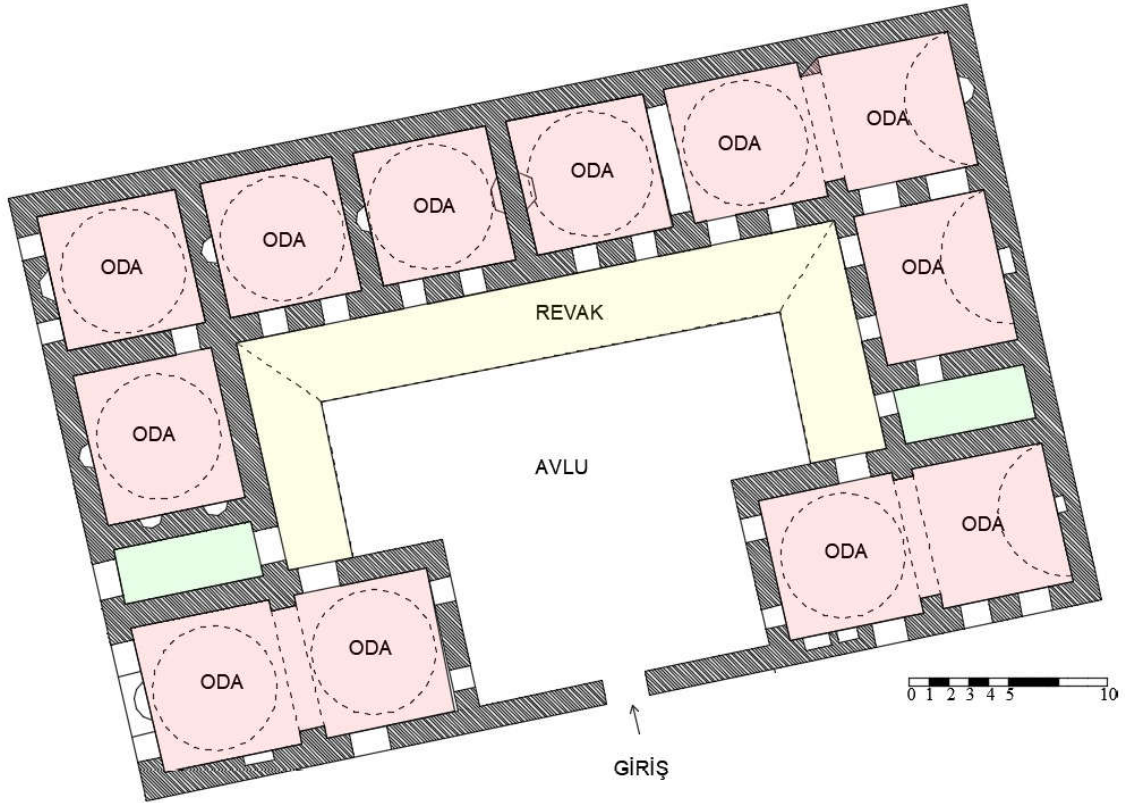
Şekil 4. 58 Atik Valide Külliyesi vaziyet planı [5]

Şekil 4. 59 Atik Valide Külliyesi yerleşim planı [88]

Tabhane: Külliye de yapıların biraradalığından kaynaklanan kümelenmeler farklı kotlarda tasarlanmıştır. Toplam dört ayrı kotta dört farklı kümelenme görülmektedir. Tabhane bu kümelerden cami eksenine paralel daha alt kotta kalan, darüşşifa, imarethane, darülhadis yapılarının yer aldığı toplulukların içinde konumlanmıştır. Girişi Toptaşı Caddesi üzerindedir. İmaret ile aynı avluyu paylaşmaktadır. Avlunun dört tarafı revakla çevrilidir fakat avlunun batı tarafındaki revak kervansaray girişini tanımlamak üzere ortadan bölünmüştür. Tabhane ve imarethane yapıları bu avlunun tam ortasını baz alacak şekilde simetriğe yakın tasarlanmıştır. Bu simetriyi imarethane bölümünde yer alan üzeri fenerli kubbelerle örtülü mutfak mekânları bozmaktadır. Tabhaneye avlunun kuzey kenarından girilmektedir. Yapı dikdörtgen şeklindedir. Ortasında bir iç avlusu vardır ve bu giriş baz alındığında neredeyse tam bir simetri göstermektedir. Avlu üç tarafı revaklarla çevrilidir ve bu revakların arkasında sıralanmış odalar mevcuttur. Toplamda on iki adet kare biçiminde oda vardır. Bu odalardan üçü tonoz, diğerleri ise kubbelerle örtülüdür. Yapının batı ve doğu kanatlarında tabhaneye hizmet eden iki tali mekân yer alır. Odaların kapıları revağa açılmaktadır. Bazı odalar birbirleriyle içerden de bağlantılıdır. Odaların bazılarında niş ve ocaklar yer almaktadır.

Revağın zemininde yükselteler mevcuttur. Revak çatısını taşıyan kemerler kesme taşın kaş kemer biçiminde örülmüştür. Kemerlerin oturduğu sütunlar ise mermer malzemedendir. Sütun başlıkları baklava dilimi desenlidir. Plan kurgusu ve şeması olarak tabhane ve imarethane birbirlerine oldukça benzerlik göstermektedir. Günümüzde yapı restore edilerek, Fatih Sultan Üniversitesi Atik Valide Yerleşkesine tahsis edilmiş, eğitim ve öğretim işlevi gerçekleştirilmektedir (Şekil.4.60-Şekil 4.61).

Şekil 4. 60 Atik Valide Külliyesi Tabhane planı (Şekil 4.58'ten işlenerek)

Şekil 4. 61 Atik Valide Külliyesi Tabhane vaziyet planı 1931 [89]

Şekil 4. 62 Atik Valide Külliyesi Tabhanesi [Y. Örs, 2019]

Şekil 4. 63 Atik Valide Külliyesi Tabhanesi [Y. Örs, 2019]

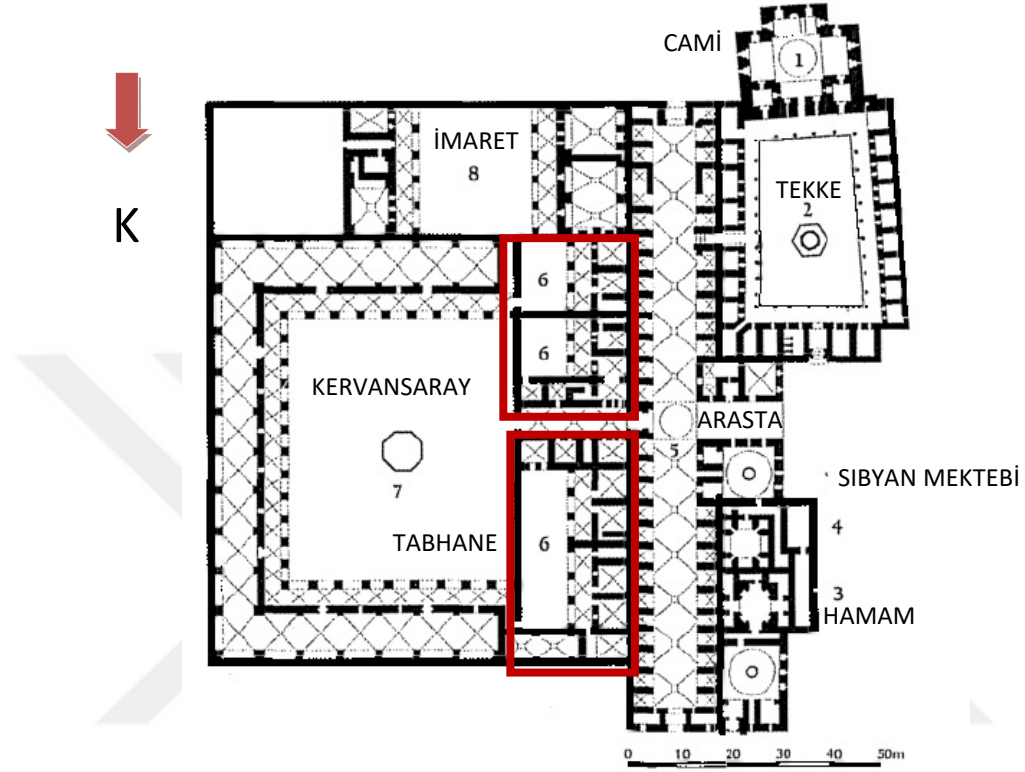
4.2.9 Hatay Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi ve Tabhanesi

Külliye Hatay ilinin Dörtyol ilçesine bağlı Payas beldesinde yer almaktadır. 1517 Ridaniye seferi sonucu Mısır ve Hicaz'ın Osmanlı yönetimine geçmesiyle birlikte İstanbul'u Anadolu, Doğu Akdeniz ve Suriye üzerinden Hicaz'a bağlayacak bir yol oluşturulmaya çalışılmıştır. "Anadolu sağ yolu, hac yolu, Şam-ı Şerif Yolu" gibi isimlerle tanımlanan bu yolun Adana-Halep arasındaki en önemli menzili Payas olarak belirlenmiş ve bu bölgeye yeni bir askeri ve ticari üs merkezi kurulmasına karar verilmiştir [90]. Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi Anadolu'da yer alan tasarımı, büyüklüğü ve işlevselliği temel alındığında en görkemli ve ayrıntılı planlanmış menzil külliyelerindedir. 1574 yılı Mimar Sinan eseridir. Sokullu Mehmet Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Sinan'ın İstanbul'da yaptırdığı sultan külliyelerinde bile bu kadar ustalıkla tasarlanmış bir vaziyet planı yoktur. Bu tasarımın başarısı bulunduğu arazinin etrafında yerleşim birimlerinin olmaması ile topografik şartların uygun olmasından kaynaklanmaktadır [5].

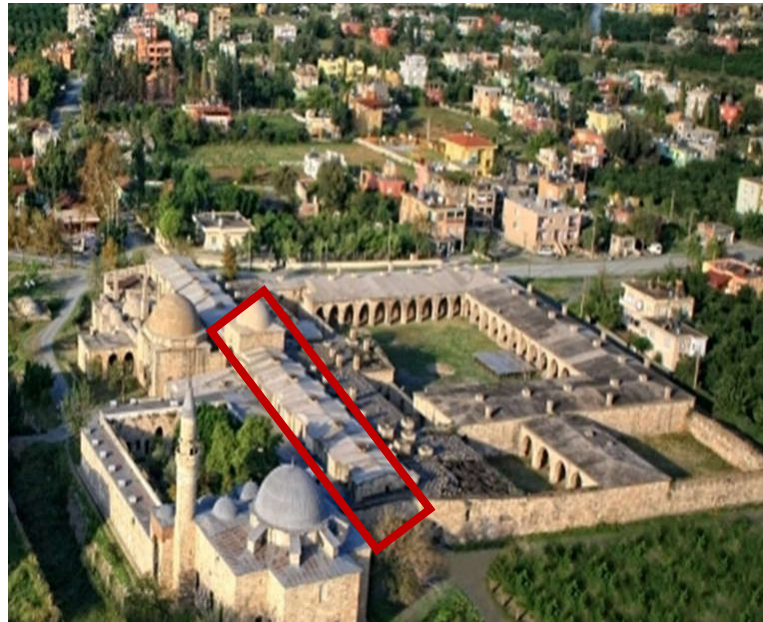
Külliye günümüzde şehir merkezinden 1 km. uzaklıkta, Karacami Mahallesi'nde, denizden ortalama 700 m. içerde kalacak şekilde kalenin hemen yanında konumlanmıştır. Arasta, han, tabhane, imarethane, hamam, cami, medrese, sıbyan mektebi ve çeşme külliye yapılarıdır. Yapıların hem bina bazında olan tasarımları ve çeşitliliği, hem de birbirleriyle olan ilişkileri ve işlevselliği oldukça başarılıdır [90]. Külliye giriş arastanın içindedir. Arastanın bulunduğu sirkülasyon aksı üzerinde tam ortada yer alan dua kubbesinin bulunduğu noktada, arastanın tam dikine doğru diğer bir giriş aksı daha vardır [5]. Arastanın doğusunda han, imarethane ve tabhaneler, batısında ise cami, medrese, sıbyan mektebi ve hamam yer almaktadır. Yapılar taş ağırlıklı malzemeden oluşmaktadır. Bölgeye ait çift renkli taş kullanımı ve bezemeler klasik üsluba yöresel imaj çizmektedir [90].

Güney-kuzey aksında yer alan arasta 115 x 15 m. boyutlarındadır. Eski tarihi yol buradan geçmektedir. Koridorun her iki ucunda büyük kapılar mevcuttur. Üzeri tonozla örtülü koridor aksının sağında ve solunda karşılıklı toplam 48 adet dükkan yer almaktadır. Merkezdeki dua kubbesi hanla kale arasındaki geçişi sağlamaktadır. Arastada ayrıca hamamla, cami ve medrese avlusuna açılan taş kapılar vardır. Han

külliye'nin anıtsal nitelikteki en büyük birimidir. Hana giriş arastadan görkemli bir taç kapı ile sağlanmaktadır. Koridorlu bu girişten geniş bir iç avluya ulaşılmaktadır. Bu avlunun üç tarafı odalarla çevrili olup bu odaların önünde revaklar yer almaktadır (Şekil 4.64-Şekil 4.65) [90].

Şekil 4. 64 Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi vaziyet planı [5]

Şekil 4. 65 Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi [91]

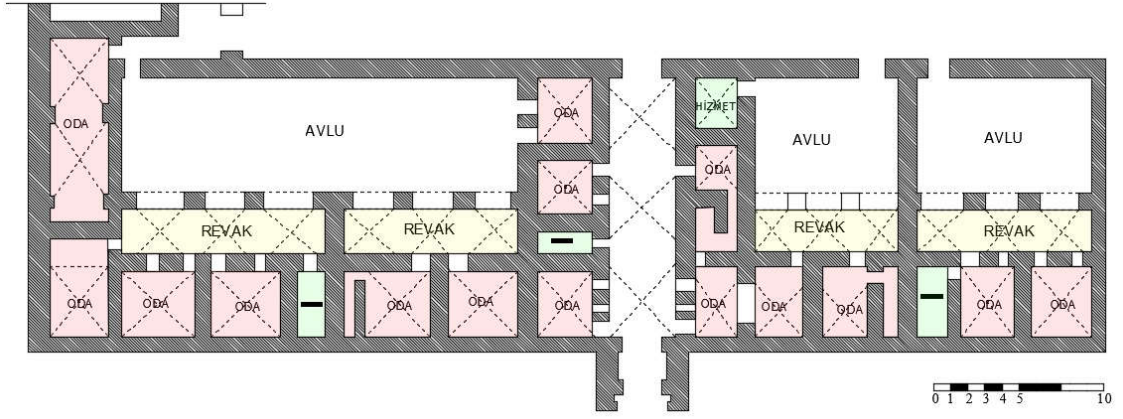

Tabhane: Külliye'nin arasta bölümünün tam ortasında yer alan "dua kubbesi" bölümünün doğusundaki geçitten geniş bir avluya ulaşılmaktadır. Bu geçit yapı birimlerinden daha yüksekte tutularak belirgin hale getirilmiştir. Geçidin üzeri çapraz tonozlarla örtülüdür. Ulaşılan avlunun güney, kuzey ve doğusunda "U" biçiminde konumlanmış han yapıları, batısında ise tabhane yapıları yer almaktadır. Tabhane yapıları geçidin sağında ve solunda yer alan dikdörtgen planlı iki kütlede ibarettir.

Geçidin sağında ve solunda yer alan ve tabhaneler ile aynı duvarları paylaşan mekânlar tabhane ve hana hizmet eden görevlilere aittir. Bu mekânların bazılarının kapıları geçide bazılarının ki ise tabhanenin içine açılmaktadır [92]

Tabhane yapılarına girişler hana ait olan revakların ucunda yer alır. Kuzeybatı tabhane kendi içerisinde kapalı bir avluya sahiptir. Avlu etrafına "U" biçiminde dizilmiş mekân örgütlenmesi görülmektedir. Bu mekânlardan kapalı avlunun kısa kolunda yer alanlar tabhane odalarına hizmet eden banyo, tuvalet, ahır gibi tali mekânlardır. Konaklama odaları uzun kolda çapraz tonozlu bir revağın ardında sıralanmaktadır. Toplamda beş oda vardır. Üst örtüleri yine çapraz tonozludur. Oda duvarlarında nişler yer alır.

Güneybatı tabhane, diğer kütlede daha farklı tasarlanmıştır. Kuzeybatı tabhane yapısı ile herhangi bir simetri söz konusu değildir. Bu dikdörtgen kütlede kapalı avlu ikiye bölünmüş, kısa kolda yer alan hizmet birimleri görülmemektedir. Mekân dizilimi "L" biçiminde olmasına karşın dikdörtgenin eksik kısa kenarlarından birisi duvarla kapatılmıştır. Odalar dikdörtgenin uzun kenarında, önünde çapraz tonozlu bir revaktan geçilerek sıralanmıştır. Toplamda dört oda yer alır. Üst örtüleri yine çapraz tonozlardır. Her iki kütlede de üzeri kırma çatı ile kapatılmıştır. Yapıların beden duvarları taş malzemedendir. Tabhane, külliye içerisinde işlevsellik bakımından ayrıntılı bir şekilde tasarlanmıştır. (Şekil 4.66-Şekil 4.67-Şekil 4.68)

Şekil 4. 66 Payas Sokullu Mehmet Paşa Tabhane planı (Şekil 4.64'ten işlenerek)

Şekil 4. 67 Payas Sokullu Mehmet Paşa Tabhane batı cephesi [93]

Şekil 4. 68 Payas Sokullu Mehmet Paşa Tabhane avludan görünüş [93]

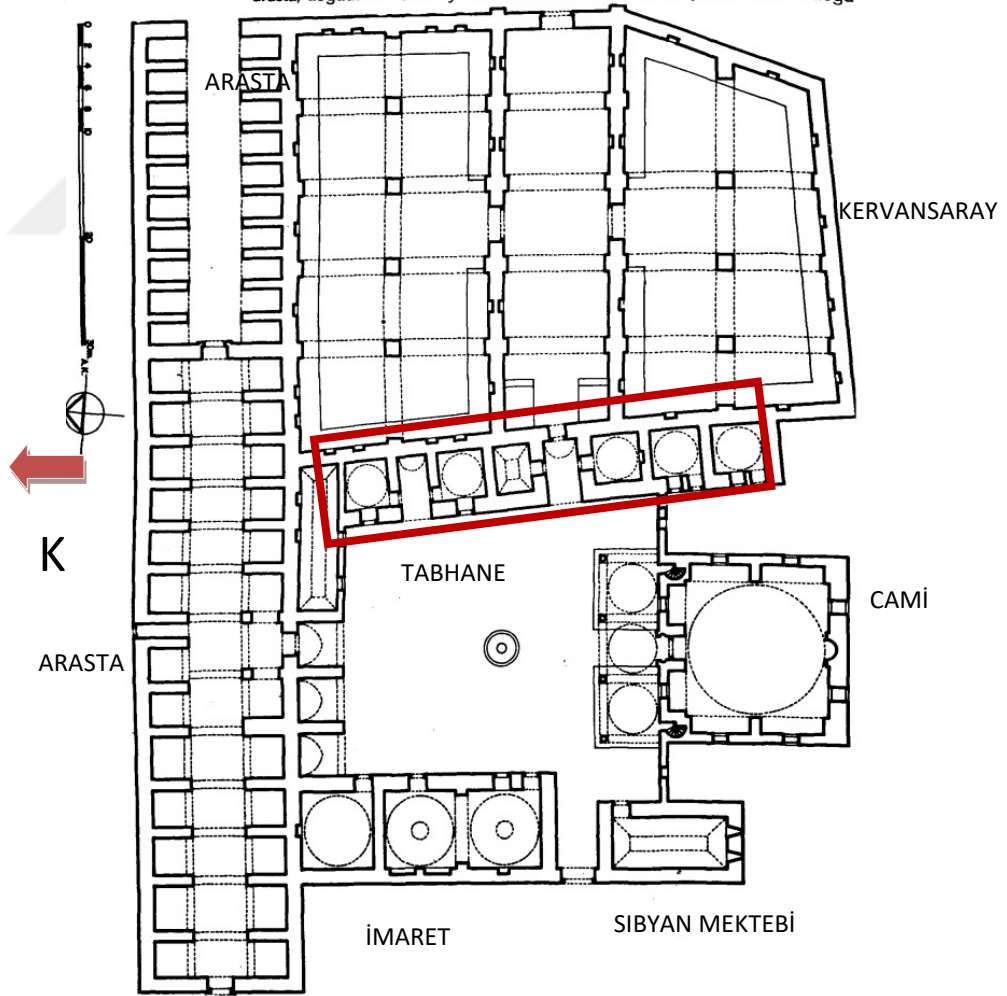
4.2.10 Konya İlgin Lala Mustafa Paşa Külliyesi ve Tabhanesi

Külliye Konya'nın İlgin ilçesinde, vezir Lala Mustafa Paşa tarafından Mimar Sinan'a, 1576 ile 1584 yılları arasında inşa edilmiştir [81]. Külliye yapıları vakfiyesinde belirtildiği üzere cami, sıbyan mektebi, imarethane, tabhane, han, arasta ve sebildir [94]. Külliye güneyinde cami, kuzeyinde arasta, kuzeybatısında odunluk, kuzeydoğusunda fırın, doğusunda kervansaray ve tabhane, batısında ise imarethane ve sıbyan mektebi yer almaktadır. Şadırvan ise avlunun ortasındadır. Arasta ve kervansaray külliye'nin en büyük iki yapısıdır. Bir menzil külliyesi olmasına karşın, dönemin önemli bir ticari noktasında inşa edildiğinin göstergesidir. Yapıların inşa edildiği topografyada önemli bir eğim yoktur. Ancak avlu yol kotundan daha aşağıdadır. Kervansaray arazinin yapısına göre yamuk biçimde şekillenmiştir. Bu eğrilik avlunun doğu kanadının da açılı birleşmesine sebep olmuştur. Külliye'de sekiz ayrı giriş mevcuttur. Bu girişlerden dördü arastanın ana girişi ve çıkışıdır. Arastanın ortalarında güneye doğru avluya açılan bir kapı vardır. Avludan diğer tüm mekânlara dağılım vardır. Diğer iki giriş caminin sağında ve solunda yer alan avlu duvarlarındadır. Bir diğer giriş ise kervansaray üzerindedir. Son giriş ise avlunun batı kanadında sıbyan mektebi ile imarethane'nin arasındadır. Külliye'de yer alan yapıların tamamı günümüze ulaşmış olup, restorasyon çalışmalarının sonucunda bölgeye değer katmaktadır (Şekil 4.69-Şekil 4.70).

Cami külliye'nin ana noktasını oluşturmaktadır. Kesme taştan inşa edilmiştir. 16 x 17,30 m. ölçülerindedir. Üzeri kasnak üzerine oturtulmuş kubbe ile örtülüdür. Kubbe geçiş öğeleri pandantiflerdir. Bu kubbe ayrıca payandalarla desteklenmiştir. Harim mekânı kuzey ve diğer iki yönde yer alan dört sıra pencere ile aydınlatılmaktadır. Son cemaat yeri beş birimlidir ve sütunları üzerinde yer alan kemerlerle taşınmaktadır. Birimlerin üzeri kubbelere örtülüdür [95]. Arasta 11 x 87 m. ölçülerinde dikdörtgen biçimindedir. Kapalı ve açık olmak üzere iki bölümde oluşmaktadır. Kapalı olan bölümün üzeri beşik tonozla örtülüdür. Kapalı kısımda toplam 25, açık kısımda ise 20 dükkan yer almaktadır. Arastada toplam dört giriş vardır. Yapım malzemesi olarak tuğla ve kesme taş karışık olarak kullanılmıştır. Tonoz ve kemerler tamamen tuğladan, beden duvarları ise taş malzemeden örülmüştür [96].

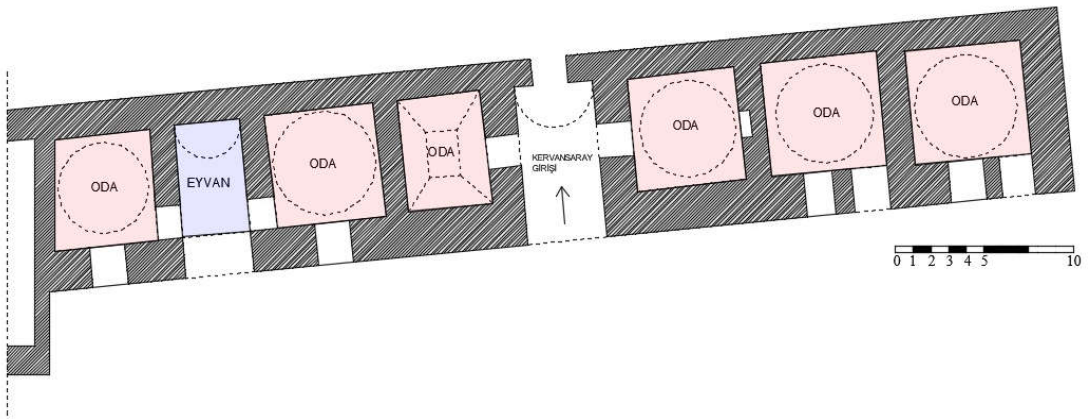
Şekil 4. 69 Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi genel görünüm [97]

Şekil 4. 70 Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi vaziyet planı [81]

Tabhane: Tabhane avlunun doğusunda kervansarayla bitişik konumdadır. Yükseklik olarak kervansaraydan daha alçaktadır. Kervansarayanın avlu girişinin sağında ve solunda olmak üzere iki ayrı kütle yer almaktadır. Bu tabhane kütlelerinden girişin solunda yer alan kütle üç birim ve bir eyvandan oluşmaktadır. Eyvanın sağında ve solunda yer alan odaların girişleri bu eyvandanır. Eyvanın üzeri tonoz ile odalarınki ise kubbelerle örtülüdür. Aynı dizilimin dördüncü biriminin girişi ise kervansaray girişine doğrudur. Üst örtüsü aynalı tonozdur. Odaların plan biçimleri karedir 4,50 x 4,50 m. ölçülerindedir.

Kervansarayanın sağında yer alan kütle ise üç birimlidir. Bu birimlerden kervansarayanın girişine doğru olanı bu girişe doğru açılmaktadır. Diğer iki odanın girişleri ise avlu duvarının dışında yer almaktadır. Odaların plan biçimleri karedir. Üç odanın da üzerleri kubbeler ile örtülüdür. Bu üçlü birimin dışında eğimli kurşun kaplamalı bir sundurma vardır. Tabhane odalarının hepsine de ocaklar ve dışarı açılan bacalar mevcuttur (Şekil 4.71-Şekil 4.72-Şekil 4.73).

Şekil 4. 71 Iğın Lala Mustafa Paşa Tabhane planı (Şekil 4.70'ten işlenerek)

Şekil 4. 72 Iğın Lala Mustafa Paşa Külliyesi [Y. Örs, 2019]

Şekil 4. 73 Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi Tabhane cepheleri [Y. Örs, 2019]

4.3 Tabhanelerin Külliye İçerisinde Konumlanması ve Plan Biçimlenişi Olarak Değerlendirilmesi

Klasik Osmanlı Döneminde yapılmış ve günümüze ulaşmış olan tabhane yapılarının tamamının bir külliye teşkilatı içerisinde olduğu görülmektedir. Toplumun sosyal ihtiyaçlarına yönelik tasarlanmış olan bu yapılar, külliye de yer alan başka fonksiyonlara sahip diğer yapı gruplarıyla ilişki içerisinde dir. Örneğin imarethaneler tabhanelerde konaklayan misafirlerin veya diğer kişilerin yeme içme ihtiyaçlarını karşılamak üzere hizmet etmektedirler. Darüşşifada tedavisi devam eden kişilerin ve yakınlarının yine konaklama amacıyla tabhane yapılarını kullandıkları bilinmektedir. Medreselerde özellikle üst seviye eğitim verenlerinde de yine hocaların, âlimlerin tabhanelerde misafir edildiği düşünülmektedir. Menzil külliyelerinde yolculuk eden üst düzey kişilerin dinlenip yoluna devam edebilmesi için tabhaneler kullanılmıştır. Bu çeşitli amaçlar doğrultusunda tabhaneler, klasik Osmanlı döneminde hem menzil hem de şehir külliyelerinde inşa edilmişlerdir. Bu tabhanelerin konumlanışları ve plan biçimlenişleri birbirleriyle benzerlik veya farklılıklar göstermektedir.

4.3.1 Tabhanelerin Külliye İçerisindeki Konumu

Camiler genellikle külliyelerin en önemli yapılarıdır. Birçok külliye içerisinde diğer yapıların tasarım ve yer seçimleri cami esas alınarak şekillenmiştir. Tabhane yapılarının külliye içerisinde camiye göre konumu irdelendiğinde, iki yapının aynı avluyu paylaştığı ve paylaşmadığı örneklerin olduğu görülmektedir.

Bir Cami İle İç Avluyu Paylaşan Tabhaneler ve Diğer Yapılarla Olan Konum İlişkileri:

Cami genellikle bir külliye için en önemli yapı türüdür. Birçok önemli ve büyük külliyelerin merkez yapıları camilerdir. Tabhane yapı türünün bir cami ile doğrudan işlevsel bir ilişkisi olmasa da diğer yapılar ile birlikteliği de göz önünde bulundurularak, cami ile konum olarak bir ilişkisi var mı yok mu incelenmelidir. Eskişehir Kurşunlu Tabhanesi, Gebze Çoban Mustafa Paşa Tabhanesi, Şam Süleymaniye Tabhanesi, Konya Karapınar Sultan Selim Tabhanesi ve Ilgın Lala Mustafa Paşa Tabhanesi konumlanış itibarıyla cami ile aynı iç avluyu paylaşan tabhanelerdir.

Eskişehir Kurşunlu Tabhanesi caminin güneybatısında yer almaktadır. Avlunun etrafı “U” şeklinde yapılar tarafından çevrilmiştir. Cami külliye alanının merkezinde geniş bir avlunun ortalarındadır. Tabhane binası medrese ile imarethane arasındadır. Medresenin batısında bitişik ve aynı düzlem üzerinde, imarethanenin ise doğusunda imarethaneye göre yatay düzleminde konumlanmıştır (Çizelge 4.1).

Gebze Çoban Paşa Tabhanesi caminin kuzeybatısındadır. Cami külliye alanının tam merkezinde yer alır. Diğer yapı kütleleri “U” biçiminde avlu ve caminin etrafını çevrelemektedir. Tabhane bu çerçevenin tam kuzeybatısı köşesini oluşturacak şekilde” L”biçiminde planlanmıştır. Yapının kısa kenarı kervansarayla, uzun kenarı ise imarethane ile bitişik nizamdadır (Çizelge 4.1).

Şam Süleymaniye Tabhanesi caminin doğu ve batısında yer almak üzere iki simetrik ayrı yapıdan ibarettir. Külliye alanının yerleşimi geniş bir avlunun dört tarafını çevreleyen yapı bloklarından oluşmaktadır. Cami bu avlunun güneyindedir. Tabhane binaları avluyu çevreleyen bloklardan camiye doğru doğu ve batıda yer alır. Yapıların aynı düzlemlerinde, yine simetrik olarak planlanmış, iki ayrı yapıdan oluşan kervansaraylar vardır (Çizelge 4.1).

Konya Karapınar Sultan Selim Tabhanesi caminin kuzeybatısında konumlanmıştır. Külliye'nin planlanmasında yapılar tam bir simetri göstermektedir. Geniş bir avlu dört taraftan duvarla çevrilidir. Cami bu avlunun güneyinde yer almaktadır. Tabhane avluyu çevreleyen kuzey ve batı duvarlarının kesişim noktası üzerinde "L" biçiminde köşeye yerleştirilmiştir. Tabhanenin simetrisinde yer alan yapı kütesinin ise imarethane olduğu düşünülmektedir. Tabhane ve imarethanenin kuzey kanatlarının hemen sırtında külliye'nin arasta bölümü vardır (Çizelge 4.1).

Konya İlgin Lala Mustafa Paşa Tabhanesi camiyle aynı iç avluyu paylaşan diğer örnektir. Tabhane caminin doğusundadır. Yapıların kütleli büyüklükleri düşünüldüğünde avlu, nispeten daha küçük boyuttadır. Bu avlu dört tarafında yapı blokları konumlanmaktadır. Cami avlunun güneyindedir. Tabhane avlunun doğusunda kervansarayla sırt sırtadır. Yapıların avluya göre yerleşimi incelendiğinde diğer yapıların avluya dik olduğu görülmekle birlikte tabhane ve kervansaray açılı konumlandırılmıştır. İmaret tabhanenin tam karşısındadır (Çizelge 4.1).

Çizelge 4. 1 Bir cami ile iç avluyu paylaşan tabhaneler

Cami ile İç Avluyu Paylaşan Tabhane Yapılarının Külliye İçerisindeki Konumları	
Caminin İç Avlunun Merkezinde Yer Aldığı Külliyeler	Caminin İç Avlunun Kenarında Yer Aldığı Külliyeler
Eskişehir Kurşunlu Külliyesi	Şam Süleymaniye Külliyesi
Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi	Konya Karapınar Sultan Selim Külliyesi
	Şam Süleymaniye Külliyesi

Külliyyede cami ile iç avluyu paylaşan tabhane sayısı beştir. Bu külliyyelerdeki camilerin üçü avlu kenarında iki tanesi ise avlunun merkezinde konumlanmıştır.

Bir Cami İle Dış Avluyu Paylaşan Tabhaneler (Camiden Bağımsız Tasarlanmış Tabhaneler) ve Diğer Yapılarla Olan Konum İlişkileri: Bu grupta yer alan tabhane yapıları camiden bağımsız konumlanmıştır. Tabhaneler fiziki ve konum bakımından camiyle doğrudan bir bağlantısı olmamakla birlikte, caminin dış avlusunda tasarlandığı görülmektedir. İstanbul Fatih Tabhanesi, İstanbul Şehzade Mehmet Tabhanesi, İstanbul Süleymaniye Tabhanesi, İstanbul Üsküdar Atik Valide Tabhanesi ve Payas Sokullu Mehmet Paşa Tabhanesi bu tip tabhanelere örnektir. Payas Sokullu Mehmet Paşa Tabhanesi hariç diğer tabhanelerin tamamı şehir külliyyelerinde yer almaktadır.

Fatih Tabhanesi caminin güneybatısında, cami avlusunun dışındadır. Çevresinde işlevsel olarak ilişkilendirilebilir olan kervansaray ve imarethane ile bir aradadır. İmaret ve kervansaray günümüze ulaşmamıştır. Yapının kendi içerisinde bir girişi bir de kapalı iç avlusu vardır. Akdeniz medreseleri ile aynı doğrultudadır (Çizelge 4.2).

Şehzade Mehmet Tabhanesi caminin doğusundadır. Caminin dış avlusunda yer alan yapı, dış avlunun doğu kanadına cephe oluşturmaktadır. Kervansaray ile bitişik konumda olup kervansaray tabhaneye göre dik açı oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. Tabhanenin kuzeyinde ve aynı düzlemde medrese vardır. İmarethane tabhanenin güneydoğusundadır.

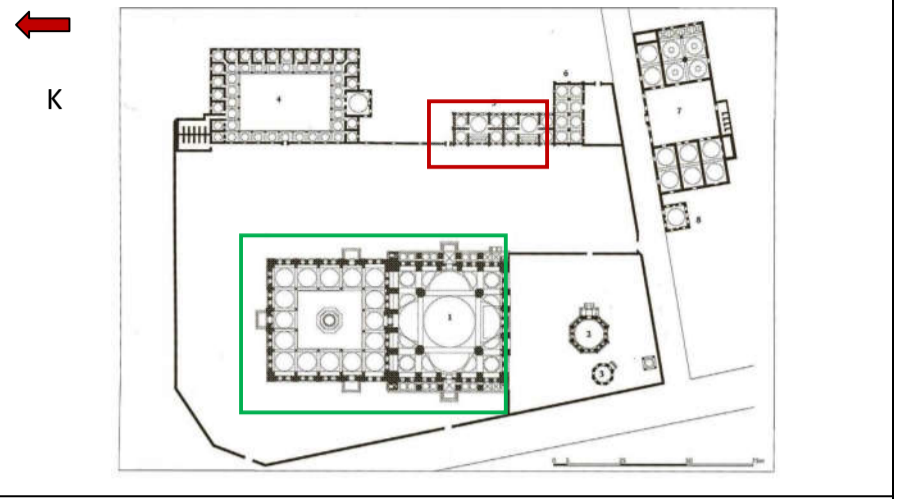
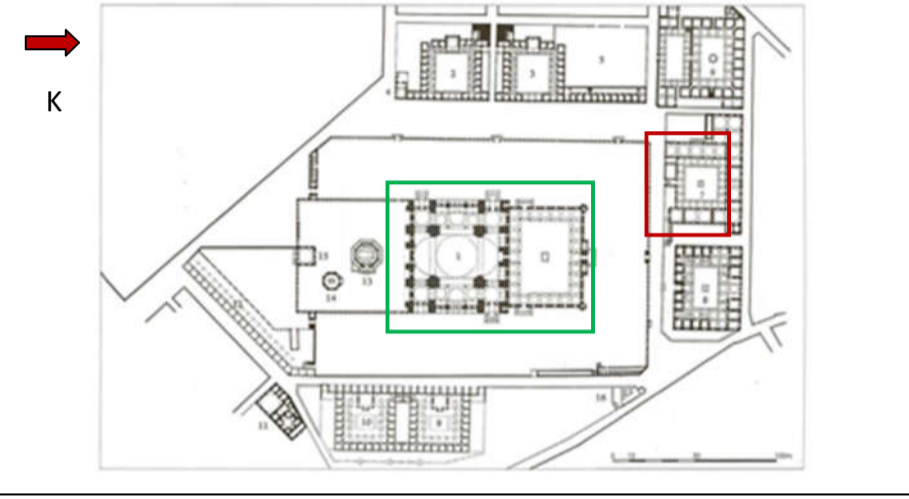

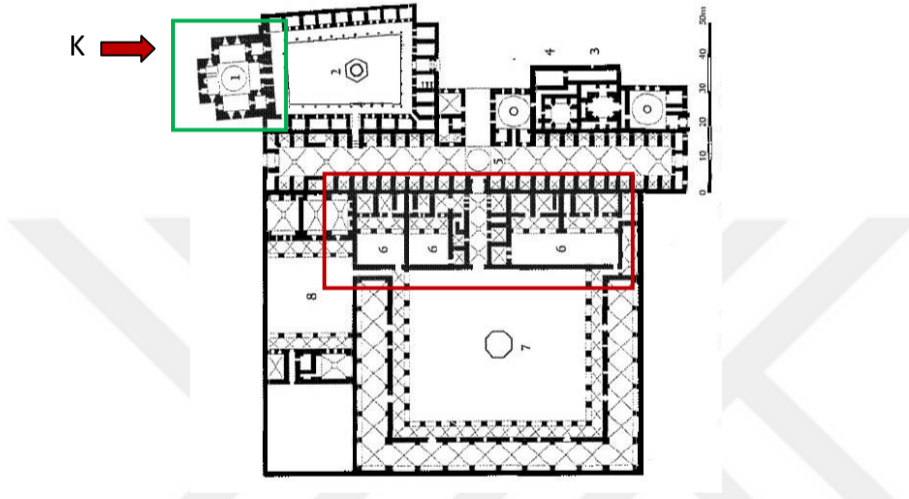
İstanbul Süleymaniye Tabhanesi caminin dış avlusunda ve caminin kuzeyinde yer almaktadır. Külliyyenin yerleşim planında cami merkezdedir. Diğer yapılar cami avlusunun dışında "U" şeklinde dizilidir. Tabhane, darüşşifa ve imarethane ile aynı düzlem üzerinde yan yana konumlanmıştır (Çizelge 4.2).

Atik Valide Tabhanesi, caminin batısında caminin dış avlusunda yer almaktadır. Darüşşifa, imarethane, tabhane ve kervansaray yapıları birbirleriyle bağlantılı olarak ayrı bir yapı topluluğu yaratacak şekilde tasarlanmıştır. Tabhane ve imarethane revaklı bir avlunun kuzey ve güney doğrultusunda birbirlerine simetrik bir etki yaratacak şekilde konumlanmıştır. Tabhanenin uzun kenarının hemen arkasında, tabhaneye bitişik olarak darüşşifa yer almaktadır. Kervansaray ise tabhanenin kısa kenarında uzunlamasına yerleştirilmiştir (Çizelge 4.2).

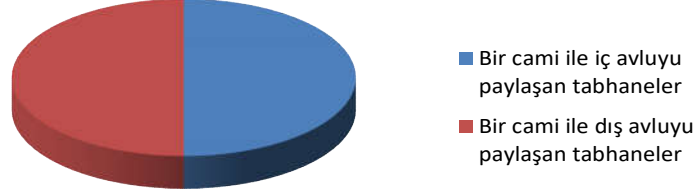
Payas Sokullu Mehmet Paşa Tabhanesi, camiden tamamen bağımsız konumdadır. Bu külliyyede yapılar kendi içlerinde işlevsel olarak bağımsız iken boyutsal ve fiziki anlamda birbirileriyle ilişki ve bir bütün halindedirler. Tabhane arastanın doğu sırtındadır. İki ayrı yapı bloğundan oluşmaktadır. Kervansaray tabhanenin doğusunda yer alan geniş revaklı avluyu “U” şeklinde sarmaktadır. İmarethane ise tabhanenin güneyinde yer almakla birlikte, ulaşım olarak tabhaneyle ilişkilidir (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.2 Bir cami ile dış avluyu paylaşan tabhaneler

Cami İle Dış Avluyu Paylaşan Tabhane Yapılarının Külliye İçerisindeki Konumları	
	
İstanbul Fatih Külliyesi	İstanbul Şehzade Mehmet Külliyesi
	
İstanbul Süleymaniye Külliyesi	İstanbul Üsküdar Atik Valide Külliyesi
	
Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi	

Tabhanelerin külliye içerisindeki planlanışlarına göre incelemesi yapılmış olan on örnekten beş tanesi bir cami ile iç avluyu paylaşmakta olup, geriye kalan diğer beş tanesi ise cami ile dış avluyu paylaşmaktadır (Şekil 4.74).

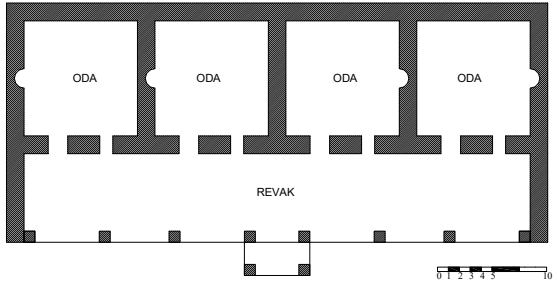
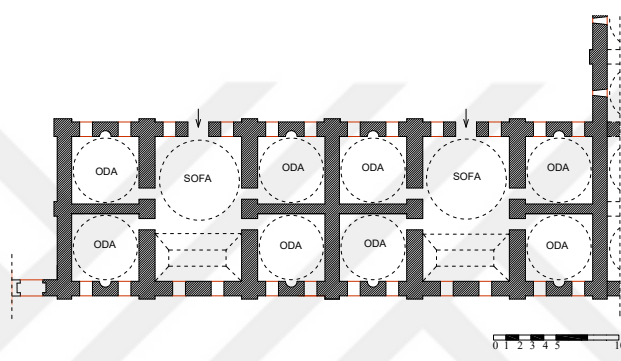
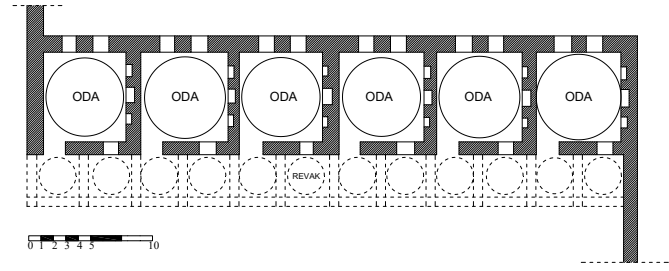
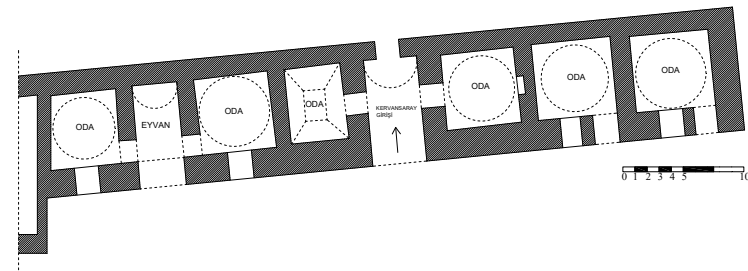
Şekil 4. 74 Tabhanelerin Külliye içerisindeki konumlanışlarına göre grafiği

4.3.2 Tabhanelerin Plan Biçimlenişleri

Tabhane yapılarının planlanmasında ihtiyaca ve bulunduğu coğrafyaya göre farklı biçimlenişlerin olduğu görülmektedir. Günümüze ulaşan örneklerden bazıları dikdörtgen planlı, bazıları “L” planlı, bazıları ise avlu etrafında dizilmiş mekânlardan ibarettir.

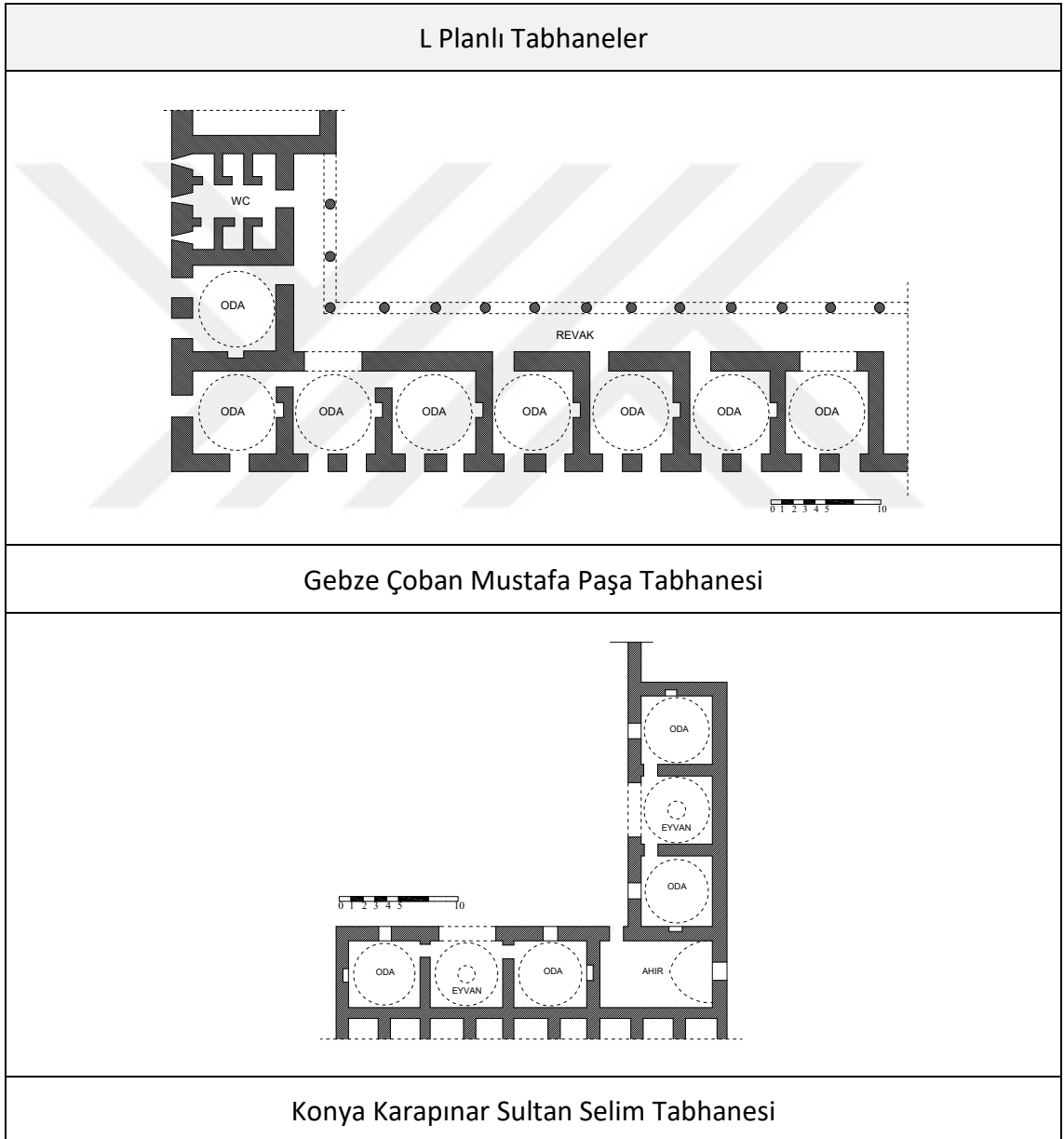
Dikdörtgen Planlı Tabhaneler: Eskişehir Kurşunlu Tabhanesi, İstanbul Şehzade Mehmet Tabhanesi, Şam Süleymaniye Tabhanesi ve Ilgın Lala Mustafa Paşa Tabhanesi dikdörtgen planlı tabhanelere örnektir. Eskişehir Kurşunlu Tabhanesi, bir revağa açılan odaların sıralı biçimde yan yana dizilmesi sonucu planlanmıştır. Dört kare odadan oluşmaktadır. İstanbul Şehzade Tabhanesi dikdörtgen planlı başka bir tabhanedir. Odalar kapalı bir eyvana açılmaktadır. Kendi içerisinde bir simetri vardır. Sırt sırta ve yan yana ikili odalardan oluşur. Şam Süleymaniye Tabhanesinde kubbeli revağa açılan yan yana sıralı altı oda vardır. Ilgın Lala Mustafa Paşa Tabahesi eyvan ve odaları dikdörtgen kütleli oluşturmaktadır (Çizelge 4.3).

Çizelge 4.3 Dikdörtgen planlı tabhaneler

Dikdörtgen Planlı Tabhaneler

Eskişehir Kurşunlu Tabhanesi

İstanbul Şehzade Tabhanesi

Şam Süleymaniye Tabhanesi

İlgün Lala Mustafa Paşa Tabhanesi

L Planlı Tabhaneler: Gebze Çoban Mustafa Paşa Tabhanesi ve Konya Karapınar Sultan Selim Tabhanesi “L” planlı tabhanelerdir. Gebze Çoban Mustafa Paşa Tabhanesinde tabhanler revağın arkasında sıralanmıştır. Yatayda yedi adet tabhane odası yer alırken dikey düzlemde bir oda ve bir tuvalet yer almaktadır. Konya Karapınar Sultan Selim Tabhanesinde revak yoktur. Bir eyvan ve yanında birer oda yer alan iki kütle birbirine dik açı oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Köşede ise bir ahır vardır (Çizelge 4.4)

Çizelge 4.4 L planlı tabhaneler

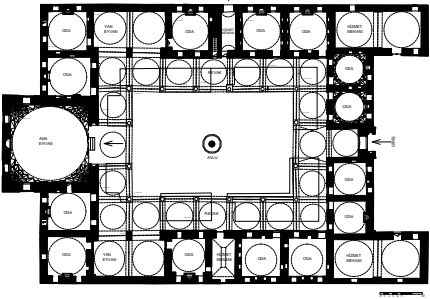
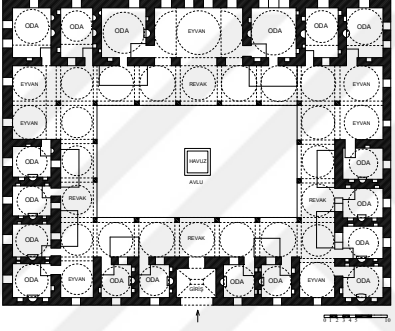
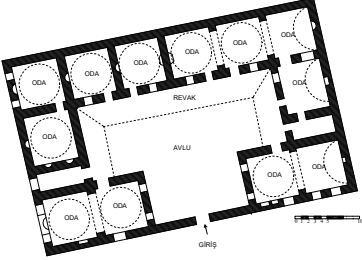
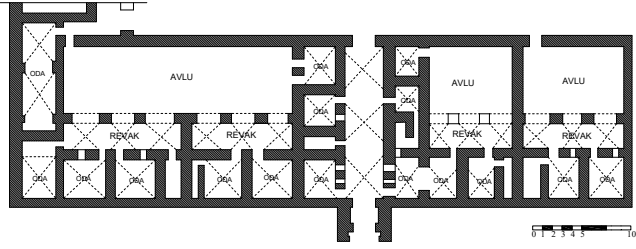

Avlulu Tabhaneler: İstanbul Fatih Külliyesi Tabhanesi, İstanbul Süleymaniye Tabhanesi, İstanbul Atik Valide Tabhanesi ve Payas Sokullu Mehmet Paşa Tabhanesi avlulu tabhanelere örnektir. Fatih Külliyesi Tabhanesi'nde dört tarafı kapalı üzeri açık avlu etrafında dizili mekânlar görülmektedir. Süleymaniye Tabhanesi'nde de Fatih Tabhanesi gibi üzeri açık dört tarafı mekânlarla çevrili kapalı avlu sistemi kullanılmıştır. Atik Valide Tabhanesi'nde avlunun üç tarafında odalar yer almaktadır. Avlunun üzeri açıktır. Payas Sokullu Mehmet Paşa Tabhanesi'nde iki ayrı tabhane kütlesi yer almaktadır. Birinci kütlede avlunun üç tarafında mekânlar dizilidir. Diğer kütlede ise avlu ikiye bölünmüştür. Mekânlar avluyu "L" şeklinde sarmaktadır (Çizelge 4.5).

Sonuç olarak günümüze ulaşmış olan tabhanelerden dört tanesi dikdörtgen planlı, iki tanesi "L" planlı, geriye kalan dört tanesi de avluludur.

Çizelge 4.5 Avlulu tabhaneler

Avlulu Tabhaneler

İstanbul Fatih Tabhanesi

İstanbul Süleymaniye Tabhanesi

İstanbul Atik Valide Tabhanesi

Payas Sokullu Mehmet Paşa Tabhanesi

FATİH KÜLLİYESİ TABHANESİ ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN TABHANE MEKÂNI VE YAPILARININ KORUMA SORUNLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1 Koruma Sorunlarını Oluşturan Faktörler

Koruma bilinci eserlerin yüzyıllar boyu tarihe tanıklık ederek günümüze ulaşabilmesi açısından oldukça önemlidir. Fakat süreç içerisinde, doğrudan insan kaynaklı olan ve olmayan birçok etken tarihi çevrenin ve yapıların özgün niteliklerinin bozulmasına, yitirilmesine ve hatta tamamen kaybolmasına sebep olmaktadır. Canlılar ve doğal etkenler koruma sorunlarını oluşturan iki ana başlıktır. Günümüze ulaşan tabhaneler bu koruma sorunlarının neticesinde etkilenerek değişikliklere ve niteliksiz dönüşümlere maruz kalmaktadır. Fatih Külliyesi Tabhanesi örneği üzerinden tabhane yapılarının genel sorunları ve koruma yaklaşımları başlıklar altında incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

5.1.1 Doğal Etkenler

Tarihi yapıların koruma sorunlarından biri canlılar tarafından doğrudan etkisi olmayan doğal etkenlerdir. Bu etkenler yangın, sel, deprem gibi doğal afetler olabileceği gibi güneş, yağış, don, hava kirliliği, nem ve rutubet gibi iklimsel değişim, dönüşüm ve olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca tarihi yapıda kullanılmış olan taş, tuğla, demir, ahşap, mermer, gibi malzemelerin tarihsel süreç içerisinde kendi yapısından kaynaklı olarak bozulmaya, eskimeye, korozyona uğramasına, çürümesine rastlanması da kaçınılmazdır. Malzemedeki ortaya çıkabilecek bozulmalar yapının hem strüktürel

anlamda hem de işlevsellik açısından deformasyon ve kayıplara yol açmasına sebep olmaktadır.

Deprem: Deprem Türk Dil Kurumu'nun tanımıyla; *“Yer kabuğunun derin katmanlarının kırılıp yer değiştirmesi veya yanardağların püskürme durumuna geçmesi yüzünden oluşan sarsıntı, yer sarsıntısı, hareket, zelzele”* anlamına gelmektedir [98]. Deprem tarihi çevrenin korunması açısından önüne geçilemeyecek fakat gerekli tedbirler alındığında hasar oranı minimuma indirilebilecek doğal bir durumdur.

Anıtsal değeri olan yapılar, genel anlamda döneminin malzemeleri olan taş, tuğla ile yığma yapım tekniği ile inşa edilmişlerdir. Taşıyıcı sistemleri kubbe, tonoz, kemer, pandantif, tromp ve beden duvarlarıdır. Taşıyıcı sistem ayrıca yapının tasarımını ve formunu da belirlemektedir. Türkiye tarihi eser açısından oldukça zengin bir ülke olmakla birlikte aktif fay hatları üzerinde yer almaktadır. Bu sebeple eserlere en çok zararı veren doğa olaylardan birisi depremlerdir. Yapıların yıkılmasına, taşıyıcı sisteminin tahrip olmasına ve ciddi hasarlar görmesine neden olmuştur (Şekil 5.1). Yığma teknikle inşa edilmiş olan taş ve tuğla yapıların depreme karşı direncini saptamak amacıyla statik hesaplamaları yapılmalı ve deprem analizi oluşturulmalıdır. Fakat günümüzde yer alan tarihi yapılar için bunu tespit edebilmek biraz daha güç hale gelmiştir. Çünkü yapının tarihsel süreç içerisindeki değişimleri harç, malzeme, taş gibi yapım malzemelerinde meydana gelen dönüşümler ve farklılaşmalar, değişik fiziksel ve mekanik özellikler göstermesine yol açmaktadır. Bu da gerçek malzeme özelliklerini tanımlamayı zorlaştırmaktadır [99].

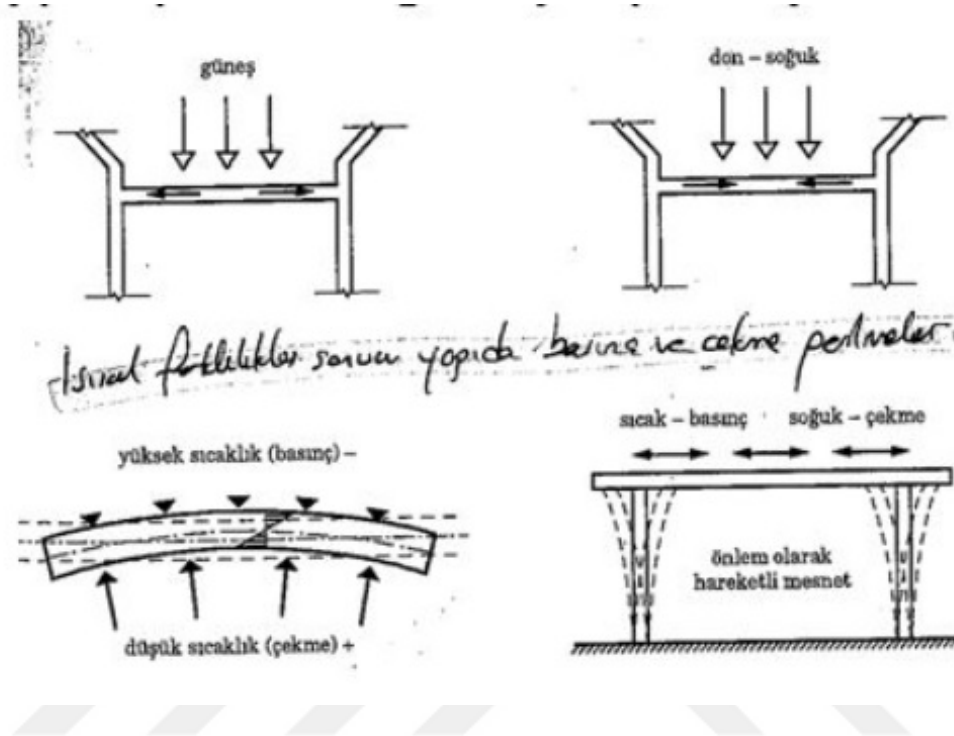
Şekil 5. 1 2011 Van depremi sonrası tarihi caminin uğradığı hasar durumu [100]

“Yapıların zemininden kaynaklanan sorunlara bakıldığında bunların genelde temel tasarımından kaynaklandığı görülmektedir. Deprem esnasında yapılarda; sivilaşma, killi zeminlerde depremin neden olduğu yoğrulma, temel derinliğinin yetersizliğinden kaynaklanan zemin taşıma gücü problemleri, yatay yer değiştirmeler, yüksek yapı narinliği beraberinde taşıma gücü kaybı gibi sorunlar görülmüştür. Yapının üzerine oturduğu zeminin mukavemetinin düşük olması, ya da homojen olmaması zamanla yapıda çatlakların oluşmasına, dönmesine ve de farklı oturmalara neden olabilir. Çatlakların yapıdaki yerlerine, doğrultularına bakılarak hasar nedeninin zeminde kaynaklanıp, kaynaklanmadığı hakkında kabaca fikir edinmek mümkündür. Eğer yapı iki ucundan sağlam zemine oturuyor, ancak arada kalan bölgede zemin gevşekse, cephede kapı ve pencere boşluklarının köşelerinden başlayan ve 45 derece açıyla yanlara doğru gelişen çatlaklar kama görünümündedir. Aşağıda dar, yukarı doğru açılan bir düzen gösterir. Bir yapının fay hattı üzerinde yer alması ya da oluşumunda çatlaklar bulunan bir kaya üzerinde yapılmış olması da onun bozulma, yok olma riskini arttıran etkenlerdir” [101].

İklimsel ve Atmosferik Etkenler: Tarihi yapılar inşa edildiği tarihten itibaren dışardan gelen fiziksel etkenlerin etkisindedir. Zamanla yapı bileşenlerini oluşturan unsurlar özgün niteliklerini kaybederek hasara uğramaya başlar. Dış ortamın eskitici faktörlerinden atmosferik olaylar oldukça değişken ve etkilidir. Sıcaklık değişiklikleri, ıslanma-kuruma, yağış, bağıl nem, yüzey nemi, don-erime, rüzgâr, radyasyon ve hava kirliliği gibi atmosferik olaylar yapı malzemeleri üzerinde çeşitli bozulmalara sebep olmaktadır. Her bir değişken atmosfer olayının farklı malzeme türleri üzerindeki hasar mekanizması karmaşıktır [102].

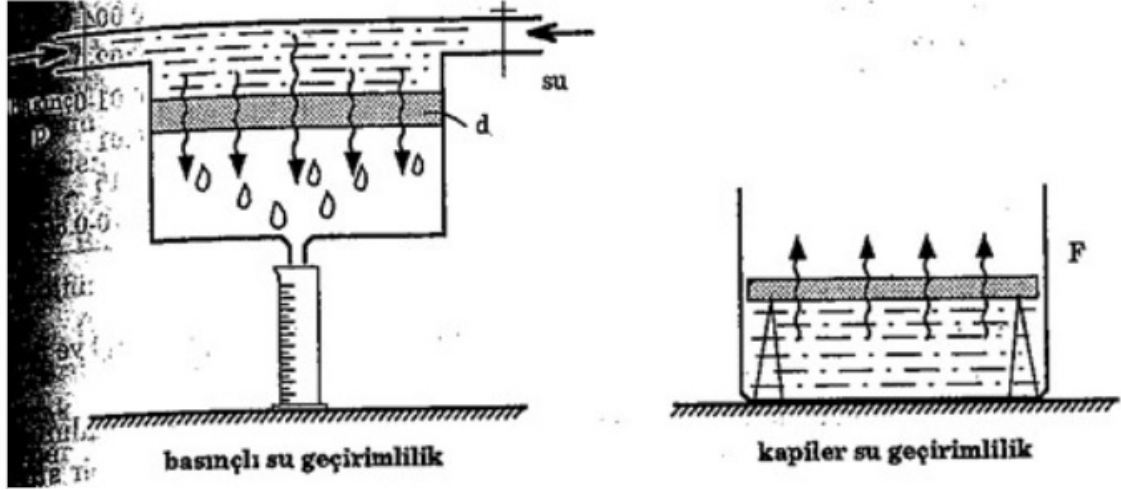
Sıcaklık değişimleri sebebiyle yapı malzemeleri üzerinde hasarlar meydana gelir. Yaz mevsiminde hava sıcaklığının artmasıyla birlikte ahşap, metal, taş ve tuğla gibi malzemeler ile yapı harçları genleşmeye başlarlar. Kış mevsimi ile birlikte genleşmiş malzeme tam tersi reaksiyon vermeye ve hatta çok soğuk havalarda dona maruz kalır. Isı farklılıkları ve donma-çözünme etkileri sonucu malzeme yıpranmaya ve eskimeye başlar. Yığma yapılarda genleşme farklılıkları sebebiyle malzeme üzerinde çatlaklar görülebilir. Donma-çözünme ile yapıda kullanılan taşlar zaman içerisinde dokusal

kayıplara ve aşınmalara sebep olmaktadır. Bunun dışında, yapı malzemeleri hava kirliliğinden de zaman içerisinde olumsuz olarak etkilenmektedir. Malzeme kirli havayı dokusu içerisinde absorbe etmeye başlayıp üzerinde koyu renkli tabakaların oluşmasına neden olur. Görsel ve yapısal anlamda olumsuz etkileri vardır (Şekil 5.2) [101].

Şekil 5. 2 Sıcaklık değişimlerinin yapı statikğine ve malzemeye etkisi [103]

Mahrabel' göre; **"Suyun, kapilarite ile bina içindeki hareketi de yapı malzemelerinde hasara neden olmaktadır. Zeminden yükselen nem taşıyıcı sisteme gelen yükü fazlalaştırdığı gibi, ayrıca içinde taşıdığı tuzların duvar yüzeyinde buharlaşması sonucu çiçeklenmelere, duvarın fiziksel ve kimyasal yapısını bozucu etkilere neden olabilmektedir. Yağmur sularının bozulan bir çatı kaplaması veya deresinden dolayı binadan hızla uzaklaştırılamaması, yosun ve otların gelişmesine uygun ortamı hazırlar. Bozuk olan ayırntı çevresinde yosunlar yerleşir, ahşap çatı ve döşemelerde mantarlar gelişir. Ciddi hasarların başlangıcı olabilecek bu bozulmaların sürekli bakımla giderilmesi gerekir"**(Şekil 5.3) [101].

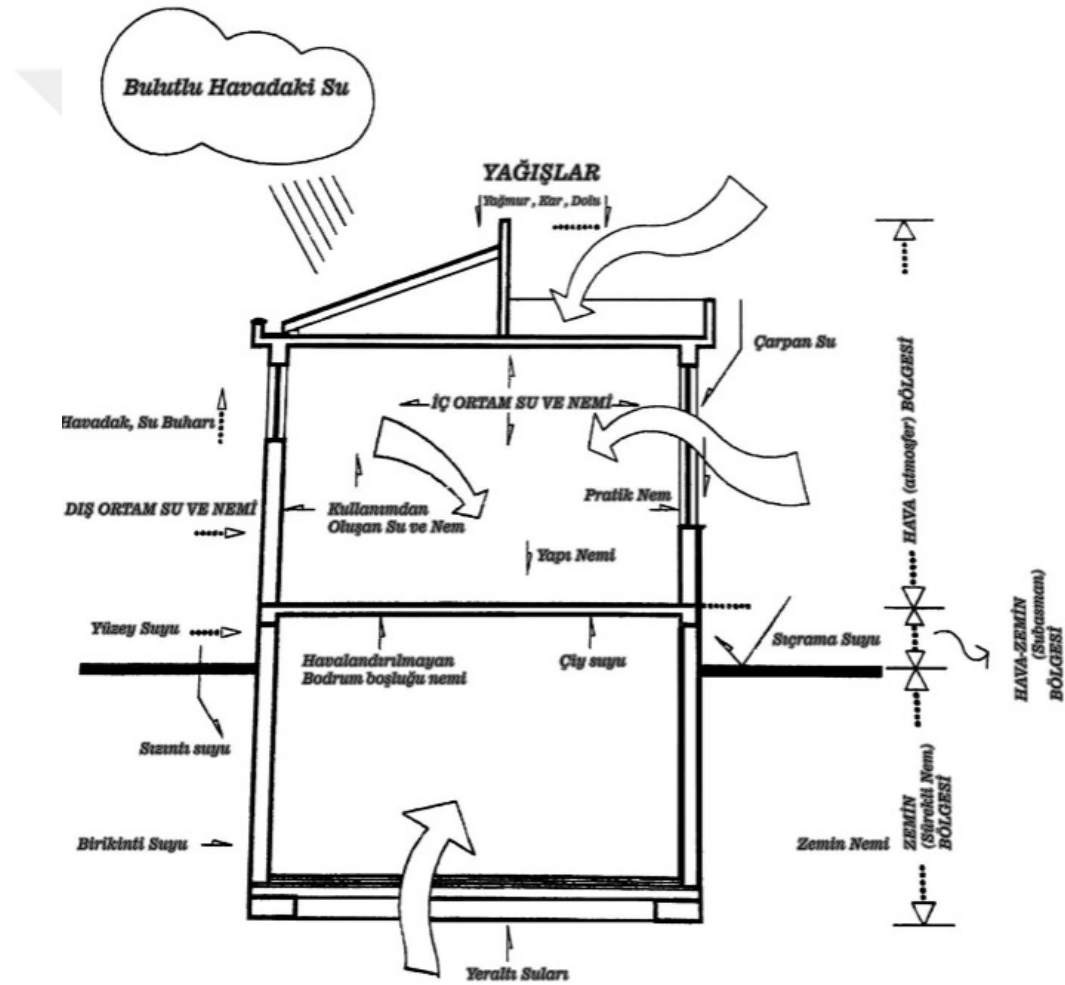
Şekil 5. 3 Suyun kapilarite etkisi [103]

Su, özellikle yağışların ardından yapının çatı ve dış cephesinden nüfuz ederek hasar almasına sebep olmaktadır. Taş yüzeyler alabileceğinden daha fazla suya maruz kaldığında dokusunda bozulmalar meydana gelir. Zamanla aynı etkilerin tekrarlanması sonucu malzeme işlevini yitirir. Yüzeyde yer alan herhangi bir çatlaktan ya da derzden içeri sızabilecek olan su, yapının birçok yerine dağılarak sıvalarda ve derzlerde kabarmalara, taş yüzey üzerinde yosunlanma, çiçeklenme veya mantarların oluşmasına neden olmaktadır [101].

Islanma-kurma, yapı malzemesinin bünyesine emdiği suyun hareketidir. Su gözenekler tarafından emilerek bir zincir oluşturur. Bu zincir emebileceği kapasitede suya doyduktan sonra büyük boyutlu gözeneklere ulaşırlar ve böylece malzemedeki ıslanma süreci bitmiş olur. Daha sonrasında suyun ters yöndeki hareketi ile birlikte malzeme kuruma sürecine girer. Bu döngü süreci malzemenin yapısına, dış ortam sıcaklığına, rüzgâra ve bağıl neme göre değişiklik gösterir. Ayrıca suyun buhar şeklinde malzemeye ulaşması daha soğuk bir ortamda yoğunlaşmasına sebep olmaktadır. Tüm bu etkenler yapı malzemelerinin hasar almasına neden olur [101].

Nem (rutubet), yapının tamamını etkileyerek oldukça ciddi hasarlar almasına sebep olabilecek önemli bir sorundur. Sadece tek bir yüzeyin yapısını bozmakla kalmayıp yapının tamamına etki etmektedir. Yapı elemanlarının çürümesine ve işlevlerini yitirmesine sebep olmaktadır. Havasız ortamlarda sıva veya taş yüzeyinde oluşan ıslaklık, kötü koku, renk değişikliği, çiçeklenme, küflenme, tuzlanma ve daha ileri

boyutu olan yosunlanma yapının neme maruz kaldığının göstergesidir [101]. Nemin oluşmasına sebep olan faktörler; ocak nemi, yağmur nemi, kondansasyon nemi ve zemin suyunun kapilariteyle iletilmesidir. Ocak nemi malzemenin çıkarıldığı andan itibaren içerisinde yer alan nemdir. Yağmur nemi yağışlara bağlı oluşan ve yeterli kuruma süreci yaşayamayan yüzeylerde oluşan nemdir. Kondansasyon nemi, yoğuşmanın yüksek olduğu yüzeylerde oluşan nemdir. Zemin suyundan kaynaklanan nem ise, yapının temelinin toprak altında sürekli olarak suya maruz kalması sonucu içine emmesi ve kapilarite yolu ile yapının tüm yüzeylerine taşınması anlamına gelmektedir (Şekil 5.4) [104].

Şekil 5. 4 Su ve nemin yapıya etki şeması [105]

5.1.2 Bitki, Hayvan ve Mikroorganizmaların Sebep Olduğu Bozulmalar

Tarihi yapı üzerinde doğal etkenlerin verdiği hasarların yanı sıra canlıların sebep olduğu hasar ve bozulmalar da söz konusudur.

Bitkiler, zaman içerisinde yapının çeşitli yerlerinden örneğin çatısından, derz boşluklarından ya da taş yüzeyleri üzerinden büyüyerek köklenebilmektedir. Bu bitkiler bazen cılız gövdeli otsu yapıda olabilirken, kimi zaman büyük gövdeli ağaçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin sarmaşık türü bitkiler yapı cephe yüzeylerine yayılarak cephenin mimari görünümünü değiştirmekte ve yapının kimyasal bileşenlerinin bozulmasına sebep olmaktadır(Şekil 5.5).

Tarihi yapılarda yapının bulunduğu coğrafyaya göre ekolojik değişikliklerin bitkisel hasarlar açısından farklılık yaratmasına sebep olmaktadır. Örneğin nemli bölgelerde yapının maruz kaldığı bitkisel hasar daha yüksek oranda görülmektedir. Fakat bu durum nem oranı yüksek olmayan bölgelerde yapı bileşenlerinde bitkisel hasarın olmayacağı anlamına gelmemektedir. Kuşlar, böcekler ve rüzgâr gibi doğal taşıma sebebiyle bitki tohumları yapı yüzeylerinde buldukları toprak veya organik madde içerisinde çimlenmektedir. Süreç içerisinde yağmur güneş gibi atmosferik etkenler sayesinde büyüyerek yayılmaya başlamaktadır. Bu da yapı bileşeninin zamanla fiziksel ve kimyasal bünyesine zarar vermekte ve zaman zaman ciddi boyutlara ulaşan tahribatlara neden olmaktadır [106]. Bitkisel hasarlar bitki türüne göre farklılaşmaktadır (Şekil 5.6-5.7)

Şekil 5. 5 Bitkilerin tarihi yapıya verdiği tahribat [107]

Şekil 5. 6 Bitkilerin tarihi yapıya verdiği tahribat (Kılıç Ali Paşa Medresesi) [Y. Örs, 2013]

Şekil 5. 7 Bitkilerin tarihi yapıya verdiği tahribat (Kılıç Ali Paşa Medresesi) [Y. Örs, 2013]

Yosunlar, küf ve mantarlar özellikle su ve rutubete yoğun maruz kalan yapıların hasar almasına kullanıcı açısından da olumsuz şartların oluşmasına neden olur. Mikroorganizmalar ise ahşap, taş, yapı harcı, tuğla gibi malzemelerin doğal dokusunda üreyerek malzemenin tahrip olmasını ve zamanla çürümesini sağlamaktadır. Hayvanlar ise doğal yaşamı gereği yaptığı eylemler sonucu yapılara zararda bulunabilmektedir.

5.1.3 Kullanıcı Kaynaklı Bozulmalar

Tarihi yapılara en büyük zararı şüphesiz insanoğlu vermektedir. İnsanın vermiş olduğu zararları birkaç maddede özetlemek gerekirse;

- Kullanıcı kaynaklı plan ve tasarım bozulmaları,
- Kullanıcı kaynaklı niteliksiz ekler,
- Kullanıcı kaynaklı işlev değişiklikleri ve yanlış işlevlendirmeler,
- Yanlış onarımlar,
- Yanlış malzeme kullanımıdır.

5.2 Fatih Külliyesi Tabhanesi Koruma Sorunlarının Değerlendirilmesi

Tabhane yapılarının, diğer tarihi yapılar gibi günümüze aktarılabilmesi bakımından koruma bilinciyle ele alınması önemlidir. Bu yapılar var olduğu süreç içerisinde birçok fiziksel ve kimyasal etkene maruz kalarak tahrip olmuş ve bazıları günümüze ulaşamamıştır. Fatih Külliyesi'nin önemli yapılarından biri olan tabhane binası mimari değerleri büyük ölçüde korunmuş olarak günümüze ulaşmış olsa da birçok hasar ve bozulmaları bünyesinde barındırarak geleceğe taşınması açısından endişe arz etmektedir. Bu açıdan koruma sorunları ve bozulmalar bilinçli şekilde tespit edilerek, son dönem restorasyon çalışmaları kapsamında yapılmış olan müdahaleler büyük gereklilik ve önem yaratmaktadır.

5.2.1 Doğal Etkenlerin Fatih Tabhanesi'nde Oluşturduğu Bozulmalar

Deprem: Fatih Külliyesi, 1509 yılında meydana gelen büyük depremde çok büyük zarara uğramıştır. Cami, darüşşifa, imarethane, medrese ve tabhane yapılarının özellikle kubbeleri büyük zarar görmüştür. 1557 ve 1754 depremlerinden cami tekrar hasar görmüş ve 1766 depremine dayanamayarak kubbesi tamamen yıkılmış ve beden duvarları onarılamayacak duruma gelmiştir.

Tabhane yapısı 1766 depremiyle oldukça zarar görmüş ve sonrasında yapılan tadilatlar neticesinde malzemede, yapım tekniğinde ve yapı bileşenlerinde çeşitli farklılaşmalar oluşmuştur. Deprem sonucu büyük ana eyvanın kubbesi tamamen yıkılmış beden duvarlarında ciddi hasarlar oluşmuştur (Şekil 5.8). 1956 yılı sonrasında ana eyvan onarılarak kubbesi betonarme malzeme ile yeniden yapılmıştır. (Şekil 5.9). Yine tabhanenin hizmet mekânlarından olan iç avlunun doğusunda yer alan dikdörtgen

mekânın (Z18) tonozunun betonarme olduğu tespit edilmiştir (Şekil 5.10). Giriş avlusunun doğusunda yer alan iki birimli hizmet mekânı (Z15), batı yönündeki mekânın özgün durumundan farklı olarak aynalı tonozla kapatılmıştır ve bu örtü de yıkılmış olan ana eyvan gibi betonarme malzemedan oluşmaktadır.

Şekil 5. 8 1766 depremi sonrası ana eyvanın yıkılmış durumu [108]

Şekil 5. 9 Ana eyvan betonarme kubbe [Y. Örs, 2011]

Şekil 5. 10 Doğudaki hizmet mekânının betonarme tonozu [Y. Örs, 2011]

Ana eyvanın beden duvarları günümüzde yapının diğer duvarlarında yer alan taş örgü tekniğinden farklılık arz etmekte ve taş boyutları derz boşlukları, silme detayları pencere açıklıkları ve cephe üslubu yapının özgün halini yansıtmamaktadır (Şekil 5.11).

Şekil 5. 11 Fatih Tabhanesi yenilenen ana eyvan cephesi [Y. Örs, 2010]

Yapının batı cephesinde duvar örgü tekniği aynı cephe düzeninde farklılıklar göstermektedir. Duvarın belli bir bölümü taş duvardan ibaret iken diğer bölümü taş-tuğla karışık malzemedен almaşık duvar tekniğiyle örölmüştür. Tabhanenin büyük depremde zarar gören ve yıkılan kısımları, 1956 yılı sonrası, özđün yapım tekniği ve malzeme kullanımı açısından değişiklik göstererek farklı malzemelerle farklı tekniklerle onarılmış ve özđün halinin bozulmasına sebep olmuştur (Şekil 5.12).

Şekil 5. 12 Fatih Tabhanesi batı cephesi [Y. Örs, 2010]

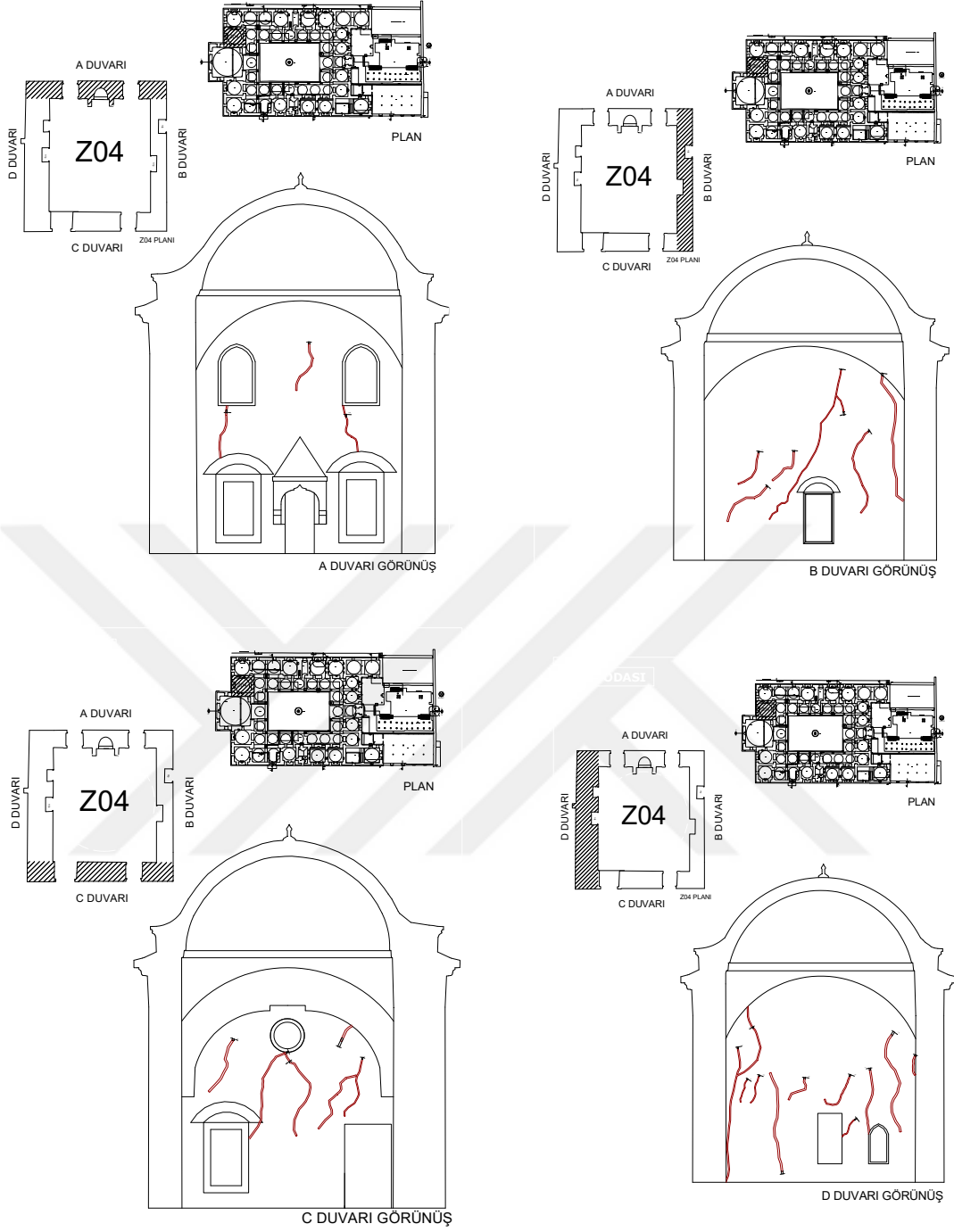
Depremın Fatih Tabhanesi üzerinde yarattığı hasarlardan bir diğeri beden duvarları, kubbe ve pandantiflerde yer alan çatlaklar ve ayrılmalardır. 1999 Marmara depremi ile bu yapısal çatlaklar derinleşerek ve büyüyerek yapının birçok bölümünde gözlenmektedir. Bu çatlak ve ayrılmalar yapının ayakta kalan kısımlarının günümüze ulaşmasına doğrudan engel olmamışsa da ileriki zaman sürecinde yapının strüktürel anlamda devamlılığına tehdit oluşturmaktadır. Bu çatlaklar yer yer sıva çatlağı gibi daha yüzeysel hasarlar olmakla birlikte yapının bazı odalarının ve revaklarının beden duvarlarında, kubbe ve kemerlerinde taşıyıcı elemanlar üzerinde yer alan tahribatlar olarak tespit edilmiştir (Şekil 5.13-Şekil 5.14- Şekil 5.15-Şekil 5.16).

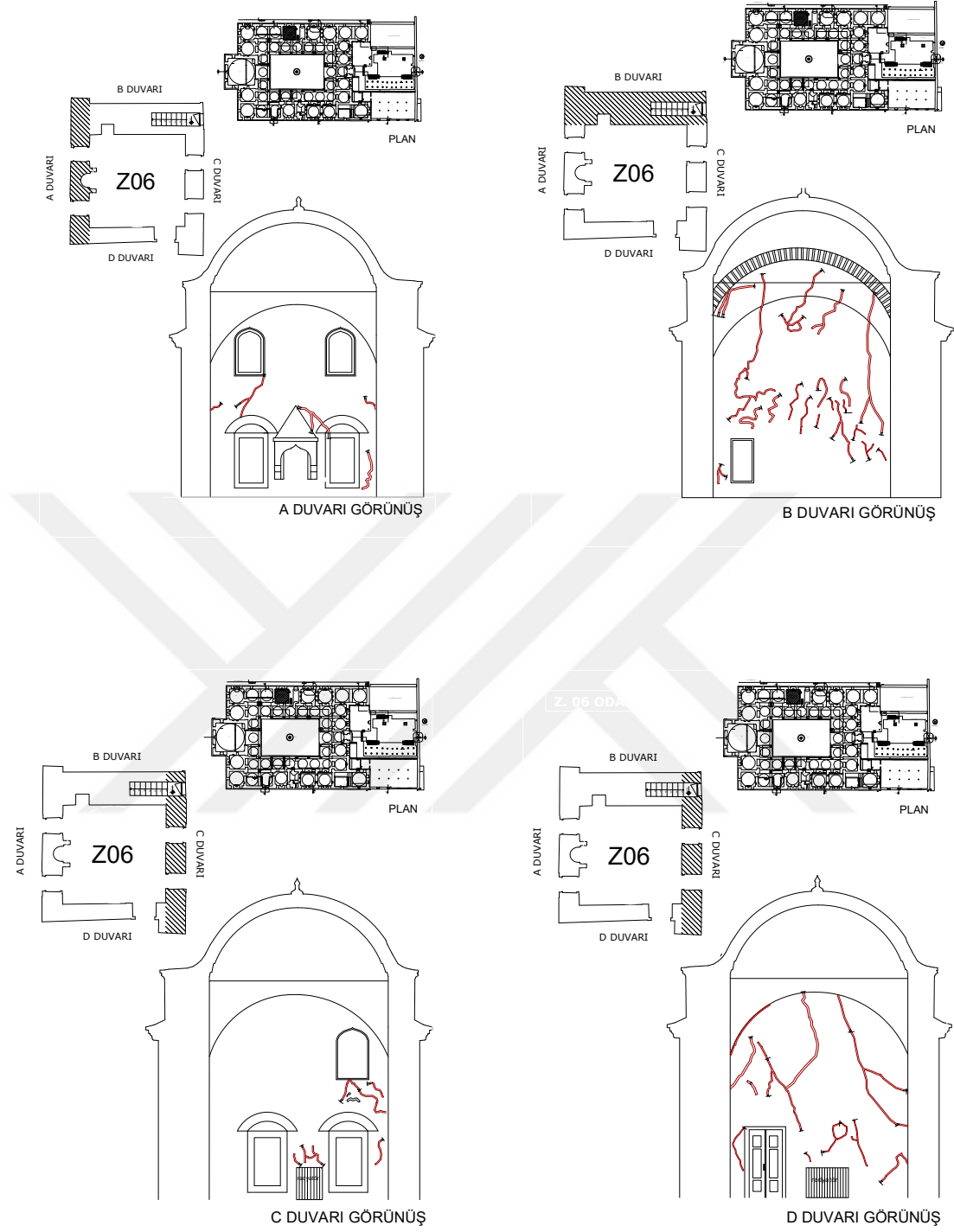
Şekil 5. 13 Fatih Tabhanesi revak kubbeleri ve duvarlarındaki yapısal çatlaklar [Y. Örs, 2011]

Şekil 5. 14 Fatih Tabhanesi odalardaki yapısal ve yüzeysel çatlaklar [Y. Örs, 2011]

Şekil 5. 15 Fatih Tabhanesi Z04 mekânı duvar yüzeyleri çatlak hasar tespiti [F.O.M Mimarlık'tan işlenerek]

Şekil 5. 16 Fatih Tabhanesi Z06 mekânı duvar yüzeyleri çatlak hasar tespiti [F.O.M Mimarlık'tan işlenerek]

İklimsel ve Atmosferik Etkenler: Fatih Tabhanesi'nde zemin kötü, çevresinde bulunan binalar ve buna bağlı çevre düzenlemeleri neticesinde yer yer aşağıda kalmıştır. Ayrıca yapının dış kontüründe çevre suyu tahliyesi ile ilgili çalışma yapılmadığı için zemin suyu

yapıya hasar vermiştir. **Suyun kapilarite** özelliğiyle zemin suyu yapının temelinden itibaren yükselerek duvar yüzeylerine kadar ulaşmıştır. Duvar yüzeylerine ulaşan suyun taş malzeme üzerindeki emilimi belirli kapasiteye kadar mümkün olabilmiş, doyuma ulaşmış olan malzeme yüzeyi fazla suyu atmaya yönelmiştir. Bu durum hem taş malzeme üzerinde yıpranmaya, hem de taş duvar içerisindeki yapı harcının kimyasal dokusunda bozulmaya neden olmuştur. Ayrıca iç mekânlarda taş duvar yüzeyi sıvalı olduğu için, terleme etkisi nedeniyle, sıva üzerinde kabarmalar, bozulmalar, pamuklanma ve küflenmeler meydana gelmiştir. **Rutubet, ıslanma-kuruma** süreçleri ve diğer atmosferik etkenler neticesinde yapının suya maruz kalan bölümlerinde yapı malzemeleri üzerinde küf, yosunlanma, erime, korozyon, çürüme, pamuklanma, bitkilenme ve aşınmalar meydana gelmiştir (Şekil 5.17-Şekil 5.18).

Şekil 5. 17 Fatih Tabhanesi su etkeni sebebiyle oluşmuş hasarlar [Y. Örs, 2010]

Korozyon metal yapı elemanlarının suya maruz kalması sebebiyle fiziki ve kimyasal yapısında meydana gelen değişimlerdir. Korozyon sebebiyle metal malzeme zaman içerisinde sahip olduğu mukavemeti yitirmeye başlar. Fatih Tabhane'sinde revaklarda yer alan taşıyıcı sütunların aralarında gergi demirleri bulunmaktadır. Bu demirlerin

birçoğu korozyona uğramıştır. Ayrıca sütunların başlık ve kaidelerinde yer alan bakır bilezikler renk değiştirmiş ve oldukça hasarlı durumdadır (Şekil 5.21).

Şekil 5. 18 Fatih Tabhanesi cephe duvarlarında su etkeni sebebiyle oluşmuş hasarlar [Y. Örs, 2010]

Fatih Tabhanesi'nde yağış neticesinde oluşan suyun, çatı yüzeyinden eğimler sayesinde tahliyesi olsa da, zaman içerisinde geçirmiş olduğu yanlış tadilatlar sonucu, kubbe eteklerinde, eğim hatalarından oluşan su birikintileri gözlenmektedir. Ayrıca kurşun üst örtü yıpranmış olduğu için yapı içerisine su sızıntısı olduğu düşünülmektedir. İç mekân kubbelerinde yer alan sıvalarda kabarma ve renk değişimleri gözlenmektedir. Bunun yanı sıra tabhanenin özgün tasarımında çörten ve dere gibi su tahliye araçlarının olmayışı çatıdan tahliye edilen suyun doğrudan bina cepheleri üzerinden zemine ulaşmasına sebep olmuştur. Bu da cephe yüzeylerinde yosunlanma, aşınma, kararma ve kirlenmelere yol açmıştır (Şekil 5.19-Şekil 5.20).

Şekil 5. 19 Fatih Tabhanesi güney cephesi hasarlar [Y. Örs, 2010]

Şekil 5. 20 Fatih Tabhanesi doğu cephesi [Y. Örs, 2010]

Şekil 5. 21 Fatih Tabhanesi sütun bileziğinde oluşmuş korozyon [Y. Örs, 2010]

Yerkürede jeolojik çağlar boyunca, doğa olaylarının cereyan etmesiyle birlikte birçok farklı tür ve nitelikte taş oluşmuştur. Kayaçlar, süreç içerisinde katmanlar şeklinde üst üste toplanarak birikmişlerdir. Bu taş türlerinden biri de kireçtaşıdır. Küfeki taşı Osmanlı mimarlık tarihi boyunca yapılarda sıklıkla tercih edilmiş bir kireçtaşı çeşididir [104]. Taş, oluşumuna başladığı tarihten, ocaktan çıkarılıp işlenmesine kadar geçen süreçte birçok fiziksel ve kimyasal etkilere maruz kalmıştır. Yapı taşı olarak kullanılmaya başladığı tarihten itibaren de kendine has karakteristik yapısının gerektirdiği şekilde bozulmaya başlamaktadır. Taşın kendi jeolojik karakterine bağlı gelişen bozulmalar, minerolojik, dokusal, fiziksel ve kimyasal özelliklerinden kaynaklı olarak çeşitlilik göstermektedir [104]. Fatih Tabhanesinde beden duvarları için kullanılmış olan taş küfeki taşıdır (Şekil 5.22) Özgün yapı taşları zamana bağlı olarak bünyesel deformasyona uğramıştır. Taş malzemede yer yer erimeler meydana gelmiştir. Erime sonucu taşın taşıyıcılık kapasitesinde azalmalar oluşmaktadır. Bunun yanı sıra taşları birbirine bağlayan harç içerisinde de zaman bağlı erimeler ve kimyasal deformasyonlar görülmektedir. Bu durum taşların birbirlerinden koparak ayrılmasına sebep olmaktadır.

Şekil 5. 22 Fatih Tabhane Doğu Cephesi [Y. Örs, 2010]

5.2.2 Bitki, Hayvan ve Mikroorganizmaların Fatih Tabhanesi'nde Oluşturduğu Bozulmalar

Fatih Tabhanesi'nde suya maruz kalmış olan yapı bileşenlerinde yer yer bitki oluşumu gözlenmektedir. Bu bitkiler özellikle taş duvar yüzeylerinin derz aralarında oluşmuş ve

büyümüştür. Ayrıca yapı duvarlarına çok yakın konumlarda odunsu ve otsu bitki oluşumları mevcuttur. Yine neme maruz kalan yapı elemanlarında mikroorganizmaların yol açtığı tahribatlar gözlenmektedir. Özellikle yapıda kullanılmış olan ahşap malzemelerde kurt yeniği, mikroorganizmaların çürüttüğü yüzeyler oldukça yaygındır. Mantar oluşumu hem sıvanın sudan dolayı kabaran yüzeylerinde hem de ahşap elemanlarda görülmektedir.

5.2.3 Kullanıcıların Fatih Tabhanesi'nde Oluşturduğu Bozulmalar

Fatih Tabhanesi işlev olarak misafirhane olarak tasarlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde mimari tasarımı açısından uygun olduğu düşünüldüğünden medrese olarak kullanılmaya devam etmiştir. Günümüzde "Fatih Erkek Yatılı Kuran Kursu" olarak din eğitimi veren bir kurum tarafından kullanılmaktadır. Yapının özgün halinde oluşmuş olan bozulmaların büyük kısmı insan etkenlidir.

Fatih Tabhanesi'nin **giriş avlusunun** doğu ve batısında yapı parseline ait olmayan sonradan yapılmış iki betonarme yapı yer almaktadır. Bunlardan birisi yapının batısındaki okula ait depo binasıdır. Diğeri ise kursa hizmet eden yemekhane yapısıdır. Her ikisi de tarihi esere uyumu olmayan niteliksiz yapılardır. Ayrıca yine giriş avlusunda yer alan sundurma, saçaklar, depo, baca ve abdest alma bölümleri özellikle yapının ana girişinin olduğu bu bölgede uyumsuzluğa, cephe estetiğinin bozulmasına neden olmaktadır. Avlunun zemininin altında kursa hizmet eden tuvaletler, duşlar ve tesisat odaları vardır. Avlu kotundan bu mekânlara üç ayrı merdivenle ulaşılmaktadır. Avlu-giriş aksı bütünlüğü bu mekânsal kurgular sebebiyle tamamen bozulmaktadır (Şekil 5.23-Şekil 5.24-Şekil 5.25).

Şekil 5. 23 Fatih Tabhanesi giriş avlusu rölöve planı (F.O.M Mimarlık'tan işlenerek)

 Niteliksiz Yapılanma ve Ekler

Avlunun giriş kotu mevcut halinden farklılık göstermektedir. Yol kotu yapının özgün kotundan ortalama 80 cm. civarı yükselmiştir. Bunun yapı sıra giriş avlusunun döşemesi günümüzde mermerdir. Fakat kullanılmış olan mermer malzeme özgün yapıya ve dokuya ait değildir. Avlu döşemesinin özgün malzemesinin ne olduğuna dair herhangi bir buluntuya rastlanılamamıştır.

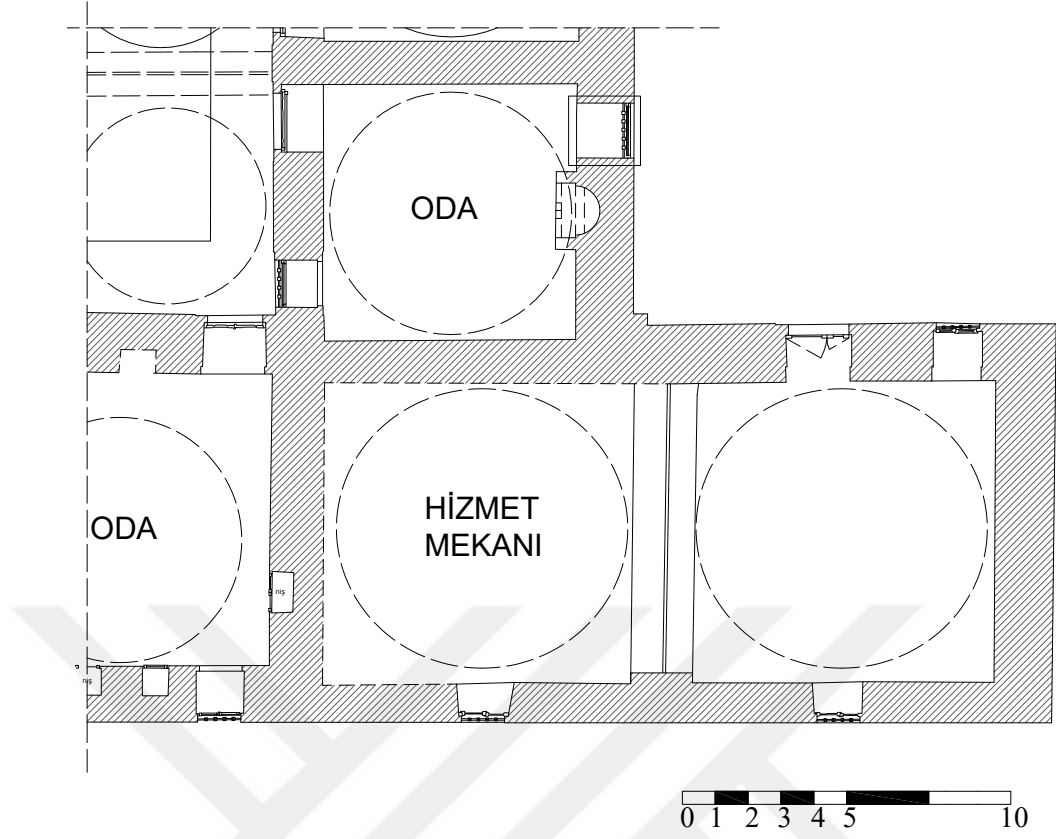

Şekil 5. 24 Fatih Tabhanesi giriş avlusu yemekhane ve okul ek binası [Y. Örs, 2010]

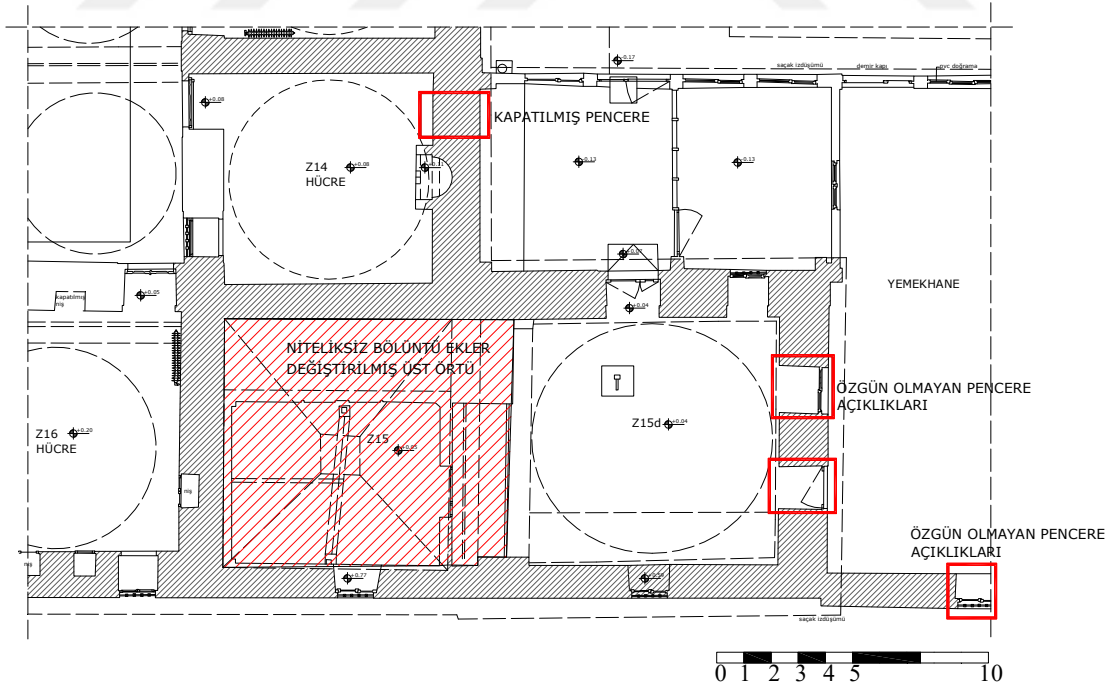

Şekil 5. 25 Fatih Tabhanesi giriş avlusu niteliksiz sundurmalar, baca ve merdiven [Y. Örs, 2010]

Girişin doğusunda yer alan **iki birimli hizmet mekânının (Z15)** birimlerinden birinin üst örtüsü aynalı tonozdur. Fakat tam simetriğindeki aynı tasarım özellikleri gösteren odanın ise üst örtüsü kubbedir. Kullanım evresinde kubbenin yerine tonoz yapılmış olma ihtimali bulunmaktadır. Hizmet mekânı kuran kursunun mutfağı olarak kullanılmaktadır. Bu işleve bağlı olarak çeşitli eklentiler ve bölüntüler yapılmıştır. Hem tesisat eklentileri hem de kullanılan güncel malzeme türleri nedeniyle yapının özgün mekân dokusu oldukça bozulmuştur. Beden duvarlarında sonradan açılmış pencere açıklıkları yer almaktadır. Ayrıca yemekhanenin kullandığı fakat yapının özgününde avlu duvarı olan yüzeyde sonradan açılmış pencere açıklıkları mevcuttur. Bu birimin hemen önünde dış kısmında yemekhaneyle bağlantılı niteliksiz yapılanma vardır. Bu kapatma sonucu bu birimin hemen yanında yer alan tabhane odasının dışa açılan penceresi kapatılmıştır (Şekil 5.26-Şekil 5.27-Şekil 5.28-Şekil 5.29).

Şekil 5. 26 Fatih Tabhanesi kısmi restitüsyon planı (F.O.M Mimarlık'tan işlenerek)

Şekil 5. 27 Fatih Tabhanesi kısmi rölöve planı (F.O.M Mimarlık'tan işlenerek)

 Niteliksiz Yapılanma ve Ekler

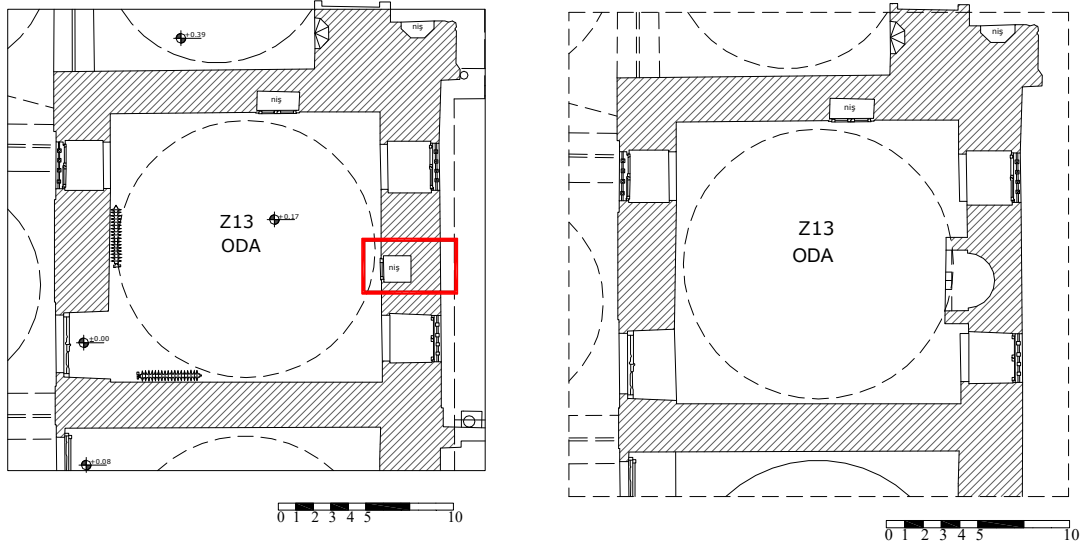

Şekil 5. 28 Fatih Tabhanesi mutfak [Y. Örs, 2010]

Şekil 5. 29 Fatih Tabhanesi mutfak niteliksiz bölüntü ve tonoz [Y. Örs, 2010]

Tabhanenin tüm odalarında **ocaklar** ve bunların dışarı açıldığı bacalar görülmektedir. Ocakların önünde yer alan yaşmaklar ileriki dönemlerde betonarme olarak yapılmıştır. Biçimi hakkında özgün halini koruyup koruyamadığı ile herhangi bir fikir yürütülemese de dönemin yapılarıyla karşılaştırıldığında formu özgüne uygun görünmektedir. Odaların bazılarında bu ocaklar kapatılmış ve ileriki süreçte bu duvar yüzeylerine nişler açılmıştır (Z13-Z16-Z17). Ocaklardan dışarı açılan bacaların mevcut halinin bazıları tuğla bazıları ise beton malzemeden yapılmıştır. Baca külahlarının tamamı beton ve üzeri çimentolu sıva ve boyadır (Şekil 5.30-Şekil 5.31).

Şekil 5. 30 Fatih Tabhanesi ocağın kapatıldığı mekân örneği (F.O.M Mimarlık'tan işlenerek)

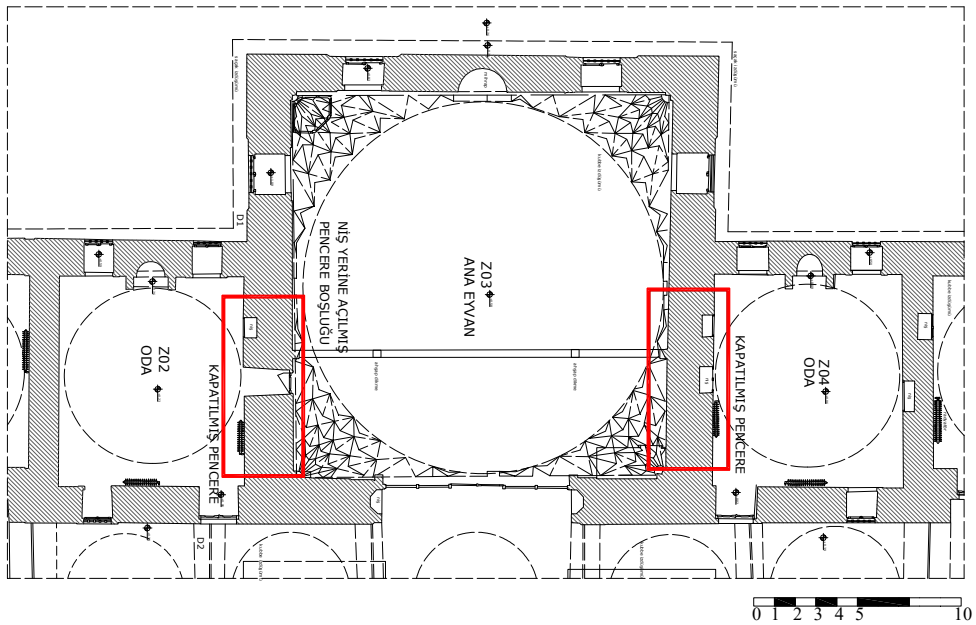
Şekil 5. 31 Fatih Tabhanesi beton bacalar [Y. Örs, 2010]

Fatih Tabhanenin iç avlusuna sıralanmış odalarından biri olan **Z07** mekânı yapının batısında yer almaktadır. Burdan özgün külliye planında kervansaray ve imarethaneye açılan bir kapı vardır. Günümüzde bu kapı, yapının yan parselinde konumlanmış olan okul bahçesine açılmaktadır. Fakat kapatılmış ve kullanım dışıdır. Ayrıca bu mahalde sonradan ilave edilmiş bir asma kat mevcuttur. Duvarlar belirli bir kota kadar lambri ile kaplanmıştır (Şekil 5.32).

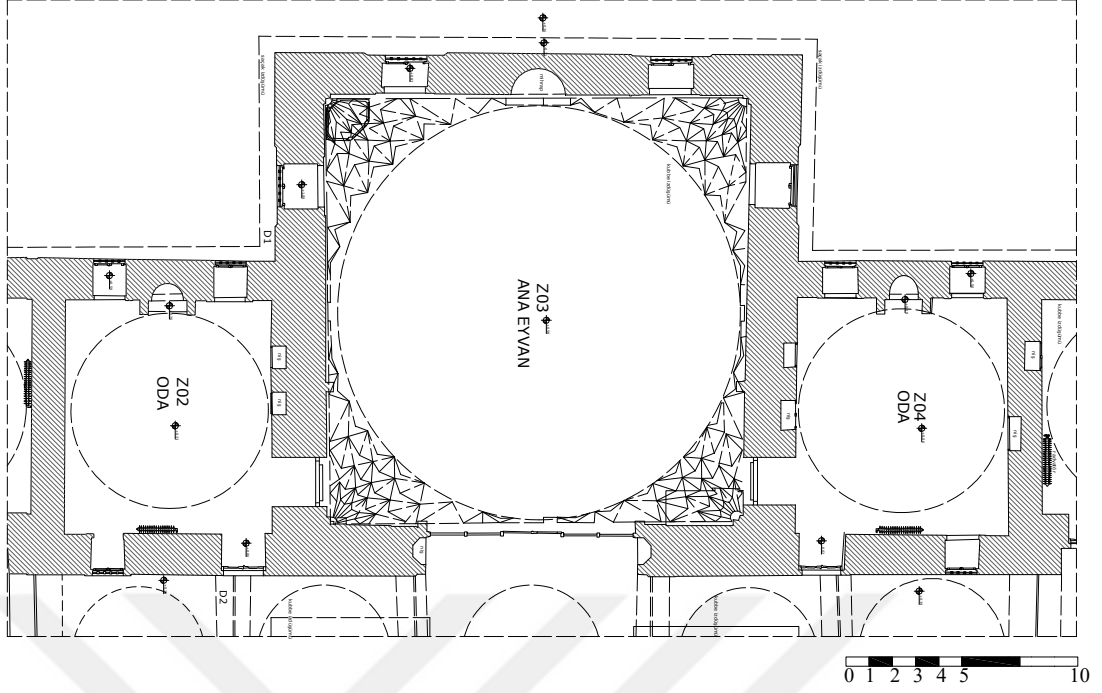

Şekil 5. 32 Fatih Tabhanesi Z17 mahali asma kat lambri duvar kaplaması ve kapatılmış kapı boşluğu [Y. Örs, 2010]

Z04 ve Z02 mahalleri ana eyvanın sağında ve solunda yer alan mekânlardır. Bu mekânlardan ana eyvana açılan birer adet pencere açıklığı olduğuna dair izler yapının mevcut halinde gözlenmektedir. Fakat yapının tarihsel sürecinde bu açıklıklar kapatılmıştır. Ayrıca Z02 mekânında bulunan nişlerden biri günümüzde pencereye dönüşmüştür (Şekil 5.33-Şekil 5.34).

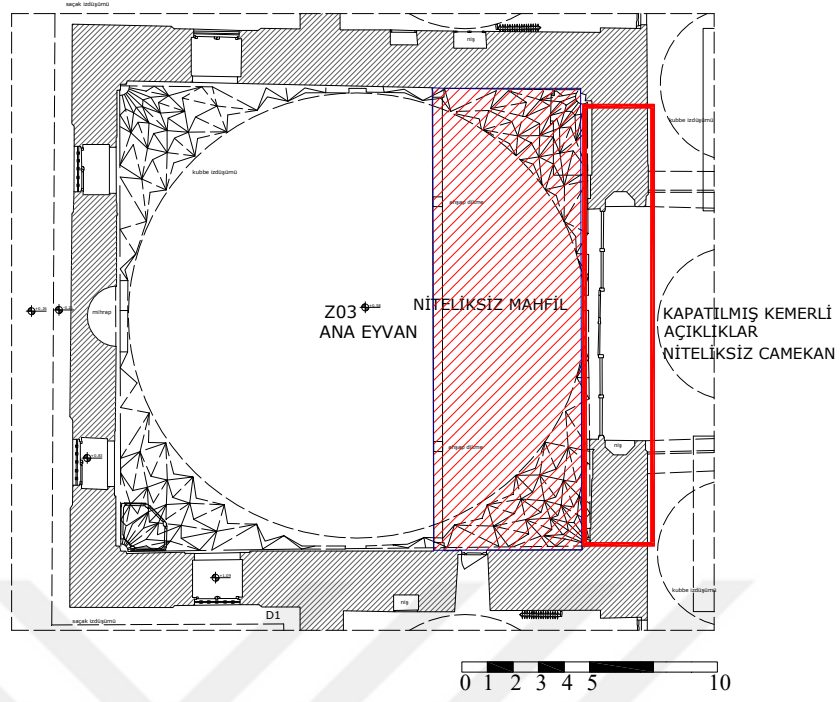

Şekil 5. 33 Fatih Tabhanesi Z02 ve Z04 mahalleri rölöve planı (F.O.M Mimarlık'tan işlenerek)

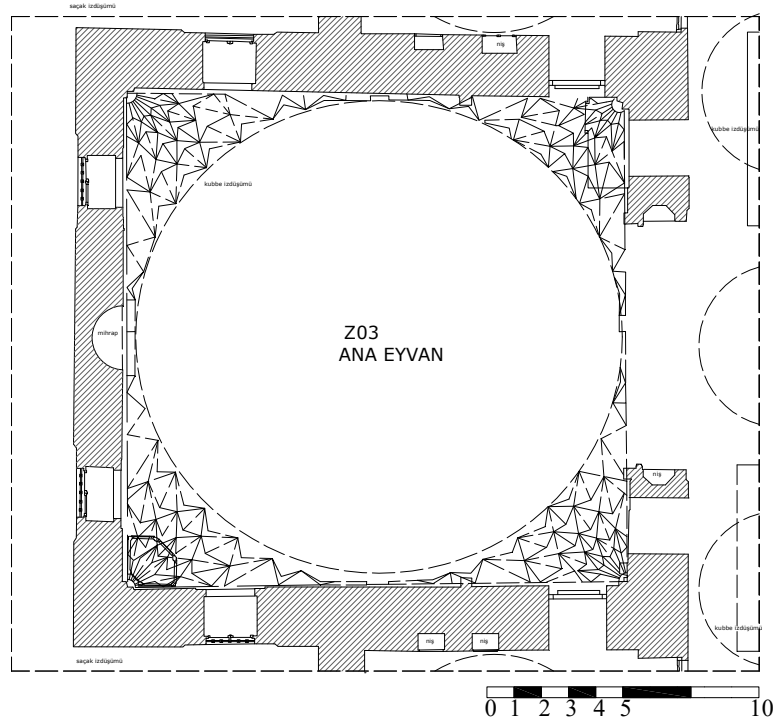
Şekil 5. 34 Fatih Tabhanesi Z02 ve Z04 mahalleri restitüsyon planı (F.O.M Mimarlık'tan işlenerek)

Tabhanenin **ana eyvanı** yapının en büyük birimidir. Bu mahalde yapının ilk işlevinden günümüze kadar gelen süreçte ibadet edildiği bilinmektedir. Mevcut durumunda iç mekân içerisinde minber ve mahfil gibi eklentiler yapılmıştır. Eyvanın giriş cephesinde oldukça görkemli kemerli bir açıklık vardır. Günümüzde bu açıklık niteliksiz bir camekânla kapatılmıştır. Ayrıca bu kemerli açıklığın sağında ve solunda birer adet olmak üzere iki kemerli açıklık daha vardır. Fakat bu açıklıklar yapılan yanlış müdahaleler sonucu kapatılmıştır. Eyvanın giriş kotu da özgüne göre farklılıklar göstermiş ve iç zemin kotu yükselmiştir. Bunların yanı sıra mekânın üst örtüsü 1766 yılı depremi sonucu yıkıldığı için sonraki dönem müdahalelerinde betonarme olarak kapatılmıştır. Kubbenin beden duvarlarına oturduğu pandantifler üzerinde yine çimento malzemeden mukarnaslar yapılmıştır. Zemin döşemesi fayanstır. Özgün döşeme araştırıldığında taş olduğuna dair izler bulunmuştur (Şekil 5.35-Şekil 5.36-Şekil 5.37-Şekil 5.38).

Şekil 5.35 Fatih Tabhanesi ana eyvan röleve planı (F.O.M Mimarlık'tan işlenerek)

 Niteliksiz Yapılanma ve Ekler

Şekil 5.36 Fatih Tabhanesi ana eyvan restitüsyon planı (F.O.M Mimarlık'tan işlenerek)

Şekil 5. 37 Fatih Tabhanesi ana eyvan [Y. Örs, 2010]

Şekil 5. 38 Fatih Tabhanesi ana eyvan [Y. Örs, 2010]

Tabhanenin doğusunda yer alan dikdörtgen formlu hizmet mahali **(Z18)** kantin ve tuvalet olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple mekânın zemin ve duvarları fayansla kaplıdır. Ayrıca hiçbir alt yapısı olmamasına rağmen tuvalet lavabo tesisatları yapılmış çeşitli eklerle bölünmüş ve mekân kurgusu tamamen kaybolmuştur. Bu mahalın üst örtüsü olan aynalı tonoz betonarmedir (Şekil 5.39)

Şekil 5. 39 Fatih Tabhanesi Z18 niteliksiz malzeme ve ekler [Y. Örs, 2010]

Yapının doğu yan eyvanının hemen sağında yer alan mahal kursun müdüriyet odası olarak kullanılmaktadır (**Z19**). Mahalin tamamı lambri kaplama ile kaplanmış ve asma bir tavanla mekânın asıl tavan kotu değiştirilmiştir (Şekil 5.40).

Şekil 5. 40 Fatih Tabhanesi Z19 asma tavan ve duvar kaplamaları [Y. Örs, 2011]

Tabhanenin **doğu ve batı yan eyvanlarında** niteliksiz yapılanma vardır. Bu birimler ahşap malzemedeki camekânlarla kapatılmıştır. Yapının mimari dokusuna tamamen

uyumsuzdur. Doğu yan eyvandaki eklenti yapılardan birisi kursun danışma mahali diğeri ise toplantı odası olarak kullanılmaktadır. Doğu yan eyvan duvarı üzerinde oldukça geniş ve kursun ana giriş kapısı olarak kullanılan kapı açıklığı vardır. Yapının özgün tasarımında olmayan bu giriş için çevre düzenlemeleri ve cephede sundurma yapılmıştır. Batı yan eyvanın tamamı ise ahşap malzemedен kapatılarak kurs için kullanılan bir mekân haline getirilmiştir (Şekil 5.41).

Şekil 5. 41 Fatih Tabhanesi doğu yan eyvan özgün olmayan giriş kapısı ve niteliksiz yapılar [Y. Örs, 2010]

Revak duvarlarının tamamı çimentolu sıva üzeri yağlı boya ile kaplıdır. Revakların zemini ve üzerinde yer alan taş sekilerin tamamının üzeri dokuya uyumsuz mermer malzeme ile kaplıdır. Revak kemeleri tuğladır. Tuğlaların üzeri boyanarak kapatılmıştır. Revak kemerlerini taşıyan sütunlar özgün mermerdir. Kirli ve hasarlıdır. Bronz ve pirinçten yapılmış olan sütun bileziklerinin bazıları hasarlı olup, tamamı korozyondan dolayı renk değiştirmiştir. Kemerler arasında yer alan gergi demirlerinin üzeri yağlı boya ile boyalıdır. Avlunun ortasında mermerden bir havuz vardır. Havuzun özgün yerinde olduğu düşünülse de malzemesinin sonraki dönem onarımlarında değiştirildiği düşünülmektedir. Özgün formunda herhangi bir farklılık olup olmadığıyla ilgili bir buluntu ve belgeye rastlanılamamıştır. Zemin döşemesi özgün olmayan mermer malzemedir (Şekil 5.42-Şekil 5.43).

Şekil 5. 42 Fatih Tabhanesi revak ve avlu [Y. Örs, 2010]

Şekil 5. 43 Fatih Tabhanesi özgün taş seki [108]

Tabhanede toplamda 14 adet oda vardır. Bu odaların nerdeyse tamamının beden duvarları ve kubbelerinde yer alan ciddi yapısal çatlaklar ve ayrılmalar olduğundan ciddi hasarlı oldukları söylenebilir. Oda duvarlarının, kubbe, niş, yaşmak ve pandantiflerinin tamamı çimentolu sıva ve boya ile kaplıdır. Boya renkleri ve türü yapının tarihi ve mimari karakteriyle tamamen uyumsuzdur. Bu odalar kursun eğitim ve öğretim yapıldığı derslikler olarak kullanılmaktadır. Yer döşemeleri ahşap malzeme ile kapatılıp üzerine halı serilidir. Özgün döşeme altıgen tuğladır. Bazı odaların duvar yüzeyleri belirli bir kota kadar lambri ile kaplanmıştır. Dışlık ve içlik pencereleri çimentolu malzemedan yapılmış olup üzeri boyanmıştır. Revzen detaylarının ilk

yapıldığı tarihteki gibi olup olmadığı bilinmese de belirli bir dönemi yansıttığı düşünülmektedir. Fakat yanlış onarımlar sonucu yanlış malzeme kullanımı söz konusudur (Şekil 5.44-Şekil 5.45-Şekil 5.46).

Şekil 5. 44 Fatih Tabhanesi kullanılmayan oda (Z06) [Y. Örs, 2010]

Şekil 5. 45 Fatih Tabhanesi derslik olarak kullanılan oda (Z09) [Y. Örs, 2010]

Şekil 5. 46 Fatih Tabhanesi oda zemin döşemesi ve içlik pencere (Z09) [Y. Örs, 2010]

Fatih Tabhanesi'nin üst örtüsü kurşun malzeme ile kaplı olan kubbelerdir. Çatının üzeri yer yer 30 cm. bulan demirli betonla kaplıdır. Kurşun bu beton yüzeyin üzerindedir. Bu yanlış onarım yapının üzerine oldukça yük bindirmektedir. Ayrıca tuğla ile örülmüş olan

kubbelerin üzerinin çimento gibi uyumsuz ve tuğlaya zarar veren malzeme ile sıvanması yanlış bir seçimdir. Kurşun yüzeylerde yer yer delikler ve hasarlı yüzeyler gözlemlenmiştir. Ayrıca çatı eğiminde bazı yanlış çözümler yapıldığından su birikintileri oluşmaktadır (Şekil 5.47-Şekil 5.48).

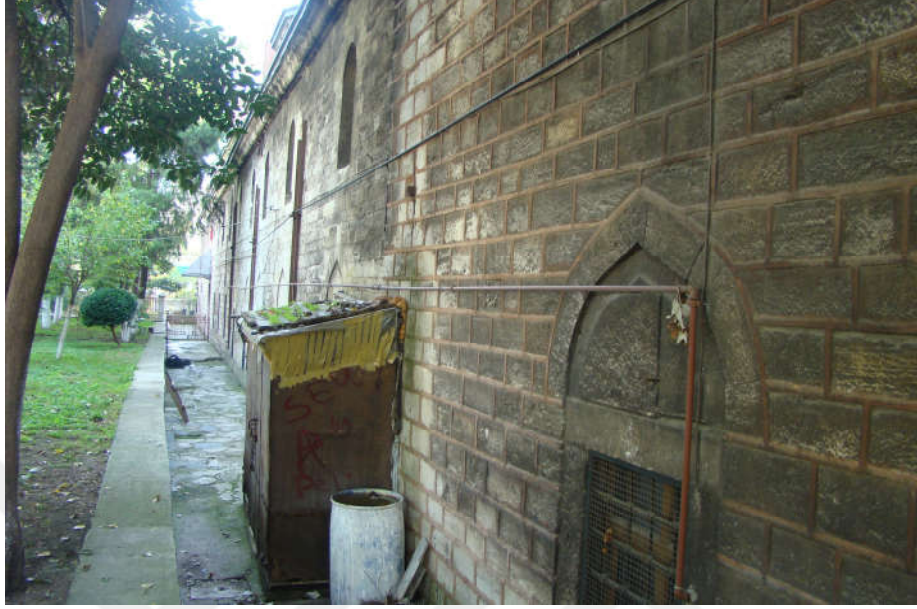
Şekil 5. 47 Fatih Tabhanesi çatı kubbeleri [Y. Örs, 2010]

Şekil 5. 48 Fatih Tabhanesi kubbe üzerinde yer alan demirli beton [Y. Örs, 2010]

Tabhanenin cephelerindeki taş düzenleri birbirlerinden farklılık gösterebilmektedir. Ana eyvanın taş örgü ve derz sistemi ileriki dönem onarımlarından ötürü yapının diğer cephelerinden farklıdır. Bunun yan sıra batı cephesinin bir bölümü alması düzendedir. Ayrıca doğu cephesinde taş duvar yüzeylerine sonradan açılmış pencere boşlukları görülmektedir. Taş derzlerinin tamamı çimentolu olup yapım tekniği açısından kabartma derzdir. Bu sonraki dönem onarımlarında yapılmış olan yanlış bir uygulamadır. Cephe yüzeylerinde yosunlanma, yer yer bitkilenme ve yoğun şekilde

kararmalar vardır. Bazı taş yüzeylerinde erimeler, kopmalar ve aşınmalar görülmektedir. Revak cephelerindeki taş kemer ve duvar yüzeylerindeki derzler sıfıra yakındır (Şekil 5.49-Şekil 5.50)

Şekil 5. 49 Fatih Tabhanesi doğu cephesi niteliksiz derzler [Y. Örs, 2010]

Şekil 5. 50 Fatih Tabhanesi güney cephesi bozulmalar [Y. Örs, 2010]

Fatih Tabhanesi'nde işlevden kaynaklı birçok **tesisat sistemi** bir arada kullanılmaktadır. Fakat bu tesisat sistemlerinin tamamı tarihi esere saygı gösterilmeden, tamamen gelişmiş güzel oluşturulmuştur. Arka avluda yer alan tuvalet, duş ve abdest alma mahalleri için zemin altından giden sıhhi tesisat boruları vardır. Duş kabinleri, musluklar, tuvalet

taşları lavabolar yapının cephesinde düzen ve estetik kaygısı düşünülmeden yerleştirilmiştir. Tabhanenin ısıtma sistemi radyatörlerdir. Arka avlunun yer altında bunun için oluşturulmuş bir kazan dairesi ve zeminden yükselen beton bir baca yer almaktadır. Kazan dairesinde yine kursa hizmet eden hidrofor, pompa ve jeneratör gibi sistemler yer almaktadır. Odaların tamamında radyatörler ve bu ısıtma sistemine bağlı borular duvar yüzeylerinden geçmektedir. Mutfak olarak kullanılan mahalde tamamen bu işleve yönelik oluşturulmuş bir tesisat sistemi vardır. Bu sistem yapı elemanlarının çeşitli yerlerinin delinmesine veya tahrip edilmesine neden olmuştur. Ayrıca bazı odalarda klimalar vardır. Bu klimaların dış üniteleri ve borulama sistemleri duvarlarda hasarlara ve görsel çirkinliklere sebep olmaktadır.

Elektrik tesisatı da iklimlendirme ve sıhhi tesisat gibi yapıya zarar vermektedir. Tesisat sistemleri, kablolar, aydınlatmalar, panolar, ses sistemleri hem estetik bütünlüğü bozmakta, hem de yapı bileşenlerine hasar vermektedir.

Şekil 5. 51 Fatih Tabhanesi tesisat sorunları [Y. Örs, 2010]

Fatih Tabhanesi yapı bütünlüğü bakımından günümüze ulaşmış olsa da doğal ve kullanıcı etkenli birçok bozulma ile karşı karşıya kalmıştır. Doğal etken kaynaklı en fazla zarar yapının tarihsel süreci içerisinde meydana gelmiş olan depremlerdir. Kullanıcı etkenli bozulmalardan ise en büyük zararı yanlış onarımlardan ve kullanıcıların yapıyı bilinçsiz şekilde tahrip etmesinden görmüştür. Doğru olduğu düşünülen birçok onarım yarardan çok zarara sebep olmuştur. Ayrıca kullanıcıların ihtiyaçlarından dolayı yapmış olduğu yanlış malzeme seçimleri, niteliksiz eklentiler gibi her bir müdahale binanın mimari kimliği, estetiği, planlaması açısından olumsuzluklara sebep olmuştur.

5.3 Koruma Sorunlarına Yönelik Müdahale Önerileri

5.3.1 Doğal Etkenlerden Kaynaklı Bozulmalara Yönelik Müdahaleler

Güçlendirme: Depremler tarihi yapıların strüktürel sistemini en çok etkileyen doğal olaylardır. Tarihi kâgir yapılar genellikle taşıyıcı ayaklar, sütunlar, taşıyıcı duvarlar, payandalar, kemerler, tonozlar, kubbeler, gergiler ve ağırlık kuleleri gibi taşıyıcı bileşenlerden oluşur. Eserlere yapılacak müdahaleler sırasında uygulanacak yeni teknolojilerin seçiminde itinalı olunmalı eserin tarihi ve özgün değeri göz ardı edilmeksizin, yeterliliği bilimsel bilgiler ve deneylerle ortaya konulmuş çağdaş yöntemler tercih edilmelidir.

Çatlak oluşumu yapının herhangi bir taşıyıcı bileşeninde yer alan dayanımın sona ermesi ve yapıda serbest hareketin başlamasıdır. Çatlaklar her zaman yıkılmaya neden olmaz. Dikkat edilmesi gereken ise çatlağın sürekli olarak izlenmesi ve ilerde büyüyerek yapının stabilitesine zarar vermesini engellemektir. Çatlak yerleri yapı üzerindeki yayılımı çatlak oluşumunun nedeni hakkında fikir verebilmektedir. Kemer ve tonozlarda kemer-tonoz eksenine ve ya dik doğrultuda derz açılmaları görülebilir. Çatlakların yanı sıra duvarlarındaki dönmeler de yapının taşıyıcı sisteminin hareketi yönünde bilgi verebilir. Gerektiği takdirde fotogrametrik yöntemlerle belirlenmelidir. Kâgir yapılarda genellikle kubbe eteği bölgesindeki çekme kuvvetleri düşey çatlaklara neden olmaktadır.

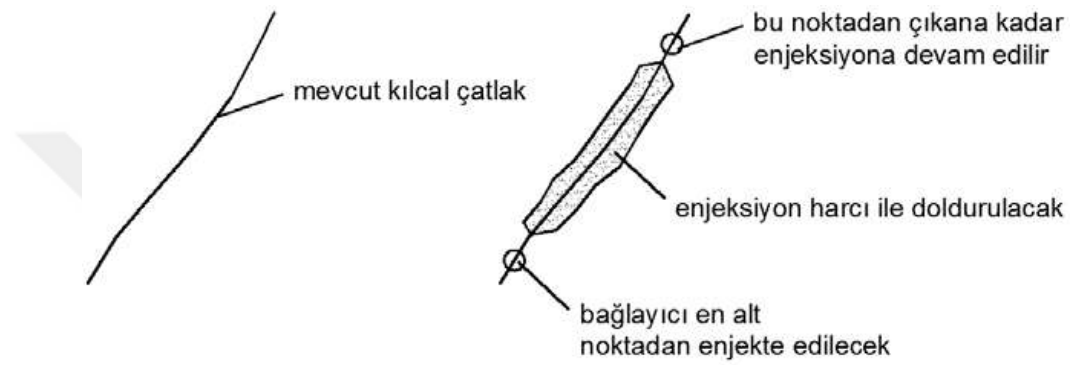
“Çatlakların onarım şekillerine karar verirken bu çatlakların genişliklerini belirlemek gerekir. Bu nedenle tuğla ve briket yığma duvarlarda oluşan çatlakların sınıflandırılması ve takviye ve tamir önerileri aşağıdaki tabloda verilmiştir” [109].

Çizelge 5.1 Çatlakın büyüklüğüne bağlı hasarı derecesi ve onarım şekilleri [109]

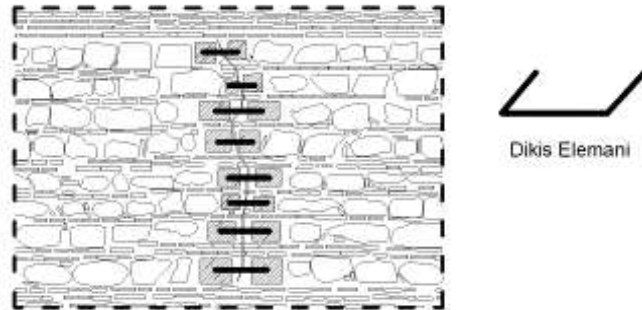
Çatlak Genişliği	Hasar Derecesi	Açıklama
0.1mm den az	Önemsiz	Taşıyıcı sisteme ve kullanıma etkisi yoktur.
0.1 mm-0.3 mm.	Önemsiz-Az	Taşıyıcı sisteme ve kullanıma etkisi yoktur.
0.3mm-1.0 mm.	Az	Taşıyıcı sisteme etkisi yoktur. Dış cephe elemanlarının yıpranmasını hızlandırır. Tamir yeterli olabilir.
1.0 mm-2.0 mm.	Orta	Taşıyıcı sisteme etkisi yoktur. Dış cephe elemanlarının yıpranmasını hızlandırır. Tuğla ve briketleri, pencere ve kapı lentolarını çatlatabilir. Tamir yeterli olabilir.
2.0 mm-5.0 mm.	Orta	Taşıyıcı sistem etkilenir. Pencere ve kapılar sıkışır veya kapanmaz. Yapının kullanımı etkilenir. Yüksek yapışma özellikli harçla doldurulmalıdır.
5.0 mm-15.0 mm.	Orta-Ağır	Kabul edilemez çatlak sınırına erişilmiştir. Yüksek yapışma özellikli harçla doldurulmalıdır. Güçlendirme gerekir.
15.0 mm.-25.0 mm.	Ağır	Yapının taşıyıcılığı büyük tehlike altındadır. Onarım ve güçlendirme gerekir.
25.0 mm. den Çok	Çok Ağır	Yapıda ağır hasar mevcuttur. Çok önemli takviye veya yıkım gerekir.

Onarım ve güçlendirmede ana ilke, müdahalenin minimum düzeyde ve özgünlüğüne zarar vermeden olmasıdır. Çatlaklara müdahale yöntemi yerine ve büyüklüğüne göre değişmektedir. Çatlak aralığı çok büyük değil ise onarım için kullanılacak en uygun yöntem duvarda kullanılan özgün malzemeye benzer bir harcın enjekte edilmesi ve boşluğun doldurulmasıdır (Şekil 5.52). Özgün malzeme kullanılması gereken durumlarda birleşim yerine paslanmaz çelik ya da titanyum filizler ekilerek, filizlerin diğer kısımları parçadaki deliklere epoksi reçinesi türü bir malzeme ile yapıştırılabilir. Çatlak genişliği 10 mm. 'den büyük ve malzeme kaybı olan bölgelerde uygulanacak

enjeksiyon yöntemi çekme gerilmelerini karşılayacak malzemelerle birlikte yapılmalıdır. Yüzeyde taş ya da tuğla malzeme kaybı varsa kısmi olarak yüzeydeki taş veya tuğlalar itinalı olarak sökülür ve boşluk aynı malzeme ile yeniden örülür. Çatlak aralığı 10 mm.' den fazla fakat herhangi bir doku kaybı yok ise, aralığa çelik kenetlerle dikiş yapılarak boşluk uygun enjeksiyon malzemesi ile doldurulur (Şekil 5.53). Enjeksiyon tamamlandıktan sonra değişik kotlardan alınacak numuneler ile kontrol yapılmalıdır. Yetersiz olan durumlarda bu işlem tekrar etmelidir. Enjeksiyonun yetersiz kaldığı hasarlarda ise çatlak boyunca düşey hatıl oluşturulmalıdır.

Şekil 5. 52 Enjeksiyon uygulama şekli [109]

Şekil 5. 53 Paslanmaz çelik kenetler ile dikiş yapılarak güçlendirme [109]

Kubbe eteğinde oluşan çekme gerilmelerinin taşınamaması sonucu radyal çatlaklar oluşur. Bu çatlakların oluşumunu engellemek için yapılması gereken müdahale etekte bir çekme çemberi oluşturmaktır. Bu çember paslanmaz çelik malzemeden kubbenin iç veya dış yüzünden uygulanabileceği gibi FRP (Fiber Takviyeli Polimer) gibi korozyona uğramayacak malzeme ile de yapılabilir.

“Sismik güçlendirme, yapının tamamı deprem yükleri altında incelenerek, malzeme gerilmelerinin emniyet gerilmelerini aşması durumunda, yapıyı deprem sırasında

etkileyecek yatay kuvvetlere, yani çekme gerilemelerine karşı kuvvetlendirmektir. Fiber Takviyeli Polimer uygulaması olarak tanımlanan uygulamalarda yapıların çekme bölgelerine FRP çubuklar veya şeritler yerleştirilerek bu bölgelerde deprem sırasında oluşabilecek yatay kuvvetlere karşı çekme elemanları oluşturulmaktadır” [109].

İklimsel ve Atmosferik Etkenlere Bağlı Bozulmalara Yönelik Müdahaleler: Sıcaklık değişimleri, ıslanma-kuruma, yağış, bağıl nem, yüzey nemi, don-erime, rüzgâr, radyasyon ve hava kirliliği atmosferik ve iklimsel bozulma etkenlerini oluşturan sebeplerdir. Kâgir yapıların korunmasında, bu etkenlere maruz kalan yapı için öncelikle yöntemlerin doğru bir şekilde sıralanması ve müdahale edilmesi gerekir. Kâgir yapılarda;

- Teşhis,
- Temizleme,
- Sağlamaştırma ve koruma,
- Bakım, korumanın ana ilkelerini oluşturmaktadır.

Taş ve tuğla yüzeylerde **su ve neme** bağlı hasarlar genellikle yüzeylerde oluşan yosunlanma, bitkilenme, mantarlanma ve kararmalardır. Bu bozulmalara yapılması gereken ilk müdahale suyun ve nemin yapıdan uzaklaştırılmasını sağlayarak bir daha aynı etkenlere maruz kalmasını önlemektir.

Tarihi yapıların bazılarında özgün tasarımından kaynaklı olarak su tahliyesi için oluk dere gibi herhangi bir çözüm üretilmemiştir. Bu sebeple çatı eğiminin doğru çözümlenmesi ve üst örtüsünün yapı içine su almaması sağlanmalıdır. Eğimlerden akan suyun tahliye edilip zemine ulaştırılması için yapının özgün tasarım kimliğini bozmayacak malzeme ve şekilde çörten, oluk ve yağmur iniş boruları gibi elemanlar kullanılabilir. Hatta suyu toplayarak yapı yüzeyine temas ettirmeden zemine ulaştırabilmek için metal zincir gibi alternatif çözümler üretilebilir. Eğer bu çözümler yapının tasarım kimliğine ait değilse, sadece doğru çatı çözümleri yapı yüzeyinin suya maruz kalmasını engellemektedir. Örneğin üzeri kurşun kaplı olan çatının saçaklarında oluşturulacak doğru kurşun detayları ile bu sorun ortadan kalacaktır.

Zemin suyunun yapıya teması suyun kapilarite özelliği sayesinde yapının üst kotlarına kadar taşınmasına sebep olmaktadır. Bunun için temasın kesilerek zemin suyunun tahliyesinin sağlanması gerekir. Drenaj yöntemi ile bu sorun çözümlenebilmektedir. Yapının konumuna bağlı olarak zemin kotundan aşağıya, mümkünse temel kotuna kadar ulaşana dek ve yapının tamamını çevreleyecek şekilde belirli genişlikte kazı yapılır. Kazı sonrasında açılan duvar yüzeyleri temizlenerek üzerine su yalıtım malzemesi kaplanır. Kaplanan membran tabakasının üzerine ortalama üç santimetre kalınlığında strafor veya benzeri levhalar kaplanır. Böylece temel duvarının toprak ile teması kesilmiş olur. Daha sonrasında çukurun tabanına 5-10 santimetre kalınlığında çakıl serilir ve üzerine 100 milimetrelik çapında drenaj boruları tüm yapı çevresi boyunca döşenerek uygun bir gidere bağlanır. Boru üzerine koruma ve yalıtım amaçlı geotekstil keçe serilerek üzeri tekrar çakıl ile kapatılır ve kazı sırasında ortaya çıkmış olan toprak ile çukur tamamen doldurulur. Toprağın üzeri uygun kaplama malzemesi ile kapatılarak drenaj uygulaması tamamlanmış olur. Böylece duvar yüzeyinden yükselen nemin giderilmesi sağlanır.

Duvar nemini gidermenin başka bir yöntemi ise yüzeyinde delikler açılarak, bu deliklere süzgeç kapakları bulunan borular yerleştirmektir. Bu borulama işlemi belirli bir düzende ve yapının tarihi dokusuna minimum hasar verecek nitelikte olmalıdır. Böylece duvar bünyesinde hapsolmuş fazla su ve nem buharlaştırılarak yapıdan uzaklaştırılmış olur. Bu yöntem sayesinde duvarın yüksek kotlarına kadar nem tasfiye işlemi uygulanabilir [104].

Sıcaklık değişiklikleri, don-erime ve yağış gibi etkenler taş ve tuğla yüzeylerde aşınmalara, erimelere ve yüzey kayıplarına sebep olabilmektedir. Bu bozulmalara müdahale etmeden önce taş veya tuğlanın cinsi ve karakteristik özellikleri iyi analiz edilmelidir. Bozulma türünün ne olduğuna dair teşhis konulmalı, tüm yüzeylerde hasar analiz paftaları oluşturularak uygun müdahale yöntemleri belirlenmelidir. Yapının özgün taş, tuğla ve harçlarından numuneler alınıp uzmanlar tarafından yapılacak analizler sonucu, doğru malzeme kullanımı tercih edilmelidir.

Erimiş ya da aşınmış olan taş yüzeylerde taş statik anlamda ciddi bir sorun oluşturuyorsa olduğu gibi bırakılmalıdır. Derinliğini beş santimetreye kadar olan

bozulmalar için malzeme analiz raporlarında önerilen malzeme ve uygulama tekniğine göre belgesel onarımlar yapılabilir. Yapıya uyumlu hazırlanacak olan plastik onarım harcı ile gerekli yerlerde tmlemeler yapılabilir ve tümleme yapılan yüzey taraklanarak taş görünümü elde edilebilir. Derinliği beş santimetreyi geçen bozulmalarda ise taş veya tuğla yüzey uygun derinlikte rtlp, rtlen derinlik boyutunda, yapının özgün taşıyla aynı cinste taş ile yeni taş veya tuğla ile değiştirilebilir.

Hava kirliliği, atmosfer etkilerinden dolayı oluşan mantarlanmalar ve yosunlanmalar, yangından dolayı tarihi yapı yüzeylerinde kirlenme ve kararmalar görülmektedir. Yüzey kirliliğinin nedenini ve uygulama tekniğini belirlemek amacıyla farklı derecelerdeki kirlenme noktalarından örnekler alınarak analiz edilmelidir. Temizleme yöntemleri; *“Atomize su püskürtme, absorblayıcı killer ve kağıt hamurları, absorblayıcı jeller, kontrollü mikro kumlama, kuru buz ile mekanik temizleme, küçük el aletleri ile mekanik temizleme, vb. olabilir.”* Kirin bulunduğu yüzeyin konumuna, malzemenin cinsine ve kirin türüne ve derecesine bağlı olarak uygun yöntem ile temizleme işlemi yapılır. Bu işlemler sırasında önemli olan uygulamanın, yapının özgün malzemesine zarar vermeden teknik analiz raporları doğrultusunda konusunda uzman kişiler tarafından yapılmasını sağlamaktır [110].

5.3.2 Bitki, Hayvan ve Mikroorganizmaların Sebep Olduğu Bozulmalara Yönelik Müdahaleler

Bitkilerin yapı üzerinde yarattığı etkiler zaman içerisinde yapı için önemli hasarlar oluşurmaktadır. Bitkilerin yarattığı hasar yapının bileşenleri üzerinde basit otsu oluşumlar olmakla birlikte, bazı durumlarda yapı sınırları içerisinde odunsu ağaç gövdeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihi yapıları bitkilerden mekanik yöntemlerle arındırmak sadece geçici bir çözümdür. nemli olan kalıcı yöntemler ile bu sorunu tamamen ortadan kaldırmaktır. Bu sebeple ilk olarak bitkilenmeye sebep olan faktörler saptanmalı ve bunların giderilmesi için çözümler üretilmelidir. Su ve doğal yollarla taşınan bitki tohumları bitkilenmenin ana sebebidir. Su tahliyesinde yaratılacak kalıcı müdahaleler yapıyı bu etkenin yaratacağı olumsuz etkilerden uzaklaştıracaktır. Daha sonrasında mevcut bitkilenmeler için uygulanacak olan mekanik ve kimyasal yöntemler ile bu sorun ortadan kalmış olacaktır. Yapı avlusu veya yapı elemanlarının üzerindeki

odunsu ağaçlar sadece mekanik olarak yapıdan uzaklaştırılmakla kalmayıp mutlaka bir daha böyle bir sorunun olmaması için gövde kökleri uygun kimyasallar seçilerek kurutulmalıdır.

Yosun oluşumu özellikle yapı cephelerinin suya maruz kalması sonucu oluşan hasar türüdür. Yosunlanmanın yapıdan kalıcı olarak giderilebilmesi için sebep olan ana faktör saptanıp çözümlenmeli ve sonrasında uygun kimyasal malzeme seçimi ile tarihi dokuya zarar vermeden temizlenmelidir. Yine rutubet sonucu yapı bileşenlerinde oluşan pamuklanma, çiçeklenme ve mikroorganizma oluşumları uygun yöntemlerle temizlenerek, sebep olan faktörler irdelenmelidir.

Özellikle ahşap malzemedeki meydana gelen yapı elemanlarında, ahşabın organik yapısı gereği çoğalma imkânı bulan kurt vb. böceklenmeler sıklıkla tahribata yol açan bozulma nedenleridir. Bunun için ahşap malzemenin ilaçlanarak bu durumdan kurtulabilmesi amaçlanmaktadır. Daha sonrasında böceklenme oluşmaması için ahşap malzeme uygun kimyasallarla koruma altına alınmalıdır.

5.3.3 Kullanıcı Kaynaklı Bozulmalara Yönelik Müdahaleler

Tarihi bir yapının ilk inşa edildiği dönemdeki kullanım amacı ile günümüzdeki işlevsel görevi arasında zaman zaman farklılıklar olmaktadır. Bu bazen yapının geçmişteki işlevini artık yitirmesinden ya da farklı bir işlev kazandırılmak istenmesinden kaynaklanmaktadır. İşlev değişiklikleri beraberinde kullanıma yönelik farklı ihtiyaçların doğmasına sebep olmaktadır. Böylece yapının özgün planı ve tasarımında bilinçsiz değişiklikler, niteliksiz ekler ve yanlış işlevlendirmeler gözlenebilmektedir. Ayrıca yapı tarihi süreç içerisinde zamana ve çevresel şartlara bağlı olarak eskimeye ve yıpranmaya devam etmektedir. Kullanıcılar bu hasarları onarmak adına, yapının özgün dokusuna uygun olmayan malzemeler kullandığında geçici olarak sorunu çözmüş olduklarını düşünse de bu durum farklı hasar ve tahribatlara neden olmaktadır. Ayrıca yanlış onarımlar neticesinde yapının mimari estetik ve bütünlüğü zarar görmekte birlikte, ayakta kalma süresi aksine kısaltılmaktadır.

Tüm kullanıcı kaynaklı bozulmaların önüne geçebilmek adına tarihi yapının projelendirilmesinden restorasyonuna kadar geçen süreçte, bu işin uzmanları

tarafından önerilen fikirler benimsenmeli, yapı kullanıcıları tarihi esere yaklaşım hassasiyeti içinde olmalıdır. Bilgilendirmeler ile kullanıcı bilinçli hale getirilmeli, cezai işlemler ile de caydırıcılık esas alınmalıdır. Projelendirme sırasında konusunda uzman olan mimar, yapının tarihi kimliğini bozmadan, akılcı ve rasyonel çözümlerle minimum müdahale yoluna gitmelidir. Koruma kurulları gibi tarihi esere yönelik çalışmalarını sürdüren devlet kurumlarından alınan onaylar neticesinde restorasyon projesi uygulanabilir hale getirmelidir. Restorasyon çalışmaları mutlak suretle işin uzmanlarınca yürütülerek, bu konuda deneyimli kontrollük teşkilatı tarafından sürekli olarak denetlenmelidir. Ülkemizdeki koruma kanunları tarihi eserin sürdürülebilirliğini arttırmak amacıyla oldukça yeterli durumdadır. Geçmişteki yanlış müdahaleler eserlerden arındırılarak, restorasyon çalışmaları günümüzde kabul görmüş yöntemler tercih edilerek yürütülmektedir.

5.4 Fatih Külliyesi Tabhanesi Restorasyonuna Yönelik Değerlendirmeler

Tarihi yapılarda yapım teknolojileri ve eskilik değerleri açısından, çağdaş yapım teknikleri ve malzemelerinin kullanımı belirli kurallar çerçevesinde olmalıdır. Koruma sorunlarına yönelik müdahale kararlarını verebilmek adına sorunların iyi analiz edilmesi yapılar için hayati önem taşımaktadır. Böylece anıtın kültürel, estetik ve eskilik değerinin korunması yerinde ve akılcı onarımlarla gerçekleşecektir. Bu bağlamda İcomos'un "*Mimari Mirasın Analizi, Korunması Ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler*" tüzüğünü iyi anlamak önemlidir. Fatih Tabhanesinde yapılmış olana restorasyon çalışmaları bu tüzüğün kural ve hedeflerini iyi analiz ederek, değerlendirilecektir (Ek-A).

5.4.1 Doğal Etkenlerden Kaynaklı Bozulmalara Yönelik Fatih Tabhanesi'nde Yapılan Müdahaleler

Güçlendirme: Fatih Tabhanesi'nde oluşmuş olan yapısal çatlak ve ayrılmalara yapılacak müdahaleler için, 2010 yılı restorasyon çalışmaları kapsamında, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yapı ve Deprem Uygulama Araştırma Merkezi Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olan onarım ve güçlendirme raporundan faydalanılmıştır (Ek-A) Restorasyon çalışmalarına başlarken öncelikle tüm yapının beden duvarları, kubbe, pandantif gibi bileşenlerinde yer alan niteliksiz çimento harçlı sıvalar raspa edilmiştir.

Ayrıca binanın çatısındaki kurşun örtü kaldırılarak kubbelerin, tonozların ve diğer yüzeylerin tamamını kaplamış olan betonarme tabakalar yapıdan itinalı şekilde sökülerek uzaklaştırılmıştır. Böylece yapının tüm strüktürel sistemi okunur hale getirilmiş ve tüm yapısal çatlaklar, oturmalar ve ayrılmalar ortaya çıkarılmıştır. Yapının birçok bölümünde taşıyıcı bileşenlerine ait hasarlar tespit edilmiştir.

Çatlak ve ayrılmaların büyüklüğüne ve açıklığına göre müdahale yöntemine karar verilmiştir. Çatlak açıklığının 5cm.'yi geçtiği yerlerde paslanmaz kenetler ile dikiş ve enjeksiyon uygulamaları bir arada, 5cm.'den küçük olanlarındaki ise sadece enjeksiyon uygulaması yapılmıştır. İlk olarak yüzeyde çatlak takip edilerek saptanmış ve el aletleri ile belirgin hale getirilmiştir. Daha sonrasında çatlağın içi kompresör yardımıyla hava püskürtülerek temizlenmiştir. Çatlak aralığına 10 santimetrede bir enjeksiyon hortumları yerleştirilmiştir. Yapının özgün harcına uygun olacak şekilde harç hazırlanmış ve bu harç itinalı bir şekilde çatlağın ve boruların arasına doldurulmuştur. Böylece enjeksiyon hortumlarının yerinden oynamaması sağlanmıştır. Enjeksiyon makinası ile hortumların içerisinden güçlendirme malzemesi yeterli basınçta (maksimum 1,5 Bar) enjekte edilerek taşıyıcı arasındaki boşluklar doldurulmuş, böylece strüktürel anlamda yeterli sağlamlığa ulaşılmıştır (Şekil 5.54). Çatlak aralığı 5 santimetreden büyük olan ayrılmalarda her 15-20 cm'de kenetlerin ayaklarının duvar yüzeyine girebilmesi için özgün malzemeye zarar vermeden delikler açılmış ve bu yuvalara paslanmaz çelikten kenetler yerleştirilmiştir (Şekil 5.55). Çatlak boyunu takip edecek şekilde bu uygulama devam ettirilmiş ve yine aralıkları enjeksiyon yapılarak doldurulmuştur. Böylece yapının özgün mimarisine zarar vermeden bölgesel müdahalelerde güçlendirme işlemi tamamlanmıştır.

Enjeksiyon için hidrolik kireç bağlayıcı enjeksiyon şerbeti hazırlanarak enjeksiyon makinasında karıştırılmıştır. Böylece akışkan malzeme makinadan, yüzeye yerleştirilmiş olan hortumlara ulaşmaktadır. Hortumun bağlı olduğu yüzey yeterli doygunluğa ulaştıkça makina durdurulup, hortumu bağlamak suretiyle başka bir hortuma geçilir. Bu uygulama güçlendirme yapılacak yüzey tamamlanıncaya kadar devam eder. 1 meterküp enjeksiyon şerbeti için;

- Doğal Hidrolik Kireç (0,335 ton)

- Tabii taş tozu (0,5 ton)
- Tuğla tozu veya kiremit tozu (0,472 ton)
- Su (0,52 metreküp)
- Aderans teşkilli tamir ve su izolasyonu katkısı (sıvı) (10,4 kg) kullanılmıştır.

Şekil 5. 54 Fatih Tabhanesi enjeksiyon uygulaması [Y. Örs, 2011]

Şekil 5. 55 Fatih Tabhanesi enjeksiyon ve kenet uygulaması [Y. Örs, 2011]

Teknik raporda belirtilen (Ek-A), kubbelerin içinde yer alması düşünülen çekme çemberi yerine yapının mimari bütünlük ve estetiğine zarar vermeden başka bir yöntem

geliştirilip uygulanmıştır. Kubbelerdeki çekme gerilimine karşı kubbenin hasar durumu ve büyüklüğüne göre karbon fiber elyaf kumaşlarla kubbe etekleri dıştan sarılmıştır. Kubbe eteğinde uygulanacak FPR özelliği C1-30 sınıfı olarak önerilmiştir. Bu karbon fiberin mekanik özellikleri ise yoğunluğu 1820 kg/m³, kalınlığı 0.13 mm, çekme mukavemeti 3500 MPa ve çekme elastisite modülü 230 GPa' dır [109].

Kubbenin çekme gerilmelerine karşı kuvvetlendirmek için Fiber Takviyeli Polimer uygulaması yapılması (çekme bölgelerine FRP şeritler yerleştirilmesi) bu bölgelerdeki çekme gerilmelerini karşılayacaktır. FRP şeritler ile güçlendirme yapılırken kubbelerin dış yüzeyleri, uygun doğrultularda FRP ile sarılarak mevcut yükler altında taşıma kapasitelerinin ve esnekliğinin artırılması amaçlanmıştır. Bu tekniğin uygulama detayları çok önemli olduğu için, yapıştırma yapılacak alt yüzeylerin doğru hazırlanmasına dikkat edilmiştir. Kubbenin yüzeyine uygulanacak şeritlerin bulunduğu doğrultulara epoksi astar ve macunu sürülmüş, FRP şeritler yapıştırıcının üzerine yapıştırılarak kubbenin çevresi boyunca sarılmıştır (Şekil 5.56).

Şekil 5. 56 Fatih Tabhanesi karbon fiber (FRP) uygulaması [Y. Örs, 2012]

İklimsel ve Atmosferik Etkenlere Bağlı Bozulmalara Yönelik Müdahaleler: Fatih Tabhanesi'nde restorasyon çalışmaları sırasında yapının çatı örtüsü olan kurşun

kaplama tamamen kaldırılarak tüm beton yüzeyler temizlenmiştir. Kubbe üzerinde gerekli onarımlar yapıldıktan sonra çatının tamamı uygun harç malzemesiyle tesviye edilerek kapatılmıştır. Bu tesviyede önemli olan **su tahliyesinin** yapılabilmesi için doğru çözümler ile eğimin oluşturulmasıdır. Kubbe ve diğer tüm çatı yüzeyleri yeni kurşun malzeme ile tekrar kaplanmıştır. Kurşun kaplama yapılırken dikkat edilmesi gereken en önemli şeyin alt yüzeye su geçirmesini engellemektir. Kurşun kaplama yapılmadan önce yalıtım ve homojen bir yüzey sağlamak amacıyla çamur harç ile sıva yapılır. Sıva kurduktan sonra kuşun levhalar birbirleri ile binili şekilde ortalama 80 santimetrede bir kenet oluşturacak şekilde birleştirilir (Şekil 5.57-Şekil 5.58). Fatih Tabhanesi'nde 2 milimetrelik kurşun levhalar kullanılmıştır. Öncelikle çatı yüzeyinde yer alan eski kurşunlar sökülerek toplanmıştır. Toplanan kurşun, kurşun fabrikasına gönderilerek izabe edilmiştir. İzabe, eski kurşun parçalarının eritilerek yeni kurşun elde edilmesi işlemidir. Bu işlemde toplanan kurşun ortalama %10 'a yakın fire vermiştir. Fire verme oranı eski kurşunun kimyasal yapısına bağlıdır. İzabe sonucu elde edilen yeni kurşun fabrikada levhalar halinde işlenerek tekrar şantiye sahasına getirilmiştir. Fireden kayanıklı eksilen miktar fabrikadan yeni kurşun levhası alınarak tamamlanmıştır.

Şekil 5. 57 Fatih Tabhanesi çamur sıva ve kurşun kaplama yapılması [Y. Örs, 2012]

Şekil 5. 58 Fatih Tabhanesi kurşun kaplama yapılması [Y. Örs, 2012]

Fatih Tabhanesi'ndeki nem problemi için **zemin suyu tahliyesi** amacıyla yapı dış sınırında ve avluda drenaj yapılmış, avlu ve revak zemini tesviye edilerek zeminde biriken suyun uygun giderlere yönlendirilmesi sağlanmıştır. Drenaj uygulamasında yapının çevre duvarlarının bulunduğu zemin duvardan 1 metre genişlik ve 1 metre derinlik sağlayacak şekilde kazılmıştır. Kazıdan çıkan malzeme tekrar yerine kapatılacak şekilde elenerek kenara ayrılmıştır. Kazı tamamlandıktan sonra çukur zeminine çakıl taşı serilmiştir. Kazı sonucu orata çıkmış olan duvar yüzeyine yalıtım levhaları yerleştirilmiştir. Daha sonrasında çakıl serili olan zemin üzerine 160 milimetre çapında drenaj boruları yerleştirilmiştir. Bu borular uygun gidere bağlanmıştır. Borulama işlemi bittikten sonra üzeri geotekstil keçe ile kapatılarak hem boru üzerinde koruma hem de yalıtım sağlanmıştır. Keçe üzerine tekrar çakıl tabakası serilerek, üzeri kazıdan çıkan toprak malzeme ile doldurulmuştur. Toprağın üzeri ise mevcutta yer alan döşeme malzemesi ile kaplanmıştır. Tabhanenin dış çevre duvarları asfalt ve kaldırım taşı ile iç avlu zemini ise mermer ile kaplıdır.

Tabhanenin dış cepheleri küfeki taşından inşa edilmiştir. **Cephe taşlarında zamanla oluşmuş olan hasarlar** ilk olarak analiz edilerek doğru müdahale yöntemleri geliştirilmiştir. Cephe taşlarındaki beş santimetreden derin aşınmalar için taş çürütme ve yeni taş konulması yöntemi tercih edilmiştir (Şekil 5.59). Taşın tamamında hasar olmadığı durumlarda konservasyon laboratuvarı tarafından hazırlanmış olan malzeme analiz raporu doğrultunda önerilmiş plastik onarım harcı hazırlanmış ve bölgesel

tümlmeler yapılmıştır. Bu yöntemin uygulandığı yüzeylerin, taşın rengi ve dokusuna uyumlu olmasına dikkat edilmiştir (Şekil 5.60)

Küfeki taşı için, bölgede en çok kullanılan ve yapı taşına en uyumlu taşı çıkaran ocaklar araştırılmıştır. Bu ocaklardan Kırklareli'nin Pınarhisar ilçesinde yer alan taş ocakları tercih edilmiştir. Bu tercihi yaparken ocak taşının fiziksel ve kimyasal analizleri irdelenmiş, renk doku bakımından da uyumluluğu test edilmiştir. Kemer ve kubbelerin örgü malzemesi olarak tuğla kullanılmıştır. Tuğlaların hasarlı olanları çürütülerek özgüne uygun yeni tuğlalar ile değiştirilmiştir. Tuğla seçiminde geleneksel el yapımı tuğla tercih edilerek Eskişehir'den temin edilmiştir.

Bölgesel tümlmeler için kullanılan 1 metreküp plastik onarım harcı içeriği;

- Doğal Hidrolik Kireç (0,4 ton)
- Tabii taş tozu (0,8 ton)
- Doğal puzolan (mikronize tras, volkanik tüf, pomza taşı vb.) (0,2 ton)
- Su (0,36 m³)
- Aderans teşkilli tamir ve su izolasyonu katkısı (sıvı) (1,5 kg)
- Toprak boya (1 kg)'dır

Şekil 5. 59 Fatih Tabhanesi taş çürütülmesi ve yeni taş konulması [Y. Örs, 2012]

Şekil 5. 60 Fatih Tabhanesi plastik onarım harcı ile yapılan tümleme [Y. Örs, 2012]

Fatih Tabhanesi'nde yer alan tüm **taş yüzeylerin temizliği** için kâğıt hamuru ile itinalı kimyasal temizlik tercih edilmiştir. Kâğıt hamurunu oluşturan kimyasal toz su ile birlikte yoğrularak uygun kıvama getirilmiş, temizleyici kimyasallar emdirilmiştir. Daha sonra kirli yüzeye sürülüp üzeri naylon şeffaf film kapatılmıştır. Ortalama üç ile beş saat arası bekletilerek yüzey açılarak düşük basınçlı su ve plastik fırça ile temizlenmiştir. Bu işlem gerekli görüldüğü takdirde birkaç kez tekrarlanmıştır. Tabhanenin mermer sütunları ise AB57 kimyasal jel karışımı hazırlanarak temizlenmiştir. Jel mermer yüzeye sürülerek üzeri naylon şeffaf film ile sarılmış ortalama 3 ile 4 saat arası bekletilmiştir. Naylon film alındıktan sonra ise yüzeyi çizmeyecek sertlikte plastik fırça ve su ile yıkanarak temizlenmiştir. Bu işlem kirin yoğunluğuna göre bir ya da birkaç kez tekrarlanmıştır (Şekil 5.61-Şekil 5.62-Şekil 5.63).

Mermer temizliği uygulamasında kullanılan 1 litre AB57 kimyasal jel karışımı;

- Saf su (1 litre)
- Amonyum bi karbonat (0,035 kg)
- E.d.t.a (0,09 kg)
- Karboksi metil selüloz (0,25 kg) 'dan oluşmaktadır.

Şekil 5. 61 Fatih Tabhanesi taş yüzeylerin kâğıt hamuru ile temizliği [Y. Örs, 2012]

Şekil 5. 62 Fatih Tabhanesi taş yüzeylerin kâğıt hamuru ile temizliği [Y. Örs, 2012]

Şekil 5. 63 Fatih Tabhanesi mermer yüzeylerin jel ile temizliği [Y. Örs, 2012]

Tabhanenin revaklarındaki taşıyıcı sütunların kaide ve başlıklarında yer alan bakır sütun bilezikleri ile revak kemerlerinin aralarında yer alan gergi demirleri oldukça hasarlı durumdadır. Bu bileziklerin bazılarında parça kayıpları, bazılarında kopmalar olmakla birlikte tamamında korozyona bağlı renk değişimleri vardır. Gergi demirlerinin mekanik yöntemler ile temizliği yapılarak demir yüzeye iki kat antipas iki kat boya sürülerek koruma altına alınmıştır. Bakır sütun bileziklerinden kullanılacak durumda olanların da kimyasal ve mekanik temizlik yöntemleri ile korozyon katmanı temizlenmiş üzeri boyanmıştır.

5.4.2 Bitki, Hayvan ve Mikroorganizmaların Sebep Olduğu Bozulmalara Yönelik Fatih Tabhanesi'nde Yapılan Müdahaleler

Fatih Tabhanesi'ndeki bitki oluşumları mekanik yöntemler ile itinalı olarak temizlenmiştir. El aletleri vasıtasıyla derz aralarındaki otsu oluşumlar alınmış, yapı beden duvarlarına çok yakın olan ve zarar veren odunsu gövdeler kesilerek yapıdan uzaklaştırılmıştır. Yeniden bitki oluşumu olmaması için bitki temizliği yapılmış olan bölgelere kök öldürücü kimyasal madde enjekte edilmiştir. Bu kimyasal madde yapıya zarar vermeyen ve İstanbul Konservasyon Laboratuvarı tarafınca önerilmiş roundup ve herbesittir. Ayrıca yine aynı kimyasal maddeler kesilen ağaç gövdesine enjekte edilerek kökü kurutulmuştur. Kuruyan kök el alteleriyle sökülerek yapıdan uzaklaştırılmıştır.

Tabhanenin çatı bitişlerindeki kullanılacak olana ahşap hatıllar (kurşun hatılları) daldırma yöntemi ile emprenye edilerek ilerde oluşabilecek böceklenmelere karşı koruma altına alınmıştır.

5.4.3 Kullanıcı Kaynaklı Bozulmalara Yönelik Fatih Tabhanesi'nde Yapılan Müdahaleler

Fatih Tabhanesi'nde kullanıcı kaynaklı birçok farklı bozulma ve yanlış müdahaleler söz konusudur. 2010 yılında yapılmış olan kapsamlı restorasyon çalışmaları neticesinde bu bozulmalara yönelik müdahaleler yapılmıştır. Yapının **giriş avlusunda** yer alan okul ek binası, kursun yemekhanesi ve avlunun altındaki tuvaletler avlunun bütünlüğünü ve yapının giriş cephesini bozan nitelsiz yapılardır. Restorasyon çalışmalarında bu yapıların kaldırılması kullanıcıların mekân ihtiyacından dolayı mümkün olmamıştır.

Fakat avluda yer alan diğer niteliksiz eklerden sundurmalar, depo, baca ve abdest alma bölümleri kaldırılarak temizlenmiştir. Böylece yapının cephe bütünlüğü yeniden sağlanmıştır (Şekil 5.64).

Şekil 5. 64 Fatih Tabhanesi giriş avlusunda yer alan niteliksiz sundurma ve bacanın kaldırılması [Y. Örs, 2017]

Girişin doğusunda yer alan **iki birimli hizmet mekânı (Z15)** kursun mutfağı olarak kullanılmaktadır. İşleve bağlı olarak oluşturulmuş olan tüm niteliksiz ekler kaldırılmıştır. Mekân fayanslar, tesisat boruları, tezgâhlar ve diğer tüm niteliksiz malzemelerden arındırılmıştır. Yemekhane binası kaldırılmadığı için avlu duvarında sonradan açılmış olan pencere boşlukları kapatılmadan korunmuştur (Şekil 5.65).

Şekil 5. 65 Fatih Tabhanesi mutfak mekânının niteliksiz ek ve malzemelerden arındırılması [Y. Örs, 2015]

Tabhane'nin tüm odalarında bulunan **ocaklar** onarılmıştır. Betonarme yaşmaklar biçimsel anlamda korunarak alçı malzeme ile yeniden yapılmıştır. Ocaklar ile bağlantılı olan bacaların çimentolu sıvaları raspa edilmiştir. Raspa sonucunda tuğla olan bacaların onarımları yapılarak üzeri geleneksel sıva harcı ile sıvanmış; beton olanları ise kaldırılarak tuğladan örülmüş ve sıvanmıştır. Beton baca külahları yeni taş külahlarla değiştirilmiştir (Şekil 5.66) .

Alçı malzemedeki yaşmak imalatı yapılırken ilk olarak mevcut yaşmağın detaylı rölövesi alınarak çizimleri yapılmıştır. Alınan ölçü ve rölöve çizimleri ile yine alçı malzemedeki kalıp oluşturulmuştur. Bu kalıbın içerisine alçı içerikli karışım dökülerek bir süre donması beklenmiştir. Ortalama 24 saat sonunda alçı yaşmak kalıptan çıkarılarak ocak önüne monte edilmiştir.

Şekil 5. 66 Fatih Tabhanesi yeniden yapılan yaşmak ve bacalar [Y. Örs, 2017]

Z07 mekânından yan parseldeki okul bahçesine açılan ve kapatılmış olan kapı, yapının ve çevresindeki diğer yapıların mevcut kullanımlarından ötürü kapalı olarak bırakılmıştır. Mekânda bulunan duvar lambrileri sökülerek temizlenmiştir.

Z04 ve Z02 odalarındaki ana eyvana açılan ve sonradan kapatılmış olan pencere ile Z02'deki pencereye dönüştürülmüş olan niş, mevcut işlev ve kullanıcı isteği doğrultusunda mevcut haliyle korunmuştur.

Ana eyvan (Mescid) ibadet işlevini korumaya devam etmiştir. Bu nedenle mahfil kaldırılmış olsa da minber korunmuştur. Eyvanın giriş kemerini kapatan cemekân yapının estetik bütünlüğünü bozduğu için kaldırılmış, giriş kemerinin önü paslanmaz çelik doğramalı cam ile kapatılmıştır. Büyük kemerin iki yanında yer alan ve duvar örülerek kapatılmış olan kemerli açıklıklar açılmış ve üzeri cam ile kapatılmıştır. Mekânın betonarme kubbesi kontrollü şekilde yıkılarak yerine tuğla malzeme ile yeni kubbe yapılmıştır. Kubbe yıkılmadan önce ahşapaan kubbenin formunda ve kubbeyi saran büyük bir kalıp hazırlanmıştır. Daha sonrasında betonarme kubbe parçalar halinde el aletleriyle kesilerek yıkılmış ve yapıdan uzaklaştırılmıştır. Sonrasında yıkımdan önce hazırlanmış olan ahşap kalıp kullanılarak, kubbe geleneksel el tuğlası ve hidrolik kireçli örgü harcıyla yeniden örülmüştür. Mekânın duvarlarındaki çimento esaslı sıvalar itinalı şekilde raspa edilerek temizlenmiş, güçlendirme işlemleri tamamlandıktan sonra yerine horasan harçlı sıva yapılmıştır. Mevcutta bulunan içlik ve dışlık revzenler sökülmüş yerine alçı malzemedan yenisi yapılmıştır. Zeminde yer alan fayans döşeme temizlenmiş ve bunun sonucu olarak ortaya çıkarılmış olan özgün taş döşeme onarılarak korunmuştur (Şekil 5.67-Şekil 5.68-Şekil 5.69-Şekil 5.70).

Şekil 5. 67 Fatih Tabhanesi ana eyvan yıkılan ve yeniden örülen kubbe [Y. Örs, 2011]

Şekil 5. 68 Fatih Tabhanesi ana eyvan yer niteliksiz döşemesi sökülmesi [Y. Örs, 2011]

Şekil 5. 69 Fatih Tabhanesi ana eyvan kapatılmış kemerli açıklık [Y. Örs, 2011]

Şekil 5. 70 Fatih Tabhanesi ana eyvan girişinin cam ile kapatılması [Y. Örs, 2017]

Z18 mekânında yer alan sonradan yapılmış bölüntüler, tuvalet taşı, lavabo ve tesisat boruları kaldırılmıştır. Mekân fayans gibi mahale uyumsuz tüm niteliksiz malzemelerden arındırılmıştır. Ayrıca betonarme tonoz kontrollü bir şekilde yıkılarak yerine yapının özgün malzemesine uygun olacak şekilde aynı biçimde tuğla malzeme ile yeni tonoz yapılmıştır (Şekil 5.71).

Şekil 5. 71 Fatih Tabhanesi Z18 mekânı tonoz örülmesi [Y. Örs, 2011]

Z19 mekânındaki lambri duvar ve tavan kaplamaları ve asma tavan sökülerek mahalden uzaklaştırılmıştır (Şekil.5.72). Sökülen lambrielerin altından çıkan çimento esaslı sıvalar itinalı şekilde raspa edilmiştir. Gerekli görülen duvarlar ve kubbede güçlendirme yapılmıştır. Pencere söveleri onarılmıştır. Duvarlar ve kubbe horasan harçlı siva ile tekrar sıvanmıştır.

Şekil 5. 72 Fatih Tabhanesi Z19 mekânı asma tavanın kaldırılması [Y. Örs, 2011]

Tabhanenin doğu ve batısındaki **yan eyvanlarda** yer alan niteliksiz ahşap yapılar kaldırılmıştır. Revak duvarlarında yer alan çimentolu siva itinalı raspa ile temizlenmiştir. Zeminde yer alan mermer malzeme sökülüştür. Üzeri boya ve çimentolu siva ile kaplı olan revak kemerleri itinalı raspa sonucu temizlenmiş, tuğlalar onarılmış ve yapının özgün harcına uyumlu olacak şekilde derzi yapılmıştır (Şekil 5.73-Şekil 5.74). Revak duvarları ise temizleme ve güçlendirme çalışmaları sonrası horasan harçlı siva ile tekrar sıvanmıştır (Şekil 5.75). Revak kemerlerini taşıyan mermer sütunlar ve sütun başlıkları kimyasal jel ile temizlenmiştir. Korozyondan dolayı renk değişimine uğramış olan fakat fiziki yapısı bozulmamış sütun bilezikleri temizlenmiştir. Hasarlı olan sütun bilezikleri ise yenisi ile değiştirilmiştir. Kemerlerin arasında yer alan gergi demirlerinin yağlı boya ile düşük basınçlı kumlama yöntemi ile temizlenmiştir. Üzeri yapıya uyum sağlayacak renkte tekrar boyanmıştır (Şekil 5.76). Avlunun ortasında yer alan mermer havuz ile ilgili bir değişiklik yapılmamış gerekli konservasyon çalışmaları ile onarımı sağlanmıştır.

Tabhanenin tuğla kemerlerinde kullanılan 1 metreküp derz harcında;

- Sönmüş kireç hamuru (0,425 ton)
- Tuğla tozu veya kiremit tozu (0,4 ton)
- Kum (tuvenan agregadan elenmiş, yıkanmış ve en az iki tane sınıfı karıştırılarak hazırlanmış 4 mm. elek altı) (0,08 m³)
- Su (0,22 m³) vardır.

Şekil 5. 73 Fatih Tabhanesi revak kemerleri tuğla tümleme ve derz açılması [Y. Örs, 2011]

Şekil 5. 74 Fatih Tabhanesi revak kemerleri derz açılması ve yapılması [Y. Örs, 2011]

Şekil 5. 75 Fatih Tabhanesi revak duvar ve kubbeleri siva yapılması [Y. Örs, 2011]

Şekil 5. 76 Fatih Tabhanesi revakları restorasyon sonrası görünüm [Y. Örs, 2017]

Tabhane odalarının tamamının duvar ve kubbelerini kaplayan niteliksiz boyası ve çimentolu sıvası raspa edilerek temizlenmiştir (Şekil 5.77). Duvar yüzeyinde bulunan lambri kaplamalar sökülüştür. Raspa sonucu ortaya çıkmış olan yapısal çatlak ve ayrılmalar güçlendirme çalışmalarıyla onarılmıştır. Yer döşemesinde yer alan ahşap kaldırılarak özgün zemine ulaşılmış, özgünde bulunan altıgen tuğlaların konservasyonu yapılmış, eksik olan tuğlalar yenilenmiştir (Şekil 78). Onarımları yapılmış olan taş yüzeyler horasan harçlı siva ile tekrar sıvanarak üzeri su bazlı boya ile boyanmıştır (Şekil 5.79). Odaların içlik ve dışlık pencereleri sökülerek rölöveleri hazırlanmıştır. Uygun detay çözümlemesiyle birlikte yeni, tatlı kireçli alçı içlik ve dışlık pencereler yapılmıştır

(Şekil 5.80). Ahşap kapı ve pencereler yapının özgün haline uyum sağlamak üzere yeniden yapılmıştır. Lokmalı demir parmaklıkların temizlikleri ve onarımları yapılarak korunmuştur (Şekil 5.81-Şekil 5.82).

Tabhane duvar ve kubbe yüzeyleri için kullanılmış olan horasan harçlı sıvanın 1 metreküpünde;

- Doğal hidrolik kireç (0,27 ton)
- Tuğla tozu veya kiremit tozu (4 mm. elek altı) (0,385 ton)
- Tuğla tozu veya kiremit tozu (0-2 mm. elek arası) (0,215 ton)
- Tuğla tozu veya kiremit tozu (1 mm. elek altı) (0,225 ton)
- Kum (kum agregadan elenmiş, yıkanmış ve en az iki tane sınıfı karıştırılarak hazırlanmış 4 mm. elek altı) (0,4 m³)
- Su (0,3 m³) vardır.

Tabhane odalarının üst pencere açıklıklarına takılmak suretiyle yeniden imal edilen içlik ve dışlık pencereler için öncelikle mevcut pencere sökülerek üzerinden desen rölövesi hazırlanmıştır. Mevcut pencerelerde görülen desen ve oran hataları düzeltilerek eskiz çalışmaları yapılmıştır. Sonuç olarak doğru desen elde edilip bu eskizler üzerinden alçı kalıplar hazırlanmıştır. Kalıbın üzerine, pürüzsüz bir yüzey elde edebilmek adına plywood plakalar konulmuştur. Hazırlanan alçı kalıplara demir donatılar ve camlar uygun şekilde yerleştirilmiştir. Dışlıklar için opak renksiz camlar, içlikler içinse renkli camlar kullanılmıştır. Diğer tarafta hazırlanmış olan tatlı kireçli şerbet hızlı ve homojen bir şekilde kalıba dökülmüştür. Pencere, donarak prizini almak üzere yaklaşık 24 saat bekletilmiştir. Prizini almış olan alçı pencere kalıbından çıkarılarak, yerine takılmak üzere uygun bir yerde depolanmıştır.1 metreküp tatlı kireç hamurunda;

- Tatlı kireç (750 kg)
- Su (0,6 m³) yer almaktadır.

Tabahane odalarının alt kotlarında yer alan pencere açıklıklarındaki lokmalı demir parmaklıkların birçoğu hasarlı durumdadır. Parmaklıklar mekanik ve kimyasal temizlik işlemleri ile niteliksiz boyasından arındırılmıştır. Mekanik temizlik için bistüri uçları ve

tel fırçalar, kimyasal temizlik içinse boya sökücüler kullanılmıştır. Sonrasında parmaklıkların eksik parçaları ve kırık bölümleri kaynak yapılarak onarılmıştır. Onarımları biten lokmalı demir parmaklıkların üzeri 2 kat antipas ve 2 kat boya ile boyanmıştır.

Şekil 5. 77 Fatih Tabhanesi odaların çimentolu sıva ve niteliksiz malzemelerden arındırılması [Y. Örs, 2011]

Şekil 5. 78 Fatih Tabhanesi odaların zeminine altıgen tuğla döşeme yapılması [Y. Örs, 2017]

Şekil 5. 79 Fatih Tabhanesi odaların duvar ve kubbelerine sıva yapılması [Y. Örs, 2017]

Şekil 5. 80 Fatih Tabhanesi içlik ve dışlık pencere (revzen) yapılması [Y. Örs, 2012]

Şekil 5. 81 Fatih Tabhanesi odalarına yeni kapı pencere yapılması [Y. Örs, 2012]

Şekil 5. 82 Fatih Tabhanesi lokmalı demir parmaklıkların konservasyonu [Y. Örs, 2012]

Tabhanenin çatısını kaplayan kurşun ve demirli beton tabaka itinalı şekilde kaldırılarak, beton tabakanın yapı üzerinde yarattığı yük hafifletilmiştir. Bu uygulama sonrası ortaya çıkarılmış olan kubbelerin, tuğla onarımları ve tümlemeleri yapıldıktan sonra üzerleri önce horasan harçlı sıva ile sonrasında da çamur sıva ile sıvanarak kapatılmıştır. Böylece yeni kurşun kaplama için gerekli zemin hazırlanmıştır. Kurşun uygulaması sırasında doğru çatı çözümlmelerine dikkat edilmiştir (Şekil 5.83).

Şekil 5. 83 Fatih Tabhanesi çatısında yer alan kubbelere yönelik uygulamalar [Y. Örs, 2012]

Cephelerdeki çimentolu derzler açılarak taş ve tuğla malzemelerdeki hasarların tespiti sağlanmıştır. Bu tespitler sonucu hangi dokuya nasıl müdahale edileceği saptanmış ve gerekli onarımları yapılmıştır (Şekil 5.84). Kırık ve hasarlı tuğlalar çürütülerek değiştirilmiştir. Taş yüzeylerdeki hasarlara göre yeni taş değişimleri veya bölgesel tümlemeler uygulanmıştır. Cephelerin tamamı kâğıt hamuru ile temizlenmiş ve uygun malzeme harcı ile taşlar arasına yeni derz yapılmıştır (Şekil 5.85-Şekil 5.86). Cephe yüzeylerinin restorasyon sonrası uzun yıllar bozulmalara karşı dayanımını arttırmak amacıyla yüzey sağlamlaştırma ve su itici gibi esere zarar vermeyen malzemelerle korunması sağlanmıştır (Şekil 5.87).

Taş duvarlarda kullanılan 1 m³ derz harcı için;

- Doğal hidrolik kireç (0,5 ton)
- Kum (tuvenan agregadan elenmiş, yıkanmış ve en az iki tane sınıfı karıştırılarak hazırlanmış) (0,6 m³)
- İnce siva veya derz kumu (elenmiş, yıkanmış) (0,4 m³)
- Su (0,365 m³) kullanılmıştır.

Şekil 5. 84 Fatih Tabhanesi cephelerinde derz açılması [Y. Örs, 2016]

Şekil 5. 85 Fatih Tabhanesi cephelerinde derz yapılıması [Y. Örs, 2016]

Şekil 5. 86 Fatih Tabhanesi cephelerinde kağıt hamuruyla temizlik yapılması [Y.Örs, 2016]

Şekil 5. 87 Fatih Tabhanesi cephelerine yüzey sağlama ve su itici malzeme uygulaması yapılması [Y. Örs, 2012]

Tabhanenin **sıhhi ve iklimlendirme tesisatları** için gerekli borulama sistemlerini oluşturmak adına, revakların bulunduğu kısım tüm mahallere ulaşacak şekilde kazılarak, tesisat kanalları oluşturulması sağlanmıştır. Tesisat kanallarının zemininde, metal tavalar ile iki ayrı kot oluşturulmuş, elektrik ve mekanik tesisatlarının birbirleriyle teması önlenmiş ve odalara dağılımları gerçekleştirilmiştir. Odalarda ise borulama ve kablolama işlemleri sıva altından, yapı yüzeyinde görülmeyecek şekilde geçirilmiştir. İklimlendirme olarak VRF (Merkezi klima sistemi) sistem tercih edilmiş böylece tarihi eserler için uygun olmayan radyatör, kazan gibi bileşenleri olan kalorifer sisteminin tamamı kaldırılmıştır. VRF sistemin gerektirdiği dış ünite elamanları yapının dışında ve mimari estetiğine uyumlu olacak şekilde konumlandırılmıştır (Şekil 5.88) .

Şekil 5. 88 Fatih Tabhanesi tesisat kanalları kazılması ve borulama sistemi [Y. Örs, 2016]

Fatih Tabhanesi'nin koruma sorunları ve bu sorunlara yönelik uygulanması gereken çözüm önerileri ile yapılan restorasyon çalışmaları sonrası elde edilen veriler bir çizelge halinde değerlendirilecektir (Çizelge 5.2)

Çizelge 5.2 Fatih Külliyesi Tabhanesi hasar ve müdahale tablosu

MAHAL ADI	YAPI ELEMANI	HASARLAR VE SORUNLAR	MÜDAHALE ÖNERİSİ	UYGULANAN
Z01	Duvar	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya, ahşap lambri kaplama	Özgün sıva, kalemişi taraması için araştırma boya raspaı, itinalı çimentolu sıva raspaı, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi	Özgün sıva, kalemişi taraması için araştırma boya raspaı, itinalı çimentolu sıva raspaı, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi
	Tavan	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya	Özgün sıva, kalemişi taraması için araştırma boya raspaı, itinalı çimentolu sıva raspaı, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması	Özgün sıva, kalemişi taraması için araştırma boya raspaı, itinalı çimentolu sıva raspaı, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya raspaı, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya raspaı, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
	Ocak	Beton yaşmak, ocak boşluğunun içi doldurulmuş	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi
Z02	Duvar	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya, ahşap lambri kaplama	Özgün sıva, kalemişi taraması için araştırma boya raspaı, itinalı çimentolu sıva raspaı, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi	Özgün sıva, kalemişi taraması için araştırma boya raspaı, itinalı çimentolu sıva raspaı, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi
	Tavan	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya	Özgün sıva, kalemişi taraması için araştırma boya raspaı, itinalı çimentolu sıva raspaı, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması	Özgün sıva, kalemişi taraması için araştırma boya raspaı, itinalı çimentolu sıva raspaı, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya raspaı, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya raspaı, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
	Ocak	Beton yaşmak, ocak boşluğunun içi doldurulmuş	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi
	Mekân ve plan organizasyonu	Özgün pencere açıklığının kapatılması, özgün nişin pencereye dönüştürülmesi	Kapatılmış olan özgün pencere açıklığının tekrar açılarak kullanılabilir hale getirilmesi, pencereye dönüştürülmüş olan nişin kapatılarak özgün haline dönüştürülmesi	Kapatılmış olan özgün pencere açıklığı restorasyon projesi doğrultusunda açılmamıştır. Pencereye dönüştürülmüş olan niş kapatılarak özgün haline getirilmiştir.
Z03 (ANA EYVAN)	Duvar	Çimento esaslı sıva, yağlı boya	Özgün sıva, kalemişi taraması için araştırma boya raspaı, itinalı çimentolu sıva raspaı, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi	Özgün sıva, kalemişi taraması için araştırma boya raspaı, itinalı çimentolu sıva raspaı, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi
	Tavan	Çimento esaslı sıva, yağlı boya, betonarme kubbe	Özgün sıva, kalemişi taraması için araştırma boya raspaı, itinalı çimentolu sıva raspaı, betonarme kubbenin itinalı olarak sökülerek, geleneksel ve özgün uygun malzeme ile tekrar örülmesi	Özgün sıva, kalemişi taraması için araştırma boya raspaı, itinalı çimentolu sıva raspaı, betonarme kubbenin itinalı olarak sökülerek, geleneksel ve özgün uygun malzeme ile tekrar örülmesi
	Döşeme	Ahşap döşeme üzeri halı kaplama, zemin kotunda yükselme	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması, zemin kotunun düşürülmesi	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün taş döşemenin ıslah edilerek eksik taşlarının tamamlanması ve derzinin yapılması, zemin kotunun restorasyon projesine uygun şekilde yeniden ayarlanması (+0,58)
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri, giriş duvarının niteliksiz camekânla kapatılması, giriş duvarında yer alan pencere açıklıklarının kapatılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya raspaı, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması, giriş duvarında yer alan niteliksiz camekânın kaldırılması, giriş duvarında yer alan kapatılmış pencere açıklıklarının açılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya raspaı, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması, giriş duvarında yer alan niteliksiz camekânın kaldırılarak çelik konstrüksiyonlu cam uygulaması yapılması, giriş duvarında yer alan kapatılmış pencerelerin açılarak yerine çelik kasalı cam ünitelerinin takılması
	Kapılar	Özgün olmayan camekân içinde yer alan ahşap kapı	Kapının ve camekânın kaldırılması	Çelik konstrüksiyonlu cam sistemi uygulaması
	Mekân ve plan organizasyonu	Minber ve mahfil gibi niteliksiz ve özgün olmayan eklentiler	Minber ve mahfil gibi niteliksiz ve özgün olmayan eklentilerin kaldırılması	Minber ve mahfil gibi niteliksiz ve özgün olmayan eklentilerin kaldırılması

Çizelge 5.2 Fatih Külliyesi Tabhanesi hasar ve müdahale tablosu (Devamı)

MAHAL ADI	YAPI ELEMANI	HASARLAR VE SORUNLAR	MÜDAHALE ÖNERİSİ	UYGULANAN
Z04	Duvar	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya, ahşap lambri kaplama	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, ahşap lambri sökülmesi	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, ahşap lambri sökülmesi
	Tavan	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparaları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparaları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
	Ocak	Beton yaşmak, ocak boşluğunun içi doldurulmuş	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi
	Mekân ve plan organizasyonu	Özgün pencere açıklığının kapatılması	Kapatılmış olan özgün pencere açıklığının tekrar açılarak kullanılabilir hale getirilmesi	Kapatılmış olan özgün pencere açıklığı restorasyon projesine göre açılmamıştır
Z05	Duvar	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya, ahşap lambri kaplama	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, ahşap lambri sökülmesi	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, ahşap lambri sökülmesi
	Tavan	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparaları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparaları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
	Ocak	Beton yaşmak, ocak boşluğunun içi doldurulmuş	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi
Z05a (YAN EYVAN)	Duvar	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması
	Tavan	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün taş döşemenin ıslah edilerek eksik taşlarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri, özgünde olmayan pencere açıklıkları,	Pencere açıklıklarının kapatılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparaları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Mekân ve plan organizasyonu	Niteliksiz yapılanma	Niteliksiz yapılanmanın kaldırılması	Niteliksiz yapılanmanın kaldırılması
Z06	Duvar	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya, ahşap lambri kaplama	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, ahşap lambri sökülmesi	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, ahşap lambri sökülmesi
	Tavan	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparaları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparaları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
	Ocak	Beton yaşmak, ocak boşluğunun içi doldurulmuş	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi

Çizelge 5.2 Fatih Külliyesi Tabhanesi hasar ve müdahale tablosu (Devamı)

MAHAL ADI	YAPI ELEMANI	HASARLAR VE SORUNLAR	MÜDAHALE ÖNERİSİ	UYGULANAN
Z07	Duvar	Çimento esaslı sıva, yağlı boya, ahşap lambri kaplama	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi
	Tavan	Çimento esaslı sıva, yağlı boya	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama üzeri halı	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri, kapı açıklığının pencereye dönüştürülmesi	Özgün yapı girişinin tekrar açılarak kullanılabilir hale getirilmesi	Özgün yapı girişi yan parselde yer alan okul bahçesine açıldığı için, mevcut durumu korunmuş, giriş iptal edilmiştir. Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması,
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
Z08	Duvar	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya, ahşap lambri kaplama	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi
	Tavan	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama üzeri halı	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
	Ocak	Beton yaşmak, ocak boşluğunun içi doldurulmuş	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi
Z09	Duvar	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya, ahşap lambri kaplama	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi
	Tavan	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama üzeri halı	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
	Ocak	Beton yaşmak, ocak boşluğunun içi doldurulmuş	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi
Z10	Duvar	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması
	Tavan	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması
	Döşeme	Mermer kaplama	Mermer kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Restorasyon projesi doğrultusunda mermer kaplama korunarak onarımları yapılmıştır.
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması

Çizelge 5.2 Fatih Külliyesi Tabhanesi hasar ve müdahale tablosu (Devamı)

MAHAL ADI	YAPI ELEMANI	HASARLAR VE SORUNLAR	MÜDAHALE ÖNERİSİ	UYGULANAN
Z11	Duvar	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya, ahşap lambri kaplama	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, ahşap lambri sökülmesi	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, ahşap lambri sökülmesi
	Tavan	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya, dönem eki olarak kabul edilen beton türk üçgeni	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, türk üçgeninin alçı malzemeden yeniden yapılması	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, türk üçgeninin alçı malzemeden yeniden yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama üzeri halı	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
	Ocak	Beton yaşmak, ocak boşluğunun içi doldurulmuş	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi
Z12	Duvar	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya, ahşap lambri kaplama	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, ahşap lambri sökülmesi	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, ahşap lambri sökülmesi
	Tavan	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya, dönem eki olarak kabul edilen beton türk üçgeni	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, türk üçgeninin alçı malzemeden yeniden yapılması	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, türk üçgeninin alçı malzemeden yeniden yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama üzeri halı	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
	Ocak	Beton yaşmak, ocak boşluğunun içi doldurulmuş	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi
Z13	Duvar	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya, ahşap lambri kaplama	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, ahşap lambri sökülmesi	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, ahşap lambri sökülmesi
	Tavan	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama üzeri halı	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
	Ocak	Özgün ocak nişe dönüştürülmüş	Nişin tekrar ocak olarak açılması ve özgüne uygun yaşmağının yapılması	Restorasyon projesine göre niş korunmuştur.
Z14	Duvar	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya, fayans kaplama	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, fayans kaplama sökülmesi	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması, fayans sökülmesi
	Tavan	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması
	Döşeme	Mermer kaplama	Mermer kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Mermer kaplama sökülerek, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri, kapatılmış pencere	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması, kapatılmış olan pencerenin açılarak özgüne uygun hale getirilmesi	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması, restorasyon projesi doğrultusunda kapatılmış pencere açılmamıştır.
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
	Ocak	Beton yaşmak, ocak boşluğunun içi doldurulmuş	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi

Çizelge 5.2 Fatih Külliyesi Tabhanesi hasar ve müdahale tablosu (Devamı)

MAHAL ADI	YAPI ELEMANI	HASARLAR VE SORUNLAR	MÜDAHALE ÖNERİSİ	UYGULANAN
Z15	Duvar	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, fayans kaplama	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, fayans sökülmesi	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, fayans sökülmesi
	Tavan	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya, özgün olmayan tavan örtüsü(tonoz)	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, raspa sonrası tonozun statik sağlamlığının ve malzemesinin irdelenmesi	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, tonoz geleneksel tuğla malzeme ile örülü olduğu ve statik anlamda sorun yaratmayacağı düşünüerek korunmuştur.
	Döşeme	Mermer kaplama	Mermer kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Restorasyon projesi doğrultusunda mermer kaplama korunarak onarımları yapılmıştır.
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri, sonradan açılmış pencereler	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparı, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması, sonradan açılmış olan pencerelerin kapatılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparı, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması, restorasyon projesi doğrultusunda sonradan açılmış olan pencereler korunmuştur.
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
	Mekân ve plan organizasyonu	Mekân içerisinde niteliksiz ve plansız bölüntüler	Niteliksiz bölüntülerin kaldırılması	Niteliksiz bölüntüler kaldırılmıştır.
Z16	Duvar	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya, ahşap lambri kaplama	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi
	Tavan	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama üzeri halı	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparı, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparı, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
	Ocak	Özgün ocağın nişlere dönüştürülmesi	Nişin tekrar ocak olarak açılması ve özgüne uygun yaşmağının yapılması	Restorasyon projesi doğrultusunda nişler korunmuştur.
Z17	Duvar	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya, ahşap lambri kaplama	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, ahşap lambri sökülmesi
	Tavan	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama üzeri halı	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparı, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparı, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Nişler	Kapatılmış niş	Kapatılmış olan nişin tekrar açılarak özgün haline getirilmesi	Kapatılmış olan nişin tekrar açılarak özgün haline getirilmiştir.
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması
	Ocak	Özgün ocağın nişlere dönüştürülmesi	Nişin tekrar ocak olarak açılması ve özgüne uygun yaşmağının yapılması	Restorasyon projesi doğrultusunda nişler korunmuştur.
Z18	Duvar	Sıva çatlakları, yapısal çatlaklar, sıva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı sıva, yağlı boya, seramik kaplama	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, seramik kaplamanın sökülmesi	Özgün sıva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu sıva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı sıva yapılması, seramik kaplamanın sökülmesi
	Tavan	Betonarme tonoz	Betonarme tonozun itinalı şekilde sökülerek tuğla ile yeniden örülmesi	Betonarme tonoz sökülerek tuğla ile yeniden örülmüştür.
	Döşeme	Mermer kaplama	Mermer kaplamanın sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Mermer kaplamanın sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşeme yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparı, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparı, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı, sonradan açılmış kapı boşluğu	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması, sonradan açılmış olan kapı boşluğunun kapatılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması, sonradan açılmış olan kapı boşluğunun kapatılması
	Mekân ve plan organizasyonu	Mekân içerisinde tuvalet lavabo tezgah gibi niteliksiz bölüntü ve ekler	Mekân içerisindeki tuvalet lavabo tezgâh gibi niteliksiz ek ve bölüntülerin kaldırılması	Mekân içerisindeki tuvalet lavabo tezgâh gibi niteliksiz ek ve bölüntülerin kaldırılması

Çizelge 5.2 Fatih Külliyesi Tabhanesi hasar ve müdahale tablosu (Devamı)

MAHAL ADI	YAPI ELEMANI	HASARLAR VE SORUNLAR	MÜDAHALE ÖNERİSİ	UYGULANAN
Z19	Duvar	Ahşap lambri kaplama	Ahşap lambri kaplama sökülmesi	Ahşap lambri sökülmesi, özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması,
	Tavan	Niteliksiz ahşap tavan	Niteliksiz ahşap tavan sökülmesi	Niteliksiz ahşap tavan sökülmesi, özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması
	Döşeme	Ahşap kaplama	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün döşeme araştırması	Ahşap kaplama sökülmesi, özgün altıgen tuğla döşemenin ıslah edilerek eksik tuğlalarının tamamlanması ve derzinin yapılması
	Pencereler	Niteliksiz ahşap pencere, hasarlı lokmalık parmaklık, parça ve cam kaybı olan hasarlı yağlı boyalı beton içlik ve dışlık pencere üniteleri	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması	Ahşap pencerelerin restorasyon proje detaylarına göre yeniden yapılması, lokmalık parmaklıkların boya rasparları, eksik parçalarının tamamlanması, şekil bozukluklarının düzeltilmesi, antipas ve boya sürülmesi, içlik ve dışlık pencerelerin restorasyon projesine uygun şekilde alçı malzemeden yeniden yapılması
	Kapılar	Özgün olmayan ahşap kapı, sonradan açılmış kapı boşluğu	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması, sonradan açılmış olan kapı boşluğunun kapatılması	Ahşap kapının restorasyon proje detayına göre yeniden yapılması, sonradan açılmış olan kapı boşluğunun kapatılması
	Ocak	Beton yaşmak, ocak boşluğunun içi doldurulmuş	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi	Alçıdan yeni yaşmak yapılması, ocak boşluğunun temizlenmesi
İÇ AVLU		Mermer kaplama	Mermer kaplamanın sökülerek özgün döşeme araştırması yapılması	Restorasyon projesi doğrultusunda mermer kaplama korunarak onarımları yapılmıştır.
GİRİŞ AVLUSU		Mermer kaplama, niteliksiz yapılanma ve ekler	Mermer kaplamanın sökülmesi, niteliksiz eklerin ve bölüntülerin kaldırılması	Restorasyon projesi doğrultusunda mermer kaplama korunarak onarımları yapılmıştır. Niteliksiz sundurmalar, baca ve eklerden bazıları kaldırılmıştır. Zemin altındaki tuvalet ile yemekhane ve okulun konferans salonu kullanıcıların işlevsel ihtiyaç ve talepleri sebebiyle korunmuştur.
ÇATI		Kubbe üzerleri hasarlı kuşun kaplama, 30 cm kalınlığında beton tabakası,hasarlı silmeli kornişler, hasarlı kasnak duvarları, beton bacalar	Kurşun kaplamanın su tahliyesini sağlayacak şekilde yenilenmesi, beton tabakanın kaldırılması, tuğla kubbelerin tümlenmesi ve horasan harçlı siva ile sıvanması, hasarlı silmeli kornişlerin tümlenmesi onarılması, hasarlı kasnak duvarlarının derzlerinin açılması,taş tümlenmelerinin,onarımlarının ve kağıt hamuru ile temizliğinin yapılması, derzinin yapılması, beton bacaların sökülerek tuğla ile yeniden örülmesi ve taş baca başlıklarının yapılması	Kurşun kaplamanın su tahliyesini sağlayacak şekilde yenilenmesi, beton tabakanın kaldırılması, tuğla kubbelerin tümlenmesi ve horasan harçlı siva ile sıvanması, hasarlı silmeli kornişlerin tümlenmesi onarılması, hasarlı kasnak duvarlarının derzlerinin açılması, taş tümlenmelerinin, onarımlarının ve kağıt hamuru ile temizliğinin yapılması, derzinin yapılması, beton bacaların sökülerek tuğla ile yeniden örülmesi ve taş baca başlıklarının yapılması
REVAKLAR	Duvarlar	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması
	Kubbeler	Siva çatlakları, yapısal çatlaklar, siva dökülmesi, boya dökülmesi, çimento esaslı siva, yağlı boya	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması	Özgün siva, kalemışı taraması için araştırma boya raspası, itinalı çimentolu siva raspası, güçlendirme için kenet uygulaması, enjeksiyon yapılması, horasan harçlı siva yapılması
	Kemerler	Boyalı ve hasarlı tuğla kemerler	Tuğla kemerlerin boya rasparlarının yapılması, hasarlı ve eksik tuğlalarının yeni tuğla ile değiştirilmesi	Tuğla kemerlerin boya rasparlarının yapılması, hasarlı ve eksik tuğlalarının yeni tuğla ile değiştirilmesi
	Sütunlar	Kirli mermer sütunlar, sütun başlıklarında ve kaidelerinde çatlaklar ve parça kayıpları, korozyona uğramış hasarlı ve eksik sütun bilezikleri	Mermer sütunların AB57 ile temizlenmesi, hasarlı sütun başlık ve kaidelerinin tümlenerek onarılması, sütun bileziklerinin konservasyonu ve eksik sütun bileziklerinin özgün malzemesine, detayına göre yeniden yapılması	Mermer sütunların AB57 ile temizlenmesi, hasarlı sütun başlık ve kaidelerinin tümlenerek onarılması, sütun bileziklerinin konservasyonu ve eksik sütun bileziklerinin özgün malzemesine, detayına göre yeniden yapılması
	Döşeme	Mermer kaplı döşeme ve sekiler	Döşeme ve sekilerden mermer malzemenin sökülmesi, özgün malzemesi taş olan döşeme ve sekilerin onarımlarının yapılması	Restorasyon projesi doğrultusunda mermer kaplama sökülmeden korunmuştur.
GÜNEY CEPHESİ		Çimento esaslı derzler, taşlarda kirlenme, yosunlanma, bitkilenme, taş yüzeylerde aşınma	Çimento esaslı derzlerin açılması, taş yüzeylerde kağıt hamuru ile temizlik yapılması, plastik onarım harcı ile tümlenmeler, taş çürütme ve yeni taş kaplama yapılması, horasan harçlı derz yapılması	Çimento esaslı derzlerin açılması, taş yüzeylerde kağıt hamuru ile temizlik yapılması, plastik onarım harcı ile tümlenmeler, taş çürütme ve yeni taş kaplama yapılması, horasan harçlı derz yapılması
BATI CEPHESİ		Çimento esaslı derzler, taşlarda kirlenme, yosunlanma, bitkilenme, taş yüzeylerde aşınma, kapatılmış giriş kapısı	Çimento esaslı derzlerin açılması, taş yüzeylerde kağıt hamuru ile temizlik yapılması, plastik onarım harcı ile tümlenmeler, taş çürütme ve yeni taş kaplama yapılması, horasan harçlı derz yapılması, kapatılmış giriş kapısının açılması	Çimento esaslı derzlerin açılması, taş yüzeylerde kağıt hamuru ile temizlik yapılması, plastik onarım harcı ile tümlenmeler, taş çürütme ve yeni taş kaplama yapılması, horasan harçlı derz yapılması, kapatılmış giriş kapısı yan parselde yer alan okul bahçesine açıldığı için, mevcut durumu korunmuş, giriş iptal edilmiştir.
KUZAY CEPHESİ		Çimento esaslı derzler, taşlarda kirlenme, yosunlanma, bitkilenme, taş yüzeylerde aşınma, niteliksiz sundurmalar ve abdest muslukları	Çimento esaslı derzlerin açılması, taş yüzeylerde kağıt hamuru ile temizlik yapılması, plastik onarım harcı ile tümlenmeler, taş çürütme ve yeni taş kaplama yapılması, horasan harçlı derz yapılması, niteliksiz sundurmalar ve abdest musluklarının kaldırılması	Çimento esaslı derzlerin açılması, taş yüzeylerde kağıt hamuru ile temizlik yapılması, plastik onarım harcı ile tümlenmeler, taş çürütme ve yeni taş kaplama yapılması, horasan harçlı derz yapılması, niteliksiz sundurmalar ve abdest musluklarının kaldırılması
DOĞU CEPHESİ		Çimento esaslı derzler, taşlarda kirlenme, yosunlanma, bitkilenme, taş yüzeylerde aşınma, sonradan açılmış yapı ana giriş kapısı	Çimento esaslı derzlerin açılması, taş yüzeylerde kağıt hamuru ile temizlik yapılması, plastik onarım harcı ile tümlenmeler, taş çürütme ve yeni taş kaplama yapılması, horasan harçlı derz yapılması, sonradan yapılmış ana giriş kapısının kapatılması	Çimento esaslı derzlerin açılması, taş yüzeylerde kağıt hamuru ile temizlik yapılması, plastik onarım harcı ile tümlenmeler, taş çürütme ve yeni taş kaplama yapılması, horasan harçlı derz yapılması, sonradan yapılmış ana giriş kapısının güncel fiziki çevresine uygun olduğu ve kullanıcıların talebi üzerine korunmuştur.

5.4.4 İşlevlendirme

Yeniden kullanım, yapının özgün işlevinin dışında farklı kullanımlarının sağlanmasıdır. Özellikle günümüzde özgün işlevini yitirmiş olan yapıların bakımı, korunması, onarımı ve sürdürülebilirliği açısından yeniden kullanım oldukça önemlidir. Yeniden kullanımda dikkat edilmesi gereken, yapının mimari ve estetik bütünlüğüne en az müdahale ile yaklaşmaktır. Günümüze ulaşmış olan yapıların bozulma sebeplerinin başında yanlış işlevlendirme ve işleve bağlı müdahaleler gelmektedir. Bu bağlamda uluslararası platformlarda kabul görmüş olan koruma ilkelerine uyumlu tasarımlar yaratılmalıdır. Ülkemizde de yasalar ile bu durum kontrol altına alınmıştır. Restorasyon projeleri hazırlanırken anıtın bağlı bulunduğu ilgili koruma kurulunda uzmanlar tarafından alınan kararlar neticesinde uygulama çalışmalarına başlanabilmektedir.

Venedik Tüzüğü'ne göre “ Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu çeşit bir kullanma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı ya da süslemesi değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde fonksiyon değişikliğinin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir” [111].

İcomos Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'ne göre; “ Kültür varlığının özgün işlevi dışında başka bir işlev için kullanılması yönünde alınan kararın gerektirdiği müdahalelerin, restorasyon/koruma projesi kapsamında uygulanmasıdır. Bu yeniden kullanım sürecinde yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltirken, özgünlüğü, bütünlüğü ve anlamı saygı görmelidir” [112]

İşlevini kaybetmiş yapılara verilecek yeni işlev için yapının mekânsal kurgu ve mimari tasarımının buna uygun olup olmadığının analiz edilmesi gerekmektedir. Özellikle anıtın özgün işlevinde olmayan fakat günümüz fonksiyonlarına cevap vermesi gerekli mekânların yeniden tasarlanması sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bir sivil mimarlık örneği konut günümüzde otel olarak işlevlendirilirken, kullanılacak olan her oda için ıslak mekân çözümlenmeleri gerekmektedir. Bu çözümlenmeler yapılırken yapının mimari bileşenleri değiştirilmeden ve geriye döndürülebilir eklerle oluşturulmasına dikkate etmek gerekmektedir. Ya da orta avlulu bir medrese belirli bir

kuruma tahsis edilip ofis veya kültürel amaçlı faaliyetler için kullanılacakken odaların büyüklükleri yeterli olmadığı durumlarda revakların ya da avlunun kapatılması ve mekân olarak işleve hizmet etmesi istenebilir. Bu kapatmalar için hafif konstrüksiyonlu cam elemanların tercih edilmesi, hatta avlunun tamamen kapatılmaması gerekir. Sonuç olarak yeniden işlevlendirme için tasarım yaklaşımlarında, proje bazında minimum değişiklik ve eklentilerin olması önem taşımaktadır. Yapıya getirilecek olan ilave ekler veya değişiklikler için malzeme seçimleri anıt ile yarışmayacak, özgün kimliğini etkilemeyecek, gerektiğinde kaldırılabilir ve kaldırıldığında yapının mimari bütünlüğünü bozmayacak niteliklerde olmalıdır.

Fatih Tabhanesi özgün işlevini yitirmiştir. Misafirhane işlevi geçmiş dönemlerde değiştirilerek medreseye dönüştürülmüştür. Mimari plan tasarımı bu işlev için uygundur. Günümüzde 'Fatih Yatılı Erkek Kuran Kursu' ismi ile din eğitim ve öğretimi yapan bir kurum tarafından kullanılmaktadır. Yapı 2010-2017 yılları arasında yapılmış olan restorasyon çalışmalarından önce kullanıcıların ihtiyaçlarından kaynaklı olarak birçok yanlış müdahaleye maruz kalmıştır. Restorasyondan sonra kullanıcıların ihtiyaçların dolayı bazı niteliksiz eklerin kaldırılması mümkün olmasa da yapı üzerindeki niteliksiz bina ve ekler minimum düzeye indirgenebilmiştir. Mevcut işlev yapının mimari plan tasarımına uygun gibi görünse de kursu kullanan insan sayısının çokluğu mekânların yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Mevcut işlev kullanıcıların daha bilinçli hale getirilmesi ile yapının mimari ve estetik kimliğinin kaybolmamasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak tabhaneler günümüzde özgün işlevini yitirmiş yapı türleridir. Yeniden kullanımı için plan şemaları iyi analiz edilip doğru işlev seçimi yapılmalıdır. Fatih Tabhanesi, plan kurgusu bakımından değerlendirildiğine, eğitim kurumu, kültürel ve sosyal faaliyetlerin gerçekleştirildiği kültür merkezi, özgün işlevine benzer nitelikte otel ve topluma hizmet eden kurum veya kuruluş olarak kullanılabilir.

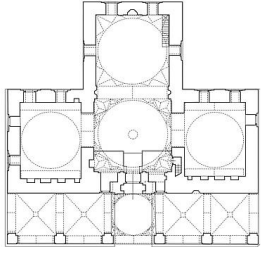
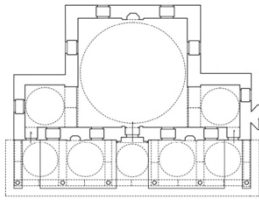
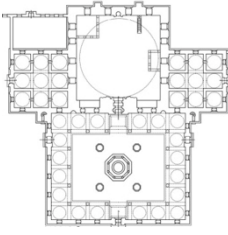

SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı mimarlık tarihinde tabhane kavramının ilk olarak erken Osmanlı döneminde bir cami içerisinde yer alan fakat ibadet işlevi olmayan mekânlar olarak ortaya çıkmıştır. Dönemin sosyal ve politik şartlarına paralel olarak yüzyıllar boyu inşası devam etmiştir. İstanbul'un fethiyle birlikte imparatorluk güçlenmeye başlamış politik ve sosyal şartlar da değişime uğramıştır. Klasik dönem mimarisinde tabhaneli camilerin bir süre inşası devam etmiş olsa da ileriki zaman dilimlerinde erken dönem plan şemalarının değişime ve dönüşüme uğradığı görülmektedir. Özellikle imparatorluğun merkezi konumundaki şehirlerde daha bu camilerin boyutları büyümüş, tasarım anlamında da daha farklı arayışların olduğu gözlemlenmiştir. Bu dönüşümle birlikte tabhane mekânları camiden ayrılmaya başlamış, tek bir mekân olmaktan çıkıp birden fazla mekânın bir arada tasarlandığı mahaller haline gelmiştir (Çizelge 6.1). Mimar Sinan döneminde, 16. Yüzyıl'ın başlarında Halep'te inşa edilmiş olan Hüsreviye Cami tabhaneli camilerin son örnekleridir. Sonrasında Osmanlı mimarisinde bu tip cami tasarımına rastlanılmamıştır.

Tabhane mekânı Fatih Külliyesi Tabhanesi'yle birlikte külliye içinde tasarlanmış olan bağımsız yapılara dönüşmüştür. Klasik Osmanlı mimarisinde Mimar Sinan'la birlikte külliye tasarımları hız kazanmıştır. Külliye içerisinde birbirlerine hizmet eden ve işlevsel bağlantıları olan yapılardan biride tabhanelerdir. Özel misafirlerin belirli bir süre konaklaması için tasarlanmışlardır. Fatih Tabhanesi plan biçimlenişi, mimari tasarım ve hacimsel büyüklük bakımından diğer tabhane yapıları içerisinde farklı konumdadır. Mimari estetik öğeleri, işlevsellik ve detaylar incelikle düşünülmüştür. Yapıldığı

dönemde, bulunduğu külliye içerisinde yer alan imarethane, medrese, cami, kervansaray gibi diğer yapıların işlevlerini destekleyici durumdadır.

Çizelge 6.1. Tabhane kavramının süreç içerisindeki plan ve yapısal değişimi

			
Edirne Muradiye Cami	Trabzon Gülbahar Hatun Cami	İstanbul Yavuz Sultan Selim Cami	İstanbul Fatih Külliyesi Tabhanesi

Tabhaneli camilerin plan şemalarındaki biçimsel değişimler takip edildiğinde, tabhane teriminin zamanla bir mekânı ötelemekten ileriye gidip bir yapıyı tanımlar hale geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Fatih Tabhanesi tıpkı birçok anıtsal yapıda olduğu gibi varlığını sürdürdüğü zaman zarfında uygulanmış olan yanlış müdahaleler sonucu yapısal kimliğinden ödün verir hale gelmiştir. Bu bağlamda yapının mevcut bozulmalarının doğru analiz edilmesi ve uygun müdahale yöntemleri belirlenmesi ile yapının zaman içerisinde kaybettiği mimari kimliğine yeniden kavuşmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra yapı günümüzde işlevini yitirmiş olsa da doğru işlevlendirme ve bu işleve bağlı uygun mekân analizleri ile kullanılabilir hale gelmiştir. Böylece Fatih Tabhanesi gibi diğer tüm tabhane yapılarının yapısal kimliğinin devamlılığı ve günümüz şartlarına uyumluluğu sağlanacaktır. Diğer anıtlar gibi tabhaneli cami ve yapılarının da koruma sorunları ve yeniden işlevlendirilmeleri bu yapıların gelecek nesillere aktarılması bakımından önem taşımaktadır. Bu nedenle Fatih Külliyesi Tabhanesi örneği üzerinden incelenen koruma sorunları ve müdahale yöntemleri doğru teşhis ve analiz edildiği takdirde, tabhaneli

camii ve yapılarının varlıklarını, gelecek yüzyıllarda karakterlerinden ödün vermeden sürdürürebilme şansı olacaktır.

KAYNAKLAR

- [1] Hasol, D. , (2002). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü. YEM Yayınları, İstanbul
- [2] Filozof.Net, Tabhane Nedir, <http://www.filozof.net>, 15 Ocak 2019
- [3] Ertuğ, Z. T, (2000), İmaret, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,22,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul
- [4] Devellioğlu, F., (2013). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi, Ankara.
- [5] Kuban, D., (2007). Osmanlı Mimarisi, YEM Yayınları, İstanbul.
- [6] Tanman, B., Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=384285>),17 Ocak 2019.
- [7] Yücel E., Galata Mevlevihanesi, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/1320/001500925006.pdf?sequence=3>, 17 Ocak 2019.
- [8] Wikiwand, Galata Mevlevihanesi, http://www.wikiwand.com/tr/Galata_Mevlevihanesi, 20 Ocak 2019.
- [9] Gürbıyık, C., (2015)." Osmanlı İmaretlerinin (Aşevleri) Tipolojisi Üzerine Bir Deneme", Sanat Tarihi Dergisi, cilt XXIV (1): 24.
- [10] Bağcı,S., (2006). Osmanlı Resim Sanatı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- [11] Budak, A., (2016)."İmaret Kavramı Üzerinden Erken Osmanlı Ters T Planlı Zaviyeleri ile Aşhanelerinin İlişkisi: Osmanlı Aşhanelerinin Kökenine Dair Düşünceler", Metu JFA: 21-23.
- [12] Goodwin, G., (2001). Osmanlı Mimarlığı Tarihi, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

- [13] Köprülü, F., (1972). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Alfa Yayıncılık, Ankara.
- [14] Döğüş, S., Beyaz Tarih, <https://www.beyaztarih.com/osmanli-tarihi/osmanli-devletinin-kurulusu-ve-osman-gazi.>, 25 Ocak 2019.
- [15] Unat, F. R., (2010), Tarih Atlası, Kanaat Yayınları, İstanbul.
- [16] Köymen, M. A., (1983). Neşri Tarihi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara
- [17] Uzunçarşılı, İ. H., (2016). Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- [18] Bilgi Fenerim, Osman Gazi, <https://bilgifenerim.com/osman-gazinin-hayati-turbesi/>, 16 Şubat 2019
- [19] Güngör, D., (2018), Tarihi Sanat, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Taç Kapıların Gelişimi, <https://www.tarihlisanat.com/anadolu-selcuklu-tac-kapilar/>, 18 Şubat 2019
- [20] Fatih Belediyesi, Fatih Camii ve Külliyesi, <http://www.fatih.bel.tr/Gallery.aspx?GalleryID=1094>, 17 Şubat 2019.
- [21] Islamic Art Museum, Edirne II. Beyazid Külliyesi, http://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=monument;isl;tr;mon01;22;tr, 20 Şubat 2019
- [22] Trip Advisor, Üç Şerefeli Camii, https://www.tripadvisor.com.tr/LocationPhotoDirectLink-g652369-d2614277-i308693853-Uc_Serefeli_Camii-Edirne_Edirne_Province.html, 25 Şubat 2019
- [23] Altun A., (1988). Orta Çağ Türk Mimarisinin Anahtarları İçin Bir Özet, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- [24] Eyice, S., (1963), İlk Osmanlı Devrinin Dinî - İc̣timaî Bir Müessesesi: Zâviyeler ve Zâviyeli - Câmiler, Sermet Matbaası, İstanbul.
- [25] Yiğit İ., (2008). Ribat, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 35, İstanbul.
- [26] Okur Yazarım, Konya Karatay Medresesi, Kırşehir Cacabey Medresesi, Kayseri Ulu Camii, <https://okuryazarim.com/>, 23 Şubat 2019.
- [27] Eyice S., (1992). Caca Bey Medresesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 6, İstanbul.

- [28] T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Sahip Ata Müzesi, <http://www.xn--sahipatamzesi-4ob.gov.tr/>, 27 Şubat 2019.
- [29] Archnet,Seyid Battal Gazi Külliyesi, https://archnet.org/sites/4170/media_contents/43337, Şubat 27 2019.
- [30] Eyice, S., (1995). Elvan Çelebi Zaviyesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,11, İstanbul.
- [31] Cantay ,T., (1988). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar Osmanlı Sanatı, Mimar Baş Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul.
- [32] Aslanapa O.,(2004).Osmanlı Devri Mimarisi, İnkılap Kitapevi Yayın Sanayi ve Tic. A.Ş, İstanbul.
- [33] Edirne II.Beyazid Külliyesi, <https://www.sanatinyolculugu.com/edirne-ii-beyazid-kulliyesi/>, 10 Mart 2019.
- [34] Yüksel İ., (2009), Sultan Selim Camii ve Külliyesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ,37, İstanbul.
- [35] En Son Haber, İstanbul Beyazid Camii, <https://www.ensonhaber.com/restorasyonu-suren-beyazit-camii-havadan-goruntulendi.html>, 15 Mart 2019.
- [36] Öğüt, S., 1997. Harim, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,16, İstanbul.
- [37] Blog Spot,Yıldırım Camii, http://4.bp.blogspot.com/-B5_n3GEG4Xs/VUH-4JoWEzI/AAAAAAAAAEU/j2CTBbkGnLM/s1600/IMAG1165.jpg, 12 Mart 2019.
- [38] Bursa, <http://www.bursa.com.tr/wp-content/uploads/2012/04/765354.jpg>., 14 Mart 2019.
- [39] Doğan, S., Filckr, İznik Müzesi (Nilüfer Hatun İmareti), <https://www.flickr.com/photos/sinandogan/tags/iznikm%C3%BCzesi/>, 15 Mart 2019.
- [40] Mustafa Cambaz, Ankara Karacabey Camii, http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=16989, 15 Mart 2019.
- [41] Blogspot, Koca Mehmet Paşa Camii,http://3.bp.blogspot.com/-FiaspsVcjUE/VDJoyGbzJI/AAAAAAAAAMmw/wNSq_sSHHM/s1600/kocamehmet1.jpg, 15 Mart 2019.

- [42] Wow Turkey, Edirne Muradiye Camii, http://wowturkey.com/t.php?p=/tr357/Murat_Yigit_EdirneMuradiyeCamii.jpg, 15 Mart 2019.
- [43] Wow Turkey, Edirne Muradiye Camii, http://wowturkey.com/t.php?p=/tr621/ibrahim_eraibat_Resim_220.jpg, 16 Mart 2019
- [44] Wow Turkey, Edirne Muradiye Camii, http://wowturkey.com/t.php?p=/tr339/yasinylnz_edirne_muradiye_camii_14.jpg, 16 Mart 2019.
- [45] Türkiye Kültür Portalı, Mezid Bey Camii, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/edirne/kulturenvanteri/mezitbey--yesilce--camii>, 16 Mart 2019.
- [46] Doğan, S., Flickr, Amasya Beyazid Paşa Camii, <https://www.flickr.com/photos/sinandogan/11755700235/in/photostream/>, 16 Mart 2019.
- [47] Türkiye Kültür Portalı, Gedik Ahmet Paşa Camii, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/afyonkarahisar/gezilecekyer/gedikahmet-pasa-camii-imaret-camii>, 28 Mart 2019.
- [48] Turistik Yerlerimiz, Amasya Sofular Camii, <http://www.turistikyerlerimiz.com/Sofular-Cami---Amasya-384.html>, 28 Mart 2019.
- [49] Türkiye Kültür Portalı, Bursa I.Murad Hüdavendigâr Camii, <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/fotograf/fotodokuman/776>, 1 Nisan 2019.
- [50] Türkiye Kültür Portalı, Bursa Yıldırım Camii, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/turizmaktiviteleri/yildirimcamii>, 1 Nisan 2019.
- [51] Fandom Wiki, Yeşil Camii, https://camiler.fandom.com/tr/wiki/Ye%C5%9Fil_camii,_Bursa?file=Ye%C5%9Fil-cami.2.jpg, 2 Nisan 2019.
- [52] Gezgin, Hatuniye Camii, <https://www.gezginrehberler.com/camii-kulliye-ve-turbeler/hatuniye-meydan-camii-merkez-tokat/>, 2 Nisan 2019.
- [53] Mustafa Cambaz, Tokat Hatuniye Camii, http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=29942&sessionid=3ba

72082e2c76549d8e415af73d91e20, 3 Nisan 2019.

- [54] Mustafa Cambaz, Trabzon Gülbahar Hatun Camii, http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=10702, 2 Nisan 2019.
- [55] Türkiye Kültür Portal, Trabzon Gülbahar Hatun Camii, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/trabzon/gezilecekyer/gulbahar-hatun-camii>, 3 Nisan 2019
- [56] Eyice, S., (1992). II Beyazid Camii ve Külliyesi, Türkiye Diyanet Vakfı İstanbul Ansiklopedisi, : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,6,İstanbul.
- [57] Eyice, S., (1992). İstanbul II. Beyazid Camii Külliyesi, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları,6, İstanbul.
- [58] Google Earth, <https://earth.google.com/web/>, 17 Nisan 2019.
- [59] Akozan, F., (1969)."Türk Külliyesi", Vakıflar Dergisi,(8): 303.
- [60] Eyice S., Academia, Mimar Sinan'nın Külliyesi, https://www.academia.edu/30353334/M%C4%B0MAR_S%C4%B0NANIN_K%C3%9CCLL%C4%B0YELER%C4%B0_-_Semavi_Eyice, 17 Nisan 2019.
- [61] Çobanoğlu , A. V., (2002). Külliye, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,26, Ankara.
- [62] Okur Yazarım, Hunat Hatun Camii, <https://okuryazarim.com/hunat-hatun-cami/>, 8 Nisan 2019].
- [63] Brown, E., Pinterest, Kılıç Ali Paşa Külliyesi, <https://tr.pinterest.com/pin/480548222723878561/?lp=true>, 16 Nisan 2019.
- [64] Doğan, S., (1997). Haseki Külliyesi, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul
- [65] Mustafa Cambaz, Sultan Ahmet Camii, http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=2200, 23 Nisan 2019.
- [66] Arapi, A., Archnet, Yeni Camii Külliyesi, <https://archnet.org/sites/2030/publications/1519>, 21 Nisan 2019.
- [67] Gezelim Görelim, <https://gezelimgorelim.com/2744-2/>, 21 Nisan 2019.
- [68] Eyice, S., (1995). Fatih Camii ve Külliyesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,12, İstanbul.

- [69] Ayverdi, E. H., (1973). Fatih Devri, Baha Matbaası, İstanbul.
- [70] Google Photos, Pervititch Haritaları, Fatih, https://photos.google.com/share/AF1QipPkLPO5EaV5RX5O_YHyqtKbLIFTkcUyX2q5o7TpEmGgQpgMr_jR1NVyEYob1Quw?key=WDI3WDdKejZ2RDY0VjhNdGpmMi1CY0FhbjudOVFR, 30 Nisan 2019.
- [71] Çelebi, B., Gezdim Gördüm, Fatih Camii ve Külliyesi Hakkında Bilgiler, <https://gezipegordum.com/fatih-camii-ve-kulliyesi-istanbul/>, 30 Nisan 2019.
- [72] F.O.M Mimarlık, (2008), Fatih Külliyesi Tabhanesi Restitüsyonu Koruma Kurulu Onaylı Projesi, İstanbul.
- [73] İnce, K., (2002). Kurşunlu Külliyesi ,Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,26, Ankara.
- [74] Türkiye Kültür Portalı, Eskişehir Kurşunlu Camisi Ve Külliyesi - Eskişehir, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/eskisehir/gezilecekyer/kursunlu-camii-ve-kulliyesi>, 30 Nisan 2019.
- [75] T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Eskişehir Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kurşunlu Camii ve Külliyesi, <http://www.eskisehirkulturturizm.gov.tr/TR-149935/kursunlu-camii-ve-kulliyesi.html>, 28 Nisan 2019.
- [76] Doğan, S., Filckr, Kurşunlu Külliyesi Tabhanesi, <https://www.flickr.com/photos/sinandogan/34130655653>, 30 Nisan 2019
- [77] Seyhan, K., (1993). Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,8, İstanbul.
- [78] Yeni Bölge, Gebze Çoban Mustafa Paşa, <http://www.yenibolgegazetesi.com/haber/kim-bu-coban-mustafa-pasa/1797>. 29 Nisan 2019.
- [79] Orman, İ., (2010). Şehzade Külliyesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,38, İstanbul
- [80] Google Photo, Pervititch Haritaları, Şehzadebaşı, https://photos.google.com/share/AF1QipOQeZTVUqY_VjqBfTQp9BfiscOQjQdYkbHc9qaAfS88nZm1AQss712eYxKmR3RwdA?key=MGY1eTJGRHZSNFFWXzJJSFJIY2ZZOWx2dlpBRIRn, 1 Mayıs 2019
- [81] Tanman, B., (1988). Sinan Mimarisi İmaretler, Mimar Başı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul

- [82] Mülayim, S., (2010). Süleymaniye Camii ve Külliyesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,38, İstanbul.
- [83] Kuran, A., (1988). Mimar Sinan'ın Külliyesi, Mimar Baş Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul.
- [84] Tanman, B., (2010). Şam Süleymaniye Külliyesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,38, İstanbul
- [85] Dülgerler, O. N., Fsm Açık Erişim, Konya Karapınar Selimiye Külliyesi ve Konya Mahkeme Hamamı, <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1064/D%C3%BClgerler.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, 5 Mayıs 2019.
- [86] Tanman B., (1991). Atik Valide Sultan Külliyesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,4, İstanbul.
- [87] Cantay, G., (1988). Kervansaraylar, Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri, T.C Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul.
- [88] Arkitera, Atik Valide Külliyesi, http://galeri2.arkitera.com/main.php?g2_itemId=49821, 5 Mayıs 2019.
- [89] Pinterest, Pervitich Haritaları, Ükudar Atik Valide Külliyesi, <https://tr.pinterest.com/pin/435512226462578472/>, 6 Mayıs 2019.
- [90] Müderrisoğlu, M. F., (2009). Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,37, İstanbul.
- [91] Hatay Belediyesi, Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi, <http://www.hatay.bel.tr/hatay/gezi-rehberi/gezilecek-yerler/sokullu-mehmet-pasa-kulliyesi/#&gid=2108&pid=1>, 6 Mayıs 2019.
- [92] Eriş, İhsan, (2013). Atik Valide Sultan Külliyesi, Vakıflar Restorasyon Yıllığı, T.C. Başbakanlık Vakıflar İstanbul Bölge Müdürlüğü, İstanbul.
- [93] Payas Belediyesi, Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi, <http://www.payas.bel.tr/sayfa.php?idno=11>, 7 Mayıs 2019
- [94] Çobanoğlu, A. V., (2003). Lala Mustafa Paşa Külliyesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,27, Ankara
- [95] Lala Mustafa Paşa Külliyesi, <https://lalamustafapasakullisyasi.weebly.com/kuumlliyehakk305nda.html>, 8 Mayıs 2019

- [96] Demirkaya, A., (2016). Konya İlgin Lala Mustafa Paşa Külliyesi, Lisans Tezi, Denizli Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü,Denizli.
- [97] Konya Araştırmaları, İlgin Lala Mustafa Paşa Camii Kütüphanesi, <https://konyaarastirmalari.blogspot.com/2015/11/ilgin-lala-mustafa-pasa-camii.html>, 10 Mayıs 2019.
- [98] Türk Dil Kurumu, Sözlük, <http://sozluk.gov.tr/>, Mayıs 2019
- [99] Ünay A. İ., (2002). Tarihi Yapıların Depreme Dayanımı, Odtü Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- [100] Öztürk A. İ., Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/depremin-vurdugu-tarihi-yapilar/0/149958#>, 23 Haziran 2019.
- [101] Döndüren, S., (2017). "Tarihi Yapılarda Görülen Hasar Türleri", Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, (13), 45-58
- [102] Aköz, F., (2003). Atmosfer Olaylarının Hasar Etkeni Olarak Belirlenmesi,Türkiye Mühendislik Haberleri, (427), 101-105.
- [103] Yumrutaş İ., Strüktür sorunları, <https://slideplayer.biz.tr/slide/2740905/>, 29 Haziran 2019].
- [104] Sezer, I. D., (1995). İstanbul'daki Mimar Sinan Medreseleri Genel Değerlendirmesi ve Kılıç Ali Paşa Medresesi,Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [105] Avlar E., (2006). Yapılarda su ve nem korunumu, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi.
- [106] Satriani A., (2010). Building damage caused by tree roots:laboratory experiments of GPR and ERT surveys, Tito Scalo (PZ), Italy ,"Advances in Geosciences Advances in Geosciences", Cilt 24, (133-137).
- [107] Yapı.com.tr, Haziran 2019, http://www.yapi.com.tr/haberler/16-asirlik-tarihi-istanbul-surlari-tehlike-altinda_173209.html, 12 Temmuz 2019].
- [108] İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.
- [109] Kimençe, B., (2010), Fatih Külliyesi Tabhanesi Güçlendirme Raporu,İTÜ Yapı ve Deprem Uygulama Araştırma Merkezi, İstanbul
- [110] Ersen, A. ve Güleç A.,Dergipak, <https://dergipark.org.tr/download/article>

file/675053, 14 Mayıs 2019

- [111] Erder, C., (2007).Tarihi Çevre Bilinci, Orta Doğu Teknik Üniversitesi , Ankara
- [112] "Icomos Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi", http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf, 25 Mayıs 2019
- [113] Afad, Türkiye Deprem Haritası, <https://www.afad.gov.tr/tr/24212/Turkiye-Deprem-Tehlike-Haritasi>, 10 Mayıs 2019.
- [114] Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>, 10 Ağustos 2019.
- [115] Dünya Dinleri, Gülşenihane, https://www.dunyadinleri.com/dunya-dinleri/islam-dini-tarikatlari/oku_gulseniyye-tarikati-nin-tarihi-tarikat-adablari-ve-tekkeleri, 5 Mayıs 2019.
- [116] Azamat N., (2001). Kadiriyye, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 24, İstanbul.
- [117] Terim Rehberi, Kalendarhane, <https://terim.rehberim.gen.tr/terim/kalendarhane-nedir>, 6 Mayıs 2019.
- [118] Filozof Net, Mevlevihane, <http://www.filozof.net/Turkce/nedir-ne-demek/8130-mevlevihane-nedir-ne-demektir-anlami-bolumleri.html>, 6 Mayıs 2019.
- [119] Filozof Net, Asitane Nedir, <http://www.filozof.net/Turkce/nedir-ne-demek/11294-asitane-nedir-ne-demektir-tarikatlarda-asitaneler.html>, 6 Mayıs 2019.
- [120] Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Dergah, <https://sozluk.gov.tr/>, 6 Mayıs 2019].
- [121] Uludağ S.,(1997). Hankah, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 16, İstanbul.
- [122] Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Gaza, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>, 7 Mayıs 2019.
- [123] Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Cihat,<https://sozluk.gov.tr/?kelime=>, 7 Mayıs 2019.
- [124] Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Alp, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>, 8 Mayıs 2019].
- [125] Türk Dil Kurumu, Gazi, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>, 8 Mayıs 2019.
- [126] Etimoloji Türkçe, Nöker, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/n%C3%B6ker>, 9 Mayıs 2019.

- [127] Tarih Bilimleri, Kolonizatör, <http://www.tarhibilimleri.com/tarih-terimleri-sozlugu-k.html>, 9 Mayıs 2019].
- [128] Şeker M., (1998). Hilat, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 18, İstanbul.
- [129] Filozof Net, Menşur Nedir, <http://www.filozof.net/Turkce/nedir-nedemek/8077-mensur-nedir-mensur-almak-vermek-anlami.html>, 12 Mayıs 2019.
- [130] Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Sancak, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=SANCAK>, 12 Mayıs 2019.
- [131] Kubbealtı Lugatı, Zemberekçi, <http://www.lugatim.com/s/zemberek%C3%A7i>, 16 Mayıs 2019.
- [132] Yiğit İ., (2008). Ribat, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,35, İstanbul.
- [133] Tanman B., (1997). Hanikah, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 16, İstanbul.
- [134] İslam Ansiklopedisi, Tetimme Medreseleri, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tetimme-medreseleri>, 20 Mayıs 2019.
- [135] İslam Ansiklopedisi, Sahn-ı Seman, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahn-i-seman>, 20 Mayıs 2019.

ICOMOS MİMARİ MİRASIN ANALİZİ, KORUNMASI VE STRÜKTÜREL RESTORASYONU İÇİN İLKELER

MİMARİ MİRASIN ANALİZİ, KORUNMASI VE STRÜKTÜREL RESTORASYONU İÇİN İLKELER (2003)

ICOMOS'un 2003 yılında Victoria Şelaleri'nde yapılan 14. Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir.

Belgenin amacı

Mimari mirasa ait strüktürler, doğaları ve tarihi özellikleri gereği (malzeme ve birleşim yönünden çağdaş yönetmelik ve yapı standartlarının uygulanmasını kısıtlayan teshis ve restorasyon sorunları sunarlar. Hem kültürel çerçeveye uygun, hem akılcı olan analiz ve onarım önerilerini garanti etmek için tavsiyelere gerek duyulmaktadır.

Burada sunulan tavsiyeler koruma ve onarım sorunlarıyla ilgili olanlara yardımcı olmayı amaçlamaktadır, ancak hiçbir zaman kültürel ve bilimsel metinlerden elde edilecek bilgilerin yerini alamazlar. Tam metinde sunulan tavsiyeler iki bölüm halinde düzenlenmiştir: İlkeler bölümünde korumanın temel kuralları sunulmakta, Rehber bölümünde tasarımcının izlemesi gerekli kurallar ve yöntem tartışılmaktadır. Belgenin yalnız İlkeler bölümü onaylı bir ICOMOS tüzüğü statüsüne sahiptir. Ayrı bir belge olarak düzenlenen yönlendirici bilgilerin İngilizce metnine ulaşılabilir.

1. Genel ölçütler

1.1 Mimari mirasın korunması, güçlendirilmesi ve restorasyonu disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirir.

1.2. Mimari mirasın değeri ve özgünlüğü dar tanımlı ölçütlere dayandırılmaz çünkü

tüm kùltùrlere saygı, onların ait oldukları kùltùrel çerçeve içinde değerlendirilmelerini gerektirir.

1.3. Mimari mirasın değeri yalnız görünüşünde değildir; tüm bileşenleriyle döneminin yapıım teknolojisinin ünük bir örneği olarak korunmuş olması önemlidir. Özellikle yapıların yalnız cephelerinin korunup, içerdeki taşıyıcı öğelerin kaldırılması koruma ölçütlerine aykırıdır.

1.4. Bir kullanım veya işlev değişikliği önerildiğinde, bütün koruma kuralları ve güvenlik koşulları dikkate alınmalıdır.

1.5. Mimari mirasın restorasyonunda, taşıyıcı sistemin restorasyonu tek başına bir hedef olarak tanımlanamaz. Asıl hedef yapının tümünün korunmasıdır; strüktürün korunması, hedefe ulaşmak için bir araçtır.

1.6. Mimari değer taşıyan tarihi yapıların özel durumları, karmaşık geçmişleri, tıp alanındaki benzer bir araştırma ve öneri geliştirme süreci gerektirir. Analiz, teşhis, tedavi ve kontrollerle önemli veriler ve bilgi derlenir, bozulma ve hasar nedenleri belirlenir, uygun tedavi yöntemleri arasından seçim yapılır ve uygulanan müdahalelerin başarısı denetlenir. Eldeki kaynakları akılcı bir biçimde kullanıp masrafları sınırlamak ve anıta en az zarar vermek için çalımsalar sırasında bu adımların tekrar edilmesi gereklidir.

1.7. Taşıyıcı sistemin çökmesini önlemek amacıyla alınması gerekli acil güvenlik önlemleri dışında (örneğin deprem hasarı sonrasında), sağlayacağı yarar veya zarar tam olarak belirlenmeden tarihi esere herhangi bir müdahale yapılmamalıdır. Bu tür acil önlemler alınırken, geriye dönüşü olmayan müdahaleler getirmekten mümkün olduğunca kaçınılmalıdır.

2. Araştırma ve teşhis

2.1. Sorunun boyut ve türüne bağlı olarak, araştırmanın ilk adımlarından itibaren disiplinlerarası bir ekip, alanın ilk incelemesini yapmalı ve çalımsa programını hazırlamalıdır.

2.2. Veriler ve bilgiler önce yaklaşık olarak değerlendirilmeli, böylece strüktürlerin gerçek sorunlarına koşut, daha kapsamlı bir eylem planı geliştirilmesine olanak sağlanmalıdır.

2.3. Koruma uygulamalarında strüktür ve malzemelerin özelliklerinin tam olarak

bilinmesi ve anlaşılması gereklidir. Strüktürün ilk yapısındaki ve günümüzden önceki durumları, yapımında kullanılan teknikler, değişimler ve etkileri, yaşanan olaylar ve bugünkü durum hakkında bilgiye gerek vardır.

2.4. Arkeolojik sitlerde kazı sürecinde, başlangıçta yalnız bir bölümü açılan kalıntıların durumu tam olarak bilinmeden yapılan destekler sorun yaratabilir. Yerüstünde duran bir bina ile, kazı sonucu ortaya çıkarılan bir kalıntının strüktürel davranışları tamamen farklı olabilir. Kazı aşamasında yapılması gerekli acil önlem müdahaleleri, tüm binanın biçim ve kullanımına hanel getirmeyecek şekilde tasarlanmalıdır.

2.5. Teşhis, tarihi, niteliksel ve niceliksel yaklaşımlara dayandırılır. Niteliksel yaklaşım taşıyıcı sistemin hasarının ve malzeme bozulmalarının doğrudan gözlenmesine olduğu kadar, tarihi ve arkeolojik araştırma temeline oturur. Niceliksel yaklaşımda ise malzeme ve strüktür deneylerinden, izleme ve strüktür analizi sonuçlarından yararlanır.

2.6. Strüktürel müdahale yapılmadan önce hasar ve bozulma nedenleri belirlenmeli, strüktürün güvenlik düzeyi daha sonra değerlendirilmelidir.

2.7. Teşhisin son aşaması olan ve müdahale gerekliliğinin belirlendiği güvenlik değerlendirmesinde niceliksel ve niteliksel analiz sonuçları uzlaştırılmalıdır: doğrudan gözlem, tarihi araştırma, strüktürel analiz ve eğer yapılmışsa deney ve analiz sonuçları birbirleriyle uyumlu olmalıdır.

2.8. Genellikle yeni yapılar için geçerli olan strüktürel güvenlik seviyeleri aşırı, bazen olanaksız önlemler gerektirir. Bu gibi durumlarda özel analizler ve duruma özgü koşullar, güvenlik konusuna farklı yaklaşılmasını haklı gösterebilir.

2.9. Elde edilen tüm bilgiler, güvenlik değerlendirmesini içeren teşhis ve müdahale önerisi açıklayıcı bir rapor şekline getirilerek sunulmalıdır.

3. İyileştirici önlem ve denetimler

3.1. Yapılacak tedavi, belirtilerden çok hasar nedenlerine yönelik olmalıdır.

3.2. En iyi tedavi koruyucu bakımdır.

3.3. Koruma ve güçlendirme önerileri güvenlik değerlendirmesi ile strüktürün anlam ve öneminin iyi kavranması üzerine oturmalıdır.

3.4. Zorunlu olduğu kanıtlanmayan hiçbir müdahale yapılmamalıdır.

3.5. Her müdahale belirlenen güvenlik hedefleri oranında olmalı, böylece kültürel

değerlere müdahale

en az düzeyde tutularak, güvenlik ve dayanıklılık en az zararla sağlanmalıdır.

3.6. Müdahale öncesinde hasar ve bozulmaların nedeni olan etkenler iyi anlaşılmalı ve strüktürün müdahaleden sonraki durumunun analizi için dikkate alınacaklar iyi irdelenmelidir; çünkü önerilecek müdahalelerin tasarımı onlara bağlı olacaktır.

3.7. Geleneksel ve yeni teknikler arasında tercih yapılmadan önce, her yapının durumu, güvenlik ve mukavemet talepleri göz önünde tutularak değerlendirilmeli, en az müdahale getiren ve kültürel değerlerle en uyumlu olan seçilmelidir.

3.8. Bazen gerçek güvenlik durumunun ve müdahalelerin muhtemel yararlarının değerlendirilmesindeki güçlük nedeniyle gözleme dayalı bir yöntem başvurulabilir; bu durumda çalışmalara en az müdahale ile başlanır; gerekli bulunduğu, ek veya düzeltici önlemlerle, işlem sürdürülebilir.

3.9. Mümkün olan yerlerde, yapılan müdahalenin geriye dönüşe uygun olması (*reversible*), böylece yeni bilgiler edinildiğinde yapılan müdahalelerin esere zarar vermeden kaldırılarak daha uygun olanlarla yer değiştirmesi arzu edilir. Geriye dönüşü olmayan müdahalelerin, ileride yapılması olası işlemleri engellememesi istenir.

3.10. Restorasyonda kullanılan malzemelerin özellikleri (öncelikle yeni malzemeler) ve mevcut olanlarla uyumu tam olarak araştırılmalı, bilinmelidir. İstenmeyen yan etkileri önlemek amacıyla, onarımda kullanılan malzemelerin uzun dönem etkileri araştırılmalıdır.

3.11. Strüktürün özel niteliklerine ve çevresine zarar verilmemelidir.

3.12. Her müdahale mümkün olduğunca, strüktürün ilk tasarımına, yapım tekniğine ve tarihi değerine saygı göstermeli ve onun gelecekte de anlaşılmasını sağlayacak izleri korumaya özen göstermelidir.

3.13. Müdahale mimari, strüktür, tesisat ve işlevsellik konularının değişik yönlerine gerekli ağırlığı verecek şekilde biçimlenen bir bütünleşik planın sonucu olmalıdır.

3.14. Herhangi bir tarihi malzeme veya belirgin mimari öğeyi kaldırmak veya değiştirmekten mümkün olduğunca kaçınılmalıdır.

3.15. Harap strüktürler mümkün olduğunca onarılmalı, tümü yenilenmemelidir.

3.16. Anıtın tarihinin parçası haline gelmiş olan düzensizlik ve değişimler, güvenlik açısından sakınca yaratmadıkları sürece korunmalıdır.

3.17. Söküm ve tekrar birleştirmeye ancak, strüktürün durumu ve malzemesi dolayısıyla başka bir yöntemle koruma olanaksız veya zararlı olduğunda, ek bir seçenek olarak, başvurulmalıdır.

3.18. Müdahale sırasında kullanılan geçici güvenlik sistemleri, amaç ve işlevlerini kültürel değerlere zarar vermeden yerine getirmelidir.

3.19. Her müdahale önerisi, mümkün olduğunca, çalışma süresince uygulamaya konulan bir denetim programıyla birlikte uygulanmalıdır.

3.20. Uygulama sırasında denetlenemeyen müdahalelere izin verilmemelidir.

3.21. Uygulama sırasında ve sonrasında yapılan denetimler ve izleme süreci ile müdahalenin etkili olup olmadığı belirlenmelidir.

3.22. Bütün denetleme ve izleme işlemleri, strüktürün tarihinin bir parçası olarak belgelenmeli ve saklanmalıdır.

Çeviri: Zeynep Ahunbay (2006)

FATİH TABHANESİ GÜÇLENDİRME RAPORU

Fatih Tabhanesinin restorasyon çalışmaları İstanbul Valiliği Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı tarafından yürütülmüştür. Restorasyon kapsamında, güçlendirme uygulamalarının doğru şekilde yapılabilmesi için İstanbul Teknik Üniversitesi Yapı ve Deprem Uygulama Araştırma Merkezi tarafından hazırlanan teknik rapor kullanılmıştır.

1. İŞİN AÇIKLAMASI

İstanbul Teknik Üniversitesi Yapı ve Deprem Uygulama Araştırma Merkezi Müdürlüğü'ne Fuga Restorasyon ve İnşaat A.Ş. tarafından müracaat edilerek, İstanbul İli, Fatih İlçesinde mevcut olan Fatih Camii Tabhanesi binasının taşıyıcı sisteminin onarımı ile ilgili teknik raporun hazırlanması tarafımdan talep edilmiştir. Bu rapor, İstanbul Teknik Üniversitesi Yapı ve Deprem Uygulama Araştırma Merkezi Müdürlüğü'ne verilen 03.02.2011 tarih ve 52 Kayıt No'lu dilekçe üzerine hazırlanmıştır.

2. YERİNDE YAPILAN İNCELEMELER

Fuga Restorasyon ve İnşaat A.Ş. firma yetkilileriyle birlikte Fatih Camii, Tabhanesi binasına gidilerek, yerinde incelemeler yapılmış, daha önceki rapor ve resimlerde dikkate alınarak taşıyıcı sistemin tamiriyle ilgili teknik rapor aşağıdaki şekilde hazırlanmıştır. Yerinde yapılan incelemede, binada iskele çalışmaları devam etmekte olup binanın yarısı tamamen boşaltılmış durumdadır (Resim 1). Binanın diğer yarısı Erkek Kur'an Kursu olarak faaliyet göstermektedir.

Resim 1. Binanın inceleme tarihindeki görünümü.

Kubbe ve duvarlarda yer yer çatlaklara rastlanılmıştır.(Resim 2.). Bu çatlaklar genellikle kubbe mesnetleri civarında, pencere kenarlarında ve kubbedeki çatlakların duvarda da devam etmesi şeklindedir. Dairesel kubbeden kare bir taşıyıcı sisteme geçişlerdeki köşelerde oluşan bazı pantantiflerde de çatlaklıklar oluşmuştur.

Resim 2. Kubbe ve duvardaki çatlaklar.

3. RAPORUN İNCELENMESİ

26.01.2010 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi Öğretim Üyelerinden, Prof. Dr. Turgut Kocatürk, Y. Doç. Dr. Mesut Şimşek ve Y. Doç. Dr. Nihat İlhan tarafından hazırlanan teknik rapordaki tespitler ve öneriler özetle aşağıdaki gibidir.

- 3.1.** Kubbe ve duvarlarda yaklaşık 1-5mm çatlaklar görülmüş, iskele olmadığından net bir ölçü verilemediği, iskele kurulduktan sonra yeniden incelenmesi gerektiği,
- 3.2.** Bazı bölgelerde drenaj sisteminin tam olarak çalışmadığı bu nedenle drenaj sisteminin yeniden tekniğine uygun olarak yapılması gerektiği,
- 3.3.** Temellere su girişinin olduğunun tahmin edildiği,
- 3.4.** Çürüten ahşap hatılların onarılması gerektiği,
- 3.5.** Tüm çatlakların enjeksiyon ile doldurulması gerektiğini ve büyük çatlaklarda kısmı olarak tuğlaların sökülüp yeniden örülmesi gerektiği,
- 3.6.** Muayene çukuruyla temel zemini hakkında bilgi edinilmesi gerektiği,
- 3.7.** Kubbeden sızan suların engellenecek şekilde onarılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

4- TARİHİ YAPILARDA ONARIM ve GÜÇLENDİRME ŞEKİLLERİ

Depremler tarihi yapıların strüktürel sistemini en çok etkileyen tehlikelerden biridir. Tarihi kâgir yapılar genellikle taşıyıcı ayaklar, sütunlar, taşıyıcı duvarlar, payandalar, kemerler, tonozlar, kubbeler, gergiler ve ağırlık kuleleri gibi taşıyıcı bileşenlerden oluşur. Tarihi yapıların güçlendirilmelerinde Fiber Takviyeli Polimerler (FRP) gibi yeni teknolojilerin kullanımı da yaygınlaşmaktadır. Tarihi yapılara yapılacak müdahaleler sırasında uygulanacak yeni teknolojilerin seçiminde itinalı olunmalı ve yeterliliği bilimsel bilgiler ve deneylerle ortaya konulmuş çağdaş yöntemler tercih edilmelidir.

4.1. Çatlakların Oluşumu

Yapıda çatlak oluşumu, o bölgedeki dayanımın sona ermesi ve yapıda serbest hareketin başlaması anlamına gelir. Çatlak oluşumundan sonra o bölgenin taşıdığı iç kuvvetler başka elemanlara aktarılmaktadır. Çatlaklar her zaman yapıda göçmeye neden olmaz. Önemli olan çatlağın zaman içinde gelişip yapının stabilitesini tehdit etmesidir. Böyle bir durumdan kuşkulanırsa çatlağın sürekli olarak izlenmesi gerekir.

Yığma yapılarda oluşan çatlaklarda, öncelikle çatlağın yeni ya da eski olduğuna karar verilmelidir. Yeni çatlaklar daha net ve keskin kenarlı olup eski çatlaklar daha kirli ve yuvarlak kenarlıdır. Çatlak yerleri ve yapı üzerindeki dağılımı, yapıdaki gerilme dağılışı ile çatlak oluşumunun nedeni hakkında fikir verecektir. Yığma yapı elemanlarında ezilme, basınç türü gerilme yığılması ya da yapı elemanlarının aşırı zayıflığından oluşur.

Tarihi yapıların kemer ve tonozlarında kemer/tonoz eksenini ya da buna dik doğrultuda az ya da çok derz açılması görülebilir. Bu durum kemer/ tonoz üzenmelerindeki itkinin zaman içinde azalmasından kaynaklanmaktadır. Çatlaklar gibi yığma duvarlardaki dönmeler de yapı taşıyıcı sisteminin hareketi yönünde açık ipuçları verir. Bunlar gerekiyorsa fotogrametrik yöntemlerle belirlenmelidir. Bu konuda unutulmaması gereken bir hasar biçimleridir. Ahşap gergilerde ise çoğunlukla çürüme, mantarlaşıma gibi bozulmalar vardır. Kargir kubbelerde hasar genellikle çekme bölgesinde oluşmaktadır. Kubbe eteği bölgesindeki çekme kuvvetleri bu bölgede düşey çatlaklara neden olabilmektedir.

4.2. Çatlakların Boyutları ve Onarım Şekilleri

Çatlakların onarım şekillerine karar verirken bu çatlakların genişliklerini belirlemek gerekir. Bu nedenle tuğla ve briket yığma duvarlarda oluşan çatlakların sınıflandırılması ve takviye ve tamir önerileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Çatlağın büyüklüğüne bağlı hasarı derecesi ve onarım şekilleri

Çatlak Genişliği	Hasar Derecesi	Açıklama
0.1mm den az	Önemsiz	Taşıyıcı sisteme ve kullanıma etkisi yoktur.
0.1mm-0.3mm	Önemsiz-Az	Taşıyıcı sisteme ve kullanıma etkisi yoktur.
0.3mm-1.0mm	Az	Taşıyıcı sisteme etkisi yoktur. Dış cephe elemanlarının yıpranmasını hızlandırır. Tamir yeterli olabilir.
1.0mm-2.0mm	Orta	Taşıyıcı sisteme etkisi yoktur. Dış cephe elemanlarının yıpranmasını hızlandırır. Tuğla ve briketleri, pencere ve kapı lentolarını çatlatabilir. Tamir yeterli olabilir.

2.0mm-5.0mm	Orta	Taşıyıcı sistem etkilenir. Pencere ve kapılar sıkışır veya kapanmaz. Yapının kullanımı etkilenir. Yüksek yapışma özellikli harçla doldurulmalıdır.
5.0mm-15.0mm	Orta-Ağır	Kabul edilemez çatlak sınırına erişilmiştir. Yüksek yapışma özellikli harçla doldurulmalıdır. Güçlendirme gerekir.
15.0mm-25.0mm	Ağır	Yapının taşıyıcılığı büyük tehlike altındadır. Onarım ve güçlendirme gerekir.
25.0mm den Çok	Çok Ağır	Yapıda ağır hasar mevcuttur. Çok önemli takviye veya yıkım gerekir.

4.3. Onarım ve Güçlendirme

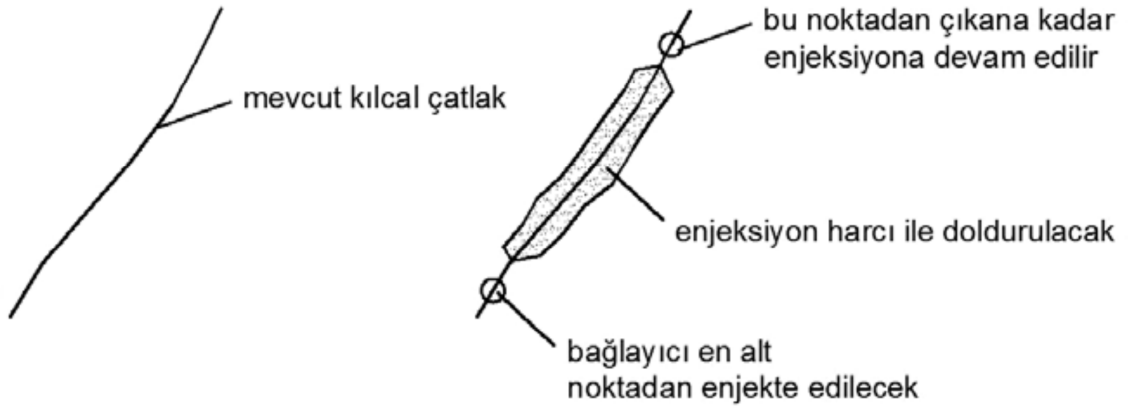
Tarihi yapıların onarım ve güçlendirilmesinde ana ilke yapılacak, müdahalenin minimum düzeyde tutulmasıdır. Bir eski esere yapılacak müdahalede yapının özgünlüğünü yitirmemesi esastır. Bir yapıda koruma, yapının yerleşim özelliklerini, tüm plan ve kesit özelliklerini, malzemesini, yapım sistemini ve yapı taşıyıcı sistemini kapsamalıdır. Bunlardan herhangi birinde yapılacak ve geriye dönüşümü olmayacak bir müdahale koruma olarak adlandırılmaz.

4.4 Bölgesel Onarım

Bölgesel onarım bölgesel çatlakların ya da bozulmaların onarımı olup yapının toplam güçlendirilmesinde olumlu katkısı olduğu açıktır. Çatlakların onarım yöntemi çatlak genişliğine ve çatlakların yerine bağlı olarak değişir. Çatlak yanakları arasında çekme gerilmesi taşınması isteniyorsa arada paslanmaz çelik ya da FRP donatı kullanılması gerekebilir. Tarihi yapılarda çatlağın iki yanağı arasına tuğla ya da taş bloklar yerleştirildikten sonra boşluğun uygun bir harç enjeksiyonu ile doldurulması yeterlidir. İnce çatlakların ve kalın duvarlardaki çatlak ve boşlukların onarımında en uygun yöntem boşluğa duvarda kullanılan özgün malzemeye benzer özellikteki bir harcın enjekte edilmesidir (Şekil 1.). Bazı elemanların yenilenmesi yerine mevcutlarının onararak kullanılması isteniyorsa birleşim yerine paslanmaz çelik ya da titanyum filizler ekilir, filizlerin diğer kısımları diğer parçadaki deliklere epoksi reçinesi türü bir malzeme ile yapıştırılabilir.

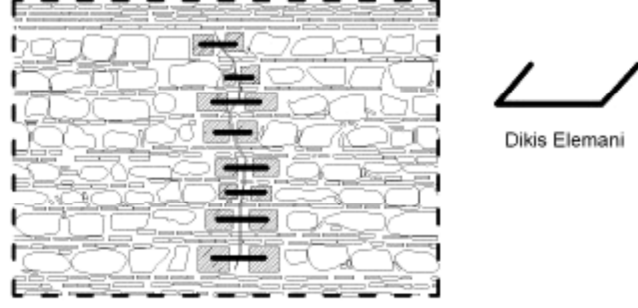
4.5. Bölgesel Güçlendirme

Bölgesel ve toplam güçlendirme arasındaki fark, bölgesel güçlendirmede güçlendirilenin yalnızca bir bileşen oluşudur. Elemanın güçlendirilmesinin yapının toplam güçlendirilmesi üzerinde de olumlu katkısı vardır. Çatlak genişliğinin 10mm'-den büyük olduğu ya da duvarı oluşturan taş ya da tuğlaların düşmüş olması

Şekil 1. Enjeksiyon şekli

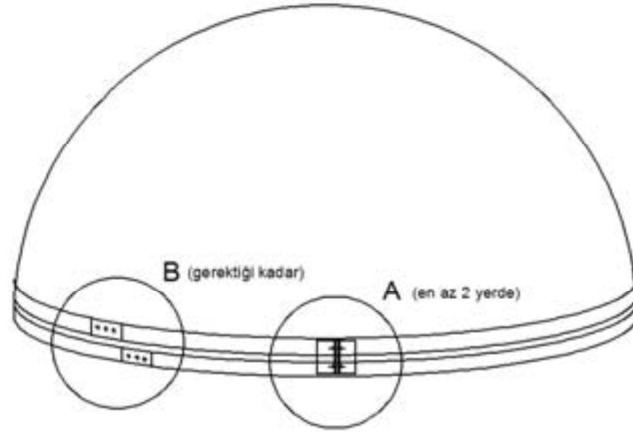
durumunda, çatlakların onarımında uygulanan enjeksiyon yöntemi çekme gerilmelerini alacak elemanlarla birlikte yapılır. Bu amaçla çatlığa bitişik taş ya da tuğlalar çıkarılır ve dikiş elemanları ya da çelik bağlantı elemanları yerleştirilir, taş ya da tuğla duvarın boşlukları, uygun bir karışımla düşük basınç altında doldurulur (Şekil 2.). Bu yöntem duvarın diğer yüzünde de uygulanmalıdır. Enjeksiyon bitince yapılan işin ne düzeyde gerçekleştiği değişik kotlardan alınan numuneler üzerinde yapılacak gözlemlerle kontrol edilmelidir. Yapılan yetersiz ise enjeksiyon tekrarlanmalıdır. Bazı durumlarda çatlakta enjeksiyon uygulaması yapılsa bile duvarlar güvenli gerilme iletimine izin vermeyebilir. Bu durumda mevcut çatlak boyunca düşey hatıl oluşturulması yararlı olabilir. Önemli şekilde hasar görmüş duvarların bir ya da iki yüzüne hasır donatı yerleştirildikten sonra yapılacak püskürtme beton uygulaması ile istenilen dayanım elde edilebilir. Yapılabilecek olan, bu uygulamanın yeterli/ minimum duvar alanında yapılmasıdır.

Şekil 2. Bölgesel güçlendirme

4.6. Kubbelerin Güçlendirilmesi

Bu tür elemanlarda görülen tipik hasar kubbe eteğinde oluşan çekme gerilmelerinin taşınamaması sonucu oluşan radyal çatlaklardır. Bu tür çatlakların daha da açılmasını önlemek için alınacak en iyi önlem etek civarında bir çekme çemberi oluşturmaktır. (Şekil 3.). Çekme çemberinde kullanılacak olan çeliğin paslanmaz çelik olması, aksi hallerde zaman içinde korozyon bakımı yapılması ya da çemberin bir beton kesit içine alınması uygun olacaktır. Henüz hasar oluşmamış kubbe eteklerinde çekme çemberinde FRP'de kullanılabilir.

Şekil 3. Kubbede onarım şekli

4.7. Sismik Güçlendirme

Sismik güçlendirme, yapının tamamı deprem yükleri altında incelenerek, malzeme gerilmelerinin emniyet gerilmelerini aşması durumunda, yapıyı deprem sırasında

etkileyecek yatay kuvvetlere, yani çekme gerilemelerine karşı kuvvetlendirmektir. Fiber Takviyeli Polimer uygulaması olarak tanımlanan uygulamalarda yapıların çekme bölgelerine FRP çubuklar veya şeritler yerleştirilerek bu bölgelerde deprem sırasında oluşabilecek yatay kuvvetlere karşı çekme elemanları oluşturulmaktadır.

4.8. Onarım ve Güçlendirme Malzemeleri

Tarihi yapıların onarımında ve güçlendirilmesinde yapının özgün malzemesine ek olarak, yüksek dayanımlı çelik, paslanmaz çelik, epoksi reçinesi, değişik özellikte çimentolar, GFRP, CFRP gibi kullanılabilir pek çok malzeme bulunmaktadır. Venedik Tüzüğü'ne göre yapımda bu tür malzemenin kullanılabilmesi için geleneksel malzemenin yetersiz veya uygunsuz olduğunun gösterilmesi gerekir. Onarım ve güçlendirmede kullanılacak her tür malzemenin kimyasal, fiziksel ve mekanik özelliklerinin yapıda mevcut olan malzeme ile uzun zaman içinde uyum sorunu yaratmayacak ve geri dönüşümü olabilecek özellikte olması gerekir.

Fiber Takviyeli Polimerler; düşük yoğunluklu, uyumlu mekanik özelliktedir, paslanmaya ve kimyasal maddelere karşı dayanıklıdır. Günümüzde inşaat mühendisliği alanında binaların, köprülerin ve diğer alt yapı sistemlerinin sismik güçlendirmesinde daha çok tercih edilmektedir.

5- SONUÇ VE ÖNERİLER

Fatih Camii, Tabhanesi binasında restorasyon çalışmaları sırasında yapılan onarım ve güçlendirme şekilleri bölgesel olarak planlanmış olup, Bölüm 3. Teki sonuçlar ve öneriler de dikkate alınarak, bu raporun sonuç ve önerileri aşağıda maddeler halinde özetlenmiştir.

5.1. Yapılan bu onarım bir bölgesel onarım ve güçlendirme olduğu için, tüm yapının emniyetinin artması yönünde bir katkı sağlayacaktır.

5.2. Ancak, bina bir bütün kabul edildiği için, binanın oturduğu parselin zemin raporu alınarak ve üç boyutlu model ile statik ve dinamik (Deprem Hesabı) hesapları yapılarak, yapıda oluşacak gerilmelerin hesaplanması önerilmektedir.

5.3. Yapılacak bu hesaplar neticesinde, yapının deprem durumunda nasıl davrandığı ve hangi taşıyıcı sistemin daha çok zorlandığı tespit edilmesi uygun olacaktır.

5.4. Eğer yapıda bir oturma var ise, veya yapının tabanına sızan sulardan dolayı temel zemininde bir gevşeme söz konusu ise zamanla yeni çatlakların oluşması muhtemel olabilir.

5.5. Bölüm 4.2. de tariflendiği şekilde çatlakların genişliklerine göre onarım ve güçlendirme şekilleri belirlenmesi tavsiye edilir.

5.6. Bu nedenle yapıdaki kemerlerin, öncelikle çelik konstrüksiyonla askıya alınıp, iskele kurulduktan sonra çatlakların genişlikleri ölçülerek, her çatlak için uygun olan onarım ve güçlendirme şekilleri seçilebilir.

5.7. Genişliği 5mm den küçük çatlakların enjeksiyon ile onarılması, 5mm den büyük çatlakların ise enjeksiyona ilaveten Şekil 2. de görüldüğü gibi dikiş şeklinde paslanmaz çelik malzeme ile güçlendirilmesi önerilir.

Bilgilerinize saygıyla arz olunur. 07.02.2011.

Öğr. Gör. Dr. Bahattin KİMENÇE

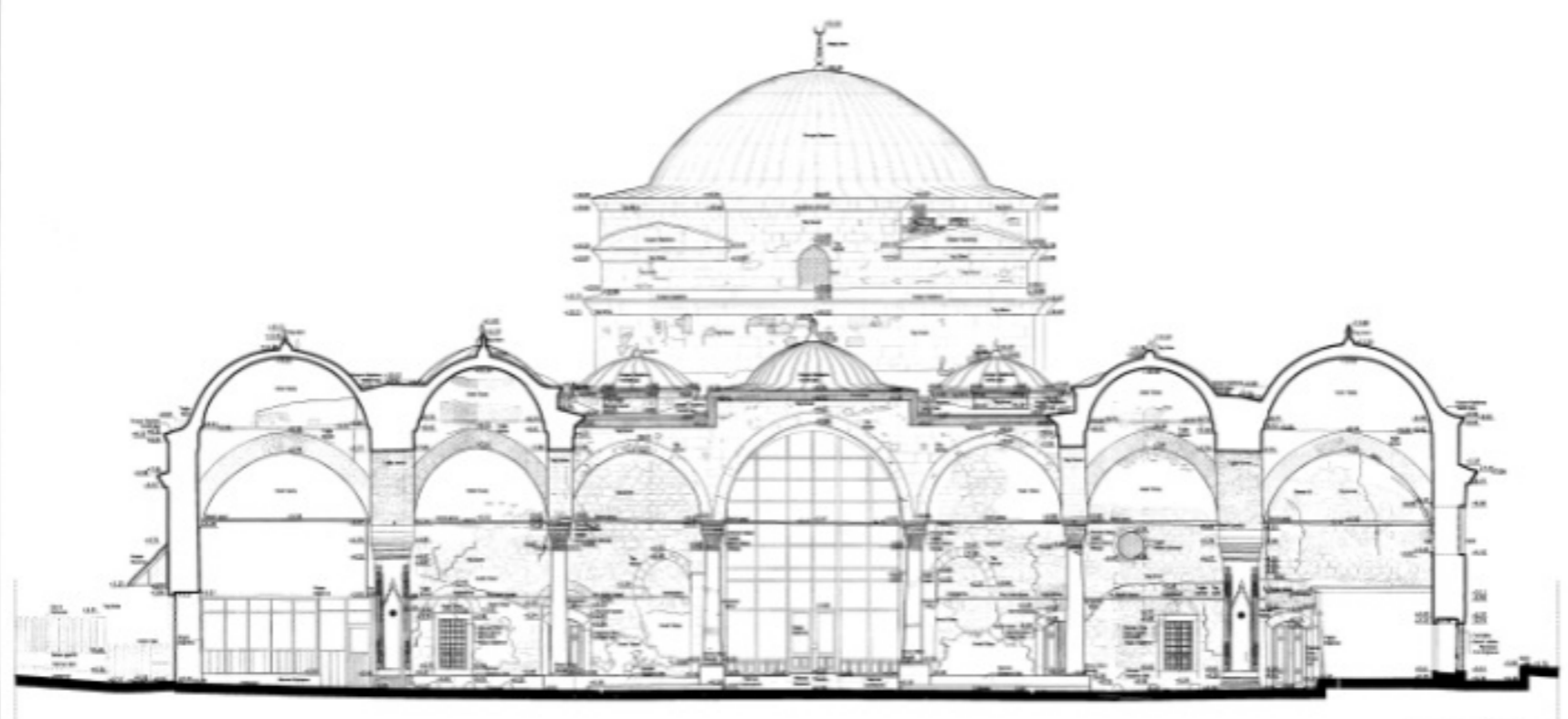
RÖLÖVE

Fatih Tabhanesinin rölövesi ile restitüsyon ve restorasyon projeleri İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü denetiminde FOM Mimarlık tarafından hazırlanmıştır. Söz konusu projeler, İstanbul 4 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 19.08.2009 tarih ve 3192 nolu kararı ile onaylanmıştır.

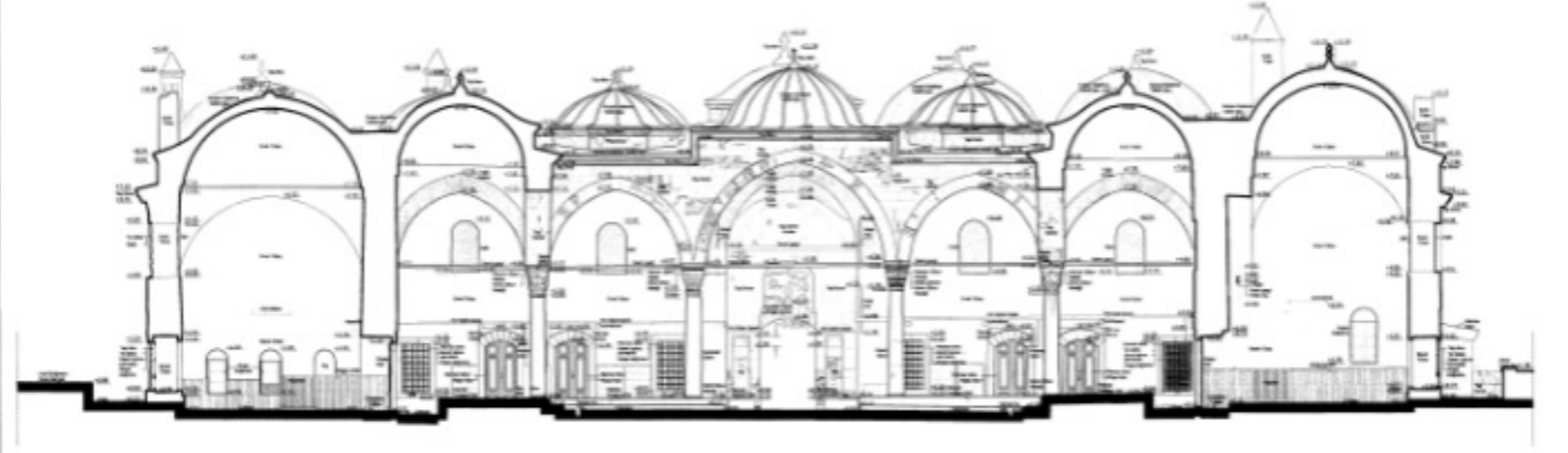

KESİTLER

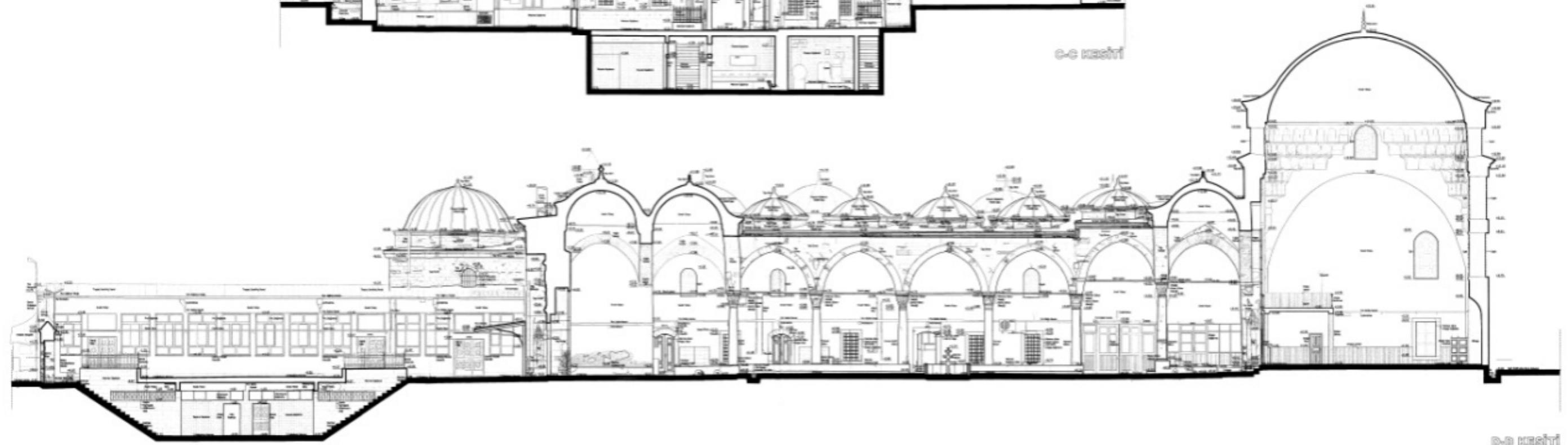
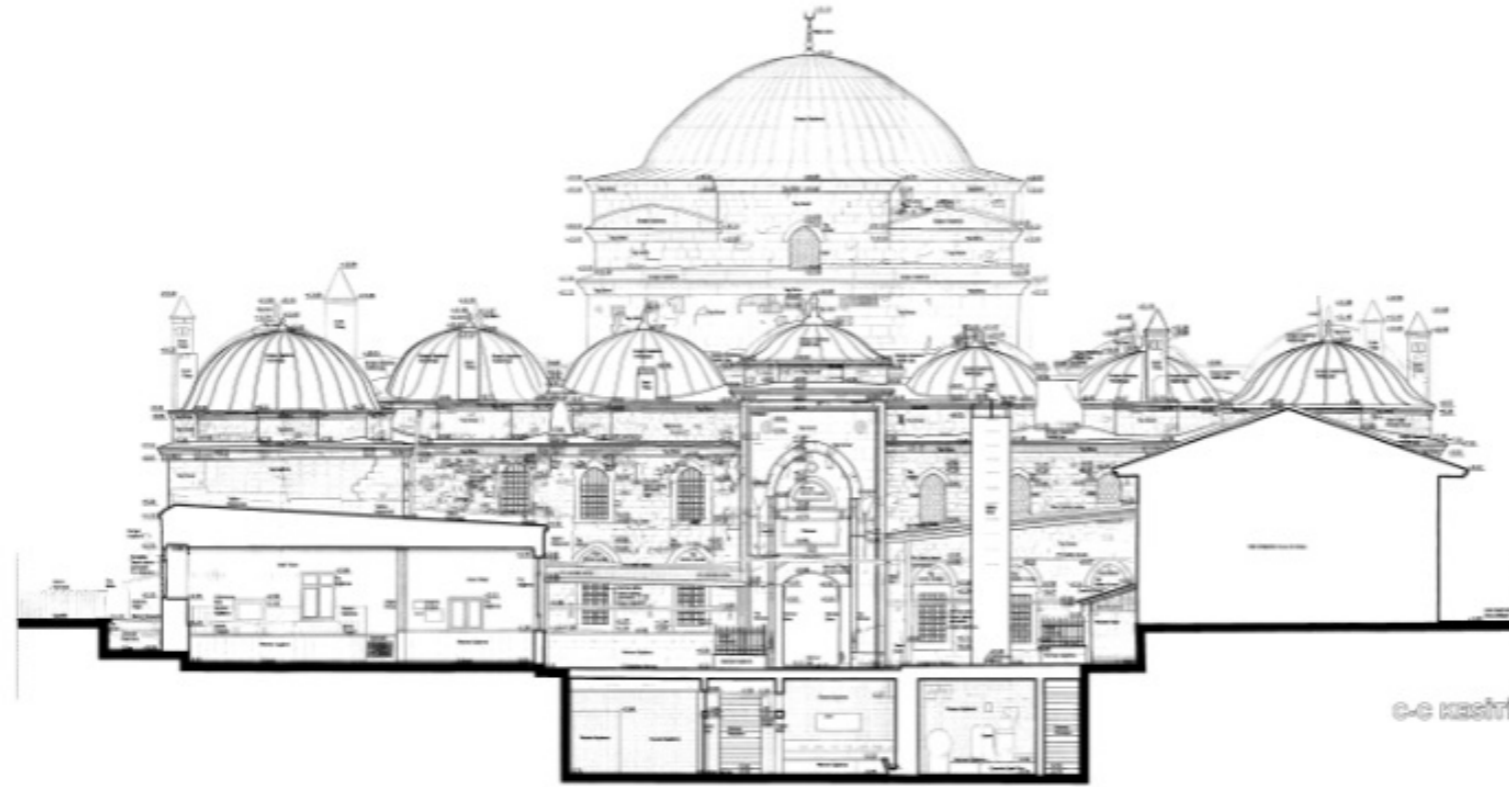
A-A kesiti

B-B kesiti

PATM HÜLLİYESİ TABANINI

KESİTLER

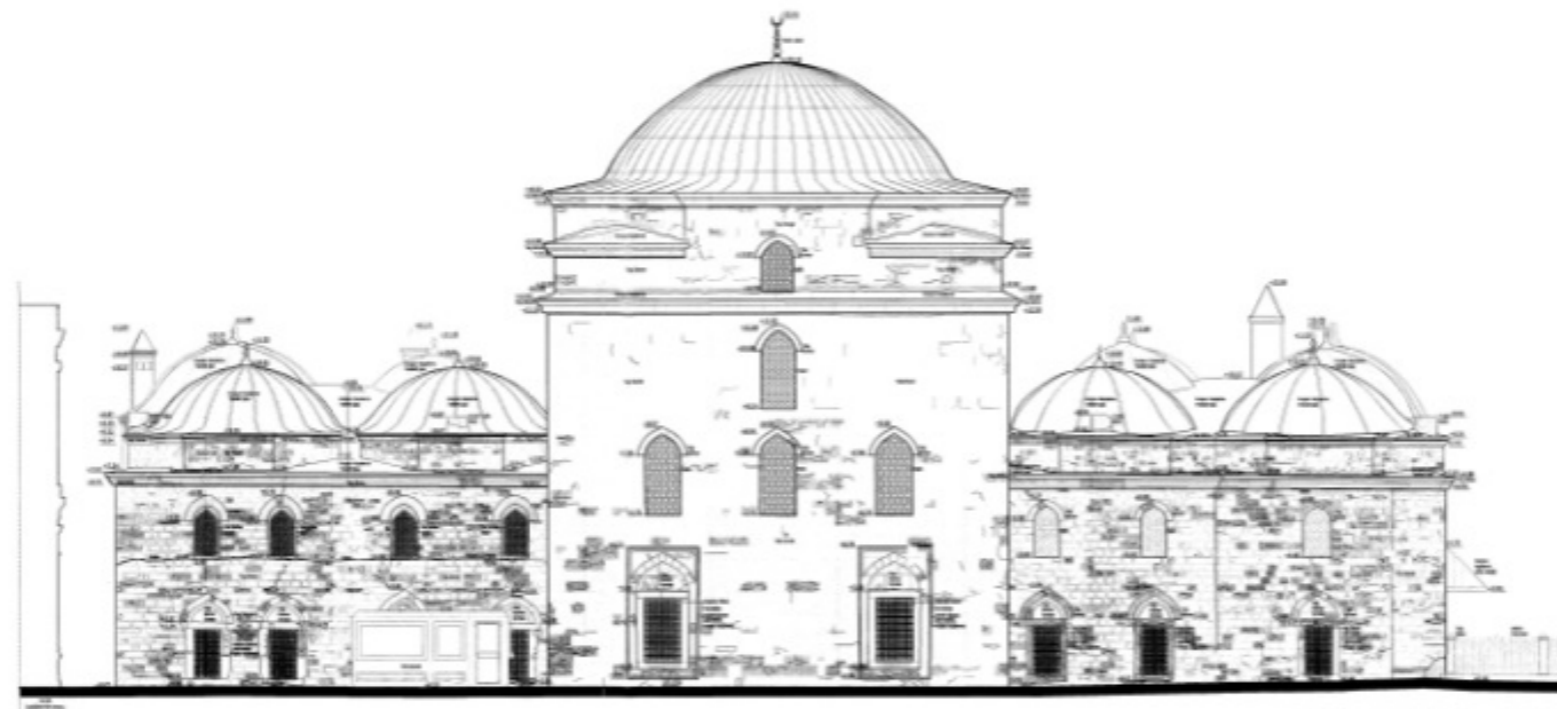

KESİTLER 1/100

CEPHELER

MURKYDOĞU GEMİSİ

MURKYDOĞU GEMİSİ

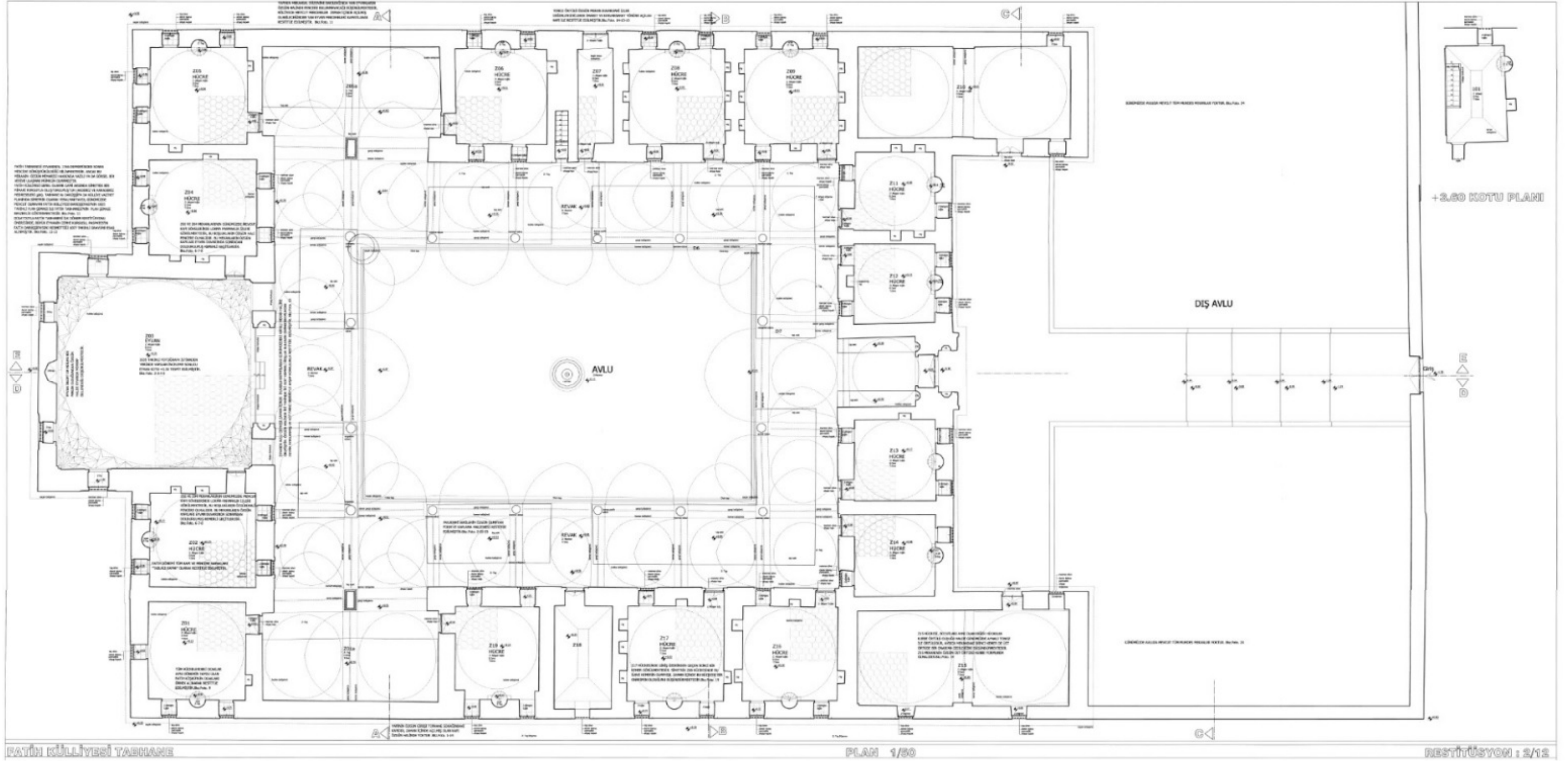
EK-D

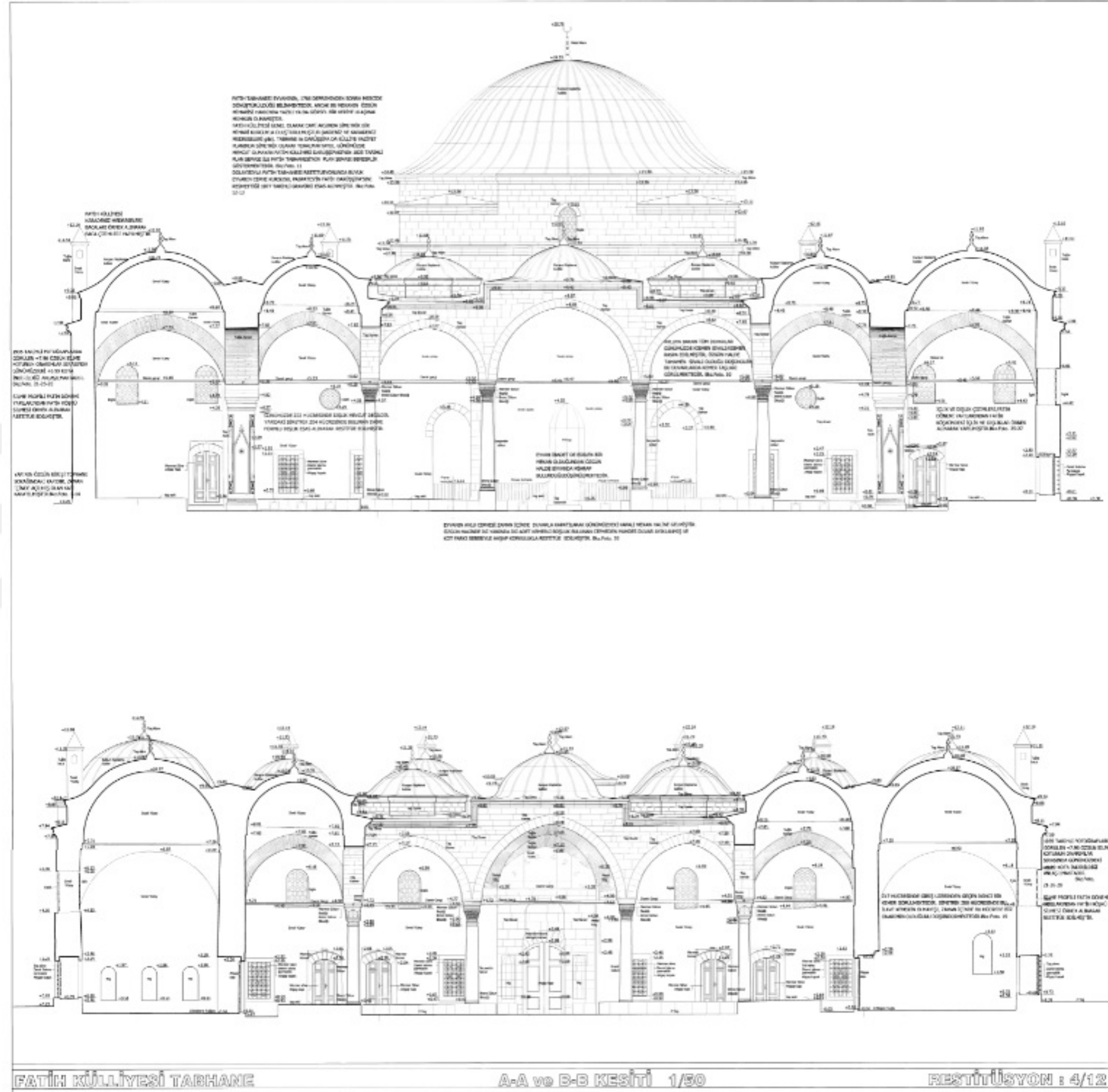
RESTİTÜSYON

PLAN

KESİTLER

KESİTLER

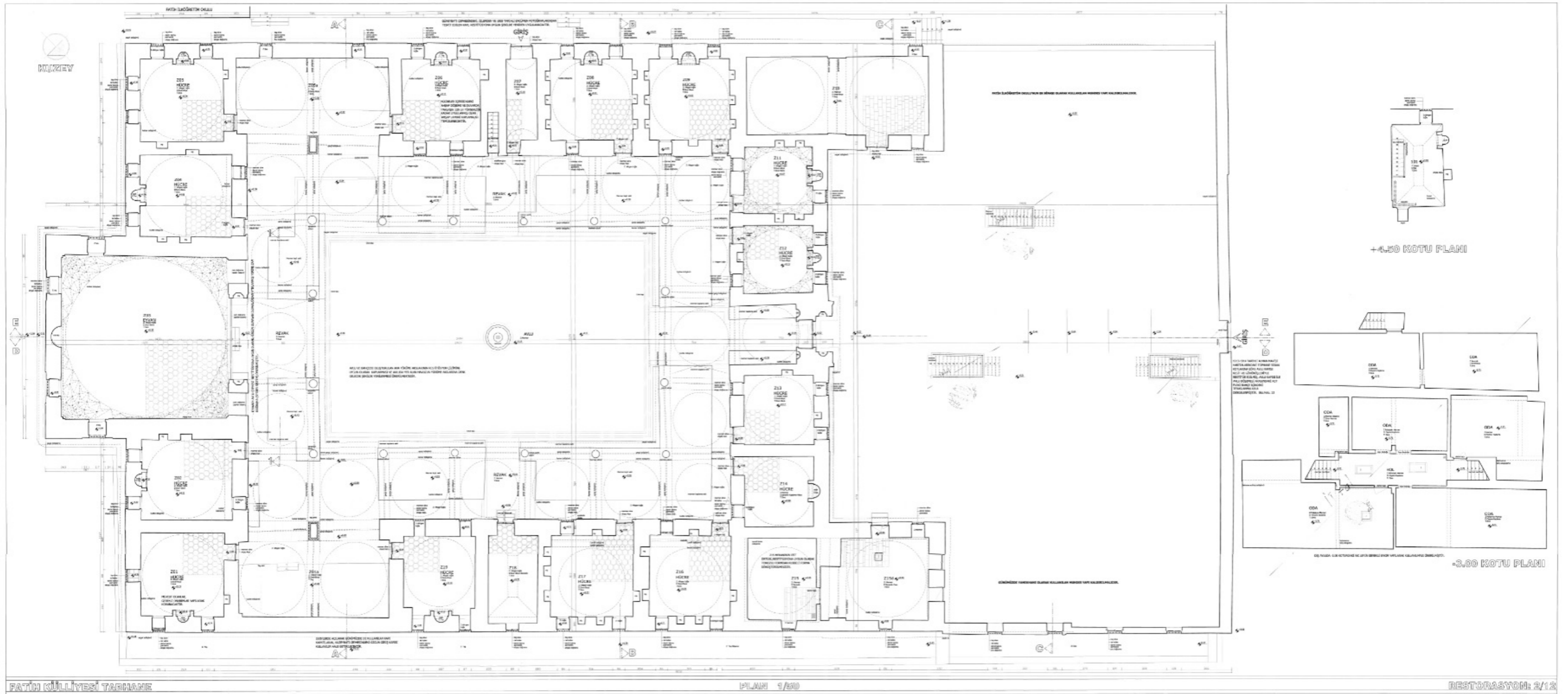
EK-E

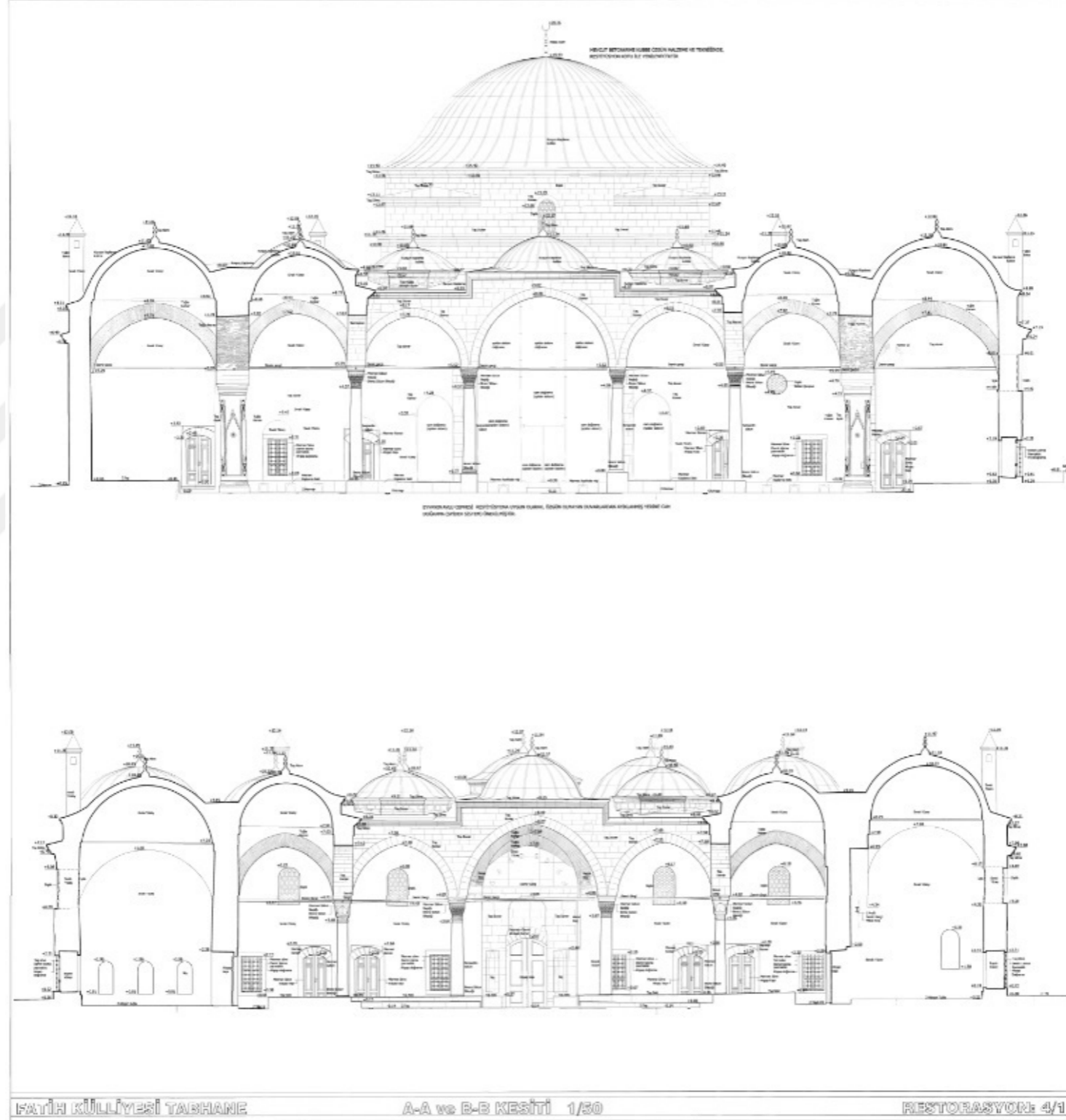
RESTORASYON

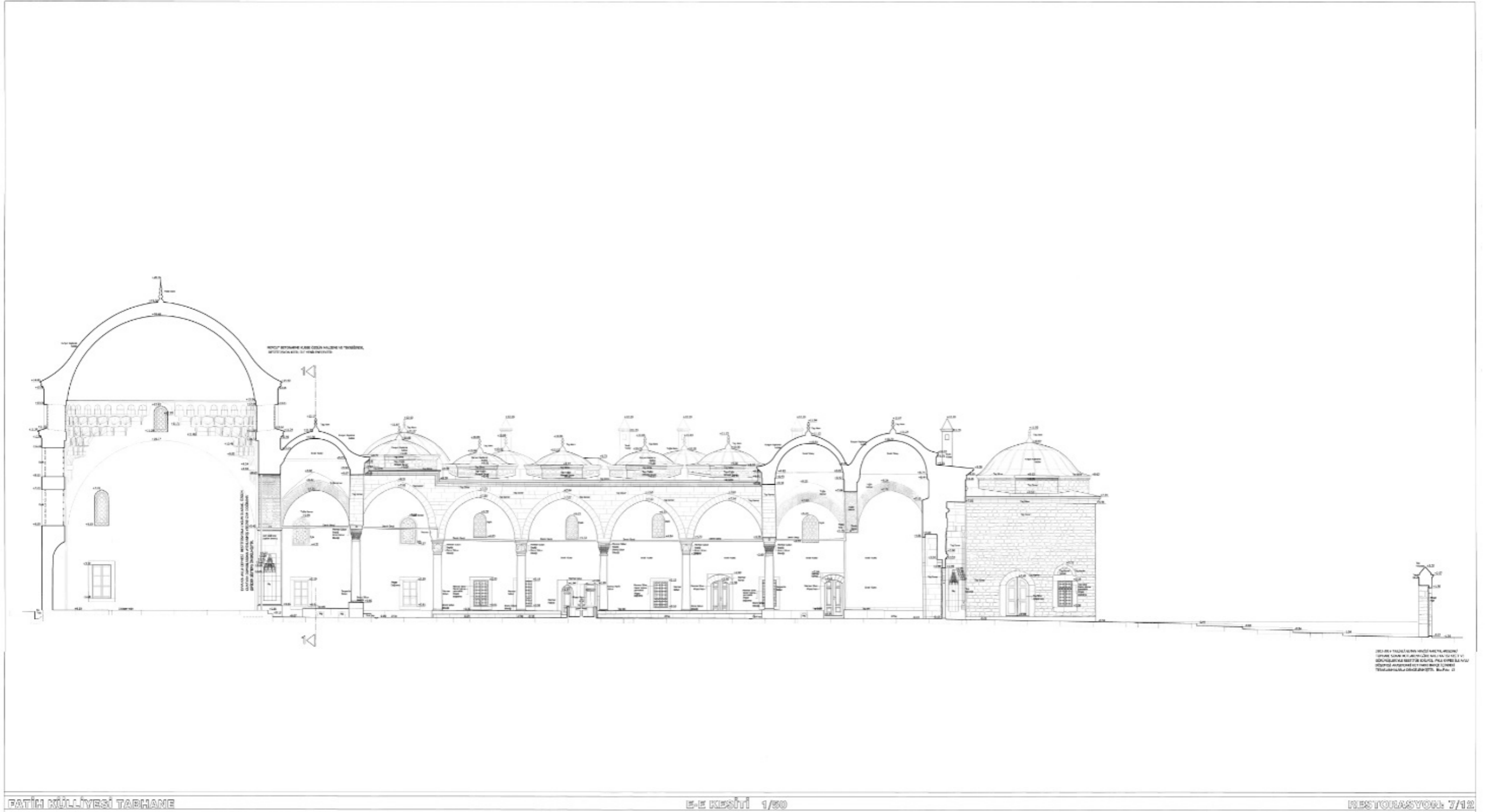
PLAN

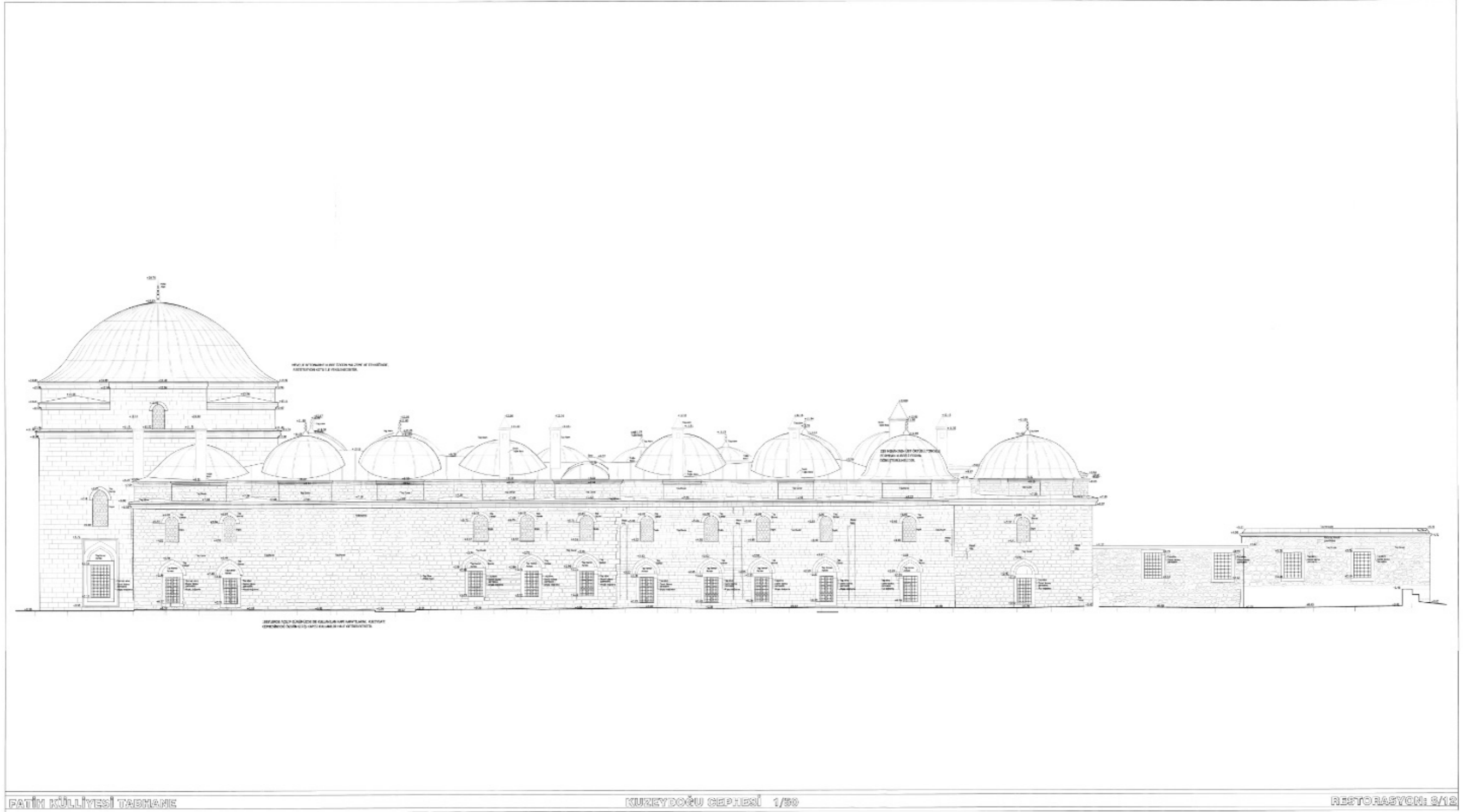
KESİTLER

KESİTLER

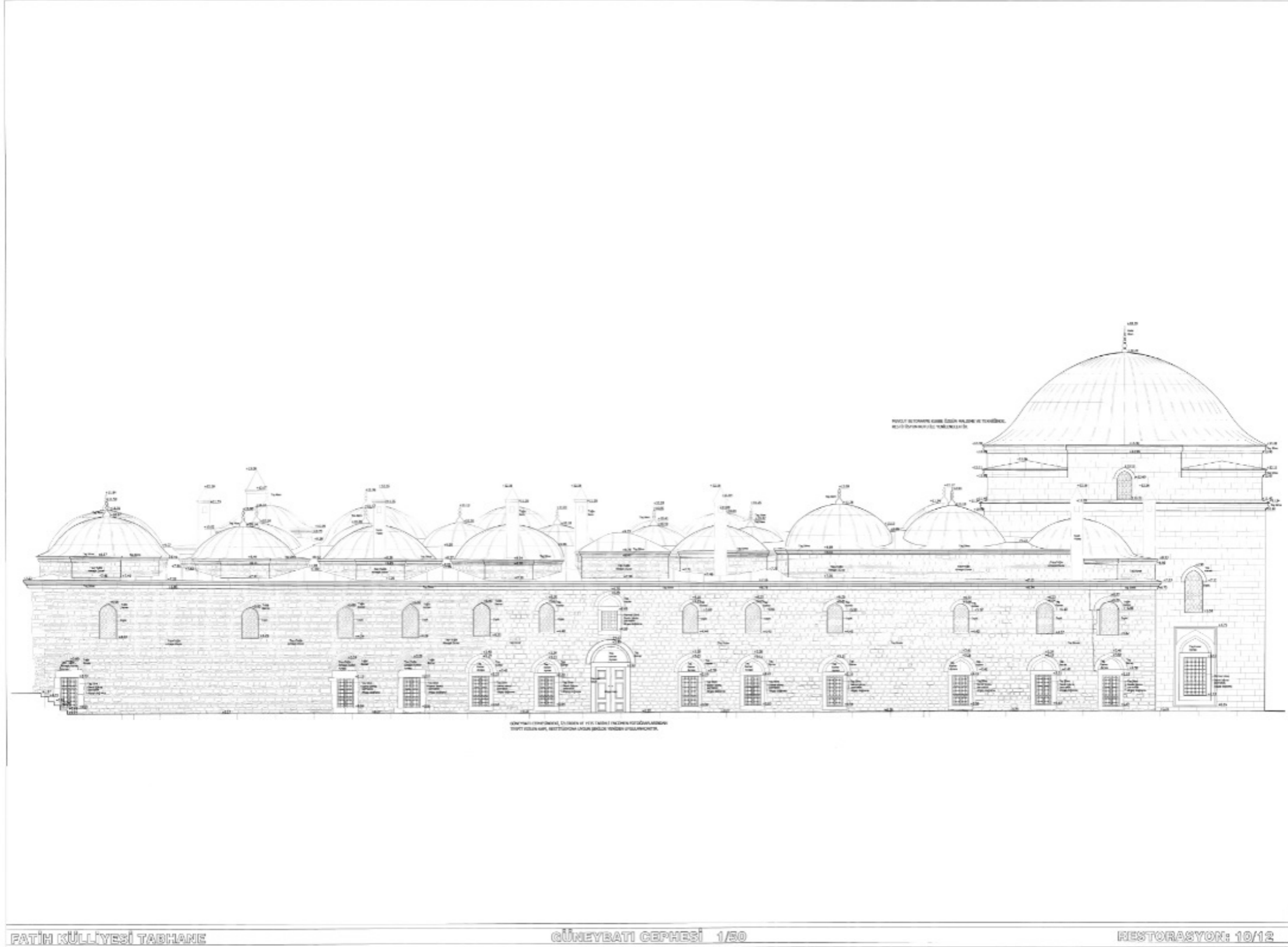
CEPHELER

CEPHELER

CEPHELER

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı :Yasemin ÖRS
Doğum Tarihi ve Yeri :14.09.1983 Gaziantep
Yabancı Dili :İngilizce
E-posta :yaseminors27@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Lisans	Mimarlık	Erciyes Üniversitesi	2006
Lise	Fen-Matematik	Gaziantep Anadolu Lisesi	2001

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Firma/Kurum	Görevi
2017-	Asır Restorasyon Mimarlık ve İnş.Ltd.Şti	Şirket Ortağı
2015-2017	Astaş Mimarlık Restorasyon San.Ltd.Şti.	Mimar
2010-2015	Fuga Restorasyon İnşaat A.Ş.	Şantiye Şefi
2006-2010	E-G Mimarlık Proje ve Restorasyon	Mimar